

วารสารพัฒนศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

PSDS JOURNAL OF DEVELOPMENT STUDIES,

Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2566

ISSN 2630-0680 (Print)

E-ISSN 2774-0935 (Online)

วารสารพัฒนศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

PSDS JOURNAL OF DEVELOPMENT STUDIES,
Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2566

ISSN 2630-0680 (Print)
E-ISSN 2774-0935 (Online)

วารสารพัฒนศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

PSDS Journal of Development Studies,
Puey Ungphakorn School of Development
Studies, Thammasat University

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2566

ISSN 2630-0680 (Print)

E-ISSN: 2774-0935 (Online)

วัตถุประสงค์

วารสารพัฒนศาสตร์ เป็นวารสารที่เผยแพร่งานวิชาการด้าน ชนบทศึกษา การพัฒนา และงานอาสาสมัครในลักษณะ สหสาขาวิชาการทางสังคมศาสตร์ โดยครอบคลุมประเด็นศึกษาทั้งในมิติทางวัฒนธรรม การเมือง การบริหารจัดการ สังคม เศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน และประวัติศาสตร์

ข้อกำหนดการตีพิมพ์วารสาร

1. บทความที่เสนอเข้ามาเพื่อขอรับการตีพิมพ์ต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน และไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น

2. บทความมีประเด็นหรือแนวคิดที่ชัดเจน มีสาระทางวิชาการที่ถูกต้อง การวิเคราะห์เป็นไปตามแนวคิดหรือทฤษฎีที่เหมาะสม มีข้อเท็จจริงทางวิชาการ ค้นคว้าอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลายและเชื่อถือได้ นำเสนอข้อมูลเข้าใจง่าย ใช้ศัพท์และภาษาทางวิชาการที่ถูกต้องเหมาะสม และมีการอ้างอิงแหล่งที่มาที่เป็นไปตามรูปแบบการอ้างอิงที่วารสารกำหนด

3. ผู้นิพนธ์ยินยอมให้กองบรรณาธิการสรรหาผู้เชี่ยวชาญกลั่นกรองโดยอิสระ เพื่อพิจารณาคุณภาพของบทความและสามารถตรวจแก้ไขบทความได้ตามที่เห็นสมควร

4. บทความจะได้รับการกลั่นกรองเบื้องต้นโดยกองบรรณาธิการขั้นต้นและส่งให้ผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก (peer-reviewers) จำนวน 3 ท่าน พิจารณาในรูปแบบ Double-Blinded จากนั้นจึงจะส่งผลการประเมินและข้อเสนอแนะกลับไปให้ผู้นิพนธ์ปรับแก้ไขส่งกลับคืนวารสารตามเวลาที่กำหนด

5. ทศนะและข้อคิดเห็นในวารสารพัฒนศาสตร์ เป็นของผู้นิพนธ์บทความ ผู้ประสงคจะนำข้อความใด ๆ ไปพิมพ์เผยแพร่ต่อไปต้องได้รับอนุญาตจากผู้นิพนธ์และโปรดแจ้งให้ทางวารสารทราบ

สำนักงานติดต่อ: วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต
ปทุมธานี 12121
โทรศัพท์ 02-564- 440-79 ต่อ 1321
โทรสาร 02-564- 429

จำนวนพิมพ์: 20 เล่ม

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์ ดร.สุรัชย์ หวันแก้ว

ศูนย์ศึกษาลัทธิศาสนาและความขัดแย้ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศาสตราจารย์ ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รองศาสตราจารย์ ดร.สามชาย ศรีสันต์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.อภิวัฒน์ รัตนวราหะ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จันทรโรจนกิจ

คณะรัฐศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชลิตา บัณฑุงศ์

คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ร่มเย็น โกไศยกานนท์

สำนักวิชาการจัดการ

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

Dr.Bala Raju Nikku

Faculty of Education Social Work

Thomson Rivers University

คณะผู้จัดทำ: ธิดาทิพย์ สุภาวงศ์

ออกแบบปก - ศิลปกรรม: ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล

ภาพปก: ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล

ข้อมูลเผยแพร่: www.psds.tu.ac.th

www.tci-thaijo.org

กำหนดออกเผยแพร่: ปีละ 2 ฉบับ

มกราคม - มิถุนายน

กรกฎาคม - ธันวาคม

จัดทำโดย: วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วารสารผ่านการประเมินเข้าอยู่ในฐานข้อมูล
ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย TCI

(Thai Journal Citation Index Center) สาย
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กลุ่มที่ 2
เป็นสมาชิกเครือข่ายวารสารวิชาการด้าน
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

พิมพ์ที่: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2566

โทรศัพท์ 0-2564-3104 ถึง 6

โทรสาร 0-2564-3119

<http://www.thammasatprintinghouse.com>

TCI

บทบรรณาธิการ

วารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 นี้ มีบทความวิจัยจำนวนห้าเรื่อง ที่ผ่านการพิจารณาอย่างเข้มข้นจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของบทความ เผยแพร่และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้สู่ผู้อ่าน

บทความแรก “อำนาจเหนือชีวิต สภาวะตัวตน และศักยภาพ กระทำการในจังหวัดชายแดนใต้” ของ อนุสรณ์ อุณโณ ที่ผู้เขียนมุ่งศึกษาอำนาจเหนือชีวิตในจังหวัดชายแดนใต้ การปะทะชนบุคคลของอำนาจเหนือชีวิต รวมถึงการสร้างตัวตนและการแสดงศักยภาพกระทำการของบุคคลผ่านอำนาจเหนือชีวิต

บทความต่อมา “เมื่อตระหนักถึงอำนาจที่ไม่เท่าเทียม: ประสบการณ์ของครูนักเคลื่อนไหวผู้ต่อต้านการใช้ความรุนแรงภายในโรงเรียน” ของ กานน คัมพ์ประพันธ์ และอุพาษา เหล่าชัย ที่ผู้เขียนมุ่งไปที่การศึกษาประสบการณ์ของครูระดับชั้นมัธยมศึกษาที่ต่อต้านการใช้ความรุนแรงในพื้นที่ห้องเรียนและโรงเรียนของตนเอง ผ่านกรอบแนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์เพื่ออธิบายการเลือกไม่ใช้ความรุนแรงของครูในฐานะการทำงานทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง

บทความที่สามเรื่องต่อมา นำเสนอในขอบเขตของการพัฒนาที่มุ่งศึกษาการสนับสนุนดูแล การบริหารจัดการทรัพยากรร่วม และแก้ปัญหาของชุมชนด้วยทุนทางสังคม โดยในบทความ “แนวทางการสนับสนุนทางสังคมเพื่อพัฒนาทักษะการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างรู้เท่าทันในผู้สูงอายุ” ของ เบญจรัตน์ สัจกุล และคณะ ที่นำเสนอแนวทางการดูแลผู้สูงอายุในการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์และรู้เท่าทันโดยใช้แรงสนับสนุนทางสังคม ประกอบด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และกลุ่มเยาวชนร่วมสร้างเครือข่ายอาสาเทคโนโลยีที่เป็นแรงสนับสนุนทางสังคมที่นอกจากจะช่วยเรื่องการใช้อินเทอร์เน็ตแล้วยังเป็นการผสมผสานความสัมพันธ์ที่กระหว่างวัยของคนในชุมชน

บทความเรื่องที่สี่ “การศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไข ปัญหาขยะในชุมชนด้วยทุนทางสังคมของชุมชน กรณีศึกษาชุมชนบางรวา นก หมู่ 7 ต.มหาสวัสดิ์ อ.บางกรวย จ.นนทบุรี” ของ วุฒิชัย สายบุญจวง ที่นำเสนอข้อมูลการศึกษารูปแบบการแก้ปัญหาขยะที่เกิดขึ้นจากการขยาย ตัวทางเศรษฐกิจและผลกระทบของการพัฒนาที่ส่งผลให้เกิดปัญหาขยะของ ชุมชนจนนำมาสู่การร่วมกันแก้ปัญหาโดยใช้ทุนทางสังคมของชุมชน จนเกิดเป็นความสำเร็จร่วมกัน

บทความเรื่องสุดท้าย “รูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากร ร่วม เพื่อการพึ่งตนเองของบ้านน้อยบุตาวงษ์ ต.หนองคู อ.ลำปลายมาศ จ.บุรีรัมย์” ของ สุจิตรา ยางนอก และคณะ ที่นำเสนอข้อมูลการศึกษาและ พัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมสู่การพึ่งตนเอง โดยใช้กระบวนการ วิจัยเพื่อท้องถิ่นมาสรุปเป็นแนวทางการส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนแก้ ปัญหาบนฐานของทรัพยากรของชุมชน

บทความทั้งห้าเรื่องที่ได้เผยแพร่สู่ผู้อ่านทุกท่านผ่านการ ตีพิมพ์กับวารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีเนื้อหาที่ครอบคลุมองค์ความรู้ทางด้านสห สาขาวิชาทางสังคมศาสตร์ การศึกษาวิจัยและปฏิบัติการพัฒนาในระดับ ชุมชนท้องถิ่น ชุมชนเมือง ทั้งในมิติทางวัฒนธรรม การเมือง การบริหาร จัดการทรัพยากร ทุนทางสังคม การพัฒนามนุษย์และสังคม วารสารเชื่อมั่น เป็นอย่างยิ่งว่าบทความทุกชิ้นที่ผู้เขียนได้สร้างสรรค์ขึ้นมาจะมีคุณค่าและ ประโยชน์ต่อการนำพัฒนาองค์ความรู้และสร้างการพัฒนาในวงวิชาการ ด้านสังคมศาสตร์ ทางวารสารขอขอบคุณผู้เขียนและผู้อ่านทุกท่านที่ให้การ สนับสนุนวารสารทั้งการส่งบทความร่วมเผยแพร่สู่วงวิชาการและการอ่าน จากระบบออนไลน์ จนทำให้วารสารเป็นที่รู้จักและได้มีผู้สนใจส่งผลงานร่วม เผยแพร่อย่างต่อเนื่อง

ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล

บรรณาธิการ

สารบัญ

บทบรรณาธิการ (3)

บทความวิจัย

อำนาจเหนือชีวิต สภาวะตัวตน และศักยภาพกระทำการ
ในจังหวัดชายแดนใต้ 1

Sovereign Power, Subjectivity, and Agency in the
Southern Border Provinces

อนุสรณ์ อุณโณ

Anusorn Unno

เมื่อตระหนักถึงอำนาจที่ไม่เท่าเทียม: 53

ประสบการณ์ของครูนักเคลื่อนไหว ผู้ต่อต้าน
การใช้ความรุนแรงภายในโรงเรียน

Recognizing the unequal power: Experience of teacher
activists on renouncing the use of violence in Thai schools

กานน คมพ์ประพันธ์ และอุฬาริา เหล่าชัย

Ganon Koompraphant and U-lacha Laochai

แนวทางการสนับสนุนทางสังคมเพื่อพัฒนาทักษะ การใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างรู้เท่าทันในผู้สูงอายุ A Social Support Approach to Develop Geriatric Skills to Improve Media Literacy เบญจรัตน์ สัจกุล, โกสิน เทศวงษ์ และสุธีรา แสนมนตรีกุล <i>Benjarat Sutjakul, Kosin Theswong and Suteera Saenmontrikul</i>	95
--	----

การศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะ ในชุมชนด้วยทุนทางสังคมของชุมชน กรณีศึกษาชุมชนบางรวนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี The Studying of Community Waste Management Model Motivation from Community Social Capital: A Case Study of BangRawnok Moo 7, MahaSawat Subdistrict, BangKruai District Nonthaburi Province วุฒิชัย สายบุญจง <i>Wuttichai Saybunjaung</i>	141
--	-----

	หน้า
รูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมเพื่อการ พึ่งตนเองของบ้านน้อยบุตาวงษ์ ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ Common-Pool Resources Model for Self-reliance of Ban Noi Butawong, Nong Khu Sub-district, Lam Plai Mat District, Buriram Province สุจิตรา ยางนอก, เขมิกา อารมณฺ์ และฤทัยภัทร ให้ศิริกุล Sujitra yangnok, khemeka Ar-rom, and Ruethaiphath Haisirikula	177
แนะนำผู้เขียน	227
รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิวารสารพัฒนศาสตร์	232
ทำเนียบวารสารพัฒนศาสตร์	238
หลักเกณฑ์การเสนอด้านฉบับบทความ	243

Sovereign Power, Subjectivity, and Agency in the Southern Border Provinces¹

Anusorn Unno²

Abstract

This article examines sovereign powers in the southern border provinces, their subject makings, and self-makings and agency enactment through them. The research site is a Raman district village in Yala Province. Data was gathered by fieldwork, including interviews

¹ This article is part of a research project “There is no ‘Dangdut’ tonight: Sovereign powers and Malays’ subjectivity and agency in the southern border provinces” of which the author is the principal investigator, in Anusorn Unno (2015) There is no “Dangdut” tonight: Sovereign powers and Malays’ subjectivity and agency in the southern border provinces, a research project supported by Research Career Development Grant, Office of the Higher Education Commission, Thailand Research Fund, and Thammasat University.

² Associate professor Dr., Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University. Email: anusorn.unno@gmail.com

* **Corresponding Author:** Anusorn Unno, Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University. Email: anusorn.unno@gmail.com

and observation, complemented by document research. Results were that sovereigns in the area include soldiers, official leaders, insurgents, and illegal business operators, each of whom acquired sovereign power from supplemental laws, informally outsourced power from soldiers, involvement with illicit military behaviors and operations, and Islamic interpretation, respectively. These sovereigns cultivated subjects through different means: state ceremonies for soldiers, patronages for official leaders, religion for insurgents, and violence for illegal business operators. These subjectivations are not entirely successful as they have met resistance, but serve as conditions through which local residents cultivate different selves. Specifically, they are a medium through which local residents enact agency. However, these self-makings and agency enactments through sovereigns are inconducive to an egalitarian society and cause unrest to continue. It is imperative to halt conditions generating sovereigns, including supplemental laws, hierarchical social relations, and religious monopolies of legitimacy to resolve local issues that residents confront.

Keywords: Sovereign power, Subjectivity, Agency, Unrest, Southern border provinces

อำนาจเหนือชีวิต สภาวะตัวตน และ ศักยภาพกระทำการในจังหวัดชายแดนใต้³

อนุสรณ์ อุณโณ⁴

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอำนาจเหนือชีวิตในจังหวัดชายแดนใต้ การบ่มเพาะบุคคลของอำนาจเหนือชีวิต รวมถึงการสร้างตัวตนและการแสดงศักยภาพกระทำการของบุคคลผ่านอำนาจเหนือชีวิตดังกล่าวโดยอาศัยหมู่บ้านใน อ.รามัน จ.ยะลา เป็นพื้นที่วิจัย และอาศัยการศึกษา

³ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย คีนี่ไม่มี “ดังดูท”: อำนาจเหนือชีวิตกับการสร้างตัวตนและแสดงออกซึ่งศักยภาพแห่งตนของชาวมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ผู้เขียนเป็นหัวหน้าโครงการและผู้วิจัยใน, อนุสรณ์ อุณโณ (2558) คีนี่ไม่มี “ดังดูท”: อำนาจเหนือชีวิตกับการสร้างตัวตนและแสดงออกซึ่งศักยภาพแห่งตนของชาวมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โครงการวิจัยภายใต้โครงการทุนพัฒนาศักยภาพในการทำงานวิจัยของอาจารย์รุ่นใหม่ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

⁴ รองศาสตราจารย์ ดร. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อีเมล: anusorn.unno@gmail.com

* ผู้ประพันธ์บรรณานุกรม: อนุสรณ์ อุณโณ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมล: anusorn.unno@gmail.com

ภาคสนามซึ่งประกอบด้วยการสัมภาษณ์และการสังเกตเป็นวิธีวิจัยหลัก เสริมด้วยการวิจัยเอกสาร ผลการวิจัยพบว่าผู้มีอำนาจเหนือชีวิตในพื้นที่ ประกอบด้วย ทหาร ผู้นำทางการ ผู้ก่อความไม่สงบ และผู้ประกอบการกิจกรรมผิดกฎหมาย ซึ่งแต่ละกลุ่มมีที่มาของอำนาจต่างกัน ทหารจาก “กฎหมายพิเศษ” ผู้นำทางการจากการถ่ายโอนอำนาจอย่างไม่เป็นทางการจากทหาร ผู้ประกอบการกิจกรรมผิดกฎหมายจากการสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่นอกแถวและปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่ และผู้ก่อความไม่สงบจากการตีความศาสนาอิสลาม โดยผู้มีอำนาจเหนือชีวิตแต่ละกลุ่มบ่มเพาะบุคคลด้วยกลวิธีแตกต่างกัน ทหารอาศัยรัฐพิธี ผู้นำทางการใช้การอุปถัมภ์ค้ำชู ผู้ก่อความไม่สงบใช้ศาสนา ส่วนผู้ประกอบการกิจกรรมผิดกฎหมายใช้ความรุนแรง ซึ่งไม่ได้ประสบความสำเร็จอย่างสมบูรณ์ เพราะประสบ การขัดขึ้น อีกทั้งยังเป็นเงื่อนไขให้บุคคลสร้างตัวตนที่แตกต่างขึ้นมา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเป็นแหล่ง อิงอาศัยในการแสดง ศักยภาพกระทำการของบุคคล อย่างไรก็ดี การสร้างตัวตนและการแสดง ศักยภาพกระทำการผ่านอำนาจเหนือชีวิตในลักษณะเช่นนี้ไม่เอื้อต่อการอยู่ ร่วมกันอย่างเสมอหน้า และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เหตุการณ์ความไม่สงบ ในพื้นที่ยังดำเนินต่อไป จึงจำเป็นต้องยุติเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดอำนาจเหนือ ชีวิตขึ้นมา ได้แก่ กฎหมายพิเศษ ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบลำดับชั้น และการผูกขาดความถูกต้องชอบธรรมจากศาสนา เพื่อที่จะคลี่คลายปัญหาที่ คนในพื้นที่ประสบได้

คำสำคัญ: อำนาจเหนือชีวิต สภาวะตัวตน ศักยภาพกระทำการ เหตุการณ์ ความไม่สงบ จังหวัดชายแดนใต้

อุปมา

ข่าวว่า “ยิปป์”⁵ จะจัดให้มีการแสดงดนตรีดังดุต (Dangdut) คณะ Blue Star (อ่านว่า บลูซต้า) ในพิธีแต่งงานหลานสาวของเขาสร้างความคึกคักให้กับบ้านลาเม็งเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่จะส่งผลให้คนในหมู่บ้านไม่มีโอกาสได้ชมมหรสพในยามค่ำคืนมาเป็นเวลาหลายปี การจะมีดังดุตคณะ Blue Star ซึ่งมีชื่อเสียงที่สุดในจังหวัดชายแดนภาคใต้มาแสดงให้ชมฟรีถึงที่ไม่ใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้นโดยง่าย คนลาเม็งจึงไม่เพียงจะเฝ้ารอวันงานอย่างใจจดใจจ่อ หากแต่รายที่พอมีฐานะก็ร่วมสมทบทุนค่าจ้างคณะดังดุตด้วย ทว่าความหวังพังทลายเมื่อสองวันก่อนงานผู้จัดการคณะ Blue Star ยกเลิกสัญญาที่ให้ไว้เพราะจำเป็นต้องรับอึกงานแทนอย่างใดก็ได้ แม้จะผิดหวังอย่างรุนแรง แต่ไม่มีใครตำหนิผู้จัดการหรือผู้ติดต่อ หลังจากทราบว่าเป็นงานแต่งงานหลานสาว “ก้านนเปาะนิ” แห่งตำบลตะลาที่คณะ Blue Star ได้รับการว่าจ้างให้ไปแสดง

ก้านนเปาะนิเป็นที่เกรงขามในหมู่คนลาเม็ง แต่ไม่ใช่เพราะความที่เขาอาศัยตำแหน่งก้านนในการดำเนินคดีผู้กระทำความผิดตามกฎหมาย หากแต่เป็นเพราะความที่เชื่อว่าเขาสามารถละเมิดกฎหมายโดยไม่สามารถเอาผิดเขาได้ ไม่ว่าจะเป็นการที่เขากราดยิงเด็กวัยรุ่นที่กำลังเสพยาหรือข่าวว่าเขาเกี่ยวข้องกับการเสียชีวิตของผู้ต้องสงสัยว่าก่อความไม่สงบ กล่าวอีกนัยหนึ่ง เขาเป็นตัวอย่างของอำนาจเหนือชีวิต (Sovereign Power) ที่ไม่ได้มีที่มาจากตำแหน่งหน้าที่ตามกฎหมายหรือในระเบียบการเมือง แต่มาจากความสามารถในการยกเว้นการบังคับใช้กฎหมาย (Agamben, 1998: 11-12) โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือจากความสามารถในการสังหาร ลงทัณฑ์ และจัด

⁵ ชื่อบุคคลและสถานที่เฉพาะ เช่น หมู่บ้าน และตำบล เป็นนามสมมุติ เพื่อความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูล

ระเบียบวินัยโดยไม่ต้องรับผิดชอบ (Hansen and Stepputat, 2006: 296) ที่คน
ลาเมืองและคนในจังหวัดชายแดนใต้ต้องอยู่ด้วยในชีวิตประจำวัน ซึ่งหมาย
รวมถึงผู้ก่อความไม่สงบ เจ้าหน้าที่รัฐ และผู้ประกอบอาชีพผิดกฎหมาย ที่
เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ส่งผลให้อำนาจเหนือชีวิตของบุคคลเหล่านี้
ทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี อำนาจเหนือชีวิตของกำนันเปาะนิไม่ได้เปิดเสรี
นายดาแมะที่รวบรวมเงินค่าจ้างคนะดังดุกกล่าวว่าแม้ไม่มีโครกล้ำคัตค้าน
กำนันเปาะนิอย่างเปิดเผย แต่หลายคนแสดงความไม่พอใจและกล่าวว่าจะไม่
เดินทางไปชมการแสดงของคนะ Blue Star ในงานแต่งงานหลานสาวกำนัน
เปาะนิ เพราะไม่ต้องการเสริมความยิ่งใหญ่ให้กับงานที่มีเขาเป็นฉากหลัง
(ดาแมะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 25 ตุลาคม 2557) นอกจากนี้ ยียุปกล่าวว่าก่อน
แต่งงานแต่งงานหลานสาวเขาประมาณ 2 สัปดาห์ แม่และน้ำสาวได้พาเขาไป
พบกำนันเปาะนิที่บ้านเพื่อแจกบัตรเชิญในฐานะที่เป็นญาติ เพราะคาดหวัง
ว่าหากกำนันเปาะนิมาร่วมงานก็จะส่งผลให้งานมีความยิ่งใหญ่ตามไปด้วย
(ยียุป, การสื่อสารส่วนบุคคล 13 เมษายน 2557) แม่และน้ำสาวยียุปจึง
สมัครใจที่จะเป็นคนในอาณัติของกำนันเปาะนิเพราะคาดหวังว่าจะสามารถ
อาศัยอำนาจของกำนันเปาะนิเพิ่มพูนสถานะตนเองได้ ซึ่งเป็นสภาวะการณ์
ที่ชี้ให้เห็นว่า “องค์ประธานก่อตัวขึ้นผ่านปฏิบัติการทำให้อยู่ใต้อาณัติ”
(Foucault, 1988: 50) หรือกลวิธีบ่มเพาะบุคคล (Subject Making) เป็นเงื่อนไข
หรือช่องทางให้บุคคลได้สร้างตัวตน (Self-Making) ขึ้นมาในเวลาเดียวกัน (Ong,
2003: 15) อีกทั้งยังไม่จำเป็นต้องเป็นในด้านลบ เพราะในบางกรณีการ
แสดงความสยบยอมเป็นเงื่อนไขสำหรับการสร้างสภาวะตัวตน (Subjectivity)
รวมทั้งการได้มาและแสดงออกซึ่งศักยภาพกระทำการ (Agency) ของบุคคล
(McNay, 2000: 18-21)

แม้การมีปฏิสัมพันธ์กับอำนาจเหนือชีวิตในลักษณะดังกล่าวเป็นส่วนสำคัญในชีวิตประจำวันของคนลาเมืองรวมทั้งคนมลายูมุสลิมทั่วไปในจังหวัดชายแดนใต้ ทว่าประเด็นดังกล่าวไม่ได้รับความสนใจจากวงวิชาการเท่าที่ควร โดยเฉพาะหลังจากเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมาที่ความสนใจทางวิชาการกระจุกอยู่ที่เหตุการณ์ความไม่สงบเป็นหลัก งานวิชาการจำนวนมากมุ่งตอบคำถามว่าเหตุการณ์ความไม่สงบเป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไร เหตุใดจึงทวีความเข้มข้นขึ้น และมีใครอยู่เบื้องหลัง (Abuza, 2003; 2005; Askew, 2007; Croissant, 2005; Jitpiromsri and Sobhonvasu, 2006; Liow, 2006; McCargo, 2006; 2008; Pathmanand, 2006; Sugunnasil, 2006) มากกว่าจะเป็นคำถามเกี่ยวกับคนมลายูมุสลิมซึ่งเป็นผู้เสียชีวิตส่วนใหญ่และได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบ (Unno, 2019: 5) ขณะเดียวกันงานที่ให้ความสำคัญกับชีวิตและสังคมวัฒนธรรมคนมลายูมุสลิมท่ามกลางเหตุการณ์ความไม่สงบซึ่งมีจำนวนไม่มากนักยังมีข้อจำกัด เพราะจำนวนหนึ่งให้ภาพชีวิตและสังคมวัฒนธรรมมลายูมุสลิมที่หยุดนิ่ง มากกว่าพลวัต การปรับตัวและการเจรจาต่อรองของคนมลายูมุสลิมต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงและแรงกดดัน (ศรีศักดิ์ วลลิโกดม, 2550) ขณะที่อีกจำนวนหนึ่งสำรวจชีวิตคนมลายูมุสลิมในระดับข้อเท็จจริงเบื้องต้น ไม่ว่าจะเป็นการครองชีวิตและความเป็นมลายูท่ามกลางกระแสการฟื้นฟูศาสนาอิสลามและเหตุการณ์ความไม่สงบ (ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ, 2551) การปรับใช้และตีความศาสนาอิสลามให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและความจำเป็นของชีวิต (Dorairajoo, 2006) หรือกลวิธีของผู้นำฝ่ายปกครองในการรับมือกับผลพวงของเหตุการณ์ความไม่สงบ (Askew, 2009) ทว่ายังไม่ได้พิจารณาว่าจะทำความเข้าใจและอธิบายชีวิตคนมลายูมุสลิมภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบที่พ้นไปจากข้อเท็จจริงเบื้องต้นอย่างไร

บทความนี้พยายามขยายขอบเขตการวิจัยด้วยการเสนอว่า เหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนใต้เป็นผลพวงประการหนึ่งของ การบรรจบกันของอำนาจเหนือชีวิตหลากหลายชนิดที่ต้องการบ่มเพาะบุคคลจาก คนมลายูมุสลิมในพื้นที่ ซึ่งเป็นเงื่อนไขหรือช่องทางให้คนเหล่านี้ได้สร้างและ แสดงออกซึ่งตัวตนรวมทั้งศักยภาพกระทำการของพวกเขาในเวลาเดียวกัน โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาอำนาจเหนือชีวิตในจังหวัดชายแดนใต้
2. ศึกษาการบ่มเพาะบุคคลของอำนาจเหนือชีวิตในจังหวัดชายแดนใต้
3. ศึกษาการสร้างตัวตนและการแสดงศักยภาพกระทำการผ่านอำนาจเหนือชีวิตในจังหวัดชายแดนใต้

แนวคิดและทฤษฎี

1. อำนาจเหนือชีวิตในทางมานุษยวิทยา

การทวนกลับมาสนใจอำนาจอธิปไตย (Sovereignty) ในแวดวงวิชาการตะวันตกในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาส่วนหนึ่งเป็นปฏิกิริยาต่อแนวคิดอำนาจของ Foucault เพราะแม้ Foucault จะเตือนไม่ให้มองการเกิดขึ้นของวิถีอำนาจแต่ละชนิด คือ อธิปไตย (Sovereignty) วินัย (Discipline) และการปกครอง (Governmentality) ในลักษณะแทนที่กัน แต่ให้มองว่าวิถีอำนาจทั้งสามอยู่ร่วมกันอย่างไร หรือในลักษณะที่เขาเรียกว่า A Triangularity of Sovereignty-Discipline-Governmentality (Foucault, 1991: 102) แต่เขาไม่ได้แสดงให้เห็นว่าวิถีอำนาจทั้งสามบรรจบกันอย่างไร อีกทั้งดูเหมือนเขาจะให้ความสำคัญกับอำนาจ Discipline และ Governmentality เป็นหลัก ขณะที่

ที่ทั้งอำนาจ Sovereignty ไว้ในฐานะวิถีอำนาจในสังคมบุพกาล ขาดพลวัต และเป็นเหตุให้เกิดวิถีอำนาจอีกสองประเภทตามมา แต่บุคคลที่ “ซุบซิดิต” อำนาจ Sovereignty ให้ไหลดล่นในสังคมร่วมสมัยคือ Agamben นักปรัชญาการเมืองชาวอิตาเลียน

Agamben (1998: 10-11) เสนอว่าการศึกษาอำนาจของ Foucault ประกอบด้วยการศึกษาเทคนิคทางการเมืองซึ่งรัฐได้ผนวกการดูแลชีวิตธรรมชาติของบุคคลเข้าไว้ที่ใจกลางการปกครอง (Governmentality) และการศึกษาเทคโนโลยีการสร้างตัวตนในอันซึ่งกระบวนการบ่มเพาะตัวตนได้ตรึงบุคคลไว้กับอำนาจภายนอก แต่ก็ส่งผลให้พวกเขายึดโยงตัวเองเข้ากับอัตลักษณ์ของตนในเวลาเดียวกัน (Discipline) อย่างไรก็ตาม Agamben ชี้ว่าขณะที่อำนาจทั้งสองตัดกันหลายจุด แต่ Foucault ไม่ได้ชี้ให้เห็นว่าจุดดังกล่าวอยู่ตรงไหนและมีลักษณะอย่างไร เขาจึงจะเผยให้เห็นจุดตัดอันซ่อนเร้นของอำนาจทั้งสองซึ่งเขาถือว่าเป็นสภาวะยกเว้น (State of Exception) ซึ่งอำนาจอธิปัตย์ก่อตัวขึ้นมา

Agamben (1998: 11-12, 14-18 และดู Agamben, 2005 ประกอบ) เสนอว่าปัญหาเกี่ยวกับอำนาจอธิปัตย์มักถูกทอนลงในแง่ที่ว่าใครอยู่ตรงไหนในระเบียบการเมืองได้อำนาจไปเท่าใด ทว่าบริเวณรอยต่อหรือช่องว่างของระเบียบการเมืองซึ่งเป็นจุดตัดของวินัยและการปกครองไม่ผู้จะได้รับความสนใจ ทั้งที่บริเวณดังกล่าวเป็นสภาวะยกเว้นซึ่งอำนาจอธิปัตย์ก่อตัวขึ้นมา เขาเสนอว่า Carl Schmitt นักปรัชญาชาวเยอรมันเป็นผู้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจอธิปัตย์กับบริเวณรอยต่อหรือว่าสภาวะยกเว้นดังกล่าวผ่านการนิยามว่าองค์อธิปัตย์ (Sovereign) คือผู้ตัดสินใจในการประกาศสภาวะยกเว้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าเพราะเหตุที่มีอำนาจตามกฎหมายที่จะยกเว้นการบังคับใช้กฎหมาย องค์อธิปัตย์จึงวางตัวเองไว้นอกกฎหมายอย่างถูกกฎหมาย หรืออยู่ในและนอกกฎหมายในเวลาเดียวกัน นอกจากนี้

Agamben เชื่อว่าคุณสมบัติอีกประการขององค์อธิปัตย์คือการมีสิทธิเลือกชีวิตใดเป็น Homo Sacer กล่าวคือ ในกฎหมายโรมันโบราณ Homo Sacer ไม่ได้สังกัดกฎสวรรค์ การสังหารพวกเขาจึงไม่สามารถนับเป็นการบูชาัญญณะเดียวกัน Homo Sacer ไม่ได้ขึ้นต่อกระบวนการยุติธรรมของมนุษย์ การสังหารพวกเขาจึงไม่สามารถนับเป็นฆาตกรรมได้เช่นกัน และมีเพียงองค์อธิปัตย์เท่านั้นที่สามารถเลือกได้ว่าชีวิตใดเป็น Homo Sacer หรือชีวิตใดสามารถถูกสังหารได้โดยไม่นับเป็นทั้งการบูชาัญญณะและฆาตกรรม

แนวคิดอำนาจอธิปัตย์ (Sovereignty) หรืออำนาจเหนือชีวิต (Sovereign Power) ของ Agamben ได้รับการปรับขยายโดยนักมานุษยวิทยา เช่น Hansen และ Stepputat (Hansen and Stepputat, 2005: 36; 2006: 296-300) เพราะพวกเขาเห็นว่าช่วยให้สามารถฝ่าสภาวะชะงักงันทางทฤษฎี 2 ประการในมานุษยวิทยาได้ เพราะขณะที่ประเพณีการศึกษาสถาบันกษัตริย์ในทางมานุษยวิทยาไม่สามารถช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนระหว่างอำนาจอธิปัตย์ของกษัตริย์กับรูปแบบการปกครองสมัยใหม่ได้ การ “ตัดศีรษะพระราชินีในทางสังคมศาสตร์” ของ Foucault ก็ไม่สามารถตอบคำถามได้ว่าเหตุใดกฎหมายที่วางอยู่บนความคิดเรื่องรัฐในฐานะศูนย์กลางของสังคมจึงดำรงอยู่อย่างแพร่หลายหากว่าอำนาจกระจัดกระจายอย่างที่ว่า Foucault กล่าวไว้จริง พวกเขาเสนอว่าแนวคิดอำนาจอธิปัตย์ของ Agamben ช่วยให้สามารถฝ่าสภาวะชะงักงันทางทฤษฎีดังกล่าวได้ เพราะเป็นการเคลื่อนย้ายการพิจารณาอำนาจอธิปัตย์จากการเป็นแหล่งสถิตยของอำนาจมาเป็นรูปแบบของสิทธิอำนาจที่ก่อตัวขึ้นบนความรุนแรง

นอกจากนี้ พวกเขาเสนอแนวคิดอำนาจอธิปัตย์ในชีวิตประจำวัน (De Facto Sovereignty) หรือความสามารถในการสังหาร ลงทัณฑ์ และจัดระเบียบวินัยโดยไม่ต้องรับผิดชอบ ซึ่งมีหลากหลายชนิดและมักทับเคียงช่วงชิงกันในพื้นที่จำพวกเขตอาณานิคม สังคมหลังอาณานิคม และประเทศที่อยู่ในสภาวะ

สงคราม ซึ่งรัฐไม่ได้เป็นแหล่งสถิติของอำนาจอภิปัตย์แต่ผู้เดียวอีกต่อไป หากแต่กลายเป็นหนึ่งในบรรดาองค์อภิปัตย์ที่ประกอบด้วยกลุ่มอาชญากรรม ขบวนการทางการเมือง เจ้าพ่อ ผู้มีอิทธิพล ฯลฯ ที่ต่างพยายามวางระเบียบ กฎเกณฑ์ของตนลงบนชีวิตของผู้คนผ่านการใช้ความรุนแรง (Hansen and Stepputat, 2006: 306-307) เช่น Jensen (2005: 218-240) เสนอว่าทั้งที่มีระเบียบกฎเกณฑ์ของรัฐบาลจำนวนมาก ทว่าอำนาจเหนือชีวิตและความตายในเมือง Cape Town กลับอยู่ในกำมือของก๊วนต่างๆ ขณะที่ Buur (2005: 192-217) ชี้ให้เห็นว่าอำนาจในการตัดสินเหนือชีวิต ความตาย และการลงทัณฑ์ในเมือง Port Elizabeth ของผู้พิพากษาไม่ได้มาจากตำแหน่งของพวกเขาที่แต่งตั้งโดยรัฐ หากแต่มาจากความสามารถในการใช้ความรุนแรงของพวกเขา

บทความอาศัยแนวคิดอำนาจอภิปัตย์ในทางมานุษยวิทยาในการพิจารณาว่า ในฐานะที่เป็น “อาณานิคม” ของสยาม (Anderson, 1996; Che Man, 1990) รวมถึงเป็นพื้นที่ที่เสมือนตกอยู่ใน “สภาวะสงคราม” จังหวัดชายแดนใต้เป็นอาณานิคมที่อำนาจอภิปัตย์ในชีวิตประจำวันดำรงอยู่อย่างหนาแน่น อำนาจเหล่านี้ไม่ได้มีฐานหรือที่มาจากกฎหมาย เท่าๆ กับความสามารถในการยกเว้นการบังคับใช้กฎหมายทั้งอย่างถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือจากความสามารถในการสังหาร ลงทัณฑ์ และจัดระเบียบวินัยโดยไม่ต้องรับผิดชอบ ซึ่งมีหลายประเภทและซับซ้อนช่วงชิงหรืออิงอาศัยกันในการวางระเบียบกฎเกณฑ์ของตนลงในพื้นที่และชีวิตของผู้คน บทความจะสำรวจว่าองค์อภิปัตย์ในชีวิตประจำวันในจังหวัดชายแดนใต้ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบประกอบด้วยบุคคลกลุ่มใด แต่ละกลุ่มมีที่มาของอำนาจหรือสถาปนาตัวเองขึ้นมาบนฐานของอะไร วางระเบียบกฎเกณฑ์ลงในพื้นที่และชีวิตของผู้คนอย่างไร รวมถึงมีการซับซ้อนช่วงชิงหรืออิงอาศัยซึ่งกันและกันในการวางระเบียบกฎเกณฑ์ดังกล่าวอย่างไร

2. สภาวะตัวตนและศักยภาพกระทำการ

นอกจากอำนาจอภิปัตย์หรืออำนาจเหนือชีวิต แนวคิดสภาวะตัวตน (Subjectivity) และศักยภาพกระทำการ (Agency) ได้รับการทบทวนในแวดวงมานุษยวิทยาเช่นกัน มีจุดเริ่มต้นจากแนวคิด Subjectivation ของ Foucault (1997) ที่ว่ากลวิธีบ่มเพาะบุคคล (Subjection or Subject Making) เป็นเงื่อนไขและช่องทางให้บุคคลสร้างตัวตน (Self Making) ขึ้นมาในเวลาเดียวกัน แนวคิดนี้ได้รับการขยายความโดย Ong (2003: 15-16) ที่เสนอว่าขณะที่บุคคลขึ้นต่อการควบคุมและพึ่งพา พวกเขาก็ยึดโยงอยู่กับอัตลักษณ์ของตนโดยความรู้ว่าตนคือใคร เช่น ขณะขึ้นต่อระเบียบกฎเกณฑ์ที่บ่มเพาะให้พวกเขาเป็นชนกลุ่มน้อย แรงงาน และผู้มีศีลธรรมในฐานะพลเมืองอเมริกัน ผู้อพยพชาวกัมพูชาได้สร้างตัวตนของพวกเขาขึ้นบนฐานของการสำนึกว่าตนเป็นชาวพุทธร่วมกัมพูชาด้วยการปรับขยายเทคโนโลยีการปกครองที่บางครั้งก็ขัดกับวัตถุประสงค์ของรัฐบาลอเมริกัน

ถึงแม้แนวคิด Subjectivation ของ Foucault จะได้รับการตอบรับอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะในกลุ่มสตรีนิยม แต่ก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์เช่นกัน McNay (2000) เสนอว่าแนวคิดดังกล่าวมีลักษณะเป็นส่วนเลี้ยว เพราะยังคงติดกับกระบวนทัศน์การสร้างตัวตนในเชิงลบ ตัวตนถูกเข้าใจในเชิงรับในฐานะผลพวงของโครงสร้างและปฏิบัติการวาทกรรม ขณะที่ศักยภาพกระทำการที่พุ่งมาด้วยก็ถูกมองเป็นเพียงแค่การต่อต้านหรือการเปี่ยงเบนจากบรรทัดฐานหลัก ทว่ามีบางเงื่อนไขที่สภาวะตัวตนถูกสร้างในเชิงรุก และศักยภาพกระทำการก่อตัวขึ้นในเชิงบวก McNay จึงเสนอกระบวนทัศน์การสร้างตัวตนเชิงบวกเพื่อสำรวจว่าบุคคลเจรจาต่อรองกับความหมายและบรรทัดฐานอย่างไรโดยไม่จำเป็นต้องตกอยู่ในกับดักคู่ตรงข้ามระหว่างการกดขี่ครอบงำกับการต่อต้านขัดขืน ซึ่งพ้องกับแนวคิดของนักมานุษยวิทยาที่ศึกษาผู้หญิงในอาณาบริเวณศาสนาจำนวนหนึ่ง

Mahmood (2005) เสนอว่าจริยธรรมอิสลามจำพวกความอ่อนน้อมถ่อมตน ความเหนียมอาย และความอดกลั้น ซึ่งสตรีมุสลิมชาวอียิปต์พยายามบ่มเพาะท่ามกลางเข้ากันไม่ได้กับศักยภาพทางโลกและเสรีของกลุ่มสตรีนิยมคือศักยภาพพระทำการของสตรีเหล่านี้ในอาณานิเวศศาสนา ขณะที่ Frisk (2009) เสนอว่าเมโนทัศน์สตรีนิยมจำพวกตัวตนเชิงปลดแอกและศักยภาพพระทำการเชิงลี้ลับลึงมีข้อจำกัดเพราะละเลยปฏิบัติการบางด้านของผู้หญิงที่ไม่สามารถเข้าใจได้ด้วยตรรกะการกดขี่ครอบงำและการต่อต้านขัดขืน การปฏิบัติศาสนาของผู้หญิงภายในศาสนาอิสลามกระแสหลักไม่จำเป็นต้องทำลายโครงสร้างชายเป็นใหญ่ และผู้หญิงก็ไม่ใช่เหยื่อของขบวนการรื้อฟื้นศาสนาอิสลาม ฉะนั้น แทนที่จะพิจารณาการปฏิบัติและการศึกษาศาสนาของผู้หญิงในฐานะการต่อต้านระเบียบสังคมชายเป็นใหญ่ จิตสำนึกจอมปลอม หรือการซึมซับการกดขี่ไว้ภายใน Frisk พิจารณาส่งเหล่านี้ในฐานะวิธีการที่ผู้หญิงใช้ในการพัฒนาศักยภาพพระทำการของพวกเธอในบริบทศาสนาอิสลามกระแสหลัก เพราะด้วยการอาศัยวาทกรรมและปฏิบัติการแห่งความเคร่งครัดศรัทธาตามหลักศาสนาอิสลาม ผู้หญิงมาเลเซียสามารถต่อรองความสัมพันธ์ระหว่างเพศ กำหนดชีวิตในลักษณะที่สอดคล้องกับศาสนาอิสลามกระแสหลัก รวมทั้งปรับเปลี่ยนศาสนาอิสลามในประเทศมาเลเซีย

บทความอาศัยแนวคิดสภาวะตัวตนและศักยภาพพระทำการควบคู่กับแนวคิดอำนาจอธิปไตยข้างต้นในการสำรวจว่าการบ่มเพาะบุคคลของอำนาจอธิปไตย โดยเฉพาะการบ่มเพาะพลเมืองของรัฐ เป็นเงื่อนไขหรือช่องทางให้คนมลายูมุสลิมในพื้นที่สร้างและแสดงตัวตนที่แตกต่างออกไปอย่างไร ขณะเดียวกันก็สำรวจว่าคนในพื้นที่อาศัยองค์อธิปไตย โดยเฉพาะผู้นำทางการเช่นก่านันเปาะนิ ในการสร้างตัวตนและแสดงศักยภาพพระทำการอย่างไร และการสร้างตัวตนและการแสดงศักยภาพพระทำการผ่านองค์อธิปไตยในลักษณะดังกล่าวมีผลต่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจรวมถึงปัญหาความไม่สงบที่คนมลายูมุสลิมในพื้นที่ประสบอย่างไร

พื้นที่วิจัยและวิธีการวิจัย

พื้นที่วิจัย

บทความอาศัยบ้านลาเม็ง ต.อัสรี (นามสมมุติ) อ.รามัน จ.ยะลา เป็นพื้นที่วิจัย ประกอบด้วยบ้านลาเม็งเหนือ ลาเม็งกลาง และลาเม็งใต้ โดยบ้านลาเม็งเหนือและลาเม็งกลางอยู่ในเขตหมู่ 1 ส่วนบ้านลาเม็งใต้อยู่ในเขตหมู่ 2 ประชากรทั้งหมดเป็นคนมลายูมุสลิม เป็นพื้นที่เคลื่อนไหวของผู้ก่อความไม่สงบระลอกใหม่และเป็นพื้นที่ปฏิบัติการของฝ่ายความมั่นคง รวมถึงเป็นพื้นที่ที่มีการประกอบธุรกิจผิดกฎหมาย ซึ่งเอื้อต่อการสำรวจอำนาจเหนือชีวิตและการบ่มเพาะบุคคลของอำนาจเหนือชีวิต ขณะเดียวกัน คนในพื้นที่มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลข้างต้นอย่างสลับซับซ้อน ซึ่งเอื้อต่อการสำรวจการสร้างตัวตนและการแสดงออกศักยภาพกระทำการผ่านผู้มีอำนาจเหนือชีวิตทั้งในเชิงบวกและลบในเวลาเดียวกัน

วิธีการวิจัย

บทความอาศัยการศึกษาภาคสนามในการสำรวจประเด็นคำถามข้างต้น ประกอบด้วยการสัมภาษณ์และการสังเกต เสริมด้วยการวิจัยเอกสาร โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

1.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้นำทางศาสนา ผู้นำศาสนา ครูสอนศาสนา ครู ทหาร ตำรวจ ชุมรัศมีความปลอดภัยหมู่บ้าน ผู้ผลิตและจำหน่ายน้ำดื่มใบกระท่อมสุตรผสม นักเรียน เยาวชน และคนทั่วไปที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

1.2 ผู้ให้ข้อมูลรอง ได้แก่ ข้าราชการฝ่ายปกครอง เจ้าของร้านน้ำชา พ่อค้าแม่ค้า ลูกจ้าง และคนทั่วไป

2. การสังเกต ประกอบด้วย

การดำเนินชีวิตประจำวัน การเรียนการสอน กิจกรรมพิเศษ รัฐพิธี งานประเพณี พิธีกรรม เป็นต้น

3. การวิจัยเอกสาร ประกอบด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ใบปลิว ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์และ
บริบททางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง เป็นต้น

จริยธรรมในการวิจัย

โครงการวิจัยไม่ได้ยื่นขอรับรองจริยธรรมการวิจัยในคน แต่ได้
ดำเนินการตามหลักจริยธรรมการวิจัยในคนทั้งในส่วนของหลักความเคารพ
บุคคล ประโยชน์ และความยุติธรรม โดยเฉพาะในส่วนของความเคารพ
บุคคล ผู้วิจัยได้แจ้งผู้ให้ข้อมูลด้วยวาจาว่าโครงการวิจัยเป็นหัวข้อและมี
วัตถุประสงค์อะไร พร้อมเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลตัดสินใจว่าจะให้ข้อมูลหรือไม่
จะใช้สถานที่และเวลาใด และสามารถยุติการให้ข้อมูลได้ตลอดเวลาไม่ว่า
จะด้วยเหตุผลใด ขณะเดียวกันผู้วิจัยปกป้องความลับของผู้ให้ข้อมูลด้วย
การใช้นามสมมุติของผู้ให้ข้อมูลรวมถึงชื่อหมู่บ้านและตำบลในรายงานการ
วิจัยและบทความวิจัย

ผลการวิจัย

ประกอบด้วย 3 หัวข้อตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมี
รายละเอียดดังนี้

1. อำนาจเหนือชีวิตในชีวิตประจำวัน

1.1 กำนันเปาะนิ

กำนันเปาะนิเป็นคนตำบลตะลา (อยู่ติดกับตำบลอัสรี)
โดยกำเนิด หลังสำเร็จประถมศึกษาจากโรงเรียนละแวกบ้าน เขาได้เข้าศึกษา
โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่มีชื่อเสียงบริเวณแยกมลายูบางกอก
ใกล้ตัวเมืองยะลา ทว่าด้วยความที่เป็นเด็กหนุ่มที่ชอบการท่องเที่ยวผจญ
ภัยจึงเป็นเหตุให้เขาไม่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนแห่งนี้ จากนั้นเขาเรียน

การศึกษาผู้ใหญ่เพิ่มเติม จนกระทั่งอายุประมาณ 20 ปี เขาได้เข้าร่วมกับ “ครูเปาะสู” ที่เคลื่อนไหวต่อต้านเจ้าหน้าที่รัฐอยู่ในพื้นที่ในเวลานั้น เพราะเขารู้สึกว่า “ตอนนั้นเจ้าหน้าที่รัฐไม่ได้ให้ความเป็นธรรม เลยเข้าร่วมครูเปาะสู แต่ไม่ได้ฝึกคอมฯ [คอมมิวนิสต์] เหมือนครู คือจริง ๆ แล้วเราต้องการแค่ต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม ไม่ได้คิดจะแยกดินแดนอะไร เพราะว่าพ่อแม่ปู่ย่า ตายายบรรพบุรุษของเราอยู่ที่นี้ มีหลุมศพอยู่ที่นี้” (ก้านนเปาะนิ, การสื่อสารส่วนบุคคล 15 เมษายน 2557)

ก้านนเปาะนิกล่าวว่าหลังจากเขาว่างอาวุดและมอบตัวกับทางการพร้อมครูเปาะสู เขาได้กลับมาใช้ชีวิตในหมู่บ้านเหมือนเช่นคนทั่วไป ต่อมาเขาได้ลงสมัครผู้ใหญ่บ้านและได้รับชัยชนะ และหลังจากดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านได้ไม่นาน เขาได้รับเลือกตั้งเป็นก้านนตำบลตะลาและอยู่ในตำแหน่งดังกล่าวเป็นเวลากว่า 20 ปีจนกระทั่งเป็นที่รู้จักในนาม “ก้านนเปาะนิ” เขาเกษียณอายุในปี พ.ศ. 2556 ก่อนจะลงสมัครนายกองค์การบริหารส่วนตำบลตะลาซึ่งว่างลง เพราะอดีตนายกฯ ซึ่งเป็นญาติของเขาต้องคดี เขาได้รับชัยชนะโดยไร้คู่แข่งและดำรงตำแหน่งดังกล่าวจนกระทั่งครบวาระก่อนจะให้บุตรชายเข้าสืบทอดตำแหน่งต่อ เขาให้เหตุผลของการได้รับการเลือกตั้งมาอย่างต่อเนื่องว่าเป็นเพราะ “เป็นที่รู้จักและเคารพนับถือของคนในหมู่บ้าน เลยได้เป็นผู้ใหญ่บ้านได้ไม่ยาก จากนั้นก็เป็นก้านนเรื่อยมา” (ก้านนเปาะนิ, การสื่อสารส่วนบุคคล 15 เมษายน 2557)

อย่างไรก็ดี ความรู้สึกของคนตำบลตะลารวมถึงคนลาเม็งต่อก้านนเปาะนิไม่ได้เป็นในลักษณะของการเคารพนับถือ หากแต่เป็นความเกรงกลัวมากกว่า เช่น เด็กวัยรุ่นตำบลตะลากล่าวว่าในตำบลตะลาไม่มีเด็กวัยรุ่นเตร็ดเตร่ หากไม่ไปโรงเรียนก็ต้องทำงาน เพราะกลัวก้านนเปาะนิที่ไม่ต้องการให้เด็กวัยรุ่นประพฤติตนเหลวไหล (แม, การสื่อสารส่วนบุคคล 2 พฤษภาคม 2556) เช่นเดียวกับยิปูที่กล่าวว่าใจจริงเขาไม่ต้องการเดิน

ทางไปแจกบัตรเชิญงานแต่งงานหลานสาวให้กับกำนันเปาะนิแม้จะเป็นญาติกัน เพราะกำนันเปาะนิเป็นคนน่ากลัว (ยิยุป, การสื่อสารส่วนบุคคล 20 ตุลาคม 2556) ขณะที่ “แบโต” พ่อค้าปลา กล่าวว่าเขาเคยติดตามผู้ใหญ่บ้านเข้าพบกำนันเปาะนิพร้อมกับมีปลาตัวโตเป็นของกำนัล แต่กลับถูกกำนันเปาะนิตำหนิว่า “บ้าหรือเปล่า อากาศก็ร้อนแต่เสื้อใส่เสื้อแขนยาว” (แบโต, การสื่อสารส่วนบุคคล 16 เมษายน 2557) ซึ่งเขาได้แต่ก้มหน้าไม่กล้าสบตา เพราะ “กลัวแก” (เพ็งอ้าง)

คนในพื้นที่เกรงกลัวกำนันเปาะนิเพราะ “ความเด็ดขาด” หรือ “เอาจริง” ของเขา เช่น เด็กวัยรุ่นตำบลตะลากล่าวว่ากำนันเปาะนิห้ามเสพยาเสพติดทุกชนิดในเขตตำบลตะลา หากใครฝ่าฝืนจะถูกดำเนินการทันที ดังกรณีหนึ่งที่ “แกเคยใช้ปืนอาทักกราดยิงบ้านที่เด็กเสพยากันจนวิ่งหนีกันแทบไม่ทัน” (แม, การสื่อสารส่วนบุคคล 2 พฤษภาคม 2556) เช่นเดียวกับคำกล่าวของ “แซเลาะ” อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ที่ว่า “มัน [กำนันเปาะนิ] เป็นคนเอาจริง ยิ่งคนตายมาหลายคนแล้ว คนเลยกลัว” (แซเลาะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 25 มีนาคม 2555) ทั้งนี้ กำนันเปาะนิเปรียบเทียบการปกครองที่เด็ดขาดของเขาว่า “ก็เหมือนกับการปกครองลูกนั้นแหละ ถ้ามีการทำผิดก็ต้องมีการตักเตือนและลงโทษ” (กำนันเปาะนิ, การสื่อสารส่วนบุคคล 15 เมษายน 2557) กล่าวกันว่าในบ้านเขามีห้องลับสำหรับไต่สวนผู้กระทำผิดโดยเฉพาะการลักเล็กขโมยน้อย หากพบว่ากระทำผิด ผู้กระทำผิดจะต้องเสียเงินค่าปรับเป็นจำนวนสามเท่าของทรัพย์สินที่ขโมย สองส่วนมอบให้กับเจ้าของทรัพย์สินที่เหลืออีกส่วนบริจาคให้มัสยิดสำหรับใช้ในกิจกรรมทางศาสนาและชุมชน (ดาแมะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 21 ตุลาคม 2556)

อย่างไรก็ดี สาเหตุที่กำนันเปาะนิ “ปกครอง” ด้วยความเด็ดขาดไม่ได้เป็นเพราะเขามีบุคลิกภาพเช่นนั้น หากแต่เป็นเพราะเขาได้รับ “ไฟเขียว” จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้สามารถใช้ความเด็ดขาดในการ

“ปกครอง”ได้ แม้จะเป็นการละเมิดกฎหมายหรือกระบวนการยุติธรรมก็ตาม ดังคำกล่าวของนายระมัน นายก อบต.อัสรี ที่ว่า “การที่แก [กำนันเปาะนิ] ทำอย่างนี้ได้ก็เพราะว่าเจ้าหน้าที่ไม่เอาผิดแกด้วย คือ เขาคิดว่าแกทำในสิ่งที่ถูกต้อง ทำให้ไม่มีการลักขโมยหรือว่าการค้ายาหรือน้ำกระท่อมในพื้นที่ของแก” (ระมัน, การสื่อสารส่วนบุคคล 6 ธันวาคม 2555) การปกครองของกำนันเปาะนิจึงไม่ใช่การบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด หากแต่เป็นการยกเว้นการบังคับใช้กฎหมายภายใต้การอนุญาตอย่างไม่เป็นทางการโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือเป็นการที่รัฐ “จ้าง” บุคคลในท้องถิ่นให้ใช้อำนาจอธิปไตยแทน (The Sovereign Outsourced) เพราะไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง หรือมีประสิทธิภาพด้วยตัวเอง (Buur, 2005)

นอกจากความเด็ดขาดที่สัมพันธ์ความสามารถในการยกเว้นการบังคับใช้กฎหมาย อีกสาเหตุที่ส่งผลให้กำนันเปาะนิเป็นที่เกรงกลัวคือการเชื่อว่าเขามี “ของดี” ดังที่คนตำบลตะลาคคนหนึ่งกล่าวว่า “กำนันเป็นคนหนึ่งเหนียว ยังไม่เข้า แกรอดตายจากการถูกวางระเบิดรถยนต์หลายครั้งแล้วเมื่อก่อนตอนเคลื่อนไหวอยู่แกเคยถูกตำรวจล้อม แต่ตำรวจยังไม่โดนแก แต่ว่ายังโดนกันเองตายไปหลายคน” (ซัง, การสื่อสารส่วนบุคคล 2 พฤษภาคม 2556) ทั้งนี้ ถึงแม้กำนันเปาะนิปฏิเสธความรำลือเกี่ยวกับเขาข้อนี้ว่า “ไม่จริงหรอก ที่ผมรอดก็เพราะว่าพวกนั้นยังไม่โดนมากกว่า ถ้าของอย่างนั้นมีจริงประเทศก็ไม่ต้องซื้อรถถังจรวดกันหรอก” (กำนันเปาะนิ, การสื่อสารส่วนบุคคล 15 เมษายน 2557) ทว่าคนส่วนใหญ่ยังคงเชื่อว่าเขามี “ของดี” ดังคำกล่าวของ “แบแม” ซึ่งแขวนตะกรุดรอบเอวที่ว่า “แก [กำนันเปาะนิ] ไม่บอกหรอกว่าแกมีของดีอะไร ของอย่างนี้เขาไม่บอกกัน” (แบแม, การสื่อสารส่วนบุคคล 12 มีนาคม 2556) ฉะนั้น เมื่อประกอบกับข้อเท็จจริงที่ว่ากำนันเปาะนิ

รอดชีวิตจากการถูกลอบสังหารและการปะทะมาโดยตลอด ความเชื่อที่ว่าเขามี “ของดี” จึงไหลเวียนในพื้นที่และส่งผลให้เขาเป็นที่เกรงกลัวเพิ่มขึ้นอีกส่วน⁶

กำนันเปาะนิแสดงอำนาจเหนือชีวิตของเขาในลาเม็ง ในหลายลักษณะ ที่สำคัญได้แก่การเมืองท้องถิ่น กล่าวกันว่ากำนันตำบล อัสรีคนก่อนหน้าเป็น “เด็กในคาถา” กำนันเปาะนิ ขณะที่กำนันตำบลอัสรีคนปัจจุบันกล่าวว่า “ตอนเลือกกำนันได้รับการสนับสนุนจากกำนันคนอื่น ๆ ในอำเภอ แล้วกำนันเปาะนิก็หนุนผม คือส่วนหนึ่งกำนันเปาะนิกับพ่อผมเป็นญาติกัน” (นัง, การสื่อสารส่วนบุคคล 8 เมษายน 2556) เช่นเดียวกับผู้ใหญ่บ้าน บางคนได้รับการวางตัวโดยกำนันเปาะนิโดยตรง ดังกรณีผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 คนก่อนหน้าซึ่งกล่าวกันว่าเป็นคนที่ “กำนันเปาะนิตั้งแทนคนเก่าที่ถูกพวกที่เล่นอยู่ [ผู้ก่อความไม่สงบ] ยิงตายไป คือ กำนันเป็นคนวางตัวให้ลง แล้วพอรู้ว่าผู้ใหญ่หมู่เป็นเด็กกำนันก็ไม่มีใครลงแข่งด้วย” (แซเลาะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 15 เมษายน 2556) ขณะที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 คนปัจจุบันกล่าวว่า แม้เขาไม่ได้รับการวางตัวโดยกำนันเปาะนิโดยตรง แต่การที่บิดาของเขาเป็น “เด็ก” กำนันเปาะนิและมาช่วยหาเสียงก็ส่งผลให้เขาได้รับการเลือกตั้งด้วย

⁶ ความน่าเกรงกลัวที่มาจากความเด็ดขาดและการมี “ของดี” ไม่ได้มีเฉพาะกรณีกำนันเปาะนิ หากแต่ยังปรากฏในผู้นำทางการเมืองคนอื่นด้วยแม้ในระดับที่น้อยกว่า เช่น แซเลาะ นอกจากการเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายครูเปาะสุ สาเหตุสำคัญที่ช่วยให้เขาสามารถครองตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านประมาณสามทศวรรษท่ามกลางการต่อสู้ช่วงชิงความเป็นใหญ่ได้เป็นเพราะเขา “เอาจริง” กับฝ่ายตรงข้าม ดังที่เขากล่าวว่า “มันมีคนอยากเป็นใหญ่กันเยอะตอนนั้น ถ้าผมไม่เอาจริงมันก็ไม่กลัวหรอก คือยิ่งมาก็ยิ่งไป” (แซเลาะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 15 เมษายน 2556) นอกจากนี้ เขากล่าวว่าถึงแม้เขาเคยถูกข่มขู่ถึงสี่ครั้ง แต่เขารอดมาได้ทุกครั้งรวมทั้งยังสามารถยิงตอบโต้อีกฝ่ายได้ ประการสำคัญ เขากล่าวว่ากระสุนจำนวนมากถาถ่างกายเขาไปแทนที่จะเจาะเข้าร่างกายตามวิถีกระสุน ไม่ว่าจะเป็นบริเวณหน้าผากหรือสะเอว พร้อมกับไขว่รอยแผลเป็นให้ดู เขาอธิบายว่าที่เป็นเช่นนั้นเป็นเพราะว่าเขา “ของดี” (เพ็งอ้าง) แม้จะไม่ระบุว่า “ของดี” ที่ว่าคืออะไรและใช้ตะกรุดที่เขารอบเอวเขาหรือไม่

(ลาซอ, การสื่อสารส่วนบุคคล 23 ตุลาคม 2556) ส่วนผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 คนปัจจุบัน ซึ่งเป็นบุตรเขยผู้ใหญ่บ้านคนก่อนหน้า กล่าวว่าเขาไม่ได้ขอความช่วยเหลือจากำนันเปาะนิตอนลงสมัครผู้ใหญ่บ้าน ไม่ใช่เพราะเขาไม่เห็นความสำคัญของกำนันเปาะนิ หากแต่เป็นเพราะ “พ่อตาเรากับกำนันเปาะนิเป็นเพื่อนกัน เป็นเหมือนพันธมิตรกันอยู่แล้ว ก็เลยให้ดูแลแทนกันได้” (มัน, การสื่อสารส่วนบุคคล 9 เมษายน 2556)

ในทำนองเดียวกัน ผู้นำฝ่ายบริหารมีความสัมพันธ์อันดีกับกำนันเปาะนิแม้จะไม่ใกล้ชิดเท่า เช่น นายระมัน นายก อบต.อัสรี กล่าวว่าเขาเดินทางไปเยี่ยมและขอคำปรึกษาจากกำนันเปาะนิที่บ้านเป็นครั้งคราว โดย “กำนันจะถามว่าสถานการณ์ในพื้นที่เป็นยังไงบ้าง แล้วก็จะคุยเรื่องโน้นเรื่องนี้ให้ฟัง” (ระมัน, การสื่อสารส่วนบุคคล 5 ธันวาคม 2556) ทั้งนี้ ถึงแม้เขากล่าวว่าสาเหตุที่เขาได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งเป็นเพราะ “ผลงานที่เราทำมา” (ระมัน, การสื่อสารส่วนบุคคล 22 ตุลาคม 2556) แต่คนลาเม็งจำนวนมากไม่ได้เห็นเช่นนั้น เช่น นายดาแมะ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 กล่าวว่าสาเหตุที่นายระมันชนะคู่แข่งอย่างถล่มทลายส่วนหนึ่งเป็นเพราะได้รับการสนับสนุนจากกำนันเปาะนิด้วยการที่ “แกช่วยบีบให้นายกฯ จากกรือให้คนในหมู่ 1 เลือกเพราะว่าคนหมู่ 1 หลายคนมาจากฟากกรือ” (ดาแมะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 21 ตุลาคม 2556) เช่นเดียวกัน “بابอเอ” คนลาเม็งได้ เห็นว่า “ที่นายกฯ ชนะเยอะเพราะว่ามีพลังจากภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง คือกำนันเปาะนิ อย่างที่หมู่ 1 ก็ให้กำนันกรือกดดันเข้ามาทางญาติและคนรู้จัก หรือที่หมู่ 2 ก็ให้พ่อของผู้ใหญ่ฯ เข้ามากดดันถึงที่” (بابอเอ, การสื่อสารส่วนบุคคล 22 ตุลาคม 2556)

ขณะเดียวกันกำนันเปาะนิเข้ามาทำกับการเลือกตั้งสมาชิกองค์การบริหารตำบลหมู่ 2 อย่างใกล้ชิด ด้วยการมอบหมายให้บิดาของผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 มาคว่ำผู้สมัครคนที่เขาสนับสนุนจะได้รับการเลือกตั้ง

หรือไม่ หากสถานการณ์ไม่น่าไว้วางใจจะได้แก้ไขทันพ่วงที่ ดังคำกล่าวของ
ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 ที่ว่า “คืนก่อนวันเลือกตั้งสองคืนพ่อผมมาที่บ้านเพราะได้
รับคำสั่งจากกำนันเปาะนิว่าให้ไปช่วยดูสถานการณ์ที่หมู่ 2 หน่อย ได้ข่าว
ว่าสถานการณ์ไม่ค่อยดี พ่อเคยทำงานให้กำนันมาก่อน และกำนันก็เป็น
คนทำให้แก่ได้เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน พ่อไปช่วยเดินหาเสียงตามบ้านต่างๆ
แล้วพอรู้ว่ากำนันบอกให้มาช่วยก็เข้าใจกัน” (ลาซอ, การสื่อสารส่วนบุคคล
23 ตุลาคม 2556) ซึ่งส่งผลให้ผู้สมัครคนดังกล่าวได้รับชัยชนะในที่สุด

นอกจากนี้ กำนันเปาะนิมีอิทธิพลเหนือการเคลื่อนไหว
ทางสังคมในพื้นที่ด้วย โดยเขามักปรัมปราคนลาเม็งที่คัดค้าน “โครงการพัฒนา”
ที่เขามีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีผลประโยชน์ร่วม เช่น ประมาณปี พ.ศ. 2536 มี
การดำเนินโครงการขุดลอกบึงในหมู่บ้าน ทว่าคนลาเม็งส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย
เพราะเห็นว่าเป็นโครงการที่ขาดความโปร่งใสและผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตก
อยู่กับผู้ใหญ่บ้าน อย่างไรก็ตาม กำนันเปาะนิได้เรียกพวกเขาไป “คุย”
ที่บ้านเป็นรายบุคคลและส่งผลให้พวกเขาหยุดประท้วงในที่สุด ดังกรณี
แซเลาะที่ “กำนันให้ลูกน้องมันมาหาผมที่บ้านบอกว่าอยากจะคุยกับผมเรื่อง
โครงการพรุโต๊ะแนแฉ ผมก็ไป มันบอกว่าอยากให้ผมหยุดนำชาวบ้านประท้วง
ผมเลยบอกมันว่าผมหยุดก็ได้ถ้ามันขอ” (แซเลาะ, การสื่อสารส่วนบุคคล
15 มีนาคม 2556) ในทำนองเดียวกัน ถึงแม้คนลาเม็งไม่เห็นด้วยกับโครงการ
ก่อสร้างเขื่อนสายบุรี แต่พวกเขาไม่ได้เคลื่อนไหวคัดค้านอย่างเปิดเผย
หลังทราบว่ากำนันเปาะนิสนับสนุนโครงการดังกล่าวเพราะมีผลประโยชน์
ร่วมด้วย ดังกรณีสดาง รองนายก อบต.อัสรี และแกนนำองค์กรชาวบ้าน
พิทักษ์ลุ่มน้ำสายบุรี เขาตัดสินใจไม่เคลื่อนไหวคัดค้านการพยายามรื้อฟื้น
โครงการก่อสร้างเขื่อนดังกล่าวในปี พ.ศ. 2554 หลังจากได้รับคำเตือนจาก
กำนันเปาะนิผ่านทางนายก อบต.อัสรี นอกจากนี้เป็นเพราะความเกรงกลัว
ที่มีอยู่เดิม ยังเป็นเพราะเขาเห็นว่าเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ส่งผล
ให้กำนันเปาะนิสามารถ “จัดการ” ฝ่ายตรงข้ามได้สะดวกยิ่งขึ้น (สดาง,
การสื่อสารส่วนบุคคล 6 ธันวาคม 2555)

1.2 ผู้ก่อความไม่สงบ

หากพิจารณาเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ระลอกใหม่ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมาเป็นรายอำเภอ อ.รามัน เป็นพื้นที่ที่มีความรุนแรงสูงเป็นลำดับสองรองจากอำเภอเมืองยะลา ทว่า หากพิจารณาเฉพาะเดือนมกราคม 2555 ถึงมิถุนายน 2556 ซึ่งเป็นช่วงที่ความรุนแรงเกิดขึ้นอีกครั้ง อ.รามัน เป็นพื้นที่ที่มีเหตุการณ์ความรุนแรงสูงสุด (ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี และรอมฎอน ปันจอร์, 2556) นอกจากนี้ หากพิจารณาเป็นรายตำบล มี 2 ตำบลใน อ.รามัน ที่ถูกจัดเป็นพื้นที่ที่มีเหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นถี่และหนึ่งในนั้นคือตำบลอัสรี และมี 2 หมู่บ้านในตำบลที่ถูกจัดว่ามีผู้ก่อความไม่สงบเคลื่อนไหวเข้มข้นที่สุด และหนึ่งในนั้นคือหมู่ 2 (ดาแมะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 15 เมษายน 2557) ซึ่งครอบคลุมบ้านเยกับบ้านลาเม็งได้ จึงกล่าวได้ว่าบ้านลาเม็งโดยเฉพาะบ้านลาเม็งใต้เป็นพื้นที่ที่ผู้ก่อความไม่สงบเคลื่อนไหวค่อนข้างเข้มข้น โดยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 - พ.ศ. 2560 มีเหตุลอบยิง 19 ครั้ง วางระเบิด 5 ครั้ง วางเพลิง 5 ครั้ง ปล้นปืน 1 ครั้ง รวมถึงการตัดต้นไม้ขวางถนนและการโรยตะปูเรือใบบนถนนจำนวนมาก มีผู้เสียชีวิต 24 คน เป็นเพศชายทั้งหมด ประมาณครึ่งหนึ่งเป็นพลเรือนรักษาความปลอดภัย ที่เหลือเป็นทหาร ตำรวจ ลูกจ้างรัฐและประชาชน (Unno, 2019: 34-39)

ผู้ก่อความไม่สงบที่มักได้รับการกล่าวถึงในบ้านลาเม็งคือนายฮิฟ บุตรคนโตของ “بابอ” อดีตอิหม่ามมัสยิดลาเม็งใต้ที่หายตัวไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เพราะต้องสงสัยว่าเกี่ยวข้องกับกลุ่มก่อความไม่สงบ ขณะที่ต่อมาน้องชายของเขาคือคนก็หายตัวไปเช่นกัน ดังคำกล่าวของนายแกอิหม่ามมัสยิดลาเม็งใต้คนปัจจุบันซึ่งเป็นบุตรคนสุดท้องของ “بابอ” ที่ว่า “พี่ชายหายไปสองคน คนแรกคืออดีตโต๊ะอิหม่าม พี่ชายคนโต ในตอนนั้นใครก็ตามที่อยู่โรงเรียนธรรมะ เขาจะจับหมด ก็เลยต้องหนี ตอนนั้นมันไม่มีขั้นตอนกระบวนการในการต่อสู้คดีเหมือนในตอนนี้ ถ้าใครถูกสงสัยก็ต้อง

หนีก่อนเป็นส่วนใหญ่ พี่คนที่สองที่เป็นพวกค่านิยมสายบูรีรุ่นแรกก็หนีไปเหมือนกัน ไม่รู้ว่าไปอยู่ที่ไหนหรืออย่างไร แต่รู้ว่าพวกเขาไม่ได้อยู่ด้วยกัน” (แก, การสื่อสารส่วนบุคคล 23 มิถุนายน 2556)

อย่างไรก็ดี คนลาเม็งที่หายตัวไปส่วนใหญ่ไม่ใช่ผู้ใหญ่ คนวัยกลางคน หรือผู้นำศาสนา หากแต่เป็นคนหนุ่มหรือวัยรุ่น อีกทั้งยังมักเป็น “เด็กดี” คือตั้งใจเรียนหนังสือโดยเฉพาะด้านศาสนา ขยัน เอาการ เอางาน ไม่ใช้กลุ่มที่เกียจคร้านหรือติดสิงเสพติด โดยคนหนุ่มที่หายตัวไปและเป็นที่ถูกกล่าวขานมากที่สุดคือนายอิง หรือที่รู้จักกันในนาม “อุซตาซิง” และ “เบคแฮมดำ” โดยนายอิงมีบ้านอยู่ที่ลาเม็งได้ เขาเข้าเรียนประถมศึกษาที่โรงเรียนบ้านลาเม็งและเป็น “เด็กดี” คนหนึ่ง ดังคำกล่าวของนายรอกูโรงเรียนบ้านลาเม็ง ที่ว่า “เบคแฮมดำเรารู้จัก เป็นเด็กดี ชอบช่วยเหลือ กิจกรรมของโรงเรียน ชอบเล่นกีฬา เป็นคนเจี๊ยบ ๆ จริงใจ” (รอก, การสื่อสารส่วนบุคคล 8 มกราคม 2556) หลังจบประถมศึกษาปีที่ 6 เขาได้ไปเรียนศาสนาที่โรงเรียนปอเนาะมีชื่อที่ ต.บาลอ จนสำเร็จการศึกษาระดับ 10 ก่อนจะเป็นครูตาดีกาที่ ต.กืออ พร้อมกับยังคงเล่นกีฬาฟุตบอลอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นที่รู้จักในนาม “อุซตาซิง” และ “เบคแฮมดำ” ทั้งนี้ เดิมคนลาเม็งส่วนใหญ่ไม่รู้นายอิงมีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มเคลื่อนไหวเพราะมักเห็นแต่เขาไปสอนหนังสือและเล่นฟุตบอล และต่อมาพวกเขารู้แต่เพียงว่านายอิงเป็นหนึ่งในคนลาเม็งที่หายตัวไปด้วยสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความไม่สงบ แต่ไม่รู้ว่าเกี่ยวข้องอะไรและไปอยู่ที่ไหน พวกเขามาทราบเรื่องนายอิงอีกครั้งเมื่อเขาตกเป็นผู้ต้องสงสัยในคดีเหตุการณ์ความไม่สงบหลายคดี

นายอิงเริ่มเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในสื่อตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 ในฐานะผู้บังคับหมวดที่ 1 ของหน่วยลาดตระเวนขนาดเล็ก หรือ RKK (Ronda Kumpulan Kecil) ที่เคลื่อนไหวในเขต อ.รามัน และต้องสงสัยว่าอยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ความไม่สงบหลายเหตุการณ์ ส่งผลให้เขา

เป็นที่ต้องการตัวของทางกรอย่างมากและถูกตั้งรางวัลนำจับค่อนข้างสูง จนกระทั่งวันที่ 5 ธันวาคม 2556 เขาและพวกถูกปิดล้อมและปะทะกับทหาร และตำรวจในเขต อ.รือเสาะ จ.นราธิวาส เป็นเวลาหลายชั่วโมง ก่อนจะ ถูกยิงเสียชีวิตในที่เกิดเหตุพร้อมพวกอีก 3 คน นอกจากนี้ มีผู้ถูกจับกุม 7 คน โดย 2 คนเป็นคนบ้านยะซึ่งอยู่ในเขตหมู่ 2 เช่นเดียวกับบ้านลาเม็งใต้ ขณะที่ผู้บังคับหมวดที่เสียชีวิตเป็นคนลาเม็งใต้เช่นกัน โดยหลังผ่านการชันสูตร ศพของนายอิงและคนลาเม็งใต้อีกคนได้ถูกนำมาประกอบพิธีที่สุสานบ้าน ลาเม็งใต้ในคืนนั้น มีผู้เข้าร่วมหลายร้อยคน ส่วนใหญ่เป็นเด็กวัยรุ่นโดยเฉพาะ จากหมู่ 5 ซึ่งอยู่ติดกับบ้านยะและเป็นอีกหมู่ในตำบลอัสรีที่ถูกจัดว่าเป็น หมู่บ้านที่มีการเคลื่อนไหวเข้มข้น

ความตายของนายอิงส่งผลกระทบต่อผู้ก่อความไม่สงบในเขตหมู่ 2 พอสมควร เพราะแม้ในช่วงที่ผ่านมาไม่มีการเคลื่อนไหวสำคัญในพื้นที่เนื่องจากผู้ต้องสงสัยส่วนใหญ่ได้หลบหนีไปอยู่ที่อื่น แต่ยังคงมีแนวร่วมหรือผู้ให้การสนับสนุนจำนวนหนึ่งเคลื่อนไหวอยู่ เช่น เพลรถยนต์ ไค่นตันไม้ นายลาซอ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 เรียกบุคคลเหล่านี้ว่า “เด็กเบคแอมดำ” และเห็นว่าความตายของนายอิงส่งผลกระทบต่อบุคคลเหล่านี้ เพราะ “กลุ่มหนึ่งเข้ามาหาเราจากที่ไม่เคยมาไม่เคยพูดคุยด้วย พวกนี้เหมือนนกไม่มีรัง หัวขาด มีสี่ห้าคน มาบอกว่าผู้ใหญ่ฯ จะให้ช่วยเรื่องอะไรก็บอก ถ้าเห็นอะไรจะรายงานให้ผู้ใหญ่ฯ รู้ แล้วก็มีอีกกลุ่ม คือกลัวว่าจะถูกเล่นงาน พวกนี้ไปมาเลข มีแปดเก้าคน” (ลาซอ, การสื่อสารส่วนบุคคล 23 ตุลาคม 2556)

ถึงแม้เหตุการณ์ความไม่สงบจำพวกการลอบยิงและการวางระเบิดในพื้นที่ลดลงโดยเฉพาะหลังการเสียชีวิตของนายอิง แต่ผู้ก่อเหตุ ยังคงเคลื่อนไหวในลักษณะอื่น ส่วนใหญ่เป็นการข่มขู่ ซึ่งมักเกิดขึ้นกับผู้นำ

ทางการ⁷ และเจ้าหน้าที่รัฐ ดังกรณีนาย닝 กำนันตำบลอัสรี ซึ่ง “ที่ผ่านมาก็มีการเอาใบปลิวมาโปรยมาปิดหน้าบ้านว่าห้ามไปให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ไม่อย่างนั้นจะถูกเล่นงาน” (닝, การสื่อสารส่วนบุคคล 8 เมษายน 2556) ส่วนนายระมัน นายก อบต.อัสรี กล่าวว่าที่ผ่านมามี “สายงาน” มาพูดคุยด้วย เขากล่าวว่าเขาให้ความร่วมมือเจ้าหน้าที่รัฐตามบทบาทหน้าที่ ซึ่งดูเหมือน “สายงาน” จะเข้าใจ ขณะที่บางกรณีเป็นการข่มขู่เชิงสัญลักษณ์ ดังกรณี “ดาบแข็ง” ซึ่งเป็นตำรวจประจำอยู่ที่ จ.สตูล และมักเดินทางมาเยี่ยมบ้านช่วงสุดสัปดาห์ ทว่าหลังจากเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบได้ไม่นานได้มีบุคคลนำถุงใส่ข้าวสารและไข่พร้อมข้อความข่มขู่แขวนไว้หน้าบ้านที่สาวหลังที่เขาพัก โดยข้าวสารและไข่เป็นสิ่งของที่คนมลายูมุสลิมนำติดมือไปช่วยงานศพ

ส่วนบุคคลทั่วไปไม่ได้รับคำขู่จากกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบมากนัก เว้นแต่เป็นบุคคลที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมหรือให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐอย่างออกนอกหน้า หรือต้องสงสัยว่าทำงานหรือว่าเป็นสายให้กับเจ้าหน้าที่ ซึ่งในกรณีหลังมักถูก “เก็บ” มากกว่าจะได้รับการขู่หรือตักเตือน ซึ่งส่งผลให้คนลาเม็งไม่กล้าฝ่าฝืน เพราะกลัวถูกฆ่าตายโดยไม่สามารถเอาผิดได้ อำนาจเหนือชีวิตของผู้ก่อความไม่สงบจึงวางอยู่บนความสามารถในการสังหาร ลงทัณฑ์ และจัดระเบียบวินัยโดยไม่ต้องรับผิดชอบเช่นกรณีกำนันเปาะนิ

⁷ ที่ผ่านมาผู้นำทางการเมืองจำนวนหนึ่งถูกสังหารเพราะต่อต้านผู้ก่อความไม่สงบ ดังกรณีผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 2 จำนวน 2 คน คนแรก “ประกาศจุดยืน” ให้ผู้ก่อความไม่สงบไป “เล่น” ที่อื่น ส่งผลให้ผู้ก่อความไม่สงบโกรธแค้นและประกาศว่าจะ “เอา” เขาหากว่าเขายังไม่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม จากนั้นไม่นานเขาถูกยิงเสียชีวิตบริเวณใกล้บ้านและเจ้าหน้าที่ลงความเห็นว่าเป็นฝีมือผู้ก่อความไม่สงบ ส่วนคนที่สองถูกยิงเสียชีวิตบริเวณบ้านสะตอซึ่งอยู่ติดกับหมู่ 2 เจ้าหน้าที่ลงความเห็นว่าเป็นฝีมือผู้ก่อความไม่สงบเช่นกัน

อย่างไรก็ดี อำนาจเหนือชีวิตของผู้ก่อความไม่สงบต่างออกไปในแง่ที่มีฐานของความชอบธรรมด้วย คือ การปลดปล่อยคนมลายูมุสลิมจากการกดขี่ของ “สยาม” ซึ่งนอกจากปรากฏในใบปลิวแล้ว การสร้างภาพของความชอบธรรมดังกล่าวยังเป็นองค์ประกอบสำคัญในการชักชวนคนเข้าร่วม ดังที่นายนิกล่าวว่าเขาเคยถูกเพื่อนชักชวนเข้าร่วมการเคลื่อนไหว โดย “ตอนแรกเขามาชวนคุยโน่นคุยนี่ก่อน ต่อมาเขาก็เล่าประวัติศาสตร์ปัตตานีให้ฟังว่าเมื่อก่อนเป็นของคนมลายู [คนมลายู] แล้วถูกพวกชีแย [คนสยาม] มาแย่งไป เขาเล่าว่าพวกชีแยรังแกคนมลายูยังไง แล้วก็ว่าศาสนาอิสลามถูกทำร้ายไปมาเล่าอยู่สองสามครั้งแล้วก็ชวนให้ผมกับน้องเข้าร่วมเพื่อต่อสู้กับพวกชีแย ถ้าผมรับปากพวกเขาก็จะพาไปซุ่มเป้าะ [กล่าวคำสาบาน] ว่าจะซื้อสัตย์ต่อขบวนการแล้วก็ปิดเรื่องนี้เป็นความลับ จากนั้นก็จะพาไปฝึกในป่า ฝึกยิง วางระเบิด ฝึกเสร็จก็จะให้ลองทำงาน อย่างไปรอยตะปูเรือใบ จากนั้นก็ให้ทำงานใหญ่อย่างวางระเบิด ยิงคน” (นิ, การสื่อสารส่วนบุคคล 5 ธันวาคม 2555)

ถึงแม้ว่านิปฏิเสธการชักชวนของเพื่อน โดยกล่าวว่าสิ่งที่เขาปฏิบัติอยู่คือการเป็นครูตาดิกาเป็นการทำเพื่อศาสนาอิสลามอยู่แล้ว แต่การที่ผู้ก่อความไม่สงบหยิบยกว่าคนมลายูและศาสนาอิสลามถูกกดขี่อย่างไรตลอดช่วงเวลาประวัติศาสตร์ “จับใจ” คนในพื้นที่ไม่น้อย ก่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจแม้จะไม่เข้าร่วมในการ “ปลดปล่อย” ด้วยก็ตาม และส่งผลให้ฝ่ายความมั่นคงยังคงต้องจับตาการเคลื่อนไหวในพื้นที่อย่างใกล้ชิด

1.3 ทหาร

หลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ได้ไม่นาน ทหารเดินทางมาพบนายมานะซึ่งดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ขณะนั้นอ้างว่ามีรายงานความเคลื่อนไหวของผู้ก่อความไม่สงบในเขตหมู่ 1 ฉะนั้นหมู่ 1 จึงควรถูกจัดประเภทเป็นหมู่บ้านสีแดงที่ต้องมีปฏิบัติการทางทหารเต็มรูปแบบ แต่นายมานะไม่เห็นด้วยเพราะเขาไม่เห็นการเคลื่อนไหว ทหารจึงเดิน

ทางกลับไป อย่างไรก็ตามสองวันต่อมาทหารได้ทำการตรวจค้นรถจักรยานยนต์ที่จอดริมถนนบริเวณหมู่ 1 อ้างว่าเพื่อตรวจสอบว่ามีใครไปรอยตะปูเรือใบบริเวณทางเข้าบ้านสะดาหรือไม่ นายมานะรู้ตบยั้งที่เกิดเหตุหลังทราบข่าว ทว่านอกจากไม่พบตะปูเรือใบตามที่ทหารกล่าวอ้าง เขายังถูกทหารใช้ปืนเล็งมายังศีรษะขณะพูดคุยด้วย เขาถามทหารว่าตะปูเรือใบอยู่ในไหน ทหารตอบว่าพวกเขาได้เก็บไปหมดแล้ว แม้ตำรวจจะยังไม่ได้เดินทางมาสอบสวนที่เกิดเหตุตามขั้นตอนก็ตาม นายมานะกล่าวว่าเขาไม่เชื่อคำพูดทหาร เพราะ “จริง ๆ แล้วทหารต้องการสร้างสถานการณ์มากกว่า จะได้เป็นข้ออ้างในการเข้ามาตั้งค่ายในพื้นที่” (มานะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 25 ตุลาคม 2555)

หลังจากนั้นทหารได้เดินทางมาพบนายมานะอีกครั้ง เพื่อประสานความร่วมมือในการตั้งค่ายทหารในเขตหมู่ 1 แต่นายมานะปฏิเสธด้วยเหตุผลเดิม ทหารจึงเดินทางกลับไปและไม่มาหานายมานะอีก อย่างไรก็ตามต่อมาประมาณกลางปี พ.ศ. 2550 มีการตั้งค่ายทหารในบริเวณสนามของโรงเรียนบ้านสะดาภายใต้การอำนวยความสะดวกของภารโรงซึ่งเป็น ชรบ. หมู่ 1 ด้วย ค่ายมีทหารประจำการประมาณ 80 นาย ในช่วงแรกพวกเขา “ศึกษาหมู่บ้าน” ด้วยการสอบถามข้อมูลครัวเรือนและหมู่บ้านควบคู่ไปกับการเดินลาดตระเวนไปตามถนนสายรามัน-มายอ ทว่าต่อมาพวกเขาปรับเปลี่ยนภารกิจเป็นการเดินลาดตระเวนในบางโอกาส ควบคู่ไปการตรวจค้นบ้านต้องสงสัย รวมทั้งให้บริการตรวจรักษาและแจกจ่ายเวชภัณฑ์แก่คนในพื้นที่เป็นครั้งคราว แต่ไม่ได้มีกิจกรรมจำพวก “ปฏิบัติการจิตวิทยา” ที่ใกล้ชิดคลุกคลีกับคนในพื้นที่

ทหารค่ายโรงเรียนบ้านสะดาปฏิบัติการในพื้นที่ประมาณ 4 ปีก่อนจะถอนตัวออกไปภายใต้นโยบายหน่วยงานความมั่นคงที่ต้องการกันโรงเรียนออกจากอันตราย ต่อมาในช่วงปลายปี พ.ศ. 2556 ได้มีการตั้งค่ายทหารแห่งใหม่ขึ้นในตำบลอัสรี โดยทหารได้เข้ามาปรับปรุงกรม

ยางพาราในเขตหมู่ 2 ที่ถูกทิ้งร้าง เนื่องจากคนในพื้นที่ส่วนใหญ่ขายผลผลิตเป็น “ขี้ยาง” ทหารจึงประสานกำนันและนายก อบต.อัสรี ขอให้โรงมยางพาราเป็นค่ายทหารชั่วคราว ในเบื้องต้นนายกฯ ไม่เห็นด้วยเพราะบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่คนนำวัวควายรวมถึงสัตว์เลื้อยประเภทอื่นมาเลี้ยงในช่วงน้ำท่วม เพราะเป็นพื้นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง เขาเห็นว่าควรจัดให้มี “ประชาคม” สอบถามความเห็นจากคนในพื้นที่ก่อน อย่างไรก็ตามหลังจากที่ความเห็นของเขาไม่ได้รับการตอบสนอง นายกฯ จึงประสานให้ทหารกับเจ้าของที่ดินได้พบปะเจรจากัน ทหารเสนอว่าจะจ่ายค่าเช่าให้เจ้าของที่ดินเดือนละ 3,000 บาท เจ้าของที่ดินตอบตกลงเพราะไม่สามารถปฏิเสธได้แม้จะไม่ยินดีก็ตาม

ค่ายโรงมยางพารามีทหารประจำการประมาณ 100 นาย ส่วนใหญ่เป็นทหารบก แต่บางครั้งมีทหารพรานมาสมทบ ปฏิบัติการของทหารค่ายนี้คล้ายคลึงกับทหารค่ายโรงเรียนสะดา จะต่างกันตรงที่ว่าทหารค่ายนี้ทำการลาดตระเวนเข้มขันกว่า นอกจากนี้ ทหารในค่ายประมาณ 10 นายได้ใช้โรงเรียนตาดิกาภายในมัสยิดลาเม็งเหนือเป็นที่พักชั่วคราวอยู่ระยะหนึ่งท่ามกลางความไม่เห็นด้วยของคนในพื้นที่ พวกเขาใช้ศูนย์เด็กเล็ก ห้องเรียน ห้องพัสดุ และห้องครัวเป็นที่หลับนอนตอนกลางคืนและออกไปในตอนเช้าก่อนจะกลับมาในช่วงบ่าย นายนิ ครูตาดิกา กล่าวว่าแม้ตาดิกาไม่เห็นด้วยแต่ก็ไม่สามารถคัดค้านได้ นอกจากนี้ เขากล่าวว่าทหารยังมีรบกวนการเรียนการสอนด้วยการนำขนมหรือของเล่นมาแจกเด็กนักเรียนในชั้นเรียน และเขาก็ไม่สามารถห้ามปรามได้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม ท่อมาทหารนายหนึ่งยิงตัวตายในห้องน้ำของตาดิกา เขาจึงถือโอกาสช่วงที่ทหารส่วนที่เหลือไม่มาพักใหญ่ “เอากุญแจไปล็อกทุกห้องเพื่อป้องกันไม่ให้ทหารกลับมาใช้อีก” (นิ, การสื่อสารส่วนบุคคล 29 กันยายน 2556) และหลังจากนั้นก็ไม่มีทหารค่ายโรงมยางพารากลับมาใช้อาคารของตาดิกาอีก คงประจำการอยู่เฉพาะที่โรงมยางพารากับพักแรมในป่าเป็นครั้งคราว

ทหารเข้ามาตั้งค่ายและปฏิบัติการในพื้นที่ภายใต้กฎหมายพิเศษจำพวก พ.ร.บ.กฎอัยการศึก พ.ร.บ.การรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร และ พ.ร.ก.การบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน ซึ่ง “อนุญาต” ให้เจ้าหน้าที่รัฐโดยเฉพาะทหารสามารถกระทำความผิดได้โดยไม่ต้องรับผิดชอบหากเป็นการปฏิบัติหน้าที่ ทหารจึงได้รับการจัดวางไว้นอกกฎหมายอย่างถูกกฎหมาย และส่งผลให้พวกเขามีสภาพเป็นองค์อธิปัตย์ (Sovereign) ในพื้นที่ ซึ่งคนลาเมืองตระหนักในสถานะดังกล่าวของทหารเป็นอย่างดี ดังคำกล่าวของดาแมะที่ว่า “เราจะไปทำอะไรทหารเค้าได้ กฎหมายคุ้มครองเขาอยู่ อย่างตอเยะถูกทหารยิงตายในสวนยางเพราะเข้าใจผิด แต่ก็ฟ้องร้องอะไรไม่ได้ หรืออย่างตากใบคนตายตั้งเยะเยะ แต่ศาลก็บอกว่าทหารไม่ผิด เพราะว่าอยู่ระหว่างปฏิบัติหน้าที่ กฎหมายว่าไว้อย่างนั้นเราจะทำอะไรได้” (ดาแมะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 15 เมษายน 2557)

เพราะเหตุนี้ คนลาเมืองโดยทั่วไปจึงไม่ต้องการเกี่ยวข้องกับทหาร นอกจากเป็นเพราะไม่ต้องการถูกเพ่งเล็งจากกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบยังเป็นเพราะความหวาดกลัวที่พวกเขามีต่อทหารโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือทหารพรานซึ่งมักเดินลาดตระเวนตอนกลางคืนในสวนยางพารา พวกเขากลัวว่าวันหนึ่งอาจจะถูกทหารพรานยิงเสียชีวิตไม่ว่าจะด้วยความเข้าใจผิดหรือเพื่อสร้างสถานการณ์โดยที่ไม่สามารถเอาผิดได้ หลายคนจึงเลือกไปกริดยงให้เข้าชั้นเพื่อหลบเลี่ยงการเผชิญกับทหารพราน ดังกรณีนายมะที่ว่า “ตอนนี้มะกลัวมากเวลาไปตัดยาง กลัวไปเจอทหารพราน บางทีเราก็มั่นใจว่าพวกนี้จะเข้าใจผิดยิงเราหรือเปล่า มะเลยไปตัดยางตอนเช้าดีกว่าจะได้เห็น เพราะเกิดถูกยิงอะไรขึ้นมาก็อะไรไม่ได้” (มะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 13 สิงหาคม 2555)

อย่างไรก็ดี ถึงแม้คนลาเมืองโดยทั่วไปมีความหวาดกลัวทหาร แต่ที่ผ่านมายังไม่ปรากฏเหตุว่ามีใครถูกข่มขู่คุกคามหรือว่าสังหาร

โดยทหารด้วยวิธีอื่นกริต ความสัมพันธ์ระหว่างคนลาเม้งกับทหารค่อนข้างห่างเหินและมีลักษณะเป็นทางการ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะทหารที่ตั้งค่ายและปฏิบัติการในพื้นที่ไม่ได้เน้นการสร้างความปลอดภัยติดสนิทสนมกับคนในพื้นที่ การกิจหลักคือการเดินลาดตระเวนไปตามถนนใหญ่ โดยอาจแวะพักทักทายพูดคุยกับคนในพื้นที่บ้างแต่ก็เป็นเพียงช่วงสั้นๆ นอกจากนี้ ถึงแม้ทหารให้การสนับสนุนกิจกรรมทั้งในเชิงสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ แต่มักเป็นในลักษณะเป็นครั้งคราว ไม่ต่อเนื่อง ขณะเดียวกันทหารพลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาประจำการในพื้นที่ในระยะเวลาค่อนข้างสั้นจึงไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกับคนในพื้นที่ รวมทั้งไม่สามารถสถาปนาตนเองขึ้นมาให้เป็นที่น่าเกรงขามต่อคนในพื้นที่ได้ ความหวาดกลัวที่คนลาเม้งมีต่อทหารจึงไม่ได้เป็นตัวบุคคลเหมือนกรณีก้านันเปะนิหรือผู้นำทางการคนอื่น หากแต่เป็นในเชิงองค์กรหรือสถาบันที่มีกฎหมายรองรับ

1.4 ผู้ประกอบธุรกิจผิดกฎหมาย

ลาเม้งเป็นพื้นที่ที่ธุรกิจผิดกฎหมายเฟื่องฟู โดยเฉพาะน้ำต้มใบกระท่อมซึ่งมีผู้ผลิตและจำหน่ายหรือ “เถ้าแก่น้ำกระท่อม”^๘ ประมาณ 4 ราย รายใหญ่สุดมีชื่อว่านายแวง เขาเป็นคนลาเม้งโดยกำเนิด ทว่าในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2548-2551 เขาไปเช่าสวนยางพาราตัดที่ อ.เบตง จ.ยะลา เพราะเห็นว่าสามารถทำรายได้ดีกว่า จากนั้นในปี พ.ศ. 2552 เขาเลิกอาชีพดังกล่าวด้วยเหตุผลไม่แน่ชัดและกลับมาอยู่บ้านที่ลาเม้งเหนือ ในช่วงแรก

^๘ ถึงแม้ว่าน้ำต้มใบกระท่อมไม่ได้เป็นธุรกิจผิดกฎหมายที่เฟื่องฟูในลาเม้งอีกต่อไปหลังจากมีการตราพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่ 8) พ.ศ. 2564 ยกเลิกพืชกระท่อมจากการเป็นยาเสพติดให้โทษประเภท 5 สามารถใช้ประโยชน์ได้ ไม่ผิดกฎหมาย แต่ “เถ้าแก่น้ำกระท่อม” จำนวนหนึ่งนอกจากยังคงประกอบธุรกิจต่ออย่างเปิดเผย บางรายได้หันไปประกอบธุรกิจผิดกฎหมายประเภทอื่นที่ให้ผลตอบแทนมากกว่า โดยเฉพาะยาเสพติด เช่น ยาบ้า แม้จะไม่คึกคักเท่ากรณีน้ำต้มใบกระท่อมก็ตาม

เขาประกอบอาชีพเหมือนคนทั่วไป ทว่าหลังจากนั้นลักพาเขาได้เป็นลูกน้อง “เถ้าแก่น้ำกระต้อม” ในหมู่บ้านก่อนจะผันตัวมาเป็น “เถ้าแก่น้ำกระต้อม” รายใหญ่ที่สุดในลาเม็ง (รวมถึงในตำบลอัสรี) ในช่วงที่กิจการเฟื่องฟู เขาใช้ใบกระต้อมสดวันละประมาณ 10 กิโลกรัม ซึ่งรถกระบะขับมาส่งจากภาคใต้ตอนบน มียอดขายประมาณวันละ 30,000 บาท ลูกค้าเฉลี่ยวันละประมาณ 50 คน มีลูกน้องประมาณ 10 คน ทั้งในส่วนของผลิต การจัดซื้อ จัดหาวัสดุอุปกรณ์ และการอำนวยความสะดวกลูกค้าในการต้อนน้ำกระต้อม (แหว, การสื่อสารส่วนบุคคล 24 ตุลาคม 2555)

นายแหวเป็นคนโง่ฟางและมักพกปืนคาร์ไบน์ติดตัว เขาเคยกล่าวอย่างเดือดดาลในที่สาธารณะหลังจากตำรวจเข้าตรวจค้นจับกุม กิจการน้ำต้อนใบกระต้อมของเขาว่าจะเล่นงานคนที่แพร่พรายเรื่องนี้ให้ ตำรวจรู้ ไม่นับรวมกรณีที่เขาให้ลูกน้อง “สังสอน” เด็กวัยรุ่นคนหนึ่งจนอาการสาหัสเพราะสงสัยว่าเด็กวัยรุ่นคนดังกล่าวขโมยยาแก้ไอ (ส่วนผสมน้ำต้อนใบกระต้อม) ของเขาไปขาย นายแหวรวมถึง “เถ้าแก่น้ำกระต้อม” คนอื่นจึงไม่ใช่บุคคลที่คนลาเม็งต้องการจะขัดแย้งด้วยแม้พวกเขาไม่ต้องการให้มีการผลิต และจำหน่ายน้ำต้อนใบกระต้อมในพื้นที่ เพราะเชื่อว่าเป็นที่มาของการลักเล็ก ขโมยน้อยและทำให้บุตรหลานของพวกเขาเสียคน

ดังกรณีสดาง เขาถามผู้วิจัยด้วยความวิตกกังวลหลังจาก “เถ้าแก่น้ำกระต้อม” คนหนึ่งโทรศัพท์มาแจ้งเขาว่าพบผู้วิจัยบริเวณริมแม่น้ำขณะที่เขากำลังทำ “ธุรกิจ” อยู่ ว่า “คุณจะมีอยู่ที่นี้อีกนานไหม ถ้าจะอยู่อีกนานคุณอย่าไปแถวนี้อีก เพราะไม่งั้นผมจะเดือดร้อนไปด้วย พวกนั้นคิดว่าคุณเป็นสายตำรวจ ไปหาชาวบ้านน้ำกระต้อม แล้วเดี๋ยวเขาคิดว่ผมมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ผมขอไปด้วย เตรียมชุดหลุมศพฝังตัวเองได้เลย” (สดาง, การสื่อสารส่วนบุคคล 23 กุมภาพันธ์ 2552) เขามีสีหน้าคล้ายความวิตกกังวลลงหลังจากผู้วิจัยรับปากว่าจะไม่ไปบริเวณดังกล่าวอีก ขณะที่ผู้นำฝ่าย

ปกครองส่วนใหญ่เลือกสร้างทำเป็นไม่รู้ไม่เห็นเพราะไม่ต้องการมีปัญหากับ “เถ้าแก่น้ำกระท่อม” รวมถึงวัยรุ่นที่เป็นลูกค้า ดังกรณีนายมานะ อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ที่กล่าวว่า “เรื่องใบกระท่อมในหมู่บ้านนี้ยอมรับว่ามี เวลาตำรวจกับอำเภอถามเราตอบว่ามีให้พวกเขามาจับได้เลย แต่ว่าเราจะไม่เป็นคนจับเอง เพราะว่าไม่ต้องการให้พวกวัยรุ่นไม่ชอบหน้า พวกนั้นมาทำลายข้าวของเราได้ถ้าเราไปแจ้งความหรือไปจับเอง เรามีธุรกิจของเราอยู่ เลยไม่อยากไปมีเรื่องตรงนั้น” (มานะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 13 สิงหาคม 2555)

ในทำนองเดียวกัน นายนัง กำนันตำบลอัสรีกล่าวว่า ปัญหาที่เขากังวลมากที่สุดไม่ใช่ปัญหาเกี่ยวกับผู้ก่อความไม่สงบแม้แต่ตำบลอัสรีเป็นหนึ่งในสองตำบลใน อ.รามัน ที่ถูกจัดเป็นพื้นที่สีแดง หากแต่เป็นปัญหาน้ำท่วมใบกระท่อม เพราะแม้เขาสามารถห้ามไม่ให้มีการผลิตและซื้อขายน้ำดื่มใบกระท่อมในเขตหมู่ 3 ที่เขาเป็นผู้ใหญ่บ้านได้สำเร็จระดับหนึ่ง ทว่าในเขตหมู่อื่นโดยเฉพาะหมู่ 1 หรือบ้านลาเม็งที่มีการผลิตและขายน้ำดื่มใบกระท่อมมากที่สุดเขาไม่สามารถทำอะไรได้มากนักแม้จะแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 เข้มงวดกวดขันกับเรื่องนี้ไปหลายครั้งแล้วก็ตาม เพราะว่า “ผู้ใหญ่เขาก็ทำอะไรไม่ค่อยได้เพราะพวกนั้นไม่เชื่อแก แล้วผู้ใหญ่มั่นก็ชนไม่ไหวหรอก ถ้าจะแก้เรื่องนี้ให้ได้ก็ต้องให้อำนาจเรามากขึ้น มีคน มีอาวุธ แต่ถ้าอย่างนี้เราไม่กล้าชนกับพวกเขาหรอก ขึ้นไปประกาศชน พวกพวกคนมาล้อมบ้านก็จับแล้ว” (นัง, การสื่อสารส่วนบุคคล 8 เมษายน 2556)

ทั้งนี้ นอกจากบุคลิกภาพ สาเหตุประการสำคัญที่ทำให้ “เถ้าแก่น้ำกระท่อม” โดยเฉพาะนายแวนเป็นบุคคลที่คนลาเม็งโดยทั่วไปหรือแม้กระทั่งผู้นำทางการไม่ต้องการมีปัญหาด้วยเป็นเพราะพวกเขาเชื่อว่านายแวนมีเส้นสายโยงใยกับเจ้าหน้าที่โดยเฉพาะทหาร ซึ่งนายแวนยืนยันด้วยตนเอง และไม่ว่าความข้อนี้อาจจริงเท็จอย่างไร เขามักหลุดรอดจากการตรวจค้นจับกุมเป็นส่วนใหญ่ ดังเหตุการณ์ต่อไปนี้

เข้าวันหนึ่งนายแวซึ่งจักรยานยนต์มาจอดที่ศาลาริมถนน และขึ้นไปนั่งเล่นตามลำพัง สักครู่มีเด็กหนุ่ม 2 คนซึ่งจักรยานยนต์ซ้อนกันมาจอดที่ศาลาแล้วขึ้นไปนั่งคุยกับเขา คนหนึ่งเป็นอดีตคนไทยพุทธที่เข้าอิสลามได้ไม่นาน ปัจจุบันพักอยู่บ้านบาโระซึ่งอยู่ถัดไป ส่วนอีกคนเป็นเด็กหนุ่มลาเม็งเหนือ ทั้งสองเป็นลูกน้องนายแว ในช่วงแรกพวกเขาคุยกันเรื่องสัพเพเหระ ทว่าต่อมากพวกเขาเหลือบมองทางขวามือเป็นระยะคล้ายกับกำลังเฝ้ารออะไรบางอย่าง สักพักมีขบวนรถกระบะและรถจักรยานยนต์ตำรวจจากสถานีตำรวจภูธรรามันเคลื่อนมา โดยขณะที่ขบวนรถตำรวจเคลื่อนผ่านบริเวณศาลาทั้งนายแวและลูกน้องพากันหัวเราะอย่างสนุกสนาน พวกเขาตั้งใจคุยเล่นต่อสักพักก่อนจะแยกย้ายกันไปคนละทาง ส่วนขบวนรถตำรวจหยุดจอดบริเวณหน้าบ้านนายแว ก่อนจะกระจายกำลังตรวจค้นทั่วบริเวณ จากนั้นพวกเขารวมตัวกันและขึ้นรถกลับโดยไม่ได้มีการจับกุมใครหรือยึดสิ่งใดมาด้วย คนลาเม็งที่อยู่ในเหตุการณ์เล่าว่าตำรวจมาตรวจจับน้ำดื่มใบกระท่อมในหมู่บ้านโดยเฉพาะของนายแวแต่คว้าน้ำเหลว เนื่องจากนายแวไหวตัวทัน เพราะเขาได้รับการแจ้งเตือนจากทหารพรานที่เขาจ่ายเงินให้ การที่เขามานั่งคุยเล่นที่ศาลากับลูกน้องคนสนิทตั้งแต่เข้าจึงเป็นเสมือนการเยาะเย้ยตำรวจที่ไม่สามารถทำอะไรเขาได้

การติดสินบนข้างต้นอาจทำให้ดูเหมือนว่าความสัมพันธ์ระหว่างทหารกับน้ำดื่มใบกระท่อมเป็นเรื่องพฤติกรรมส่วนตัวของเจ้าหน้าที่รัฐ “นอกแถว” ทว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวซับซ้อนกว่าการติดสินบน ทั้งนี้ก็เพราะว่าลูกค้าน้ำดื่มใบกระท่อมจำนวนหนึ่งคือทหารที่มาประจำการในพื้นที่ บางครั้งพวกเขาซื้อน้ำดื่มใบกระท่อมแล้วไปดื่มบริเวณชายป่ากันเองหรือดื่มร่วมกับเด็กวัยรุ่นในหมู่บ้าน บางครั้งก็ซื้อกลับไปดื่มในค่ายทหาร โดยอาจมีเด็กวัยรุ่นหรือชายฉกรรจ์ในหมู่บ้านร่วมดื่มด้วย ในแง่หนึ่งการดื่มน้ำดื่มใบกระท่อมร่วมกับเด็กวัยรุ่นและชายฉกรรจ์ในหมู่บ้านเป็นพฤติกรรมของทหาร

“นอกแถว” แต่ในอีกแง่พฤติกรรมดังกล่าวอาจเป็นส่วนหนึ่งของการหาข่าว เนื่องจากเด็กวัยรุ่นที่ร่วมดื่มน้ำต้มใบกระท่อมกับทหารบางคนกล่าวว่าบางครั้งทหารสอบถามพวกเขาเกี่ยวกับเรื่องราวในหมู่บ้านโดยเฉพาะในส่วนของผู้อุบัติกรรมภัย ไม่สงบ อีกทั้งพวกเขายังมักได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ประสานงานในการดำเนินกิจกรรมของทหารด้วย ดังกรณีนายไซฟอนที่ได้รับมอบหมายจากผู้บังคับหมวดค่ายทหารในโรงเรียนบ้านสะดาให้เป็นผู้รวบรวมรายชื่อเด็กผู้ชายในหมู่บ้านที่ไม่ได้เรียนหนังสือให้ไปเข้าค่ายฝึกอบรมอาชีพของทหารที่จ.อยุธยา เขาไม่เพียงแต่เคยติดยาบ้าอย่างรุนแรงถึงขั้นทำร้ายตนเองและผู้อื่น หากแต่ยังเป็นบุตรคนโตของนายแฉะ จึงส่งผลให้อำนาจเหนือชีวิตของนายแฉะมีความแข็งแกร่งเพิ่มขึ้นอีกทาง เพราะอิงกับอำนาจเหนือชีวิตของทหารที่วางอยู่บนกฎหมายพิเศษดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

2. การบ่มเพาะบุคคล

2.1 พลเมืองรัฐ

การบ่มเพาะพลเมืองรัฐจากคนในพื้นที่มีทั้งที่เป็นลักษณะทั่วไปและที่เป็นลักษณะเฉพาะ ที่เป็นลักษณะทั่วไปนอกจากที่ผ่านโรงเรียนแล้ว ที่สำคัญได้แก่รัฐพิธีที่จัดเป็นกิจวัตร ซึ่งผู้นำทาง การ กลุ่มจัดตั้ง รวมถึงนักเรียนมักถูกกำหนดให้เข้าร่วม ดังพิธีวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 5 ธันวาคม 2555 ซึ่ง อบต.อัสรี เข้าร่วม ณ ศาลาการประชุมที่ว่าการอำเภอราษีไศล พิธีเริ่มต้นเวลาประมาณ 9:00 น. นายอำเภอถวายความเคารพพระบรมสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จากนั้นตัวแทนหน่วยงานเดินมาถวายพานพุ่มต่อหน้าพระบรมสาทิสลักษณ์ตามลำดับ ตัวแทนของ อบต.อัสรี ประกอบด้วยปลัดตำบลและเจ้าหน้าที่ อบต. อีก 2 คน หลังจากการถวายพานพุ่มเสร็จสิ้น นายอำเภอกล่าวนำการถวายพระพรพร้อมขับขานเพลงสรรเสริญพระบารมี พ่อของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จากนั้นผู้เข้าร่วมร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี พ่อของ

แผ่นดิน และสดุดีมหาราชา ก่อนที่หัวหน้าส่วนราชการจะถ่ายภาพหมู่กับนายอำเภอและแยกย้ายกันกลับ

ส่วนการบ่มเพาะพลเมืองรัฐที่มีลักษณะเฉพาะมักจัดโดยทหาร ดังกรณีงาน “วันผนีกำลังเพื่อหมู่บ้านสันติสุข: ไม่สนับสนุนการก่อความไม่สงบ” ซึ่งจัดโดยหน่วยเฉพาะกิจทหารพรานที่ 41 ณ บริเวณมัสยิดบ้านสะตอ ซึ่งผู้นำทางการ กลุ่มจัดตั้ง ครู และนักเรียน⁹ ในตำบลอัสรีได้รับคำสั่งให้เข้าร่วมอย่างพร้อมเพรียง โดยหลังจากพลโททศกร ศิริศรี ผู้บัญชาการกองกำลังผสมพลเรือน ตำรวจ ทหาร 43 (พตท. 43) ประธานในพิธีเดินทางมาถึง กำนันและนายก อบต.อัสรี พร้อมนายอำเภอราชมัน และผู้นำทางการคนอื่นซึ่งตั้งแถวอรัญได้เดินนำพลโททศกรไปยังปะรำพิธี จากนั้นนายก อบต.อัสรี ได้กล่าวรายงานความเป็นมาและวัตถุประสงค์การจัดงาน ซึ่งเน้นย้ำการให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ในการนำความสงบสุขกลับมา จากนั้นเด็กนักเรียนหญิงขึ้นร้องเพลงภาษามลายู ตามด้วยพลโททศกรมอบประกาศนียบัตรและธงชาติแก่ผู้นำทางการ ผู้นำศาสนา และผู้อำนวยการโรงเรียนในฐานะที่สนับสนุนการทำงานของเจ้าหน้าที่ ก่อนที่กำนันจะนำผู้เข้าร่วมกล่าวคำปฏิญาณว่า “ข้อหนึ่ง ข้าจะจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ [...] ข้อสอง ข้าจะปกป้องหมู่บ้านและชุมชนด้วยการไม่สนับสนุนหรือช่วยเหลือผู้สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้บริสุทธิ์ ข้อสาม ข้าจะช่วยเหลือและ

⁹ ทั้งนี้ นักเรียนมักได้รับการเยี่ยมเยียนหรือว่าสนับสนุนโดยทหารในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน เช่น งานวันเด็ก ทหารมักนำสิ่งต่าง ๆ มามอบให้เด็กนักเรียน ดังกรณีงานวันเด็กวันที่ 12 มกราคม 2556 ที่โรงเรียนบ้านลาเม็ง ทหารจากค่ายโรงเรียนบ้านสะตอได้เดินทางมากับรถหุ้มเกราะและรถกระบะ จากนั้นพวกเขาได้ทยอยขนสิ่งของมาภายในอาคารครูพิธีกรได้ประกาศขอบคุณพวกเขา โดยระหว่างที่ทหารกำลังทยอยขนสิ่งของมาภายในอาคารครูพิธีกรได้ประกาศขอบคุณทหาร จากนั้นครูใหญ่ได้ถ่ายรูปพร้อมสิ่งของจากทหารเป็นที่ระลึก ก่อนที่ทหารจะหักท้าวและพูดคุยกับเด็กนักเรียนแล้วเดินทางไปมอบสิ่งของให้กับโรงเรียนอื่นต่อ

ร่วมมือกับผู้นำศาสนา ผู้นำท้องถิ่น และหน่วยงานรัฐในการแก้ปัญหาความไม่สงบ [...] ข้อสี่ ข้าจะปกป้องบุตรหลานจากยาเสพติด” หลังกล่าวคำปฏิญาณ ผู้เข้าร่วมลุกขึ้นยืนร้องเพลงชาติ เพลงสรรเสริญพระบารมี และเพลงสดุดีมหาราชา จากนั้นพลโททศกรเดินทางทักทายผู้เข้าร่วม ขณะที่ทหารพรานดำเนินกิจกรรมสนทนาการบนเวที ก่อนที่ผู้เข้าร่วมจะรับประทานอาหารเที่ยงซึ่งผู้จัดเตรียมไว้ และพลโททศกรรวมทั้งคณะผู้ติดตามเดินทางกลับ

พิธีทั้งสองมีวัตถุประสงค์เดียวกันคือบ่มเพาะพลเมืองรัฐ พิธีแรกมีจุดเน้นที่พระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นหนึ่งในสามอุดมการณ์รัฐ (ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์) และด้วยความที่พระมหากษัตริย์เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของอุดมการณ์รัฐ การที่พิธีเน้นการบ่มเพาะพลกนิกรที่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์จึงเป็นการบ่มเพาะพลเมืองรัฐที่สำคัญในหน้าที่ในเวลาเดียวกัน ส่วนพิธีที่สองมีจุดเน้นที่การเป็นพลเมืองรัฐ ซึ่งนอกจากจะมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ยังมีหน้าที่ปกป้องหมู่บ้านของตนจากผู้ก่อความไม่สงบซึ่งเป็นศัตรูของรัฐด้วยในเวลาเดียวกัน

อย่างไรก็ดี การบ่มเพาะพลเมืองรัฐของพิธีทั้งสองไม่ประสบความสำเร็จ สดาง รองนายก อบต.อัสรี กล่าวขณะขับรถกลับว่างาน “วันพ่อ” ปีนี้มีผู้นำทางการมาร่วมเยอะเนื่องจากนายอำเภอบังคับให้มา เพราะ “งานอย่างนี้หากไม่มีการบังคับก็ไม่มีความหมายหรอก เสียเวลา แต่ปีนี้เขาบังคับเป็นพิเศษ ถ้าไม่มาเดี๋ยวหาว่าไม่ให้ความร่วมมือหรือเป็นอีกฝ่าย” (สดาง, การสื่อสารส่วนบุคคล 5 ธันวาคม 2555) นอกจากนี้ เขากล่าวว่าเขารู้ว่าคำว่า “ข้าวพุทธเจ้า” ในเพลงสรรเสริญพระบารมีและ “ข้าพระพุทธเจ้า” ในเพลงสดุดีมหาราชาแปลว่าอะไร และการกล่าวคำเหล่านี้ในเพลงผิดหลักศาสนาอิสลาม แต่ไม่สามารถพูดอะไรได้ เขาต้องการให้ผู้นำทางการไปแจ้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่ “ก็ไม่มีใครกล้า เพราะกลัวถูกกล่าวหาว่าไม่มีความจงรักภักดีและจะเดือดร้อน จึงแต่ได้ทน ๆ กันไป” (เพ็งอ่าง) โดยแยง สมาชิก อบต. หมู่ 1 กล่าวว่าเขานิ่งเฉยระหว่างประกอบพิธีทาง

พุทธศาสนาและร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี (แยง, การสื่อสารส่วนบุคคล 18 มีนาคม 2556) ขณะที่มื่อลา สมาชิก อบต. หมู่ 1 อีกคนกล่าวว่าเขานิ่งเฉยหรือไม่ก็เอ่ยนามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอิสลามแทน (มื่อลา, การสื่อสารส่วนบุคคล 14 เมษายน 2557)

เช่นเดียวกับพิธีปฏิญาณตน นายระมัน นายก อบต. อัสรี กล่าวว่าทหารพรานนำคำกล่าวรายงานมาให้เขาก่อนเริ่มงานเล็กน้อยทำให้เขาไม่มีเวลาฝึกซ้อมและส่งผลให้อ่านตะกุกตะกัก ส่วนเนื้อความของคำกล่าวรายงานจะเป็นอย่างไรเขาไม่ได้ใส่ใจ เพราะเป็นเพียงการอ่านตามที่ทหารเขียนมา นอกจากนี้ เขากล่าวว่า “ถึงอย่างไรก็ต้องอ่านอยู่ดี ปฏิเสธไม่ได้ เดี่ยวจะหาว่าเราไม่ให้ความร่วมมือ” (ระมัน, การสื่อสารส่วนบุคคล 3 กรกฎาคม 2552) เช่นเดียวกับสดาง เขากล่าวว่าหากเป็นไปได้เขาไม่ต้องการมางานนี้ แต่ไม่สามารถปฏิเสธได้เพราะไม่แล้วจะถูกมองว่า “หัวรุนแรง เป็นพวกต่อต้านรัฐ” (สดาง, การสื่อสารส่วนบุคคล 3 กรกฎาคม 2552) ขณะที่มื่อลากกล่าวว่าเขาไม่ได้ร่วมตอนกล่าวคำปฏิญาณตน โดยเขา “ไปอยู่ที่แม่ครัวทำอาหารกัน เพราะไม่อยากกล่าวคำปฏิญาณอะไรก็ไม่รู้” (มื่อลา, การสื่อสารส่วนบุคคล 3 กรกฎาคม 2552) ส่วนกะเต๊ะ อสม. กล่าวว่าเธอให้ความร่วมมือกับทหารตามหน้าที่ และ “จริง ๆ แล้วจำไม่ได้ว่าตอนนั้นพูดอะไรไป เขาให้พูดอะไรก็พูดไป” (กะเต๊ะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 3 กรกฎาคม 2552)

ทั้งนี้ สาเหตุที่การบ่มเพาะพลเมืองรัฐในรัฐพิธีทั้งสองไม่ประสบผลสำเร็จส่วนหนึ่งเป็นเพราะขัดกับสำนึกในตัวตนของคนลาเม็งที่เข้าร่วม เพราะศาสนาที่เป็นองค์ประกอบของอุดมการณ์รัฐและในพิธีคือศาสนาพุทธ ขณะที่คนลาเม็งนับถือศาสนาอิสลาม พวกเขาจึงไม่ปฏิบัติตามหรือปรับเป็นการแสดงตัวตนในฐานะที่เป็นมุสลิมแทนในช่วงที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ การบ่มเพาะพลเมืองรัฐที่ส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาจึงเป็นเงื่อนไขหรือช่องทางให้คนลาเม็งสร้างตัวตนของพวกเขาในฐานะมุสลิมขึ้นมาในเวลาเดียวกัน

2.2 “มุสลิมฟาตอนี”

ขณะขึ้นต่อการบ่มเพาะพลเมืองโดยรัฐ คนลาเม็งขึ้นต่อการบ่มเพาะมุสลิมโดยผู้ก่อความไม่สงบ ทั้งนี้ แม้คนมลายูมุสลิมในพื้นที่มีความเคร่งครัดศรัทธาในศาสนาอิสลามเพิ่มขึ้นจากกระแสความตื่นตัวในศาสนาอิสลามในช่วงก่อนหน้า แต่เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ได้ทำให้ความเป็นมุสลิมมีความแหลมคมยิ่งขึ้น เพราะผู้ก่อความไม่สงบอาศัยศาสนาอิสลามเป็นเครื่องเหนี่ยวนำหรือสร้างความชอบธรรมในการเคลื่อนไหวแทนที่จะเป็นอุดมการณ์ชาตินิยมเชิงชาติพันธุ์เหมือนเช่นขบวนการมลายูแยกดินแดนในช่วงก่อนหน้า ดังที่พบหนังสือ *Berjihad di Patani* ในเสื้อผู้เสียชีวิตในมัสยิดกรือเซะวันที่ 28 เมษายน 2547 (Sugunnasil, 2006: 125) นอกจากนี้ ในช่วงแรกของการเกิดเหตุการณ์มักมีการไปรยไปปลิวบริเวณศาลาริมทางหรือบนถนนในบ้านลาเม็ง ไปปลิวจำนวนหนึ่งเรียกร้องให้ “มุสลิมฟาตอนี” พลีชีพเพื่อศาสนา ดังที่ไปปลิวชื่อ “ระวังอันตราย” ระบุว่า

“ระวัง! มุสลิมฟาตอนี จากวันนี้ไปเจ้าต้องระวังและเตรียมพร้อม เพราะศัตรูกาฟิรซีแยะจะโจมตีเราด้วยวิธีการรุนแรงอย่างไม่ปราณี [...] เราไม่อาจปล่อยให้พวกมันทำสิ่งนี้และเราไม่ทำอะไร เราจำเป็นต้องทำสิ่งนี้กับพวกมัน ถ้าเราฆ่า เราฆ่าเพื่ออัลเลาะห์ และถ้าหากเราถูกฆ่าขอให้เป็นการตายเพื่ออัลเลาะห์ ตะอาลา

ผู้พิทักษ์ประชาชน”

นอกจากนี้ ไปปลิวจำนวนหนึ่งข่มขู่มุสลิมที่ประพฤติผิดศาสนารวมถึงให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ ดังที่ไปปลิวชื่อ “การลงโทษ” ระบุว่า

- “1. ร่วมมือกับรัฐบาล (ตาย)
 2. คนที่ศาสนาเกลียด (ตาย)
 3. ห้ามทำสิ่งที่ศาสนาห้าม ถ้าหากเจ้ายังทำสิ่งนั้น (ตาย)
- อย่าคิดว่าสามารถหลบหนีดวงตาแห่งการไล่ล่าได้”

นอกจากนี้ คนลาเม็งโดยเฉพาะคนที่ป็นเจ้าหน้าที่ถูกผู้ก่อความไม่สงบข่มขู่เป็นการเฉพาะ ดังกรณี “ดาบแข็ง” ที่ถูกขู่ให้ลาออกจากตำรวจ ซึ่งน้องชายของเขาเล่าว่า “ตอนเช้ามีโบปลิวปะหน้าร้านน้ำชาที่สาวกับลุงใส่ไข่กับข้าวสาร โบปลิวเขียนว่าพี่ชายที่เป็นตำรวจที่สตุลเป็นเหมือนหมาไทยเพราะทำงานรับใช้คนไทย มันบอกด้วยว่าพี่ชายทรยศพี่น้องมุสลิมและบอกให้แกลาออกจากตำรวจ ไม่อย่างนั้นจะถูกฆ่า ไข่ต้มและข้าวสารเป็นสัญลักษณ์ความตาย ในสามจังหวัดคนเอาไปช่วยงานศพ ผมงับพี่สาวแล้วก็ญาติๆ มาคุยกันแล้วโทรไปบอกพี่ชายว่าไม่ต้องกลับมาบ้านวันเสาร์อาทิตย์อีก ก็ไม่ได้มาอยู่เป็นปีสองปีหลังเหตุการณ์นั้น” (ดาแม่ะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 6 ธันวาคม 2555)

ขณะเดียวกันคนลาเม็งมักได้ยินข่าวลือเกี่ยวกับข้อห้ามที่ยึดโยงกับศาสนาอิสลาม ดังกรณีการห้ามทำงานในเช้าวันศุกร์ด้วยเหตุผลที่ว่าขัดหลักศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นอย่างสำคัญ 2 ครั้ง ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2549 คนลาเม็งได้ยินข่าวลือว่าผู้ก่อความไม่สงบห้ามทำงานในเช้าวันศุกร์ ไม่ว่าจะเป็นการตัดยางพาราหรือว่าการขายน้ำชาและอาหาร แต่พวกเขาไม่สู้จะเชื่อนักส่วนใหญ่มัคงไปตัดยางตามปกติ เช่นเดียวกับร้านน้ำชาและร้านอาหารริมถนนที่ยังเปิดขายตามปกติ อย่างไรก็ตามในช่วงเดือนกันยายน 2555 เกิดข่าวลืออีกครั้งว่ามีโบปลิวสั่งห้ามทำงานในเช้าวันศุกร์ไปรยตามบริเวณต่างๆ พร้อมกับเกิดเหตุการณ์กราดยิงคนในร้านน้ำชาเสียชีวิต ส่งผลให้คนลาเม็งส่วนใหญ่เกิดความหวาดกลัวและปฏิบัติตาม ดังกรณีแดมะ ที่ว่า “มันไม่ได้มีแค่โบปลิว มันยังกราดร้านค้าที่เปิดเช้าวันศุกร์ แล้วมีคนตายด้วย เขาเล่าว่ามีคนชูดคามากับรถปิคอัพ จอดรถถามหน้าร้านค้าที่เปิดเช้าวันศุกร์ว่ารู้จักโกเดไหม แล้วก็ถลกเสื้อขึ้นโชว์ปิ่น คือโกเดคือปือเดที่แปลว่าปิ่น หรือบางทีก็มาจอดรถหน้าร้านแล้วถามว่ามีซูปหนูไหม คือเขาลือว่าถ้าไม่เชื่อพวกนั้นจะฆ่าแล้วก็ตัดหู อย่างร้านแม่กับร้านพี่สาวนี่หยุดเลย กลัว คนที่เคยตัด

ยางตอนเช้าวันศุกร์ก็หยุดกันเกือบหมดเพราะกลัว” (ดาแม่ะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 6 ธันวาคม 2555)

อย่างไรก็ดี คนลาเม้งจำนวนหนึ่งไม่ได้ปฏิบัติตามข้อห้ามในข่าวลือดังกล่าว ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพวกเขาไม่เชื่อว่าผู้ก่อความไม่สงบเป็นผู้สั่งห้ามจริง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพวกเขามีความจำเป็นในการหาเลี้ยงชีพ ขณะที่อีกส่วนเป็นเพราะพวกเขาเห็นว่าไม่มีข้อห้ามดังกล่าวในศาสนาอิสลาม ดังที่แดมอ กรรมการมัสยิดลาเม้งใต้ กล่าวว่าเขาและภรรยาซึ่งเป็นครูสอนอัลกุรอานยังตัดยางในวันศุกร์ตามปกติแม้มีข่าวลือว่าผู้ก่อความไม่สงบห้าม เพราะเขาเห็นว่า “ในอัลกุรอานบอกแค่ให้เตรียมตัวให้พร้อมสำหรับการไปละหมาดที่มัสยิดตอนเที่ยงวันศุกร์ แต่ไม่ได้ห้ามทำงาน” (แดมอ, การสื่อสารส่วนบุคคล 15 เมษายน 2557) การบ่มเพาะ “มุสลิมฟาดอนี” โดยอาศัยศาสนาอิสลามของผู้ก่อความไม่สงบจึงไม่ได้ราบรื่นเสียทีเดียว

2.3 บริวาร

ด้วยเหตุที่บ้านลาเม้งอยู่ภายใต้ “การปกครอง” ของกำนันเปะนิ คนลาเม้งจึงขึ้นต่อการบ่มเพาะบริวารของเขา โดยเฉพาะผู้นำทางการ นอกจากนี้เป็นเพราะพวกเขาได้รับการสนับสนุนจากกำนันเปะนิในการเข้าสู่ตำแหน่งหรือเป็น “เด็กกำนัน” ยังเป็นเพราะพวกเขามีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบ ซึ่งเป็นประเด็นที่กำนันเปะนิให้ความสนใจมากที่สุด พวกเขาถูกมอบหมายให้ “เป็นหูเป็นตา” แทนกำนันเปะนิ เช่น ดาแม่ะ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 กล่าวว่ากำนันเปะนิให้เขารายงานทันทีหากเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ (ดาแม่ะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 25 ตุลาคม 2557) ขณะที่ชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) ต้องรายงานสถานการณ์ในพื้นที่ให้กำนันเปะนิทราบเป็นระยะในฐานะที่เขาเป็น “คนคุม” ชรบ. ในเขต อ.รามัน (เมะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 15 มกราคม 2556) นอกจากนี้ ลาซอ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 กล่าวว่าหลังจากพิธี

ฝั่งศพนายอิงที่สุสานบ้านยะตอนกลางคืน เช้าวันรุ่งขึ้นกำนันเปาะนีให้ลูกน้องโทรศัพท์มาสอบถามว่ามีเด็กวัยรุ่นในหมู่บ้านไปร่วมพิธีฝังศพจำนวนเท่าใด เขาตอบว่าไม่มาก เพราะเด็กวัยรุ่นในหมู่บ้านรู้ว่าเขาจับตาอยู่ พร้อมกับฝากลูกน้องกำนันเปาะนีแจ้งให้กำนันเปาะนีทราบว่าจะสามารถสบายใจได้เพราะเขาคุมสถานการณ์ในพื้นที่อยู่ (ลาซอ, การสื่อสารส่วนบุคคล 23 ตุลาคม 2556)

สาเหตุที่กำนันเปาะนีให้ความสำคัญกับเหตุการณ์ความไม่สงบไม่ได้เป็นเรื่องของอุดมการณ์ทางการเมืองหรือความรักชาติเท่ากับความโกรธแค้นส่วนตัว ลาซอกล่าวว่ากำนันเปาะนีมีความเจ็บแค้นนายอิงเป็นอย่างมาก เนื่องจาก “ลูกน้องของแกทั้งฝ่ายปกครอง อส. ชรบ. ตายด้วยฝีมือเบคแฮมดำ [นายอิง] แกว่าเบคแฮมดำถ้าไม่ตายด้วยเจ้าหน้าที่ก็ต้องตายกับแก แล้วแกว่าต่อให้จับเป็นเบคแฮมดำได้ ตีตักออกมาแกก็จะเก็บเอง คือนอกจากลูกน้องของแกแล้วแกเชื่อว่าเบคแฮมดำมีส่วนลอบฆ่าแกด้วย” (ลาซอ, การสื่อสารส่วนบุคคล 23 ตุลาคม 2556)

คนลาเม็งโดยทั่วไปไม่ได้สัมพันธ์กับกำนันเปาะนีโดยตรงและไม่มีโอกาสได้พบเขาบ่อยนัก แต่ก็ต้องประพฤติปฏิบัติตนตาม “ระเบียบ” ของเขาเช่นกัน เช่น ไม่ไปเที่ยวเล่นเรื่อยเปื่อยในเขตตำบลละลา เพราะไม่แล้วจะถูกคนของเขาเข้ามาประกบในทันที หรือหากเดินทางด้วยรถยนต์ติดฟิล์มดำผ่านหน้าบ้านเขาก็ต้องลดกระจกลงให้เห็นหน้า และห้ามกลับรถบริเวณหน้าบ้านเขา กล่าวกันว่าครั้งหนึ่งคนขับรถบรรทุกต่างถิ่นกลับรถหน้าบ้านเขาแล้วถูกเขาออกมายิงปืนไล่จนขับรถหนีแทบไม่ทัน นอกจากนี้คนลาเม็งต้องเชื่อฟังเขา ดังกรณีที่นายมานะ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ในขณะนั้นมีแผนขุดคูชลประทานในเขตพุนและคนลาเม็งที่เป็นเจ้าของที่ดินและได้รับผลกระทบออกมาต่อต้านรวมถึงเรียกร้องให้นายมานะลาออก ทว่า “ผู้ใหญ่มานะไปขอให้กำนันเปาะนีมาช่วยเพราะว่ารู้จักกัน กำนันมาคุยถึงที่แล้วบางทีก็เรียกบางคนไปคุยที่บ้านแกด้วย ชาวบ้านก็เลยต้องยอม” (สดาง, การสื่อสารส่วนบุคคล 5 ธันวาคม 2556)

อย่างไรก็ดี คนลาเมืองไม่ได้สยบยอมกำนันเปาะนิโดย
คุษณี เช่น มานกล่าวว้างถึงแม่อิทธิพลของกำนันเปาะนิแผ่มาถึงลาเมือง แต่
“คนลาเมืองไม่ค่อยสวามิภักดิ์แก่เท่าไร คือคนที่นี่เป็นคนรักอิสระ ไม่
ชอบอยู่ใต้อิทธิพลของใคร ถึงจะไม่ต่อต้านกันอย่างออกนอกหน้า” (มาน,
การสื่อสารส่วนบุคคล 24 ตุลาคม 2556) ซึ่งการที่คนลาเมืองไม่ไปชมดงดุก
และไม่ร่วมขบวนแห่งานแต่งงานหลานสาวกำนันเปาะนิตาม “คำเชิญ” ซึ่ให้
เห็นว่าพวกเขาไม่ได้ยินยอมพร้อมใจเป็นบริวารกำนันเปาะนิเสียทีเดียว

2.4 เพื่อนบ้าน

“เถ้าแก่น้ำกระท่อม” เป็นบุคคลที่คนลาเมืองต้องอยู่
ด้วยในชีวิตประจำวัน พวกเขาวาง “ระเบียบ” ให้คนลาเมืองเป็น “เพื่อนบ้าน”
ที่ดี คือ ไม่สอดรู้สอดเห็นหรือแพร่พรายธุรกิจของพวกเขาให้เจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่ง
ส่วนใหญ่คนลาเมืองปฏิบัติตาม เช่น นายมะกล่าวขึ้นเมื่อเห็นเด็กวัยรุ่นชาย
2 คนในชุดนักเรียนอาชีวศึกษาขี่รถจักรยานยนต์ผ่านศาลาหน้าบ้านที่เขาและ
คนอื่นนั่งคุยกันอยู่ก่อนจะลี้ภัยเข้าไปในซอยว่าเด็กเหล่านี้หนีเรียนมาซื้อ
น้ำกระท่อมดื่มกัน เขากล่าวว่าน่าสงสารผู้ปกครองเด็กเหล่านี้ที่ทำงานหาเงิน
ส่งเสียให้ลูกได้เรียนหนังสือ และพูดกับตัวเองว่าโชคดีที่มีแต่ลูกสาวมิฉะนั้นก็
ต้องคอยกังวลว่าลูกจะติดน้ำต้มใบกระท่อมหรือไม่ และเมื่อสอบถามว่าเหตุ
ใดจึงไม่หาทางยับยั้ง เขาตอบว่า “อย่าว่าแต่ไปหยุดพวกนี้เลย แค่ทำท่าอยาก
รู้อยากเห็นก็โดนพวกนี้มองแล้ว ต้องทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ เขาจะทำอะไรก็ปล่อย
ให้เขาทำไป” (มะ, การสื่อสารส่วนบุคคล 15 เมษายน 2556)

นอกจากนี้ หากเกิดการตรวจค้นจับกุมธุรกิจน้ำต้มใบ
กระท่อมและนายแวงแสดงความเกรี้ยวกราด คนลาเมืองส่วนใหญ่จะนิ่งเฉย
เช่น สายวันหนึ่งตำรวจทำการตรวจค้นจับกุมธุรกิจน้ำต้มใบกระท่อมใน
หมู่บ้าน สามารถยึดอุปกรณ์และรถจักรยานยนต์ได้ แม้จะไม่สามารถจับกุม
ผู้เกี่ยวข้องได้ ตกเย็นนายแวงซึ่งถูกยึดอุปกรณ์และรถจักรยานยนต์เดินเข้ามา

ในร้านน้ำชาด้วยท่าทางฉุนเฉียวและกล่าวเสียงดังว่าอย่าให้เขารู้ว่าใครเป็นคนแจ้งตำรวจมิฉะนั้นเขาจะ “เอาเรื่อง” ให้หนัก ก่อนจะเดินจากไปท่ามกลางความเงิบของคนในร้าน จากนั้นสักพักคนในร้านคนหนึ่งกล่าวว่าอาจไม่ใช่คนในหมู่บ้านแจ้งความ อาจเป็นสายข่าวรายงาน ขณะที่อีกคนกล่าวว่าอาจเป็นเพราะนายแวจ่าย “ค่าผ่านทาง” ให้ตำรวจไม่ทั่วถึง ตำรวจบางหน่วยจึงเข้ามาทำการตรวจค้น เป็นเหมือนการส่งสัญญาณให้นายแวจ่าย “ค่าผ่านทาง” ให้กับตำรวจหน่วยนั้นด้วย

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ได้แก่น้ำกระท่อมโดยเฉพาะนายแวจะเป็นบุคคลที่ไม่ควรทำหายหรือปะทะด้วย แต่ยกเว้นการประกอบอาชีพผิดกฎหมาย ความสัมพันธ์ระหว่างนายแวกับคนลาเม้งเป็นไปในลักษณะปกติ เขามักซื้อถักรยานยนต์ไปเติมน้ำชาและทานอาหารเช้าที่ร้านน้ำชา ไปละหมาดที่มัสยิดในเที่ยงวันศุกร์ รวมทั้งยังมักนั่งคุยเล่นบนศาลาริมถนนกับคนอื่น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนลาเม้งจำนวนหนึ่งเป็นญาติเขาและมีบทบาทสำคัญในลาเม้ง นอกจากนี้ เพราะความที่เขามิรายได้สูงกว่าคนลาเม้งโดยทั่วไป เขาจึงมักถูกร้องขอให้บริจาคในกิจกรรมสาธารณะหรือส่วนรวมอยู่เสมอ ดังกรณี “บูโละยียูป” เขาเป็นหนึ่งในผู้รับปากว่าจะสนับสนุนเงินค่าจ้างคณะดังคุทหลังได้รับการร้องขอ เขาจึงเป็นอำนาจเหนือชีวิตที่คนลาเม้งสามารถอิงอาศัยได้ในบางกรณี

3. “บูโละยียูป”: การสร้างตัวตนและแสดงศักยภาพพระทำการผ่านองค์อธิปัตย์

ยียูปมีลูกสี่คน คนโตสองคนเป็นผู้ชาย คนเล็กสองคนเป็นผู้หญิง นอกจากการประสบความสำเร็จในชีวิตแล้ว ความปรารถนาของยียูปที่มีต่อลูกทั้งสี่คนคือการได้จัด “บูโละ” หรืองานเลี้ยงที่ยิ่งใหญ่ให้กับพวกเขา ซึ่งสามารถกระทำได้ในสองโอกาส คือ พิธีสิบและงานแต่งงาน อย่างไรก็ตาม ด้วยความที่พิธีสิบมีความเกี่ยวเนื่องกับศาสนาอิสลาม การจัดพิธียิ่งใหญ่

และมีกลิ่นอายธรรมเนียมมมลายูอาจดูไม่เหมาะสมเมื่อคำนึงถึงการเป็น “แขก” หรือผู้นำการแสวงบุญที่เมกะของเข แต่หากจะรอให้ลูกสาวสองคนโตพอที่จะแต่งงาน เขาเกรงว่าตนเองจะมีอายุมากเกินไปกว่าจะมีกำลังวังชาจัดงานใหญ่ได้ ฉะนั้น เมื่อทราบข่าวหลานสาวซึ่งอยู่ต่างหมู่บ้านจะแต่งงาน เขาจึงอาสาเป็นเจ้าภาพในทันที และเป็นเหตุให้งานแต่งงานนี้เป็นที่เรียกขานกันในพื้นที่ว่า “บูโละยิยุป”

ยิยุปกล่าวว่าเขาต้องการให้งานแต่งงานหลานสาวของเขายิ่งใหญ่ที่สุดในละแวกนี้ตั้งแต่เคยมีมา นับตั้งแต่จำนวนแขกหรือที่เขาตั้งเป้าไว้ประมาณ 3,000 คน ซึ่งมาจากทั้ง “สามจังหวัดชายแดนใต้” และบางพื้นที่ของจังหวัดสงขลาและสตูลซึ่งธุรกิจทัวร์แสวงบุญของเขาครอบคลุม ขณะเดียวกันเขาต้องการให้พิธีแต่งงานเป็นไปตามธรรมเนียมมมลายูอย่างเต็มรูปแบบ จึงมอบหมายให้มาน ผู้เชี่ยวชาญศิลปวัฒนธรรมมมลายู เดินทางไปซื้ออุปกรณ์พิธีแต่งงานที่ประเทศมาเลเซียมาดบแต่งประดับประดา ไม่นับรวมการให้ “คนในวงการ” ไปติดต่อดังดูทคณะ Blue Star ที่มีชื่อเสียงที่สุดในชายแดนภาคใต้ มาแสดงเพื่อเสริมความยิ่งใหญ่ให้กับงานอีกทาง

นอกจากนี้ ยิยุปเห็นว่างานแต่งงานจะยิ่งใหญ่ได้จะต้องมีบุคคลที่เป็นที่เคารพนับหน้าถือตามาร่วมเป็นเกียรติด้วย เขาจึงหารือกับมารดาและนำสาวว่าควรจะเชิญใครมาเพื่อการนี้ และคำตอบที่ได้คือก้านน เปาะนิ เพราะ “ในรามันแล้วก็อำเภอรอบๆ แคว้นนี้ไม่มีใครใหญ่หรือว่าดังเกินแก” (ยิยุป, การสื่อสารส่วนบุคคล 20 ตุลาคม 2556) ในตอนแรกเขาไม่ค่อยเห็นด้วยกับข้อเสนอนี้ เพราะความที่ก้านนเปาะนิเป็นคนเจ้าอารมณ์ แต่หลังจากที่มารดาและนำสาวคะยั้นคะยอพร้อมรับปากว่าจะร่วมเดินทางไปด้วย เขาจึงตกลงไปแจกบัตรเชิญก้านนเปาะนิที่บ้าน

การแจกบัตรเชิญเป็นไปด้วยความราบรื่น ก้านนเปาะนิกล่าวแสดงความยินดีคู่บ่าวสาวกับมารดา ยิยุป แต่ไม่ยืนยันว่าสามารถไปร่วมงานได้

เขากล่าวว่าหากไม่สามารถไปได้ก็จะให้ภรรยาไปแทน มารดาเยี่ยปกล่าวว่า หากสุดวิสัยก็ไม่ใช่ไร แต่เธออยากจะให้ก้านเปาะนีไปร่วมงานมากเพราะ จะเป็นเกียรติกับคู่บ่าวสาวและวงศ์ตระกูลของเธอ พวกเขาสอบถามสารทุกข์ สுகดิบกันประมาณสิบนาทีก่อนที่ฝ่ายเยี่ยปจะลากลับโดยที่เยี่ยปแทบไม่ได้ กล่าวอะไรในระหว่างการเดินทางสนทนา เยี่ยปกล่าวในระหว่างเดินทางกลับว่า เขาเองก็เสียดายเหมือนกับมารดาและน้าสาวหากก้านเปาะนีไม่สามารถ มาร่วมงานได้ พวกเขาได้แต่รอดูว่าก้านเปาะนีจะมาหรือไม่หรือว่าเขาจะ ส่งใครมาเป็นตัวแทนในวันงาน

ในวันงานระหว่างที่แขกกำลังทยอยเดินทางกันมาเป็น จำนวนมากจนกระทั่งโต๊ะเก้าอี้ที่จัดเตรียมไว้ไม่พอและการจราจรบนถนน เป็นอัมพาตประมาณหนึ่งกิโลเมตร รถยนต์อเนกประสงค์ติดฟิล์มทึบคันหนึ่ง แล่นมาจอดบริเวณงาน จากนั้นชายฉกรรจ์คนหนึ่งเดินลงมาพร้อมถามหา เจ้าภาพ เยี่ยปซึ่งเดินต้อนรับแขกอยู่ในงานจึงเดินไปพูดคุยด้วย ได้ความว่า ภรรยาก้านเปาะนีเดินทางมาร่วมงานแทนก้านเปาะนีซึ่งติดธุระสำคัญ เยี่ยปจึงเดินไปรับภรรยาก้านเปาะนีซึ่งกำลังจะลงจากรถ เขากล่าวทักทาย ภรรยาก้านเปาะนีพร้อมคนติดตามสองคน ก่อนจะเดินนำแขก “วีไอพี” กลุ่มนี้ไปยังโต๊ะรับประทานอาหารซึ่งได้จัดเตรียมไว้ให้เป็นการเฉพาะ

เยี่ยปกล่าวขอบคุณภรรยาก้านเปาะนีที่เดินทางมาเป็นแขกในงาน เขานั่งคุยกับเธอที่โต๊ะสักพักแล้วเดินไปแจ้งให้โฆษกประจำงาน ประกาศว่าภรรยาก้านเปาะนีมาร่วมงานแทนก้านเปาะนีที่ติดธุระสำคัญ ไม่แล้วจะเดินทางมาด้วยตนเองเพราะเป็นญาติกับเจ้าภาพ โดยขณะที่โฆษก ประกาศแขกได้มองมายังโต๊ะที่ภรรยาก้านเปาะนีนั่งอยู่กับคนติดตามใน ทำนองชื่นชม คนหนึ่งกล่าวว่าเพิ่งรู้ว่าเยี่ยปเป็นญาติก้านเปาะนี และไม่เคย เห็นภรรยาคนใหม่ของเขามาก่อน ส่วนอีกคนกล่าวว่าน่าเสียดายที่ก้านเปาะนี ติดธุระ ไม่อย่างนั้นคงได้มีโอกาสเห็นเขา สมกับความยิ่งใหญ่ของงาน ขณะที่

ียุปมีสิทธินำปาลาบปลี้มและภาคภูมิใจทั้งในขณะที่โฆษกประกาศและหลังจากที่ภรรยาทำนายเปะนิเดินทางกลับไปแล้ว

ียุปกล่าวในตอนกลางคืนขณะชมหนังตะลุงที่จ้างมาแสดงแทนดังตุคตะ Blue Star ว่าถึงแม้ทำนายเปะนิไม่ได้มาร่วมงาน แต่การที่เขาส่งภรรยาพร้อมกับลูกน้องคนสนิทมาแทนก็ช่วยเสริมความยิ่งใหญ่ให้กับงานได้ไม่น้อย เขากล่าวว่าแขกคนหนึ่งกล่าวกับเขาว่าปกติทำนายเปะนิจะไม่ออกงานเพราะเกรงจะถูกหลอทำร้าย รวมทั้งจะไม่ส่งภรรยาเป็นตัวแทนไปร่วมงานพร่ำเพรื่อ ส่วนใหญ่จะให้ลูกน้องถือของไปแทน ฉะนั้น การที่ทำนายเปะนิส่งภรรยามาร่วมงานจึงหมายความว่าเขาเห็นว่างานนี้สำคัญ ียุปกล่าวต่อไปว่าถึงแม้ทำนายเปะนิจะเป็นเหตุให้เขาไม่สามารถว่าจ้างดังตุคตะ Blue Star มาแสดงได้ แต่การที่ทำนายเปะนิให้ภรรยามาร่วมงานแทนก็ช่วยให้ “ปูละเียยุป” มีความยิ่งใหญ่ได้ไม่แพ้กัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ียุปไม่ได้มองทำนายเปะนิเป็นเพียงผู้กดขี่ครอบงำที่หากไม่สยบยอมก็ต้องต่อต้านขัดขืน หากแต่มองเป็นแหล่งหรือช่องทางในการได้มาซึ่งศักยภาพที่จะกระทำการบรรลุผล และเขาไม่ได้มองการแสดงตนเป็นคนในอาณัติทำนายเปะนิว่าเป็นการยอมรับหรือซึมซับการกดขี่ไว้ภายใน หากแต่มองเป็นเงื่อนไขในการได้มาซึ่งความสามารถที่จะกระทำในสิ่งที่เขาต้องการ

สรุปองค์ความรู้ใหม่และอภิปรายผลการวิจัย

แนวคิดอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจเหนือชีวิตร่วมสมัยทำความเข้าใจอำนาจดังกล่าวต่างจากเดิมอย่างสำคัญ เพราะไม่ได้ทำความเข้าใจองค์อธิปไตยในฐานะผู้อยู่สูงสุดในระเบียบการเมืองหรือตามกฎหมาย หากแต่ในฐานะผู้อยู่ระหว่างระเบียบการเมืองหรือผู้สามารถยกเว้นการบังคับใช้กฎหมายหรือระเบียบกฎเกณฑ์ปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเป็นผู้สามารถสังหาร ลงทัณฑ์ และจัดระเบียบวินัยโดยไม่ต้องรับผิดชอบ ซึ่งต่างขับเคลื่อน

ช่วงชิงกันในการบ่มเพาะหรือวางกฎเกณฑ์ลงบนบุคคล ขณะเดียวกันแนวคิด สภาวะตัวตนและศักยภาพพระทำการไม่ได้พิจารณาอำนาจเฉพาะในด้าน กตชีครอบำ เพราะเสนอว่ากลวิธีบ่มเพาะบุคคลเป็นเงื่อนไขหรือช่องทาง ให้บุคคลได้สร้างตัวตนขึ้นมาด้วยในเวลาเดียวกัน อีกทั้งยังสามารถเกิดขึ้น ในเชิงบวก เพราะบุคคลสามารถอาศัยการยอมจำนนต่อองค์อธิปัตย์ในการ สร้างตัวตนและแสดงศักยภาพพระทำการของพวกเขาได้เช่นกัน

บทความอาศัยแนวคิดอำนาจอธิปัตย์ สภาวะตัวตน และ ศักยภาพพระทำการข้างต้นในการพิจารณาอำนาจเหนือชีวิตในจังหวัด ชายแดนใต้ที่ทวีความเข้มข้นขึ้นภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ ทั้งในส่วนของการ ทหาร ผู้นำทางการ ผู้ก่อความไม่สงบ และผู้ประกอบการกิจ ผิดกฎหมาย โดยอำนาจอธิปัตย์ของทหารมาจาก “กฎหมายพิเศษ” ที่ วางทหารไว้ “นอกกฎหมายอย่างถูกกฎหมาย” และอำนาจนี้ส่วนหนึ่งได้ ถูกถ่ายโอนอย่างไม่เป็นทางการไปยังผู้นำทางการด้วยการ “อนุญาต” ให้ ละเมิดกฎหมาย หรือสั่งทหาร ลงทัณฑ์ และจัดระเบียบวินัยโดยไม่ต้องรับผิดชอบ เท่าที่สามารถรักษาระเบียบในพื้นที่ไว้ได้ รวมทั้งนำไปสู่อำนาจเหนือ ชีวิตของผู้ประกอบการกิจผิดกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นการติดสินบนเจ้าหน้าที่ “นอกแถว” หรือการเป็นแหล่งข่าวหรือแนวร่วมในปฏิบัติการด้านความมั่นคง ส่วนผู้ก่อความไม่สงบบอาศาสนาอิสลามในการสถาปนาอำนาจเหนือชีวิต คนมุสลิมและอาศัยการปลดปล่อยคนมลายูจากการกดขี่ของ “สยาม” ในการ สร้างความชอบธรรม

องค์อธิปัตย์เหล่านี้บ่มเพาะบุคคลด้วยกลวิธีแตกต่างกัน ทหาร รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องบ่มเพาะพลเมืองรวมทั้งพลนิกรผ่านรัฐพิธี เป็นหลัก ตรงข้ามกับผู้ก่อความไม่สงบที่บ่มเพาะมุสลิมที่มีลักษณะต่อต้าน รัฐผ่านการตีความศาสนาอิสลาม ส่วนผู้นำทางการอาศัยการอุปถัมภ์ค้ำชู สร้างบริวารขึ้นมา ขณะที่ผู้ประกอบการกิจผิดกฎหมายใช้ความรุนแรงในการ

กำกับความประพฤติของบุคคล อย่างไรก็ตามก็ดี กลวิธีบีบเพาะบุคคลเหล่านี้ไม่ได้ประสบความสำเร็จเสียทั้งหมด เพราะประสบกับการขัดขืนอยู่เสมอ อีกทั้งยังเป็นเงื่อนไขให้บุคคลสร้างตัวตนที่แตกต่างขึ้นมาในเวลาเดียวกัน เช่น รัฐพิธีที่มีพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญกระตุ้นสำนึกความเป็นมุสลิมในผู้เข้าร่วมที่นับถือศาสนาอิสลาม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเป็นแหล่งอิงอาศัยในการได้มาและแสดงศักยภาพกระทำการของบุคคล ดังที่ “ยียูป” ยอมเป็นคนในอาณัติกำนันเปาะนิเพื่ออาศัยอำนาจกำนันเปาะนิในการสร้างความยิ่งใหญ่ให้กับงานแต่งงานหลานสาวของเขา

อย่างไรก็ดี การสร้างตัวตนและการแสดงศักยภาพกระทำการผ่านองค์อธิปัตย์ในลักษณะเช่นนี้มีข้อจำกัด เพราะแม้จะเอื้อให้บุคคลสามารถกระทำการสัมฤทธิ์ผล แต่ไม่ได้ก่อให้เกิดการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับองค์อธิปัตย์ซึ่งมีลักษณะไม่สมมาตร และไม่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาค เป็นธรรม และสันติ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ไม่สามารถคลี่คลายปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ได้ไม่ว่าจะมาจากฝ่ายใด การยุติเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดองค์อธิปัตย์ เช่น กฎหมายพิเศษ ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบลำดับชั้น และการผูกขาดความถูกต้องชอบธรรมจากศาสนา จึงเป็นความท้าทายทั้งในทางวิชาการและการเมือง

เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม (References)

ภาษาไทย

- ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ. (2551). “ปาเยาะห์เนาะยาดีน่ายู” (มันยากที่จะเป็น
นาย): ความเป็นชาติพันธุ์ ความหมาย และการต่อรองของมลายู
ในชีวิตประจำวัน วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์.
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี และรอมฎอน บันจอร์. (2556). ไฟใต้กับการเริ่มต้นภาพ
แห่งเดือนรอมฎอน 2556: ความรุนแรงที่ยืดเยื้อจะต้องถ่วงดุลด้วย
พลังสันติภาพเท่านั้น [เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์]. ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์
ภาคใต้.
- ศรีศักดิ์ วลลิโกดม. (2550). เล่าขานตำนานใต้. ศูนย์สันติศึกษาและการพัฒนา
มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภาษาอังกฤษ

- Abuza, Zachary. (2003). *Militant Islam in Southeast Asia: Crucible of Terror*.
Lynne.
- Agamben, Giorgio. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*.
Translated by Daniel Heller-Roazen. Stanford University Press.
- _____. (2005). *State of Exception*. Translated by Kevin Attell. University
of Chicago Press.
- Anderson, Benedict. (1996). *Imagined Communities: Reflections on the Origin
and Spread of Nationalism*. Verso.
- Askew, Marc. (2007). *Conspiracy, Politics, and a Disorderly Border: the
Struggle to Comprehend Insurgency in Thailand's Deep South*.
East-West Center Washington, and ISEAS.

- _____. (2009). Landscape of Fear, Horizons of Trust: Villagers Dealing with Danger in Thailand's Insurgent South. *Journal of Southeast Asian Studies*, 40(1).
- Buur, Lars. (2005). The Sovereign Outsourced: Local Justice and Violence in Port Elizabeth. In Thomas Blom Hansen and Finn Stepputat (eds.), *Sovereign Bodies: Citizens, Migrants, and States in the Postcolonial World*. Princeton University Press.
- Che Man, and Wan Kadir. (1990). *Muslim Separatism: The Moros of Southern Philippines and the Malays of Southern Thailand*. Oxford University Press.
- Croissant, Aurel. (2005). Unrest in South Thailand: Contours, Causes and Consequences Since 2001. *Contemporary Southeast Asia*, 21(1).
- Dorairajoo, Saroja D. (2006). Khao Yam Violence: A Survey of Some of the Factors Contributing to the Violence in Southern Thailand. *Asian Cultural Studies Special Issue*, 15.
- Foucault, Michel. (1991). Governmentality. In Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller (eds.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. University of Chicago Press.
- _____. (1997). *Ethics: Subjectivity and Truth*. Edited by Paul Rabinow, translated by Robert Hurley et al. The New Press.
- Frisk, Sylva. (2009). *Submitting to God: Women and Islam in Urban Malaysia*. NIAS Press.
- Hansen, Thomas Blom, and Finn Stepputat. (2006). Sovereignty Revisited. *Annual Review of Anthropology*, 35.
- Hansen, Thomas Blom, and Finn Stepputat. (eds.). (2005). *Sovereign Bodies: Citizens, Migrants, and States in the Postcolonial World*. Princeton University Press.

- Jensen, Steffen. (2005). *Above the Law: Practices of Sovereignty in Surrey Estate*, Cape Town. In Thomas Blom Hansen and Finn Stepputat (eds.), *Sovereign Bodies: Citizens, Migrants, and States in the Postcolonial World*. Princeton University Press.
- Jitpiromsri, Srisompob, and Sobhonvasu, Panyasak. (2006). Unpacking Thailand's Southern Conflict: The Poverty of Structural Explanations. *Critical Asian Studies*, 38(1).
- Liow, Joseph Chinyong. (2006). International Jihad and Muslim Radicalism in Thailand?: Toward and Alternative Interpretation. *Asia Policy*, 2.
- Mahmood, Saba. (2005). *Politics of Piety: The Islamic Revival and the Feminist Subject*. Princeton University Press.
- McCargo, Duncan. (2006). Thaksin and the Resurgence of Violence in the Thai South: Network Monarchy Strikes Back? *Critical Asian Studies*, 38(1).
- _____. (2007). *Rethinking Thailand's Southern Violence*. Singapore University Press.
- _____. (2008). *Tearing Apart the Land: Islam and Legitimacy in Southern Thailand*. Cornell University Press.
- McNay, Louis. (2000). *Gender and Agency: Reconfiguring the Subject in Feminist and Social Theory*. Polity Press, Blackwell.
- Ong, Aihwa. (2003). *Buddha is Hiding: Refugees, Citizenship, the New America*. University of California Press.
- Pathmanand, Ukrist. (2006). Thaksin's Achilles' Heel: The Failure of Hawkish Approaches in the Thai South. *Critical Asian Studies*, 38(1).
- Sugunnasil, Wattana. (2006). Islam, Radicalism, and Violence in Southern Thailand: Berjihad di Patani and the 28 April 2004 Attacks. *Critical Asian Studies*, 38(1).

Unno, Anusorn. (2019). "We love Mr. King.": *Malay Muslims of Southern Thailand on the Wake of the Unrest*. ISEAS.

Recognizing the unequal power: Experience of teacher activists on renouncing the use of violence in Thai schools¹

Ganon Koompraphant²
and U-lacha Laochai³

Abstract

This qualitative research studied experiences of public secondary school teachers in Thailand who resisted the use of violence in classroom management and school. The article explores why these

¹ This research article and the information presented are a partly based on “An Exploration of Classroom Management and Punishment Discourses in the Context of High School in Thailand.” Research Project.

² Lecturer at Faculty of Learning Science and Education, Thammasat University,
Email: ganonk@lsed.tu.ac.th

³ Lecturer at Faculty of Learning Science and Education, Thammasat University,
Email: ulacha@lsed.tu.ac.th

* **Corresponding Author:** U-lacha Laochai, Faculty of Learning Science and Education, Thammasat University, Email: ulacha@lsed.tu.ac.th

teachers chose to shun violence or advocate for this issue, how they campaigned for change. A critical education framework was used to demonstrate how teaching may be deemed political activism, while the concept of social justice was employed to theorize activist goals. Data was collected by semi-structured interviews. Results were that awareness of the interrelationship between violence, unequal power structure, and unbalanced power relations within the Thai educational system influenced teachers to renounce violence in classroom management. Instead, they emphasized empowerment and reduced hierarchical teaching and classroom management methods. They also formed alliance inside and beyond the school. These findings suggest that implicit activism, including change in learning process, may be theorized as a social justice movement insofar as teaching and classroom management aim to empower students who had been rendered powerless.

Keywords: teacher activist, social justice, school violence, power relation, critical education

เมื่อตระหนักถึงอำนาจที่ไม่เท่าเทียม: ประสบการณ์ของครูนักเคลื่อนไหว ผู้ต่อต้านการใช้ความรุนแรง ภายในโรงเรียน⁴

กานน คุ่มพ์ประพันธ์⁵
และ อุฬาร เหล่าชัย⁶

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ศึกษาประสบการณ์ของครูระดับชั้นมัธยมศึกษา โรงเรียนรัฐบาลที่ต่อต้านการใช้ความรุนแรงในพื้นที่ห้องเรียนและโรงเรียนของตนเอง โดยศึกษาว่าทำไมครูเหล่านี้จึงเลือกไม่ใช้ความรุนแรงหรือเลือกเคลื่อนไหวในประเด็นนี้ และมีวิธีการเคลื่อนไหวอย่างไร โดยใช้กรอบแนวคิด

⁴ บทความวิจัยและข้อมูลในบทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “สำรวจวาทกรรมเกี่ยวกับการจัดการชั้นเรียนและการลงโทษของครูระดับชั้นมัธยมศึกษา”

⁵ อาจารย์ประจำคณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมล: ganonk@sed.tu.ac.th

⁶ อาจารย์ประจำคณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมล: ulacha@sed.tu.ac.th

* ผู้ประพันธ์บรรณานุกรม: อุฬาร เหล่าชัย คณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมล: ulacha@sed.tu.ac.th

การศึกษาเชิงวิพากษ์เพื่ออธิบายการเลือกไม่ใช้ความรุนแรงของครูในฐานะการทำงานทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง และใช้กรอบแนวคิดความเป็นธรรมทางสังคมเพื่อทำความเข้าใจเป้าหมายการขับเคลื่อนของครู บทความวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลผ่านวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า เมื่อครูตระหนักรู้ว่าความรุนแรงเป็นผลพวงของโครงสร้างทางอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมในระบบการศึกษา ส่งผลให้พวกเขาไม่ใช้ความรุนแรงในการจัดการการเรียนการสอน และการจัดการชั้นเรียน แต่เน้นการเสริมพลังและลดความต่างชั้นระหว่างครูและนักเรียน นอกจากนี้ยังขยายผลผ่านการสร้างพันธมิตรทั้งในและนอกโรงเรียนเพื่อเสริมให้ความเคลื่อนไหวมีความแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่า แม้ครูเหล่านี้จะใช้วิธีการเคลื่อนไหวที่ไม่โจ่งแจ้ง (implicit activism) กล่าวคือการเริ่มสร้างความเปลี่ยนแปลงจากชั้นเรียนและเครือข่ายของตนเอง แต่การเคลื่อนไหวของครูกลุ่มนี้ เป็นการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม เนื่องจากวิถีจัดการเรียนการสอนของครู มุ่งเน้นการเสริมพลัง (empower) ให้การแก่นักเรียนที่ถูกทำให้อยู่ในสถานะผู้ไร้อำนาจ (powerless) มาโดยตลอด

คำสำคัญ: ครูนักเคลื่อนไหว, ความเป็นธรรมทางสังคม, ความรุนแรงในโรงเรียน, ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ, การศึกษาเชิงวิพากษ์

บทนำ

การลงโทษนักเรียนด้วยวิธีการรุนแรงอย่างการ “เขียน” โดยชอบด้วยกฎหมายเมื่อ พ.ศ. 2515 (ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ. 2515) จนกระทั่ง พ.ศ. 2546 พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ได้กำหนดให้การใช้ความรุนแรงกับเด็กเป็นความผิด และในปี พ.ศ. 2548 ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้การลงโทษด้วยความรุนแรงไม่สามารถกระทำได้ และให้ใช้การทำทัณฑ์บนทดแทน (พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546; ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนหรือนักศึกษา พ.ศ.2548) อย่างไรก็ตาม ในเชิงวัฒนธรรมการลงโทษด้วยความรุนแรงกลับยังเป็นเรื่องที่ยอมรับได้ เนื่องจากวัฒนธรรมอำนาจนิยมทำให้ครูมีสถานะที่สูงกว่านักเรียน ซึ่งอนุญาตให้ครูมีอำนาจตัดสินและลงโทษนักเรียน ขณะเดียวกันก็จำกัดการตั้งคำถามของนักเรียนต่อการกระทำต่าง ๆ ของครู (วสันต์ ปวนปันวงศ์ และ ภานุวัฒน์ พุจักรคำ, 2563) การลงโทษด้วยความรุนแรงต่อนักเรียน เช่น การเขียน การตี หรือการว่ากล่าวด้วยถ้อยคำรุนแรง จึงยังปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่อง และเป็นเรื่องที่ยอมรับได้สำหรับครูและปกครองบางส่วนหากเป็นการใช้ความรุนแรงที่ไม่เกินกว่าเหตุ (ไทยรัฐออนไลน์, 2564; กานน คัมพ์ประพันธ์ และอุฬารดา เหล่าชัย, 2563) อย่างไรก็ตาม ยังมีครูจำนวนหนึ่งที่ไม่ศรัทธาในวิธีการลงโทษเช่นนี้ พวกเขาใช้วิธีการอื่น ๆ ในการจัดการชั้นเรียนและปรับพฤติกรรมนักเรียนแทนการลงโทษ รวมไปถึงการเคลื่อนไหวเพื่อให้เพื่อนครูเห็นทางเลือกใหม่ ๆ ในการจัดการชั้นเรียนด้วย

ในบทความนี้ ผู้วิจัยต้องการนำเสนอวิธีคิดของครูที่ต่อต้านการใช้ความรุนแรงในโรงเรียนและวิธีการที่ครูเหล่านี้ใช้ขับเคลื่อนเพื่อลดการใช้ความรุนแรงต่อนักเรียน ท่ามกลางความคิดกระแสหลักในสังคมไทยที่ยังจำกัดสิทธิและเสรีภาพเหนือร่างกาย การแสดงความคิดเห็น รวมถึงการแสดงออก

ทางการเมืองของนักเรียน (บ.จ.ชาติเสรี, 2563; สยามรัฐ, 2563) โดยนำข้อมูลจากครู 4 ท่าน จากกลุ่มตัวอย่างครูทั้งหมด 10 ท่าน จากโครงการวิจัย “สำรวจจรรยาบรรณที่เกี่ยวข้องกับการจัดการชั้นเรียนและการลงโทษ” ครูทั้งสี่ท่านเป็นกลุ่มครูที่ใช้วิธีการจัดการชั้นเรียนอื่น ๆ นอกจากการลงโทษด้วยความรุนแรง มีวิธีคิดเชิงวิพากษ์และมีวิธีการปฏิบัติแบบนักเคลื่อนไหว โดยตั้งคำถามกับความปกติในสังคมไทยอย่างการตีและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระบบการศึกษา และพยายามเคลื่อนไหวที่จะเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติต่อนักเรียนให้เท่าเทียมมากขึ้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังต้องการชี้ให้เห็นว่าแม้วรรณกรรมที่เกี่ยวกับครูและความเป็นธรรมทางสังคม (social justice) จำนวนหนึ่งจะตีความว่าการสอนหรือการสร้างการเปลี่ยนแปลงในห้องเรียนไม่ใช่การเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางสังคม แต่ในบริบทของโรงเรียนไทยที่ครูไม่มีอิสระที่จะเคลื่อนไหวโดยปะทะกับผู้มีอำนาจโดยตรง ภายใต้โครงสร้างอำนาจในระบบการศึกษา การเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมผ่านการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนสามารถเกิดขึ้นได้จริงภายใต้ข้อจำกัดนี้

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาวิธีคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษา และแรงจูงใจของครูที่ไม่ใช้ความรุนแรงในการจัดการชั้นเรียน และเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการใช้ความรุนแรงภายในโรงเรียน
2. ศึกษาวิธีการเคลื่อนไหว และนัยยะของการเคลื่อนไหวของครูกลุ่มดังกล่าว
3. เข้าใจปัญหา และอุปสรรคในการเคลื่อนไหว รวมถึงกลยุทธ์ในการรับมือกับอุปสรรค

แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในบทความวิจัยฉบับนี้ใช้กรอบความคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์ที่เชื่อว่าครูสามารถใช้พื้นที่การศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นกรอบการวิเคราะห์และทำความเข้าใจกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของครู และใช้กรอบแนวคิดเรื่องความเป็นธรรมเชิงสัมพัทธ์เพื่อนิยามแนวทางและความเป็นไปได้ของการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมภายใต้บริบทของการศึกษา ดังนี้

1. Critical Education: การศึกษาในฐานะพื้นที่การต่อสู้ทางการเมือง

บทความวิจัยนี้ ตั้งอยู่บนกรอบความคิดตามกลุ่มทฤษฎีการศึกษาเชิงวิพากษ์ (critical education) ที่เชื่อว่าการศึกษาคือพื้นที่ของการกระทำทางการเมือง โดยทั่วไปการศึกษามักถูกมองว่าเป็นสิ่งที่มีความเป็นกลางหรือควรเป็นกลาง ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง แต่ในมุมมองของกลุ่มการศึกษาเชิงวิพากษ์ การศึกษาไม่เคยแยกจากบริบททางเมืองและสังคม มีส่วนเกี่ยวพันอย่างยิ่งกับการรักษาหรือสถาปนาอำนาจให้กับชุดความคิดหรืออุดมการณ์ชุดใดชุดหนึ่ง และทำให้ความจริง คุณค่าและความคิดความเชื่อที่แฝงอยู่ในอุดมการณ์เหล่านั้นถูกทำให้เป็นปกติ เพื่ออำรงอำนาจของคนกลุ่มหนึ่ง และทำให้คนกลุ่มหนึ่งถูกเอารัดเอาเปรียบ (ศิริวัชร ศิวารมย์, 2551: 2; Catone, 2014; Bartolome, 1994)

Giroux (2004) ยกตัวอย่างโลกปัจจุบันที่มีอุดมการณ์แบบเสรีนิยมใหม่เป็นอำนาจนำ (Hegemony) ซึ่งหมายถึงการที่อุดมการณ์ใดอุดมการณ์หนึ่งได้ถูกสถาปนาให้กลายเป็น “ความจริง” หรือ “สามัญสำนึก” (common sense) กลายเป็นความปกติธรรมดาที่ผู้คนยอมรับและไม่ตั้งคำถาม อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่นี้ถูกเสริมสร้างและผลิตซ้ำโดยสถาบันทางสังคมต่าง ๆ รวมถึงโรงเรียน ทำให้คุณค่าแบบเสรีนิยมใหม่อย่างเช่น

วัฒนธรรมบริโภคนิยม การสะสมกำไร การประเมิณเชิงตัวเลข หรือการกลายเป็นสินค้า กลายเป็นสิ่งที่ถูกปฏิบัติกันอย่างเป็นปกติ Giroux มองว่าการครอบงำของอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ทำให้สถาบันการศึกษากลายเป็นเครื่องมือของการทำกำไร แทนที่จะเป็นพื้นที่ของการสร้างความเป็นพลเมือง และปลูกฝังคุณค่าประชาธิปไตย โดยหน้าที่หลักของสถาบันการศึกษาคือการสร้างแรงงานป้อนตลาดและผลิตผู้บริโภครให้กับตลาดเท่านั้น อย่างเช่น การที่สถาบันศึกษานั้นสอนแต่วิชาที่สามารถเพิ่มความเติบโตของเศรษฐกิจได้ แต่ไม่ให้พื้นที่กับวิชาที่ทำให้ผู้เรียนตั้งคำถามเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคม

ในมุมมองของ Giroux โรงเรียนและห้องเรียนไม่ใช่เพียงพื้นที่ที่อุดมการณ์หลักหรืออุดมการณ์ที่เป็นอำนาจนำถูกถ่ายทอดให้กับครูและเด็กได้โดยไม่มีการขัดแย้งหรือปฏิกริยาต่าง ๆ แต่เป็นพื้นที่ที่มีกระบวนการต่อต้านและต่อรองต่ออำนาจนำตลอดเวลา (Giroux, 1981; Gottesman, 2016) การศึกษาจึงไม่ใช่พื้นที่ของการถูกกระทำจากผู้มีอำนาจแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นพื้นที่ที่สามารถใช้ในการสร้างความเปลี่ยนแปลง ความเท่าเทียม และความเป็นประชาธิปไตยได้ โดยหวังว่าการศึกษจะสร้างการเรียนรู้เพื่อขัดแย้งต่ออุดมการณ์ที่ครอบงำสังคมอยู่ โดยเขามองว่าเป็นหน้าที่ของคนทำงานในสถาบันทางการศึกษาที่จะสร้างพลเมืองที่มีความคิดเชิงวิพากษ์ผ่านการทำการรื้อสร้างอุดมการณ์ที่ครอบงำ ตั้งคำถามกับความจริงที่เป็นอยู่ และสถาปนาความชุดความจริงใหม่ ๆ ขึ้น เพื่อทดแทนสิ่งที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์แบบเสรีนิยมใหม่ การศึกษานับเป็นการกระทำทางการเมืองเชิงวัฒนธรรมที่จะสร้างความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ให้กับสังคม (Giroux, 2004; ออมสิน จตุพร, 2562)

มีงานศึกษาจำนวนหนึ่งที่เสนอตัวอย่างและแนวทางที่ทำให้การศึกษาเป็นวิธีการในการต่อสู้เพื่อสร้างความเป็นธรรมทางสังคม เช่น งาน

ของ Bettez (2008), North (2008), Hytten and Bettez (2011), Picower (2012a), Levine and Au (2013) และ Ayers and Ayers (2014) ที่ล้วนชี้ให้เห็นตัวอย่างว่าโรงเรียนและกระบวนการเรียนรู้สามารถเป็นพื้นที่ในการทำหายความไม่เท่าเทียมและสร้างความเป็นธรรมทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นชุดความรู้ที่ถูกสอนในชั้นเรียน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการสอนในห้องเรียน หรือการต่อสู้ในเชิงนโยบาย งานของ Bartolome (1994) เน้นย้ำว่าสิ่งสำคัญที่สุดที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้คือความสามารถของครูในการมองเห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมที่แฝงอยู่ในสถาบันทางการศึกษาให้ได้เสียก่อน โดยเฉพาะอำนาจและอคติที่อยู่ในตัวของครูเอง และมีความจำเป็นที่จะต้องใช้มุมมอง ชุดความจริง และบริบททางประวัติศาสตร์สังคม (sociohistorical context) ของนักเรียนโดยเฉพาะกลุ่มนักเรียนที่ถูกเอารัดเอาเปรียบทางสังคม

บทความวิจัยนี้ใช้กรอบความเชื่อการศึกษาและการเรียนรู้เป็นกระบวนการต่อสู้ทางการเมืองอย่างหนึ่ง โดยมองการกระทำของครูนักเคลื่อนไหวเรื่องความรุนแรงในโรงเรียนในฐานะการกระทำการเมืองที่ไม่ได้ส่งผลเพียงแค่เปลี่ยนแปลงการปฏิบัติในชั้นเรียน แต่เป็นการต่อต้านอุดมการณ์ครอบงำหรือสร้างคุณค่าใหม่ให้กับสังคมได้ ผ่านการสร้างพลเมืองที่สามารถตั้งคำถาม วิพากษ์วิจารณ์สิ่งที่อุดมการณ์ที่ครอบงำทำให้เป็นปกติ

2 “ความเป็นธรรมทางสังคม” ในฐานะเป้าหมายของการเคลื่อนไหวในการศึกษา

ความเป็นธรรมทางสังคมเป็นประเด็นสำคัญที่งานวิจัยเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของครู หลายงานมักกล่าวถึง (Marshall and Anderson, 2009; Picower, 2012a; Ryan, 2016) แต่ความหมายของ “ความเป็นธรรมทางสังคม” (social justice) ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ โดยเฉพาะนิยามของการศึกษาเพื่อความเป็นธรรมทางสังคม อย่างไรก็ตาม ความเป็นธรรมทาง

สังคม สามารถแบ่งเป็น 2 แนวคิดหลัก ได้แก่ ความเป็นธรรมที่มาจากการแบ่งสรรปันส่วนอย่างเป็นธรรม (distributive justice) ซึ่งกล่าวถึงการจัดสรรทรัพยากรให้แก่ผู้ด้อยโอกาสอย่างเหมาะสม และความเป็นธรรมเชิงสัมพันธ์ (relational justice) ซึ่งเน้นประเด็นทางสังคมควบคู่ไปกับการจัดสรรทรัพยากร เช่น การเคารพในศักดิ์ศรีของคนทุกคน และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของคนทุกคนไม่ว่าจะมี เชื้อชาติ เพศ หรือมีอัตลักษณ์ใด ๆ ไปพร้อม ๆ กัน ในที่นี้ ผู้เขียนจะอธิบายเฉพาะแนวคิดความเป็นธรรมเชิงสัมพันธ์ เนื่องจากสามารถใช้อธิบายเป้าหมายของการเคลื่อนไหวของครูในการวิจัยได้ ดังต่อไปนี้

ความเป็นธรรมทางสังคมเชิงสัมพันธ์ เน้นในเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มสังคม (social group) ต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่เป็นคนส่วนใหญ่ในสังคมและกลุ่มคนที่เป็นคนส่วนน้อย ซึ่งเกณฑ์ที่ใช้แบ่งคนส่วนมากหรือน้อย ได้แก่ ฐานะทางเศรษฐกิจ สีผิว ชาติพันธุ์ เพศสภาพ เพศวิถี ความเชื่อทางศาสนา ฯลฯ นักคิดคนสำคัญในกลุ่มนี้ ได้แก่ Nancy Fraser และ Iris Young โดย Fraser (1996) เสนอว่า เพื่อเข้าใจความเป็นธรรมทางสังคมจะต้องเข้าใจ “ความไม่เป็นธรรมทางสังคม” เสียก่อน เธอระบุว่าความไม่เป็นธรรมนี้มีแง่มุมหลักสามด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม และด้านการเมือง

ในขณะเดียวกัน Iris Young (2011) ให้ความหมายของความไม่เป็นธรรมทางสังคมไว้ว่าเป็นสภาพสังคมที่เปิดโอกาสให้บุคคลใช้ความสามารถ และพัฒนาความสามารถของตนเองได้อย่างเต็มที่ มีการสื่อสารและร่วมมือกันเพื่อให้เกิดสภาพสังคมเช่นนั้น Young ยังกล่าวถึงตัวการสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการเกิดสังคมที่เป็นธรรม คือ การกดขี่ ซึ่งรูปแบบของการกดขี่นั้นแบบยลและซับซ้อน แต่พอจะอธิบายลักษณะการกดขี่ได้เป็น 5 รูปแบบ (5 faces of oppression) โดย 3 รูปแบบแรกนั้นสอดคล้องกับมโนทัศน์

เรื่องความไม่ธรรมของ Fraser ในด้านวัฒนธรรมและด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ 1) การหาประโยชน์จากการจ้างงานที่ไม่เป็นธรรม (exploitation) เนื่องจากอัตลักษณ์ของบุคคลนั้น ๆ 2) การทำให้เป็นชายขอบ (marginalization) คือการกีดกันคนกลุ่มที่มีสถานะทางสังคมที่ด้อยกว่าไม่ให้มีโอกาสทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีมูลค่าสูงหรือเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ 3) จักรวรรดินิยมเชิงวัฒนธรรม (cultural imperialism) หรือการครอบงำทางวัฒนธรรม โดยกลุ่มสังคมหนึ่งมีอำนาจในการกำหนดนิยามหรือความเข้าใจเกี่ยวกับคนอีกกลุ่มสังคมหนึ่งได้ หรือมีการยึดถือวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมที่มีอำนาจมากกว่ามาเป็นบรรทัดฐาน แต่ Young ได้เสนอรูปแบบของความไม่เป็นธรรมอีกสองรูปแบบคือ 4) ความไร้อำนาจ (powerlessness) คือสถานะที่จะจำกัดความสามารถ ความคิดสร้างสรรค์ จำกัดการใช้สิทธิของบุคคล และพรากเอาอำนาจในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ที่บุคคลควรจะได้เอง และ 5) ความรุนแรง (violence) ซึ่ง Young หมายถึงความรุนแรงที่มักเกิดกับบุคคลเพียงเพราะบุคคลนั้นสังกัดอยู่ในกลุ่มสังคมหนึ่ง ๆ เช่น ผู้หญิงที่มักเป็นเหยื่อของความรุนแรง

ดังนั้นเมื่อนานิยามของนักคิดกลุ่มความเป็นธรรมเชิงสัมพัทธ์อย่าง Fraser และ Young มาอธิบายประเด็นด้านความเป็นธรรมทางการศึกษา จะเห็นความไม่เป็นธรรมด้านการศึกษาในมิติหลักหลายมิติมากยิ่งขึ้น นอกเหนือไปจากประเด็นเรื่องโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา ประเด็นที่ครูนักเคลื่อนไหวเพื่อความไม่เป็นธรรมทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาจึงเป็นไม่ได้ทั้งความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงการศึกษา (inequalities to education) และความเหลื่อมล้ำภายในการศึกษา (inequalities in education) ทั้งในมุมการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อันเนื่องมาจากสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว เพศสภาพ เพศวิถี วัฒนธรรม ชชาติพันธุ์ ความเชื่อทางศาสนา หรือแม้กระทั่งสถานะการเป็นครูหรือนักเรียน

ภายใต้กรอบความคิดเช่นนี้ วิธีปฏิบัติต่าง ๆ ที่ถูกใช้ในโรงเรียนไทยจึงสามารถถูกตีความได้ว่าเป็นความไม่เป็นธรรมทางสังคมอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการใช้ความรุนแรงในสถานศึกษา การจำกัดสิทธิในการแต่งกายของนักเรียน หรือจำกัดสิทธิในการแสดงออกทางเมืองของนักเรียน หรือการเรียนที่ผู้เรียนไม่มีส่วนกำหนดเป้าหมายและวิธีการเรียนรู้ เนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการใช้ความรุนแรงและการทำให้นักเรียนไร้อำนาจ และยังถูกทำให้เป็นสิ่งที่ชอบธรรม เรื่องราวของครูนักเคลื่อนไหวในบทความวิจัยนี้จะแสดงให้เห็นว่าครูทำการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงต่อความไม่เป็นธรรมนี้อย่างไร

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครูนักเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความเป็นธรรมทางสังคม

ภาพจำของ “นักเคลื่อนไหว” โดยทั่วไปมักจะเป็นผู้ที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้สาธารณชนตระหนักถึงประเด็นปัญหาหนึ่ง ๆ อาจด้วยการเดินขบวน การบรรยาย การปราศรัย หรือการประท้วงหยุดงาน แต่หากมีครูที่ใช้สถานภาพทางอาชีพของตนเองทำงานเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงแก่นักเรียนและคนรอบตัว โดยไม่ได้เคลื่อนไหวด้วยการปราศรัย เผยแพร่ความรู้แก่สาธารณชน หรือประท้วงหยุดงานดังเช่นภาพจำของนักเคลื่อนไหวที่เรามี ครูเหล่านี้ ถือว่าเป็นครูนักเคลื่อนไหวหรือไม่?

คำถามเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของการถกเถียงและมุมมองที่หลากหลายที่มีต่อ “ครูนักเคลื่อนไหว” อันเป็นมโนทัศน์ที่มีการถกเถียงและนิยามใหม่อย่างต่อเนื่อง และมีความเกี่ยวข้องกับศาสตร์ทางการศึกษาหลายศาสตร์ ท่ามกลางความหลากหลายนี้ Picower (2012a: 562) สังเคราะห์ว่าองค์ประกอบสำคัญของครูนักเคลื่อนไหว คือ การที่ครู “ทำงานเพื่อสร้างความเป็นธรรมทางสังคมไม่ว่าจะในหรือนอกห้องเรียน” โดยประเด็นที่เกี่ยวข้องกับครูในฐานะนักเคลื่อนไหวทางสังคม ได้แก่ ประเด็นด้าน

“ความเท่าเทียม, การเข้าถึง, อำนาจ และการกดขี่” โดย Picower เสนอว่าการที่ครูจะสร้างความเป็นธรรมทางสังคมได้อย่างแท้จริงนั้น ครูไม่สามารถทำงานหรือสร้างการเปลี่ยนแปลงในห้องเรียนผ่านการสอนหรือสร้างความรู้แก่นักเรียนเพียงอย่างเดียว เนื่องจากไม่ได้เป็นการปรับเปลี่ยนหรือต่อสู้กับโครงสร้างทางอำนาจอันเป็นรากฐานของการผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมทางสังคม

Picower (2012b) เสนอว่า ครูที่เป็นนักเคลื่อนไหวนั้นมีความพันธกิจ (commitments) 3 ประการ ได้แก่

1) “ประนีประนอมอดมคติและความเป็นจริง” โดยทำงานทั้งในห้องเรียนเพื่อปลดปล่อยผู้เรียนจากการกดขี่ และนอกห้องเรียนเพื่อต่อสู้กับความเหลื่อมล้ำบนสภาพความเป็นจริง

2) “เคลื่อนไหวเพื่อปลดปล่อย” ครูเหล่านี้จะทำให้นักเรียนมองเห็นถึงความไม่ชอบธรรมที่มีอยู่รอบตัว ที่พวกเขาสามารถสัมผัสและเข้าใจได้ด้วยตนเอง เพื่อสร้างให้นักเรียนเหล่านี้เป็นผู้เคลื่อนไหวประเด็นนั้น ๆ โดยเริ่มต้นที่การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ (facilitation) เพื่อสร้างความรู้และทักษะการคิดวิเคราะห์ในห้องเรียน

3) “ลุกขึ้นต่อสู้กับการกดขี่” เมื่อเห็นความอยุติธรรมเกิดขึ้น ครูนักเคลื่อนไหวจะเริ่มเคลื่อนไหวโดยรวมกลุ่มกัน และพยายามให้เสียงของเพื่อนครูไปถึงการกำหนดนโยบาย

ดังนั้น ตามทฤษฎีของ Picower การกระทำของครูเพื่อขับเคลื่อนประเด็นความยุติธรรมทางสังคม จึงมากกว่าการสอนเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในห้องเรียน แต่ต้องมีการรวมกลุ่มกันเพื่อเคลื่อนไหวด้วย จะเห็นได้ว่า แนวทางการเคลื่อนไหวของ Picower จะเป็นลักษณะที่โน้มเอียงไปทางการเคลื่อนไหวของนักเคลื่อนไหวทั่ว ๆ ไป ที่จะต้องทำให้เสียงของตนเองดัง และการขับเคลื่อนนั้น ๆ จะต้องเป็นที่รับรู้ของสาธารณชน และ

ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างชัดเจน มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดการปะทะกับผู้มีอำนาจโดยตรง

อย่างไรก็ตาม Ryan (2016) ตั้งข้อสังเกตว่า ครูหรือผู้บริหารสถานศึกษาที่เป็นนักเคลื่อนไหวมีสถานะที่แตกต่างจากนักเคลื่อนไหวทั่ว ๆ ไป เพราะพวกเขาก็เป็นส่วนหนึ่งในสถาบันหรือองค์กรที่ทำให้เกิดปัญหาความไม่เป็นธรรมทางสังคม ต่างจาก “นักเคลื่อนไหว” ทางสังคมโดยทั่วไปที่มักเป็นบุคคลที่ไม่ได้สังกัดสถาบันใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหา และไม่ได้อยู่ในระบบอำนาจของสถาบันนั้น ๆ นักเคลื่อนไหวจึงไม่ใช้วิธีตามระบบทั่วไปในการแก้ไขปัญหา แต่ใช้วิธีที่ทำให้ตนเองและประเด็นที่เรียกร้องได้รับการมองเห็นโดยสาธารณชน (Martin, 2007) เช่น การประท้วง การนัดหยุดงาน หรือการยึดสถานที่ ในต่างประเทศ ในส่วนของครูซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรที่เป็นประเด็นนั้น จึงมีวิธีการเคลื่อนไหวที่แตกต่างจากนักเคลื่อนไหวทั่วไป คือมีลักษณะการทำงานที่ไม่ปะทะกับองค์กรที่เป็นต้นเหตุของปัญหานั้น ๆ โดยตรง รอจังหวะที่เหมาะสมในการกระทำการ หรือให้ข้อมูลและประสานประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อขับเคลื่อนประเด็นที่ตนเห็นว่าควรได้รับการแก้ไข

Horton และ Kraft (2009) นิยามการเคลื่อนไหวลักษณะนี้ว่า “Implicit Activism” เป็นลักษณะการเคลื่อนไหวในพื้นที่เล็ก ๆ สื่อสารในระดับบุคคลกับบุคคล ในเรื่องชีวิตประจำวัน “โดยไม่กระทำการอย่างโจ่งแจ้ง” แต่เป็นการเคลื่อนไหวผ่านการสร้างความสัมพันธ์ และความสัมพันธ์ที่ดีจะเป็นฐานทำให้เกิดความสนใจเพิ่มขึ้นต่อประเด็นที่นักเคลื่อนไหวกำลังทำงานอยู่ และขยายความสนใจนั้นไปยังกลุ่มคนอื่น ๆ ด้วย จนกลายเป็นข้อเรียกร้องให้สถาบันทางการเมืองกำหนดเป็นนโยบายต่อไป

วิธีการเช่นนี้สอดคล้องกับงานศึกษาของ Ryan (2016) ที่อธิบายการเคลื่อนไหวของผู้บริหารสถานศึกษา ว่ามีหลักการสำคัญคือ

มีกลยุทธ์ มีความเข้าใจ และวางตำแหน่งแห่งที่ของตนเอง ผู้บริหารซึ่งขับเคลื่อนประเด็นทางสังคมเลือกที่จะไม่ใช้วิธีสื่อสารที่ก้าวร้าว ไม่ใช้วิธีสั่งสอน หลีกเลี่ยงการปะทะกับระบบโดยตรง และสร้างพันธมิตรโดยการค่อย ๆ โน้มน้าวความเชื่อ ประธานวาระการขับเคลื่อนของตนเองเข้ากับโครงการที่ได้รับมอบหมาย หรือบางครั้งก็ต้องแสวงหาเป็นคนที่ไม่รู้เรื่องราวบ้าง (ignorant) เพื่อปฏิเสธการทำโครงการที่ไม่เป็นผลดีต่อนักเรียน หรือไม่เป็นผลดีต่อประเด็นที่ตนเองอยากขับเคลื่อน

งานของ DeMatthews (2018) ชี้ให้เห็นว่าบุคลากรทางการศึกษาที่ต้องการสร้างความเปลี่ยนแปลงเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมมีความจำเป็นที่จะต้องสำรวจแนวทางที่ตนเองเลือกใช้ตลอดเวลาเพื่อไม่ให้แนวทางเหล่านั้นไปผลิตซ้ำปัญหา และบริบทในชุมชนที่บุคลากรทางการศึกษาแต่ละคนทำงานอยู่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเลือกแนวทางหรือประเด็นในการสร้างความเป็นธรรม ดังนั้นครูที่ต้องการสร้างความเปลี่ยนแปลงจึงไม่สามารถใช้วิธีที่ตนเองเชื่อถือหรือเห็นว่าดีโดยไม่มีการสะท้อนตนเองได้

งานศึกษาอีกกลุ่มหนึ่งได้อธิบายว่าครูกลายเป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคมได้อย่างไร เช่น งานของ Wiedeman (2002) และงานของ Riley และ Solic (2017) ที่เสนอว่า การจะทำให้ครูเป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคมได้ต้องเกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาครูอย่างเป็นระบบ เนื่องจากครูจำนวนมากมักมีพื้นเพทางสังคมที่มีความท้าทายน้อยกว่านักเรียนที่พวกเขาสอน จึงไม่สามารถเห็นการผลิตซ้ำเชิงอำนาจหรือเข้าใจมุมมองของนักเรียนได้ และต้องมีกระบวนการให้คนที่จะกลายเป็นครูได้เรียนรู้สิ่งเหล่านี้

สำหรับงานศึกษาที่เกี่ยวข้องในบริบทของไทยนั้น ท่ามกลางผู้เคลื่อนไหวทางการศึกษาที่หลากหลาย มีงานวิชาการที่ศึกษาเคลื่อนไหวทางการศึกษาไทยอย่างจำกัด มีเพียงงานของ สุรวุฑย์ อัสสพันธ์ และ อุพาษา เหล่าชัย (2562) และของ อุพาษา เหล่าชัย และคณะ (2565) ที่ชี้ให้

เห็นเรื่องราวการเคลื่อนไหวทางการศึกษาที่เกิดขึ้นโดยกลุ่มคนเล็ก ๆ โดยไม่รอการเปลี่ยนแปลงจากระบบ และเป็นการเริ่มต้นจากกลุ่มคนที่ไม่ได้เป็นบุคลากรทางการศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรมทำให้เห็นว่ายังไม่มีการผลิตองค์ความรู้ หรือความเข้าใจเชิงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับครูนักเคลื่อนไหวทางสังคมในบริบทการศึกษาไทยโดยตรง ทฤษฎีและองค์ความรู้ในประเด็นนี้แทบทั้งหมดเป็นทฤษฎีที่ถูกผลิตขึ้นเพื่ออธิบายความครูนักเคลื่อนไหวทางสังคมในบริบทตะวันตก บทความวิจัยฉบับนี้จึงเป็นการเสริมสร้างความเข้าใจบทบาทของครูนักเคลื่อนไหวทางสังคมโดยเฉพาะกลุ่มครูที่ทำงานในสถาบันการศึกษาของภาครัฐ

วิธีการดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “สำรวจวาทกรรมเกี่ยวกับการจัดการชั้นเรียนและการลงโทษของครูระดับชั้นมัธยมศึกษา” ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาชุดความคิด ความเชื่อ และความจริงต่าง ๆ ที่ขับเคลื่อนการใช้ความรุนแรงในการจัดการชั้นเรียนและการลงโทษของครูในโรงเรียนไทย โครงการวิจัยนี้ทำการเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) โดยสัมภาษณ์ครูระดับชั้นมัธยมศึกษาจำนวน 10 คน เพื่อเก็บข้อมูลประสบการณ์ วิธีการ และวิธีคิดในการจัดการชั้นเรียนและการลงโทษ และสัมภาษณ์นักเรียนมัธยมหรือเยาวชนที่เรียนจบชั้นมัธยมในโรงเรียนไทยจำนวน 8 คน เพื่อเก็บข้อมูลประสบการณ์การถูกทำโทษรวมถึงความคิดเห็นต่อรูปแบบการทำโทษของครู โดยมีการปรับใช้แนวทางสัมภาษณ์แบบประวัติชีวิต (life story interview) ที่เป็นเครื่องมือที่จะสร้างความเข้าใจต่อเรื่องราว ทศนคติ ความคิด และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ (Atkinson, 1998; Bryman, 2008: 489-490) มาใช้ใน

การออกแบบคำสัมภาษณ์เพื่อทำความเข้าใจบริบทที่หล่อหลอมให้ครูเลือกใช้วิธีการจัดการชั้นเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลประสบการณ์ในการจัดการชั้นเรียนในรูปแบบที่หลากหลาย

งานวิจัยนี้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) บนฐานคิดของการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่จะทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่หลากหลายที่สุดเกี่ยวกับหัวข้อที่ศึกษา ผู้วิจัยเลือกครูกลุ่มตัวอย่างที่มีความหลากหลายทางอายุ ประสบการณ์การสอน เพศ ทศนคติต่อการจัดการชั้นเรียน รวมไปถึงวิชาที่สอน เช่น ผู้ให้ข้อมูลที่มีประสบการณ์สอนมากกว่า 10 ปีขึ้นไป ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นครูมีประสบการณ์การสอนไม่ถึง 5 ปี และเลือกครูผู้ให้ข้อมูลที่เชื่อถือในการใช้ความรุนแรงในการจัดการชั้นเรียนมากไปจนถึงครูที่เคยไปเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการชั้นเรียนในรูปแบบใหม่ ๆ ที่น่าจะทำให้มีวิธีการจัดการชั้นเรียนในรูปแบบอื่น ๆ แทนการใช้ความรุนแรง โดยใช้เวลาสัมภาษณ์ประมาณ 45 นาทีถึง 1 ชั่วโมงต่อการสัมภาษณ์หนึ่งครั้ง

หลังจากการเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลบทสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างมาถอดความและทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic Analysis) โดยผู้วิจัยอ่านข้อมูลสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนอย่างละเอียด เพื่อจัดระเบียบข้อมูล และวิเคราะห์ประเด็น หรือแก่นสาระต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นในข้อมูล แล้วนำเอาประเด็นและแก่นสาระจากผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนมาเปรียบเทียบกันเพื่อหาประเด็นและแก่นสาระร่วมในมุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการชั้นเรียนและการลงโทษ จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ครูที่เป็นผู้ให้ข้อมูลถูกแบ่งออกเป็นสามกลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ 1) ครูที่เชื่อการใช้ความรุนแรงในการจัดการชั้นเรียน 2) ครูที่พยายามเลิกใช้ความรุนแรงทางตรงแต่ยังคงผลิตซ้ำความรุนแรงในรูปแบบอื่นอยู่ และ 3) ครูที่จัดการชั้นเรียนโดยไม่พึ่งพาความรุนแรงและพยายามจะสร้างความ

เปลี่ยนแปลงในการจัดการชั้นเรียนให้เกิดขึ้นในโรงเรียน อันเป็นกลุ่มครูที่บทความวิจัยฉบับนี้นำเรื่องราวมาถ่ายทอด ครูในกลุ่มนี้มีจำนวน 4 ท่าน ทั้งสี่ท่านเป็นครูในโรงเรียนมัธยมขนาดใหญ่ เป็นกลุ่มครูที่ไม่เห็นด้วยกับการใช้ความรุนแรงต่อนักเรียนโดยสิ้นเชิงสามารถอธิบายเหตุผลของการไม่ใช้ความรุนแรง และยังพยายามเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการใช้ความรุนแรงในสถานศึกษาของตนเองด้วยวิธีการต่าง ๆ

เป้าหมายของบทความวิจัยฉบับนี้ไม่ใช่การพยายามให้เรื่องราวของครูทั้งสี่คนเป็นตัวแทนของครูในโรงเรียนไทยที่ต้องการขับเคลื่อนสังคมทั้งหมด แต่เป็นการใช้ข้อมูลของครูทั้งสี่ท่านนี้ในฐานะกรณีศึกษาที่สามารถขัดเกลหาหรือเสริมสร้างความเข้าใจที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นให้กับทฤษฎีหรือข้อสรุปที่มีอยู่ (Stake, 1995: 7) ดังนั้นในงานวิจัยเชิงคุณภาพจำนวนของตัวอย่างจึงไม่มีความสำคัญเท่ากับการที่ข้อมูลที่มีถูกนำมาใช้ในบริบทไหน เพื่ออะไร (Morse, 2000) เรื่องราวของครูทั้งสี่ท่านนี้จึงน่าจะเป็นกรณีการสร้าง ความเข้าใจและองค์ความรู้ต่อมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับครูที่เป็นนักขับเคลื่อนสังคมให้ลึกซึ้งขึ้น โดยเฉพาะในบริบทของการทำการเคลื่อนไหวทางสังคมในโรงเรียนไทยที่ยังมีงานศึกษาที่เกี่ยวข้องไม่มากนัก

จริยธรรมการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “สำรวจวาทกรรมเกี่ยวกับการจัดการชั้นเรียนและการลงโทษของครูระดับชั้นมัธยมศึกษา” ซึ่งได้รับการอนุมัติด้านจริยธรรมการวิจัยในคน จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชุดที่ 2 สาขาสังคมศาสตร์ ในวันที่ 23 เมษายน 2563 รหัสโครงร่างการวิจัยที่ 145/2562

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาโดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่ 1) แรงจูงใจ วิธีคิดเกี่ยวกับการศึกษาของครูผู้เคลื่อนไหว 2) วิธีการเคลื่อนไหวในห้องเรียนเพื่อต่อต้านการใช้ความรุนแรงและเพื่อความเป็นธรรมทางสังคม และ 3) อุปสรรคในการเคลื่อนไหว และการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การเคลื่อนไหว

1. แรงจูงใจ วิธีคิดเกี่ยวกับการศึกษาของครูผู้เคลื่อนไหว

ผลการศึกษาพบว่า การไม่ใช้ความรุนแรงกับนักเรียน และการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการใช้ความรุนแรงนั้น เริ่มต้นจากการตระหนักรู้เรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทำให้เป้าหมายในการเรียนหรือความคาดหวังต่อนักเรียนเปลี่ยนไปจากเดิม เป้าหมายนี้ยังส่งผลต่อวิธีการสอนของครูซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งในการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการใช้ความรุนแรงภายในโรงเรียน ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะอภิปรายกระบวนการตระหนักรู้เรื่องอำนาจและความหวังต่อนักเรียนตามลำดับ

1.1 รากฐานของการไม่ใช้ความรุนแรง: ความตระหนักรู้เรื่อง “อำนาจ” และความรู้อำนาจภายในห้องเรียน โรงเรียน และสังคม

จากการเก็บข้อมูลสะท้อนให้เห็นว่า ครูที่ไม่ใช้ความรุนแรง และเคลื่อนไหวเพื่อลดการใช้ความรุนแรงในโรงเรียน มีความตระหนักรู้เรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างครู-นักเรียน ระหว่างครูด้วยกัน ครู-ผู้บริหาร รวมถึงตระหนักว่าโครงสร้างอำนาจในโรงเรียนคือภาพสะท้อนและการผลิตซ้ำความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมภายใต้ของระบบอำนาจนิยม และระบบอุปถัมภ์ในสังคม ทำให้ครูกลุ่มตัวอย่างตั้งคำถามกับแนวทางการจัดการชั้นเรียนแบบอำนาจนิยมในโรงเรียนของตนเองรวมถึงพยายามสร้างความเปลี่ยนแปลงในเวลาต่อมา

ตัวอย่างเช่น ครูตัน (นามสมมุติ) ที่มองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างการจัดการชั้นเรียนกับความไม่เท่าเทียมในสังคม เขาตีความสังคมไทยยังอยู่ในระบบอุปถัมภ์และวิธีการที่ครูปฏิบัติต่อนักเรียนสะท้อนถึงความสัมพันธ์ภายใต้ระบบนี้ เช่น การที่ครูคาดหวังให้นักเรียนนอนหลับ ฟินอบพิเทา หรือการที่ครูสามารถทำร้ายร่างกายนักเรียนได้ตามใจชอบ เป็นการสร้างพลเมืองที่ยินยอมและโอนอ่อนผ่อนตามผู้มีอำนาจ ไม่ตั้งคำถามต่อการกระทำของผู้มีอำนาจและยอมรับการใช้อำนาจของผู้มีอำนาจแม้ว่าจะเป็นการกระทำที่ไม่ชอบธรรม หรือที่เขาเรียกว่า “เชื่อง” หากต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ความเท่าเทียม ครูต้องเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติต่อนักเรียนอย่างเท่าเทียมกันและฝึกฝนให้นักเรียนตั้งคำถามมากกว่านอนหลับไม่ว่านักเรียนคนนั้นจะนอนหลับหรือไม่ ทำตัวให้ครูรักหรือไม่ “ต้องตั้งคำถามว่าเราอยากเห็นสังคมไปสู่แบบไหน ถ้าอยากเห็นสังคมเราไม่ต้องเป็นระบบอุปถัมภ์ มีอำนาจเหนือกว่า เราก็ต้องสร้างคนอีกแบบหนึ่งขึ้นมา” (ครูตัน, สัมภาษณ์ 17 มิถุนายน 2563)

ส่วนครูโบท (นามสมมุติ) เคยเป็นครูที่เคยใช้ความรุนแรงในการจัดการชั้นเรียน เขาเคยเชื่อว่าครูที่ดีมีหน้าที่รับคำสั่งจากส่วนกลางและทำอย่างไรก็ได้ให้นักเรียนได้รับความรู้มากที่สุด แม้จะต้องใช้ความรุนแรง ความเชื่อนี้ของครูโบทเริ่มสั่นคลอน เมื่อการใช้ความรุนแรงในชั้นเรียนของตนเองทำให้นักเรียนคนหนึ่งออกจากระบบการศึกษา ครูโบทเริ่มตั้งคำถามกับแนวทางความเป็นครูของตนเอง รวมถึงความเชื่อต่อความเป็นครูและบทบาทความเป็นครูที่ตนเองเคยเชื่อถือ ในที่สุด เขาตระหนักว่าความเชื่อเรื่องความเป็นครูที่ดีที่เขาเคยยึดถือนั้น สร้างให้เขาเป็นผู้รับคำสั่งจากผู้มีอำนาจ และตัวเขาเองได้นำเอาการใช้อำนาจแบบนั้นมาใช้กับนักเรียนต่อไป เมื่อเขาเข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจเช่นนี้แล้ว เขาจึงนิยาม “ครูที่ดี” ด้วยตนเองใหม่ และไม่ต้องการใช้ความรุนแรงกับนักเรียนอีก

อีกกรณีหนึ่งคือ ครูหวาน (นามสมมุติ) ที่มองเห็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมผ่านกฎระเบียบและวิถีปฏิบัติต่าง ๆ ในโรงเรียน เธอเล่าว่ามีความเห็นขัดแย้งกับเพื่อนครูคนอื่น ๆ และผู้บริหาร จากการตั้งคำถามต่อระเบียบทรงผมของนักเรียน เนื่องจากเธอไม่เห็นด้วยที่โรงเรียนบังคับให้นักเรียนตัดผมทรงนักเรียน เธออธิบายว่าการกระทำเช่นนี้เป็นการใช้อำนาจกดทับนักเรียนโดยขัดกับกฎหมาย และครูไม่มีสิทธิเหนือร่างกายของนักเรียน แต่ครูท่านอื่น ๆ ก็กลับได้เถียงเธอด้วยคำอธิบายเชิงอำนาจนิยม นอกจากนั้น ครูหวานยังเห็นว่า การกระทำเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ครูมักทำเป็นเรื่องปกติ แต่ที่จริงแล้วเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมระหว่างครูและนักเรียน เช่น การให้นักเรียนไปล้างจานให้ตนเอง

มุมมองและการตั้งคำถามต่อการจัดการชั้นเรียนของครูผู้ให้ข้อมูลถือเป็นการใคร่ครวญอย่างมีวิจารณ์ญาณ (critical reflection) (Richards & Lockhart, 1994) ซึ่งในกรณีนี้คือการมองเห็นอุดมการณ์ที่เป็นอำนาจนำและโครงสร้างอำนาจที่สนับสนุนอุดมการณ์เหล่านั้นส่งผลต่อความเป็นครูและรูปแบบการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาอย่างไร และไม่เป็นธรรมต่อนักเรียนอย่างไร (Young, 2011)

1.2 เป้าหมายในการเรียนการสอนที่เปลี่ยนไป: คาดหวังให้นักเรียนเป็นพลเมืองที่มีวิจารณ์ญาณ มีเหตุผล

การตระหนักถึงอำนาจและตั้งคำถามต่อการจัดการชั้นเรียนที่เป็นอยู่ทำให้ความคาดหวังที่มีต่อนักเรียนเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในขณะที่หลักสูตรแกนกลางของระบบการศึกษาระบุว่าการศึกษาควรถูกจัดขึ้นเพื่อเอกภาพของชาติ และพัฒนาเด็กและเยาวชนให้ “มีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณธรรมบนพื้นฐานของความเป็นไทย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551: 5) ครูทั้งหลายคงไม่ได้มองว่าตนเองมีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้หรือสร้างนักเรียนตามการกำหนดของตัวชี้วัด ดังนั้นความคาดหวังทั้งในด้านความรู้ และ

ด้านคุณสมบัติที่มีต่อนักเรียนจึงมีความแตกต่างไปจากตัวชี้วัดที่ถูกกำหนด โดยไม่ได้เป็นการคาดหวังให้นักเรียนเป็นคนแบบใดแบบหนึ่งโดยเฉพาะที่มีความแข็งแกร่ง แต่เป็นการยอมรับความแตกต่างหลากหลายของนักเรียน โดยทักษะที่ครูทั้งสี่คาดหวังให้มีล้วนแต่เป็นทักษะที่ให้นักเรียนสามารถเลือกคิด ไตร่ตรองสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง

ในด้านความรู้ทางวิชาการ โดยทั่วไปครูท่านอื่น ๆ ที่ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้ มักจะคาดหวังให้นักเรียนทำได้ดีในวิชาที่ตนเองสอน โดยเฉพาะวิชาอย่างเช่น วิทยาศาสตร์ หรือคณิตศาสตร์ ซึ่งมักเป็นวิชาที่โรงเรียนให้ความสำคัญ หลายครั้งความรุนแรงจึงเป็นทางเลือกที่ครูใช้เพื่อทำให้นักเรียนตั้งใจรับความรู้จากตนเอง แต่ครูทั้ง 4 ท่านกลับมีความเห็นต่างออกไป โดยมองว่านักเรียนไม่จำเป็นต้องเก่งในวิชาที่เขาสอนก็ได้ เพราะเข้าใจว่านักเรียนแต่ละคนมีความชอบและความถนัดที่แตกต่างหลากหลาย รวมถึงมีบริบทในชีวิตที่แตกต่างกัน จึงตั้งเป้าหมายการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความเป็นจริง และคาดหวังให้นักเรียนให้ “รักเรียน” และสนุกกับการเรียนรู้ แต่ไม่จำเป็นต้องรักในวิชาที่พวกเขาสอนก็ได้ เมื่อตั้งเป้าหมายด้านผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับนักเรียนดังนี้แล้ว ครูจึงรู้สึกว่ ไม่จำเป็นต้องเคี่ยวเข็ญนักเรียนทุกคนให้เป็นเลิศทางวิชาการในแบบที่โรงเรียนกำหนด และไม่จำเป็นต้องใช้วิธีรุนแรงในการทำให้นักเรียนตั้งใจเรียน

ในด้านความคาดหวังต่อทัศนคติและคุณลักษณะของนักเรียน ครูทั้ง 4 ท่านมีจุดร่วมคือความคาดหวังว่านักเรียนจะเป็นผู้ที่มีวิจรรณญาณ สามารถตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผล รวมถึงสามารถสืบหาสาเหตุของการกระทำของตนเองได้ คาดหวังว่านักเรียนจะมีความรับผิดชอบ สามารถเป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วม ในการเปลี่ยนแปลงสังคม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ครูทั้ง 4 ท่านไม่ได้กล่าวถึงคุณลักษณะอย่างเช่น “ความอ่อนน้อมถ่อมตน” หรือ “รู้ที่ต่ำที่สูง” ซึ่งมัก

เป็นคุณลักษณะที่ครูจำนวนมากต้องการปลูกฝังให้นักเรียน โดยครูต้นเป็นคนที่แสดงออกมาไม่เห็นด้วยการสร้างนักเรียนให้อ่อนน้อมถ่อมตน หรือรู้ที่ต่ำที่สูงอย่างชัดเจน เขาเห็นว่าคุณสมบัติเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของการปลูกฝังนักเรียนให้ผลิตซ้ำระบบอุปถัมภ์ในสังคม และทำให้นักเรียนกลายเป็นผู้ไร้อำนาจ ในขณะที่เดียวกันเห็นว่าการตั้งคำถาม และการพูดคุยผ่านเหตุผล คือกุญแจสำคัญไปสู่สังคมที่เท่าเทียม

2. วิธีการเคลื่อนไหวในห้องเรียน เพื่อต่อต้านการใช้ความรุนแรง และเพื่อความเป็นธรรมทางสังคม

เมื่อเป้าหมายการเรียนการสอนและความคาดหวังต่อนักเรียน คือการเป็นพลเมืองที่มีวิจารณญาณ และมีเหตุผล วิธีการสอนของครูจึงแตกต่างไปจากครูทั่วไป ไม่ว่าจะเป็น การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ การจัดการชั้นเรียน รวมไปถึงการจัดการปัญหาพฤติกรรมต่าง ๆ ของนักเรียน ซึ่งสะท้อนว่าครูตระหนักถึงอำนาจ และพยายามท้าทายหรือไม่ ผลิตซ้ำอำนาจที่ไม่เท่าเทียม นอกจากนี้วิธีการจัดการเรียนการสอนดังกล่าว ยังเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนที่ใกล้ชิดกัน และลดความต่างชั้นกันอีกด้วย การเลือกวิธีการจัดการเรียนการสอนนี้เองที่ผู้วิจัยค้นพบว่าสอดคล้องกับวิธีการเคลื่อนไหวแบบไม่โจ่งแจ้ง (Implicit Activism) ซึ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมาย (ในที่นี้คือนักเรียน) เพื่อขับเคลื่อนให้กลุ่มเป้าหมายบรรลุจุดประสงค์ของการเคลื่อนไหว นอกจากนี้ยังมีการขยายขอบเขตของการเคลื่อนไหวไปสู่นอกห้องเรียนอีกด้วย ผู้วิจัยจะอภิปรายกระบวนการดังกล่าวต่อไปนี้

2.1 เมื่อเป้าหมายเปลี่ยน ครูจึงเลือกวิธีการสอนที่คืนอำนาจให้นักเรียน

ครูทั้ง 4 ท่านมีความเห็นตรงกันว่า บทบาทที่ครูควรจะเป็นคือ “ผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้” ซึ่งใช้การออกแบบกระบวนการเรียน

การสอนเป็นหลัก มากกว่าเป็น “ผู้ถ่ายทอดความรู้” เพื่อให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม รู้สึกสนใจหรือสนุกสนาน และเห็นความสำคัญของการเรียน หากผู้เรียนมี ปัญหาพฤติกรรมในคาบเรียน นั่นก็เป็นเพราะกระบวนการที่ออกแบบมาไม่ ตอบโจทย์

หากยังมีปัญหาพฤติกรรมภายในห้องเรียน ครูจะไม่ โทษนักเรียนหรือเห็นว่าเป็นความผิดนักเรียนโดยทันที แต่ใช้วิธีพูดคุยและ รับฟังเพื่อเข้าใจเหตุผลของกันและกัน และให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการ แก้ไขปัญหา เช่น ในกรณีของครูหวานเมื่อนักเรียนไม่ส่งงานตามกำหนด ก็ใช้วิธีพูดคุยเพื่อเข้าใจสาเหตุของนักเรียนและให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการ ตัดสินใจแก้ปัญหา

“ถามว่าส่งเมื่อไหร่ดี ถามว่าส่งช่วงนี้ได้รับเปล่า ให้เขา อยากส่งเมื่อไหร่ก็んだมา แจ้งว่าเขาจะคะแนนเนื้อหาครั้งนึง ตรงเวลาครั้งนึง เพราะนี่เป็นทักษะชีวิตที่จะติดตัวไป ส่วนใหญ่ก็ใช้หักคะแนน ถ้าส่งไม่ได้จะ ส่งอีกทีเมื่อไหร่ บางคนที่ใช้โอกาสเปลืองจริง ๆ ตกก็ต้องรับสภาพ”

(ครูหวาน, สัมภาษณ์ 20 มิถุนายน 2563)

เห็นได้ว่าวิธีการที่ครูผู้ให้ข้อมูลงานวิจัยใช้คือการไม่ใช้อำนาจความเป็นครูของตนเองตัดสินนักเรียนหรือลงโทษนักเรียนโดยทันที มีการเปิดพื้นที่ให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น รวมถึงชี้แจงความคิดเห็นของครูเองด้วย จากนั้นจะเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมตัดสินใจในการรับผลของการกระทำของนักเรียนอยู่เสมอ ๆ วิธีการที่ครูเหล่านี้ใช้ในการจัดการชั้นเรียน อาจอธิบายได้ด้วยมโนทัศน์ “อำนาจร่วม” หมายถึง การที่ไม่ให้คนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งกำหนดหรือตัดสินใจในสิ่งต่าง ๆ แต่ใช้การรับฟัง การมีส่วนร่วม การสนับสนุนกันและกันบนฐานของความเคารพ (Starhawk, 1990; Berger 2005; Bahou, 2012) ซึ่งปฏิบัติเหล่านี้ถูกนำมาใช้ในชั้นเรียนของครูผู้ให้ข้อมูล ผ่านการมีความเท่าทันในอำนาจของตัวเอง สร้างความเท่าเทียม

ในชั้นเรียนบนฐานของความเคารพและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ไม่ต้องใช้ความรุนแรงทั้งทางกายและวาจา ไม่มีการข่มขู่บังคับ

วิธีการจัดการชั้นเรียนของครูทั้งสี่ท่านจึงไม่ใช่ “การศึกษาแบบธนาคาร” ที่ครูเป็นผู้ฝากความรู้ให้แก่นักเรียนที่เป็นภาชนะที่ว่างเปล่ารับความรู้จากครูแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการศึกษาแบบ Problem Posing Education ที่ความรู้ไม่ได้มาจากครูแต่มาจากการสร้างความรู้ และ ถกเถียงกันผ่านกระบวนการเสวนา (dialogue) ซึ่งเป็นวิธีการที่จะนำไปสู่อิสระจากการกดขี่ (Freire, 2000)

2.2 ความสัมพันธ์ของครูและนักเรียนที่ลดความต่างชั้นลง

เมื่อครูตระหนักถึงเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจแล้ว และ ยังมองบทบาทของตนเองเป็นผู้อำนวยการเรียนรู้ มากกว่าเป็นผู้สั่งสอน ตำแหน่งแห่งที่ของครูในความสัมพันธ์จึงไม่ใช่ผู้ที่อยู่สูงกว่า ถูกว่า หรือมีอำนาจมากกว่าเสมอไป วิธีที่ใช้ในการปฏิบัติต่อนักเรียนจึงเป็นการพูดคุยด้วยเหตุผล ซึ่งอยู่บนฐานความเชื่อที่ว่า นักเรียนและครูควรเคารพซึ่งกันและกัน หากครูต้องการได้รับการปฏิบัติอย่างไร ครูก็ควรปฏิบัติเช่นนั้นต่อนักเรียนด้วย ครูโบต์อธิบายว่า ความเคารพในชั้นเรียนไม่ควรเกิดจากความเกรงกลัว เนื่องจากความสัมพันธ์ที่ใครมีอำนาจมากกว่าใคร แต่คนที่ได้รับความเคารพ จะต้องปฏิบัติตนให้ควรค่าแก่การเคารพ ไม่ได้มาจากสถานะที่เหนือกว่าหรือการสร้างความกลัว “ความกลัวไม่จำเป็นเลย คุณไม่ควรกลัวเรา ถ้ากลัวเราจะเรียนกับเราได้ยังไง ไม่อยากให้เด็กกลัวเลย อยากให้เคารพในฐานะเพื่อนมนุษย์กันมากกว่า” (ครูโบต์, สัมภาษณ์ 6 กรกฎาคม 2563)

มุมมองว่านักเรียนและครูมีความเท่าเทียมกัน ทำให้ครูเชื่อว่านักเรียนควรมีส่วนรวมในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ เพราะครูหรือผู้อำนวยการไม่ได้มีมุมมองหรือการตัดสินใจที่ถูกต้องเสมอไป ครูกับนักเรียนควรมีพื้นที่ที่สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ด้วยเหตุผล ไม่ใช่ใช้อำนาจ

ตัดสินใจแทนนักเรียนเสียหมด “ถ้าเราเชื่อมั่นว่ามันแลกเปลี่ยนได้ก็เอิงได้ ครูไม่ได้ถูกเสมอไป กฎโรงเรียนไม่ได้ถูกเสมอไป ถ้าเชื่อแบบนี้ก็สามารถสร้างพื้นที่ของการพูดคุยได้” (ครูต้น, สัมภาษณ์ 17 มิถุนายน 2563)

เมื่อครูเปิดพื้นที่ให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นและใช้เหตุผล จึงเกิดเป็นความไว้วางใจว่าสามารถพูดคุยกับครูได้ นักเรียนบางคนเปิดใจกับครูเรื่องปัญหาส่วนตัว จนเกิดเป็นความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันตามมาอีกด้วย

2.3 การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในห้องเรียน: การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านอำนาจนำ

วิธีการเคลื่อนไหวด้วยการสร้างความเปลี่ยนแปลงในห้องเรียนและความสัมพันธ์กับนักเรียนของครูทั้งสามคนข้างต้น แม้จะไม่มี การเรียกร้องหรือออกมาเคลื่อนไหวอย่างโจ่งแจ้ง แต่สามารถมองได้ว่าเป็นการกระทำทางการเมืองอย่างหนึ่ง เพราะเป็นการต่อต้านอำนาจนำในระบบการศึกษาไทย กล่าวคือ อำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของครูเป็นชุดความคิดที่ถูกยอมรับอย่างกว้างขวาง จนกลายเป็นสามัญสำนึกของคนในสังคม ทำให้วัฒนธรรมที่ครูมีสถานะสูงกว่านักเรียน และอำนาจตัดสินใจและลงโทษนักเรียนโดยไม่ต้องรับผิดชอบต่อผลลัพธ์โดยจำกัดการตั้งคำถามของนักเรียนต่อการกระทำต่าง ๆ ของครู (วสันต์ ปวนปิ่นวงศ์ และภานุวัฒน์ พุจักรคำ, 2563) จนส่งผลให้การใช้ความรุนแรงต่อนักเรียนกลายเป็นวิถีปฏิบัติที่เป็นปกติในโรงเรียนไทย (อุษณีย์ ธโนศวรรย์ และศรีชัย พรประชาธรรม, 2553; Nelson et al., 2009; Jampian, 2012)

การไม่ใช้ความรุนแรง และสร้างวิธีการจัดการเรียนการสอนที่ลดอำนาจของครูและให้ความสำคัญกับเสียงและการมีส่วนร่วมของนักเรียน จึงเป็นการท้าทายต่ออำนาจนำและการผลิตซ้ำของอำนาจนำในวัฒนธรรมการศึกษาไทยอย่างชัดเจน เพราะเป็นการท้าทายต่อความ

“ปกติ” และทำให้เกิดความเป็นไปได้และทางเลือกอื่นๆ (Giroux, 2004) ในการจัดการชั้นเรียน นอกเหนือจากชุดความคิดเดิมที่มองว่าการใช้ความรุนแรงในการจัดการชั้นเรียนเป็นความปกติ ดังที่ครูต้นกล่าวถึงการพูดคุยแลกเปลี่ยนด้วยเหตุผลกับนักเรียนเกี่ยวกับกฎระเบียบของโรงเรียน ทำให้นักเรียนเชื่อว่า ผู้มีอำนาจเช่นครู หรือโรงเรียนไม่ได้ถูกต้องเสมอไป และอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง “โรงเรียนเป็นพื้นที่ช่วงชิงที่เราสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงได้” (ครูต้น, สัมภาษณ์ 17 มิถุนายน 2563)

3. อุปสรรคในการเคลื่อนไหวและการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การเคลื่อนไหว

เนื้อหาส่วนนี้เป็นการอภิปรายผลกระทบและอุปสรรคของการเคลื่อนไหว เมื่อครูผู้ให้ข้อมูลเริ่มทำการเคลื่อนไหวนอกห้องเรียนพวกเขาได้พบกับอุปสรรคสำคัญ นั่นคือแรงต้านจากเพื่อนร่วมงานและผู้บริหารซึ่งทำให้ครูนักเคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนวิธีการในการเคลื่อนไหวที่หลากหลายไปกว่าการเผชิญหน้ากับกลุ่มคนที่ต่อต้านเพื่อรับมือกับข้อจำกัดต่าง ๆ ดังจะอภิปรายต่อไปนี้

3.1 ผลกระทบและอุปสรรคจากการเคลื่อนไหว

แม้ครูทั้งสี่ท่านจะประสบความสำเร็จในการสร้างห้องเรียนที่เปิดโอกาสให้นักเรียนใช้อำนาจร่วมกับครู รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักเรียนกับครู อย่างไรก็ตามในการสร้างการเปลี่ยนแปลงในขอบเขตที่นอกเหนือไปจากห้องเรียนของตนเองนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย

ครูหวานเคยต่อสู้กับการใช้ความรุนแรงในโรงเรียนเมื่อเธอเห็นว่าโรงเรียนหรือครูคนอื่นมีการกระทำที่เธอมองว่าไม่สมเหตุสมผลด้วยการแสดงความไม่เห็นด้วยอย่างตรงไปตรงมา เธอนิยามว่าตัวเองเป็น “นักสู้” และพยายามต่อสู้กับผู้บริหารโรงเรียนในสิ่งที่เธอเห็นว่าเป็นการละเมิดสิทธิของนักเรียน ด้วยการถกเถียงด้วยเหตุผลว่ากฎต่าง ๆ

ถูกสร้างขึ้นโดยไม่มีการรับฟังนักเรียน และเธอตีความว่าเป็นการลิดรอนสิทธิของนักเรียนและเป็นสิ่งที่ไม่มีความจำเป็น อย่างไรก็ตามเสียงของเธอไม่ได้ได้รับการรับฟังเท่าไรนัก และถูกตอบโต้ด้วยมุมมองแบบอำนาจนิยม อย่างเช่น ถ้านักเรียนทำตามกฎที่โรงเรียนตั้งไว้ไม่ได้ ก็ให้นักเรียนลาออกไป ครูหวานตีความว่าสถานะของตนเองในโรงเรียนนั้นอาจถูกมองว่า “เราก็ดูเหมือนแรงเหมือนค่านเขาไปซะทุกอย่าง” (ครูหวาน, สัมภาษณ์ 20 มิถุนายน 2563) ด้วยเหตุนี้เธอจึงถูกเพ่งเล็งจากผู้บริหารโรงเรียนและถูกผู้บริหารโรงเรียนกีดกันจากกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนนอกจากการสอน และในโรงเรียนนี้ดูเหมือนว่าจะไม่มีใครคนไหนที่สนับสนุนแนวทางการสร้างความเปลี่ยนแปลงในการจัดการกับนักเรียนของครูหวานอย่างเต็มที่

นอกจากนั้นครูหวานยังต้องเผชิญกับแรงเสียดทานและอคติต่าง ๆ จากครูร่วมโรงเรียนที่ไม่พอใจในวิธีการจัดการชั้นเรียนที่ไม่ใช้ความรุนแรงและพยายามทำความเข้าใจนักเรียนของครูหวาน จนเกิดความขัดแย้งกับครูท่านอื่น หรือถูกครูท่านอื่นที่มีความคิดต่อการจัดการชั้นเรียนแตกต่างจากครูหวานต่อว่าครูหวานว่าเป็นครูที่ไม่ดี

ครูโบทพบเจอกับเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกัน ครูโบทเล่าว่าตั้งแต่เขาเปลี่ยนแปลงตนเองและเปลี่ยนแปลงห้องเรียน ความขัดแย้งระหว่างเขากับนักเรียนค่อย ๆ ลดลงแต่เขามีปัญหากับผู้บริหารโรงเรียนแทนเนื่องจากพยายามเป็นปากเสียงเมื่อนักเรียนถูกละเมิดสิทธิหรือถูกปฏิบัติอย่างไม่สมเหตุสมผล ทำให้เมื่อเกิดปัญหาในโรงเรียนหลายครั้งเขากลายเป็นคนที่ผู้บริหารเพ่งเล็งว่าเป็นผู้นำความเคลื่อนไหวหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นเสมอ และครูท่านอื่น ๆ ในโรงเรียนไม่ได้มีใครขึ้นมาเป็นปากเสียงให้นักเรียนหรือออกตัวสนับสนุนแนวทางของครูโบทแต่อย่างไร

3.2 กลยุทธ์การสร้างการเปลี่ยนแปลงในโรงเรียนภายใต้ข้อจำกัด

แม้จะอยู่ในบริบทที่มีความท้าทายและข้อจำกัดในการสร้างการเปลี่ยนแปลงหลายประการ แต่ไม่ได้หมายความว่า การสร้างการเปลี่ยนแปลง หรือการกระทำที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ การสร้างการเปลี่ยนแปลงหรือขับเคลื่อนด้วยวิธีที่อาจจะไม่ใช่วิธีการปะทะอย่างโจ่งแจ้ง แต่ใช้การกระทำเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชีวิตประจำวันอาจเป็นวิธีการที่สร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นได้เช่นกัน (Johansson, & Vinthagen, 2019) โดยเรื่องราวของครูผู้ให้ข้อมูลทั้งสี่ท่านทำให้เห็นการใช้กลยุทธ์และวิธีการต่าง ๆ ที่ครูค่อย ๆ ใช้ในการสร้างการเปลี่ยนแปลงแม้จะอยู่ในบริบทที่มีความท้าทาย สามารถสรุปได้เป็นสามแนวทางได้แก่ การสร้างการเปลี่ยนแปลงเป็นตัวอย่าง การให้คำปรึกษาและสร้างความสัมพันธ์ และการสร้างเครือข่ายและการยอมรับจากสังคมภายนอกโรงเรียน

ครูต้นเล่าว่าเขาตระหนักถึงความขัดแย้งและผลกระทบที่ตามมาจากการทำร้ายความคิดของผู้มีอำนาจ เนื่องจากการใช้ความรุนแรงต่อนักเรียนถูกทำให้เป็นเรื่องปกติโดยมีกลไกเชิงอำนาจรองรับมาอย่างยาวนาน แทนที่จะใช้การปะทะหรือต่อต้านความรุนแรงโดยตรง ครูต้นจึงเลือกใช้อ่านบรรยากาศและวิเคราะห์ว่าครูคนไหนที่เขาพอจะพูดคุยได้หรือไม่ได้มีความเชื่อมั่นในการใช้ความรุนแรงอย่างสุดโต่ง และพยายามไปคุยกับครูเหล่านั้นให้เห็นแนวทางอื่น ๆ ในการจัดการกับนักเรียนแทนการใช้ความรุนแรง โดยในช่วงแรกแม้จะมีการรับฟังแต่ครูเหล่านั้นก็ตอบโต้เขาด้วยเหตุผลที่อธิบายความจำเป็นของการใช้ความรุนแรงต่อนักเรียน เช่น เด็กไม่สามารถคิดเองได้ หรือไม่วินัยถ้าไม่ใช้ความรุนแรง เป็นต้น ครูต้นจึงต้องใช้วิธีการทำให้ครูเหล่านั้นเห็นเป็นตัวอย่างว่าการไม่ใช้ความรุนแรงเป็นทางเลือกที่ดีกว่าในการดูแลนักเรียน โดยเฉพาะกับครูที่เขาเห็นว่ามีความหวังที่จะ

สร้างการเปลี่ยนแปลงได้ และพยายามเล่าถึงวิธีการที่ตนเองใช้ในการจัดการนักเรียนและชั้นเรียนและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นให้ครูท่านอื่น ๆ ทราบเสมอ

ผลลัพธ์ปรากฏว่ามีครูบางคน que เริ่มเห็นด้วยกับวิธีการของครูต้นและเริ่มเปลี่ยนแปลงวิธีการในการจัดการชั้นเรียนของตนเอง เช่น ครูมะม่วง (นามสมมุติ) ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลวิจัยอีกท่านหนึ่งเล่าว่า เมื่อก่อนเขาใช้ความรุนแรงและอำนาจในการจัดการชั้นเรียนมาตลอด ทำให้มีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับนักเรียน จนกระทั่งครูต้นเข้ามาสอนที่โรงเรียนและเห็นวิธีการที่ครูต้นใช้จึงเข้าไปปรึกษาเรียนรู้วิธีการออกแบบการเรียนรู้จากครูต้น ครูต้นยังชวนตนไปเข้ากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มการศึกษาทางเลือกต่าง ๆ ที่ทำให้เข้าใจความรู้สึกและมุมมองของนักเรียนมากยิ่งขึ้น จนในปัจจุบันครูมะม่วงไม่ใช้ความรุนแรงในการจัดการชั้นเรียนอีกต่อไป

สำหรับครูหวานหลังจากที่ใช้วิธีการต่อสู้ด้วยการแสดงความเห็น แนะนำ คัดค้านผู้อื่นอย่างตรงไปตรงมาตลอดจนเกิดแรงต้านจากผู้บริหารและเพื่อนร่วมงาน จนเธอเริ่มเหนื่อยและหมดไฟ แต่ความพยายามของเธอเริ่มสร้างความเปลี่ยนแปลงได้ด้วยการที่นักเรียนของเธอที่ชอบวิธีการจัดการเรียนการสอนอย่างมีส่วนร่วมและการปฏิบัติต่อนักเรียนด้วยความเคารพกลายเป็นพันธมิตรในการเรียกร้องให้เกิดความเปลี่ยนแปลงการจัดการชั้นเรียน ผ่านการเริ่มตั้งคำถามกับครูในชั้นเรียนอื่น ๆ ว่าทำไมพวกเขาถึงไม่สามารถจัดการเรียนการสอนได้น่าสนใจเหมือนครูหวานหรือไม่รับฟังเหตุผล เป็นต้น

ในขณะเดียวกันเพื่อนครูในโรงเรียนเองก็มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทีละเล็กละน้อย แม้วิธีการของเธออาจจะยังไม่เป็นที่ยอมรับแต่มีครูที่เริ่มสนใจแนวทางการจัดการชั้นเรียนของเธอมากขึ้น มีเพื่อนครูในโรงเรียนคนหนึ่งที่มีแนวทางการจัดการชั้นเรียนแตกต่างกับเธออย่างสิ้นเชิง เจอกับนักเรียนที่มีปัญหาพฤติกรรมและใช้ความรุนแรงแก้ปัญหา

แล้วไม่ได้ผล โดยนักเรียนคนดังกล่าวตอบว่ากลับด้วยความหยาบคาย จึงมา
บ่นกับครูหวานว่าไม่ว่าจะอย่างไรนักเรียนคนนี้ก็ไม่ใช่เพื่อน ครูหวานจึง
ถามเพื่อนกลับว่าเคยรังแกนักเรียนหรือไม่ เหตุการณ์วันนั้นทำให้เพื่อนของ
ครูหวานเริ่มเปลี่ยนวิธีการในการจัดการกับเด็ก เริ่มถามถึงความรู้สึกของ
นักเรียนเวลามีปัญหาแทนการดุด่า เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้ครูหวานเรียนรู้ว่า
บางครั้งในการสร้างความเปลี่ยนแปลงอาจจะไม่ได้เป็นไปตามจังหวะที่เธอ
ต้องการ หรือเธอไม่สามารถขับเคลื่อนให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทันทีทันใด
ได้ แต่ไม่ได้หมายความว่าความเปลี่ยนแปลงจะไม่เกิดขึ้น และบางครั้งการ
ที่เธอไม่เร่งหรือคาดหวังให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่รอให้เป็นไปตามจังหวะ
เวลาอาจจะเส้นทางเลือกหนึ่งที่ทำให้มีความเบิกบานใจมากกว่า

3.3 การสร้างเครือข่ายนอกโรงเรียน

อีกหนึ่งกลยุทธ์ที่ครูผู้ต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลง
ใช้ในการจัดการกับบริบทที่มีความท้าทายภายในโรงเรียนคือการสร้างเครือ
ข่ายความเคลื่อนไหวกับกลุ่มคนภายนอกโรงเรียนที่มีความคิดคล้ายคลึงกัน
แทนครูในโรงเรียนเดียวกัน ครูผู้ให้ข้อมูลทั้งสองท่านค้นพบว่า การทำงานร่วม
กันเป็นเครือข่ายนอกโรงเรียนอาจทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้มากกว่าการ
พยายามเปลี่ยนแปลงครูที่ยังไม่พร้อมในโรงเรียนของตนเอง ในบางกรณีการ
ทำงานกับเครือข่ายนอกโรงเรียนช่วยส่งเสริมให้การสร้างความเปลี่ยนแปลง
ในโรงเรียนของครูแต่ละท่านมีความราบรื่นมากขึ้นด้วย

ครูหวานและครูโป๊ตที่ได้เข้าร่วมโครงการอบรมครู
โครงการหนึ่งที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้ครูโป๊ตเห็นแนวทางการจัดการชั้นเรียน
ใหม่ ๆ และครูหวานที่เชื่อในการจัดการชั้นเรียนโดยใช้อำนาจร่วมอยู่แล้ว
ได้เจอพื้นที่ที่เธอรู้สึกว่าคุณครูไม่ใช่ครูที่แปลกแยกเป็นครั้งแรก ซึ่งเครือข่าย
ที่ครูหวานและครูโป๊ตได้พบในโครงการนี้ได้กลายเป็นพื้นที่สำหรับการเติม
กำลังใจเวลาท้อแท้ และให้ความมุ่งมั่นในการเปลี่ยนแปลงการศึกษาของ
คุณครูทั้งสองท่าน

ในเวลาต่อมาครูหวานและครูที่เธอเจอจากโครงการอบรมได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มทำงานเพื่อสิทธิของนักเรียน อันเป็นการขยายขอบเขตการขับเคลื่อนสังคมของตนเองให้ไกลไปกว่าการยุติความรุนแรงในการจัดการชั้นเรียนแต่เป็นการเคลื่อนไหวในประเด็นสิทธิของนักเรียนอย่างรอบด้าน โดยเน้นให้ความรู้กับครูเรื่องสิทธิของนักเรียนในมุมต่าง ๆ จัดวงเสวนาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของนักเรียน หรือให้คำปรึกษากับครูที่ต้องช่วยเหลือนักเรียนที่ถูกละเมิดสิทธิ เครือข่ายนี้ค่อย ๆ เติบโตและได้รับความสนใจมากขึ้นเรื่อย ๆ ครูหวานเล่าว่าในการเปิดอบรมครั้งล่าสุดมีครูสนใจมาสมัครเข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าหนึ่งร้อยคน

สำหรับครูโบ๊ตที่มีความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นนักกับผู้มีอำนาจในโรงเรียน ได้ตั้งกลุ่มที่พยายามขับเคลื่อนประเด็นที่เกี่ยวข้องกับครูในจังหวัดที่โรงเรียนของตัวเองตั้งอยู่ เขาพบว่าการทำงานและได้รับการยอมรับจากเครือข่ายภายนอก อย่างการได้รับรางวัล หรือมีพื้นที่ในสื่อ แม้ว่าจะไม่ใช่ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการลดความรุนแรงในโรงเรียนโดยตรง แต่สามารถช่วยทำให้เขาได้รับการยอมรับมากขึ้นในโรงเรียน การที่เขาตั้งโครงการเคลื่อนไหวของตนเองแล้วได้รับรางวัลหรือการยอมรับจากผลงานเหล่านั้นทำให้ผู้บริหารโรงเรียนเคารพเขามากขึ้น เริ่มต้องการให้เขาไปทำงานบริหารในส่วนต่าง ๆ และจัดกิจกรรมในโรงเรียน ซึ่งทำให้เขามีอำนาจต่อรองในโรงเรียนมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

ส่วนครูต้นนั้นเนื่องจากมีความสนใจทำกิจกรรมเชิงสังคมตั้งแต่สมัยเป็นนักศึกษา ทำให้เขามีเครือข่ายกว้างขวาง รู้จักคนที่ทำงานการศึกษา และแนวคิดทางการศึกษาใหม่ ๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และกลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมที่สนใจด้านนวัตกรรม การศึกษาตั้งแต่สมัยเป็นนักศึกษาในคณะศึกษาศาสตร์ ซึ่งการปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายเหล่านี้มีส่วนสำคัญที่ทำให้แนวทางการจัดการชั้นเรียนและการเรียน

การสอนของครูต้นมีความแตกต่างจากครูส่วนใหญ่ โดยครูต้นได้ทำกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมสิทธิของนักศึกษากับเครือข่ายเหล่านี้อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นการเสวนา การทำสื่อ ทำข้อมูลประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับแนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์ เป็นต้น และเครือข่ายเหล่านี้เองที่ทำให้ครูต้นสามารถแนะนำครูในโรงเรียนตนเองที่สนใจอยากปรับวิธีการในการจัดการชั้นเรียนในโรงเรียนของตนเองเข้ามาหาความรู้เกี่ยวกับวิธีคิดและวิธีการในการจัดการชั้นเรียนใหม่ ๆ ได้

อภิปรายและสรุปผล

การศึกษานี้เป็นการศึกษาครูทั้งสี่ท่านซึ่งเป็นผู้เคลื่อนไหวต่อต้านการใช้ความรุนแรงในสถานศึกษา โดยนำเสนอแรงจูงใจ และกลวิธีที่ใช้ในการขับเคลื่อนสร้างความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่โรงเรียน ผลการศึกษาพบว่าความเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นขึ้นได้เพราะครูในกรณีศึกษาทั้งสี่ท่านล้วนมีความตระหนักรู้ต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในโรงเรียน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ครูมองเห็นปัญหา โดยเคลื่อนไหวโดยไม่ใช้ความรุนแรงในการจัดการเรียนการสอน แบ่งปันอำนาจในห้องเรียนกับนักเรียนมากยิ่งขึ้น และสร้างความสัมพันธ์ที่ลดความต่างชั้นกับนักเรียน รวมไปถึงสร้างแนวร่วมกับครูในโรงเรียนและนอกโรงเรียน การมองเห็นโครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในสถานศึกษา และการตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างอำนาจเป็นรากที่สำคัญในการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมแก่นักเรียน เพราะไม่เพียงแต่เปลี่ยนวิธีการเรียนการสอนของครู แต่ยังเปลี่ยนวิธีการคิดของครูและเป้าหมายของการศึกษาไปอย่างสิ้นเชิง

การเคลื่อนไหวของครูทั้งสี่ท่านนี้ยังเป็นการเคลื่อนไหวในระดับจุลภาค ยังไม่มีลักษณะของการเคลื่อนไหวระดับมหภาคหรือการรวมกลุ่มกันเพื่อขับเคลื่อนเชิงนโยบาย หากพิจารณาด้วยทฤษฎีของ Picower (2012a)

การกระทำของครูกลุ่มนี้ไม่ถือว่าเป็นการเคลื่อนไหว เพราะยังขาดการรวมกลุ่มกันและการเคลื่อนไหวเพื่อขับเคลื่อนเชิงนโยบาย อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นแย้งว่า การกระทำของครูผู้ต่อต้านการใช้ความรุนแรงในการศึกษาขั้นนี้ ถือเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมแบบหนึ่ง เนื่องจากในบริบทการศึกษาไทย มีข้อจำกัดที่ทำให้ครูนักเคลื่อนไหวไม่สามารถในการเคลื่อนไหวในระดับที่ Picower คาดหวัง โดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในโรงเรียนและระบบบริหารการศึกษายังคงมีความเป็นลำดับชั้นอยู่มาก และไม่มีช่องทางในการตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจ ครูจึงไม่มีอิสระที่จะแสดงจุดยืนอย่างตรงไปตรงมาโดยไม่ได้รับผลกระทบได้ ครูที่ต้องการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมจึงต้องใช้รูปแบบการเคลื่อนไหวแบบ Implicit Activism ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนที่เกี่ยวข้อง แล้วค่อย ๆ เปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมของพวกเขา (Zembylas, 2013) วิธีการที่ครูทั้งสี่ท่านเลือกใช้คือการจัดการเรียนการสอนที่ให้นักเรียนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ ไม่ใช้ความรุนแรงในการลงโทษ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียน และผลของการจัดการเรียนการสอนที่ไม่ใช้ความรุนแรงนั้นก็มียุทธพลต่อนักเรียนและครูคนอื่นในโรงเรียนต่อไป

ในบริบทของโรงเรียนไทยที่ยังมีวัฒนธรรมอำนาจนิยม และการใช้ความรุนแรงต่อนักเรียนเป็นเรื่องปกติ เราสามารถมองการเคลื่อนไหวของครูกลุ่มนี้เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางสังคม โดยเฉพาะเมื่อพิจารณานิยามความเป็นธรรมทางสังคมตามทฤษฎีของ Iris Young (2011) ซึ่งกล่าวว่า สังคมที่มีความเป็นธรรม ควรเป็นสังคมที่ทุกคนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้โดยไม่มีขีดจำกัดจากสถานะทางสังคม ไม่ว่าด้วยเชื้อชาติ ชนชั้น เพศ ในกรณีนี้คือการเป็นนักเรียนเมื่อนักเรียนตกอยู่ในสภาวะไร้อำนาจ (powerlessness) ซึ่งเป็นสภาวะที่นักเรียนถูกกลืนอำนาจในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่สามารถมีส่วนร่วมตัดสินใจได้ เช่น วิธีการลงโทษ

วิธีการวัดประเมินผล วิธีการเรียน และสิทธิต่าง ๆ เหนือร่างกายของตนเอง ฯลฯ ตามทฤษฎีของ Young ถือว่าเป็นการกดขี่รูปแบบหนึ่ง เพราะจำกัดศักยภาพในการเรียนรู้และพัฒนาของนักเรียน หรือเป็นอุปสรรคในการสร้างความเป็นธรรมทางสังคมแก่นักเรียนผ่านกระบวนการทำให้นักเรียนกลายเป็นผู้ไร้อำนาจโดยมีความรุนแรงเป็นเครื่องมือ ครูนักเคลื่อนไหว มองเห็นประเด็นเหล่านี้และพยายามที่จะมอบอำนาจร่วมให้แก่นักเรียน โดยมีความเป็นธรรมทางสังคมเป็นทั้งแรงจูงใจ และนัยของการเคลื่อนไหว เพื่อให้ นักเรียนพ้นจากสภาวะไร้อำนาจดังกล่าว และเริ่มที่จะใช้อำนาจของตนเอง เพื่อต่อกรกับอำนาจที่กดทับจากผู้อื่น ๆ การกระทำเหล่านี้ถูกตีความได้ว่าเป็นการใช้พื้นที่การศึกษาเป็นพื้นที่ทางการเมืองเพื่อท้าทายต่ออำนาจ นำอย่างที่ Giroux (2004) ระบุไว้ อย่างไรก็ตามบริบทของการใช้ความรุนแรงในการจัดการชั้นเรียนในไทย อาจมีความแตกต่างจากบริบทของ Giroux โดยอุดมการณ์อำนาจนิยมดูเหมือนจะมีความเป็นอำนาจนำมากกว่าอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่

บทความนี้จึงเห็นด้วยกับกลุ่มวรรณกรรมที่มองว่าการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมทางสังคมมีมิติมากไปกว่าการจัดสรรทรัพยากร (Collay, 2010; Picower, 2012b; DeMatthews, 2018) โดยชี้ให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมในพื้นที่การศึกษา ไม่ใช่เพียงแค่การต่อสู้เพื่อให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรทางการศึกษาที่เท่าเทียมมากขึ้นเท่านั้น แต่ยังมีความเป็นไปได้ และนิยามอื่น ๆ เกี่ยวกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมทางการศึกษา ที่อาจเริ่มต้นได้จากการสร้างความเปลี่ยนแปลงในชั้นเรียน

องค์ความรู้ใหม่

บทความวิจัยฉบับนี้ชี้ให้เห็นความเป็นไปได้ของการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมของครู ภายใต้บริบทที่ความเคลื่อนไหวอย่าง

ใจแง่ถูกจำกัดหรือต่อต้าน โดยแสดงให้เห็นว่าครูสามารถใช้การศึกษาหรือพื้นที่ในห้องเรียนสามารถเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ถูกใช้เพื่อการสร้างความเป็นธรรมทางสังคมได้ สิ่งที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างความเปลี่ยนแปลงคือ การสะท้อนตัวเองเชิงวิพากษ์ (Critical Reflection) ของครูว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างหรือระบบที่ผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมหรือเป็นไม่เป็นธรรมอย่างไร เป็นตัวแปรที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการที่ครูคนนั้นจะสามารถใช้ห้องเรียนเพื่อสร้างความเป็นธรรมทางสังคม และในบริบทของห้องเรียนไทยที่มีความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นเป็นปกติมากกว่าการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียม ซึ่งบทความนี้แสดงให้เห็นว่า การที่ครูสามารถตั้งคำถามหรือเห็นความเป็นไปได้นอกเหนือจากสิ่งที่ถูกมองหรือปฏิบัติอย่างเป็นปกตินั้น เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดความเปลี่ยนแปลงต่อนิเวศการเรียนรู้ในพื้นที่นั้น ๆ จนสร้างการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบอื่น ๆ ตามมา ผู้วิจัยจึงเห็นความเป็นไปได้ว่า หากมีกระบวนการที่ส่งเสริมให้ครูตระหนักรู้และตั้งคำถามต่อ “ความปกติ” ในระบบการศึกษาในแง่มุมต่าง ๆ จะสามารถสร้างครูที่เป็นนักเคลื่อนไหวประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมทางสังคมอื่น ๆ นอกจากประเด็นการใช้ความรุนแรงภายในโรงเรียนได้ด้วย

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1. หลักสูตรการผลิตครูสามารถนำข้อมูลจากงานวิจัยนี้ไปพัฒนาหลักสูตรในการจัดการเรียนการสอนและจัดการชั้นเรียน เช่น เพิ่มการสะท้อนตัวเองเชิงวิพากษ์ การสำรวจเป้าหมายทางการศึกษา การตระหนักถึงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมและโครงสร้างอำนาจในระบบการศึกษา ผู้วิจัยเชื่อว่าจะทำให้การศึกษากลายเป็นเครื่องมือที่มีบทบาทในการสร้างความเท่าเทียมและเป็นธรรมในสังคมได้ในระยะยาว

2. ขอบเขตในการศึกษาของบทความวิจัยนี้ยังคงจำกัดอยู่ที่ปัจเจกบุคคลที่เคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมเท่านั้น หากมีการศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมของบุคลากรทางการศึกษาในเชิงเครือข่าย รวมถึงความเคลื่อนไหวทางสังคมของครูในประเด็นอื่น ๆ ที่อาจมีบริบทเฉพาะที่แตกต่างไปจากการจัดการชั้นเรียนและการลงโทษ เช่น ประเด็นการศึกษาของนักเรียนกลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่ม LGBT กลุ่มนักเรียนในสลัม อาจทำให้มีมุมมองและความเข้าใจต่อความเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมของครูที่ลึกซึ้งและหลากหลายมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการสอนที่ปรากฏในงานวิจัยนี้ ยังขาดการวิเคราะห์ที่นำเอาอัตลักษณ์อื่น ๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อพลวัตทางอำนาจ (power dynamic) ระหว่างครูและนักเรียน เช่น ชนชั้นทางเศรษฐกิจและสังคม อัตลักษณ์ทางเพศ ชาติพันธุ์ ฯลฯ หากมีการศึกษาเพิ่มเติมจากกลุ่มตัวอย่างที่ครอบคลุมอัตลักษณ์ดังกล่าว ก็จะทำให้เห็นความซับซ้อนของการขับเคลื่อนความเป็นธรรมทางสังคมในพื้นที่การศึกษามากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “สำรวจจรรยาบรรณเกี่ยวกับการจัดการชั้นเรียนและการลงโทษของครูระดับชั้นมัธยมศึกษา” ได้รับการสนับสนุนจากโครงการผู้นำแห่งอนาคต คณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภายใต้ชุดโครงการวิจัย “การสำรวจและร้อยถ้อยความยาคติทางการศึกษาในสังคมไทย”

เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม (References)

ภาษาไทย

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551, 8 พฤษภาคม 2565. http://academic.obec.go.th/images/document/1559878925_d_1.pdf.
- กานน คุณพ่ประพันธ์ และอุษา หล่ำชัย. (2563). สสำรวจทรรวมเกี่ยวกับการจัดการชั้นเรียนและการลงโทษในระดับชั้นมัธยมศึกษา. [เอกสารยังไม่เผยแพร่]
- ไทยรัฐออนไลน์. (2564 มิถุนายน 21). ผู้ปกครองโวย ครูโรงเรียนที่อ่างทองลงโทษตีมือ เด็ก ป.5 จนต้องเข้าเฟือก. 8 พฤษภาคม 2565. <https://www.thairath.co.th/news/local/central/2120920>
- บ.จ.ชาติเสรี. (2563). จากระเบียบ 'ทรงผม' สูระบบ 'ไซตัส': กฎเถื่อนที่ผูกมัด 'นักเรียน' ยัน 'นักศึกษา'. 8 มีนาคม 2566. <https://prachatai.com/journal/2020/07/88557>
- พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546. (2546, 2 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 120 ตอนที่ 95 หน้า 26.
- ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ. 2515. (2515, 4 กันยายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 98 ตอนที่ 132 หน้า 20.
- ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ. 2548. (2548, 26 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 122 ตอนที่พิเศษ 35 ง. หน้า 18.
- วสันต์ ปวนป็นวงศ์ และภานุวัฒน์ พุจักรคำ. (2563). ครู-ศิษย์: ความสัมพันธ์แบบอำนาจนิยม ความมีขอบเขตของการถ่ายทอดองค์ความรู้. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*, 9(3), 246-259.
- ศิริวัชร์ ศิวารมย์. (2551). *สังคมศาสตร์การศึกษา*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

สุวิทย์ อัสสพันธ์ และอุฬารดา เหล่าชัย. (2562). คนรุ่นใหม่ที่ขับเคลื่อนการศึกษา. ใน รูปแบบและแนวทางการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ (Generation Z). คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สยามรัฐ. (2563 สิงหาคม 17). “โรงเรียนหน้าเขาไม่เอาเผด็จการ” ฟุ้งทะยานติดเทรนด์ทวิตเตอร์ หลัง นร. แห่งๆ 3 นิ้ว ขณะเคารพธงชาติ. 8 มีนาคม 2566. <https://siamrath.co.th/n/175339>

ออมสิน จตุพร. (2562). บทวิจารณ์หนังสือ Giroux, H.A. (2013). On Critical Pedagogy. New York and London: Bloomsbury Academic. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 19(1), 196-210. <https://doi.org/10.14456/lartstu.2019.9>

อุฬารดา เหล่าชัย, สิทธิชัย วิชัยดิษฐ์, ฝน นิลเขต, ปวีณา แซ่ม้อย, อติศร จันทรสข. (2565). *ก่อการครู: ขบวนการเคลื่อนไหวในโลกการศึกษา*. โครงการผู้นำแห่งอนาคต คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อุษณีย์ ธโนศวรรย์ และศรีชัย พรประชาธรรม. (2553). การศึกษา: มายาการความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม. ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ). *ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย*. มติชน

ภาษาอังกฤษ

Atkinson, R. (1998). *The life story interview*. Sage.

Ayers, R., & Ayers, W. (2014). *Teaching the taboo: Courage and imagination in the classroom*. Teachers College Press.

Bahou, L. (2012). Cultivating student agency and teachers as learners in one Lebanese school, *Educational Action Research*, 20(2), 233-250.

Bartolome, L. (1994). Beyond the methods fetish: Toward a humanizing pedagogy. *Harvard educational review*, 64(2), 173-195.

- Berger, B. K. (2005). Power over, power with, and power to relations: Critical reflections on public relations, the dominant coalition, and activism. *Journal of Public Relations Research*, 17(1), 5-28.
- Bettez, S. C. (2008). *Social justice activist teaching in the university classroom*. Unsettling beliefs: Teaching theory to teachers, 279-296.
- Bryman, A. (2008). *Social research methods*. New York: Oxford University Press.
- Catone, K. C. (2014). *The pedagogy of teacher activism: Four portraits of becoming and being teacher activists*. Harvard University.
- Collay, M. (2010). Retracing the roots of teacher activism in urban schools. *Education, Citizenship and Social Justice*, 5(3), 221-233.
- DeMatthews, D. E. (2018). Community engaged leadership for social justice: A critical approach in urban schools. Routledge.
- Fraser, N. (1996). Social justice in the age of identity politics: redistribution, recognition and participation, Retrieved May 8, 2022. http://tannerlectures.utah.edu/_documents/a-to-z/f/Fraser98.pdf
- Freire, P. (2000). *Pedagogy of the Oppressed* (30th anniversary ed.). New York: Bloomsbury.
- Giroux, H. A. (1981). *Ideology, culture, and the process of schooling*. Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Giroux, H. A. (2004). Public Pedagogy and the Politics of Neo-Liberalism: Making the Political More Pedagogical. *Policy Futures in Education*, 2(3-4), 494-503.
- Gottesman, I. (2016). *The critical turn in education: From Marxist critique to poststructuralist feminism to critical theories of race*. Routledge.
- Horton, J., & Kraftl, P. (2009). Small acts, kind words and “not too much fuss”: Implicit activism. *Emotion, Space and Society*, 2(1), 14-23.

- Hytten, K., & Bettez, S. C. (2011). Understanding education for social justice. *Educational foundations*, 25, 7-24.
- Jampian, S. (2014). Local Thai Pedagogical Practices and the Respect for International Human Rights: A Case Study of Failed Corporal Punishment Ban in Thai Schools. *International Journal of Economics and Research (IPEDR)*, 54(41), 199-204.
- Johansson, A., & Vinthagen, S. (2019). *Conceptualizing 'Everyday Resistance': a transdisciplinary approach*. Routledge.
- Levine, D., & Au, W. (2013). Rethinking schools: Enacting a vision for social justice within US education. *Critical Studies in Education*, 54(1), 72-84.
- Marshall, C. & Anderson, A. L. (2009). *Activist educators: Breaking past limits*. New York: Routledge.
- Martin, B. (2007). Activism, social and political. *Encyclopedia of activism and social justice*, 1, 19-27.
- Morse, J. M. (2000). Determining sample size. *Qualitative Health Research*, 10(1), 3-5.
- Nelson, L., Honrath, M., Lacci, L., & Menzano, K. (2009). Corporal punishment of children in Thailand: An international illustration on the challenges of confronting the final frontier. *Child. Legal Rights Journal*, 29(2), 9-33.
- North, C. (2008). What is all this talk about "social justice"? Mapping the terrain of education's latest catchphrase. *Teachers College Record*, 110(6), 1182-1206.
- Picower, B. (2012a). *Practice What You Teach: Social Justice Education in the Classroom and the Streets*. New York: Routledge.

- Picower, B. (2012b). Teacher Activism: Enacting a Vision for Social Justice. *Equity & Excellence in Education*, 45(4), 561-574.
- Richards, J. C., & Lockhart, C. (1994). *Reflective teaching in second language classrooms*. New York: Cambridge University Press.
- Riley, K., & Solic, K. (2017). "Change Happens Beyond the Comfort Zone" Bringing Undergraduate Teacher-Candidates Into Activist Teacher Communities. *Journal of Teacher Education*, 68(2), 179-192.
- Ryan, J. (2016). Strategic activism, educational leadership and social justice. *International Journal of Leadership in Education*, 19(1), 87-100.
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Sage.
- Starhawk. (1990). *Truth or dare: Encounters with power, authority, and mystery*. San Francisco: HarperSanFrancisco.
- Wiedeman, C. R. (2002). Teacher preparation, social justice, equity: A review of the literature. *Equity & Excellence in Education*, 35(3), 200-211.
- Young, I. (2011). *Five Faces of Oppression, in Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Zembylas, M. (2013). Mobilizing 'implicit activism' in schools through practices of critical emotional reflexivity. *Teaching Education*, 24, 84-96.

A Social Support Approach to Develop Geriatric Skills to Improve Media Literacy¹

Benjarat Sutjakul², Kosin Theswong³
and Suteera Saenmontrikul⁴

Abstract

This research presents data about social media use among geriatric dwellers in six districts of the Bangkok Metropolitan Area (BMA): Thawi Watthana, Samphanthawong, Nong Khaem, Bang Kapi, Sathon, and Bangsue. Social media and media literacy behavior of old residents

¹ This research project is supported by Thailand Science Research and Innovation (TSRI)

² Lecturer at Faculty of Science and Health Technology, Navamindradhiraj University;
Email: benjarat@nmu.ac.th

³ Lecturer at Urban Community Development College (UCDC),
Email: ko.theswong@gmail.com

⁴ Lecturer at Faculty of Science and Health Technology, Navamindradhiraj University;
Email: suteera@nmu.ac.th

* **Corresponding Author:** Benjarat Sutjakul, Faculty of Science and Health Technology, Navamindradhiraj University; Email: benjarat@nmu.ac.th

were analyzed to create safe, effective, and informed social media use guidelines. Social support should be the main motivation for the social networking group, exchanging knowledge among public, private, and civil society sectors to enhance the potential of BMA retirees. In addition, youth technology volunteer groups facilitated social media access, promoting intergenerational communication.

Mixed methods research was done. Quantitative results on social support affecting online media use by studying material, emotional, informational, and social interaction support were that social interaction was most influential (mean = 2.76), followed by emotional (mean = 2.65) and informational (mean = 2.57), respectively. Geriatric residents were encouraged to interact socially through communication with family members. Emotional support was derived from encouragement from peers and data support from advice and information about online media use. Qualitatively, for geriatric samples, regular participation in social activities influenced safe, creative, and aware online media use, leading to positive experiences and recognition of benefits from daily online media use, boosting self-esteem and self-worth.

Keywords: Social support, social media, the elderly, media literacy

แนวทางการสนับสนุนทางสังคมเพื่อ พัฒนาทักษะการใช้สื่อสังคมออนไลน์ อย่างรู้เท่าทันในผู้สูงอายุ¹

เบญจรัตน์ สัจกุล² โกสิน เทศวงษ์³
และสุธีรา แสนมนตรีกุล⁴

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุในพื้นที่บริบทชุมชนเมือง กรุงเทพมหานคร จำนวน 6 เขต ได้แก่ เขตทวีวัฒนา เขตสัมพันธวงศ์ เขตหนองแขม เขตบางกะปิ เขตสาทร และเขตบางซื่อ โดยศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์และ

¹ บทความวิจัยนี้มาจากโครงการวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

² อาจารย์ประจำ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสุขภาพ มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช อีเมล: benjarat@nmu.ac.th

³ อาจารย์ วิทยาลัยพัฒนาชุมชนเมือง มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช อีเมล: ko.theswong@gmail.com

⁴ อาจารย์ประจำ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสุขภาพ มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช อีเมล: suteera@nmu.ac.th

* ผู้ประพันธ์บรรณานุกรม: เบญจรัตน์ สัจกุล สังกัดมหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช อีเมล: benjarat@nmu.ac.th

ทักษะการรู้เท่าทันสื่อของผู้สูงอายุ พร้อมทั้งนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยนี้เป็นแนวทางการสนับสนุนทางสังคมเพื่อพัฒนาทักษะการใช้สื่อแก่ผู้สูงอายุ สร้างหลักสูตรเกี่ยวกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุอย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน โดยใช้แรงสนับสนุนทางสังคมเป็นกลไกหลักสำคัญในการขับเคลื่อนเครือข่ายกลุ่มทางสังคมที่มีส่วนสำคัญต่อการสร้างพื้นที่เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำงานด้านการส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร ประกอบกับการเสริมพลังกลุ่มเยาวชนเพื่อสร้างเครือข่ายอาสาเทคโนโลยีอันเป็นแรงสนับสนุนทางสังคมที่สำคัญต่อการช่วยเหลือสนับสนุนการใช้สื่อของผู้สูงอายุให้เกิดการรู้เท่าทัน อีกทั้งยังเป็นผลสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัย

การศึกษานี้เป็นแบบผสมวิธี โดยศึกษาวิจัยเชิงปริมาณและวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผลจากการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการสนับสนุนทางสังคม จะถูกนำมากล่าวถึงในบทความนี้เป็นส่วนหลัก ดังนี้

ผลการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณด้านการสนับสนุนทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุ อันประกอบด้วย แรงสนับสนุนด้านสิ่งของ แรงสนับสนุนด้านอารมณ์ แรงสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร และแรงสนับสนุนด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนั้น พบว่า รูปแบบการสนับสนุนทางสังคมที่กลุ่มตัวอย่างได้รับตามลำดับ ได้แก่ 1. ด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.76) 2. ด้านอารมณ์ (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.65) และ 3. ด้านข้อมูลข่าวสาร (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.57) กล่าวคือ ผู้สูงอายุได้รับการสนับสนุนด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการสื่อสารกับสมาชิกในครอบครัวได้มากขึ้น และการสนับสนุนด้านอารมณ์ในแง่ของการได้รับการดูแล เอาใจใส่ รวมถึงได้รับกำลังใจจากคนรอบข้าง ตลอดจนการสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสารโดยได้รับคำแนะนำจากบุคคลใกล้ชิดเกี่ยวกับการให้ข้อมูลในการใช้

สื่อ รวมถึงวิธีการพิจารณาข้อมูลข่าวสารจากสื่อออนไลน์ ซึ่งข้อมูลที่ถูกกล่าวมาข้างต้นสอดคล้องกับการศึกษาเชิงคุณภาพ ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอยู่เป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ ส่วนใหญ่มีพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ รู้เท่าทัน เนื่องจากได้รับประสบการณ์ที่ดีทั้งในโลกออนไลน์และโลกชีวิตจริง ตระหนักถึงประโยชน์ของการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งได้รับการสนับสนุนทางสังคมทั้งทางด้านสังคม อารมณ์ และข้อมูลข่าวสาร มีเครือข่ายทางสังคมที่ดี สามารถพึ่งพาอาศัยได้ ทำให้เกิดความภาคภูมิใจ และตระหนักคุณค่าในตนเองมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การสนับสนุนทางสังคม, สื่อสังคมออนไลน์, ผู้สูงอายุ, รู้เท่าทันสื่อ

บทนำ

ในปัจจุบันจำนวนประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทยมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นและได้ก้าวเข้าสู่การเป็น “สังคมผู้สูงอายุ” (Population Ageing) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2564 ทั้งนี้ จากการคาดการณ์จำนวนประชากรของประเทศไทยในช่วงปี พ.ศ. 2553 - 2583 ชี้ให้เห็นว่า สัดส่วนประชากรวัยเด็กและวัยแรงงานมีแนวโน้มลดลง ในขณะที่สัดส่วนประชากรสูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากร้อยละ 13.2 ในปี พ.ศ. 2553 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 32.1 ในปี พ.ศ. 2583 ขณะเดียวกันนั้น ในปี พ.ศ. 2560 นับได้ว่าเป็นปีที่สัดส่วนของประชากรวัยสูงอายุตอนปลายเพิ่มขึ้นจากประมาณร้อยละ 12.7 ของประชากรสูงอายุทั้งหมดเป็นร้อยละ 17 ของประชากรสูงอายุ จะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุเป็นกลุ่มประชากรที่มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับการมีอายุขัยเฉลี่ยของประชากรที่เพิ่มสูงขึ้นในสังคมไทย ดังนั้น การรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าวจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการวางแผนเพื่อพัฒนาและให้ความสำคัญในด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่นำไปสู่การรู้เท่าทันตนเอง รู้เท่าทันสังคมได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากรูปแบบวิถีชีวิตและพฤติกรรมของผู้สูงอายุในชีวิตประจำวันที่เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่ผู้สูงอายุมักทำกิจกรรมนอกบ้าน พบปะสังสรรค์กับผู้อื่น โดยอาศัยการสื่อสารพูดคุยแบบทางตรงเป็นหลัก แต่ปัจจุบันผู้สูงอายุใช้ “สื่อสังคมออนไลน์” ในการติดต่อสื่อสารมากขึ้น ดังข้อมูลที่ปรากฏในผลสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ.2565 (ไตรมาส 1), สสช. ระบุว่า ในปี พ.ศ. 2565 อัตราการใช้อินเทอร์เน็ตในกลุ่มประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป มีการใช้อินเทอร์เน็ตสูงถึงร้อยละ 52.5

ยิ่งจำนวนประชากรสูงวัยที่ใช้สื่อออนไลน์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น การศึกษาเพื่อหาแนวทางป้องกันความเสี่ยงและภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับผู้สูงอายุที่เป็นผลกระทบจากการใช้สื่อออนไลน์ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

ต่อการสร้างความตระหนักรู้ และนำองค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยประยุกต์สู่แนวทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อส่งเสริมการสร้างเครือข่ายสังคมที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ สามารถใช้สื่อได้อย่างรู้เท่าทัน และเอื้อต่อการสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนั้น การศึกษาวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาเพื่อพัฒนาเครือข่ายสังคมในการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ ทั้งในแง่ของรูปแบบ การตระหนักถึงบทบาทของเครือข่ายสังคม การใช้แรงสนับสนุนทางสังคมเพื่อช่วยเสริมพลังผู้สูงอายุสามารถใช้สื่อได้อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน อีกทั้ง ยังเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกความคิดเห็นเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ และให้ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างพื้นที่สื่อที่เป็นมิตร อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและการมีสุขภาวะที่ดีต่อผู้สูงอายุ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ตลอดจนการเชื่อมโยงผลสานระหว่างบุคคลกับเครือข่ายสังคม ตั้งแต่ระดับครอบครัว กลุ่ม และชุมชนที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคม การได้รับความรักและการดูแลเอาใจใส่ ส่งเสริมให้เกิดความตระหนักถึงศักยภาพในตนของผู้สูงอายุ สามารถอยู่ร่วมกับกลุ่มวัยที่แตกต่างหลากหลายด้วยความเข้าใจ อีกทั้ง ยังเป็นการสร้างความตื่นรู้แก่กลุ่มประชากรในทุกช่วงวัยให้เกิดความตระหนัก เห็นถึงความสำคัญซึ่งกันและกัน ไม่แบ่งแยกความเป็นเพศ วัย หรือ ชนชั้นทางสังคม มองในความเป็นมนุษย์ที่มีความเท่าเทียม มีความเคารพ ให้เกียรติซึ่งกันและกัน รวมทั้งส่งเสริมสู่การเป็นผู้สูงอายุที่มีพลวัต (Active Ageing) มีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์เชิงสังคมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างรู้เท่าทันสื่อของผู้สูงอายุ

2. เพื่อนำเสนอแนวทางการสนับสนุนทางสังคมเพื่อพัฒนาทักษะการใช้สื่อออนไลน์อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทันแก่ผู้สูงอายุ

แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

สังคมสูงอายุ

จากรายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ.2564 ระบุว่า สังคมสูงอายุ (aged society) หมายถึง สังคมที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวนมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด และกำลังขยับเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ภายในปี พ.ศ. 2566 กล่าวคือ มีจำนวนประชากรผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด สถานการณ์ดังกล่าวนี้ส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุทั้งในเชิงปัจเจกบุคคลและเชิงสังคมอย่างชัดเจน กล่าวคือ ผู้สูงอายุจำเป็นต้องพึ่งพาผู้อื่นมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มวัยแรงงานที่รับภาระเป็นผู้ดูแลผู้สูงอายุในสัดส่วนต่อคนที่เพิ่มขึ้น กลุ่มวัยแรงงานจึงต้องทำงานหนักมากขึ้น ส่งผลให้ผู้สูงอายุต้องอาศัยโดยลำพังหรือบางรายอาจถูกทอดทิ้งจนนำไปสู่การประสบปัญหาทางด้านสภาพจิตใจ รู้สึกเหงาโดดเดี่ยว และขาดความภาคภูมิใจในตนเอง

ในขณะเดียวกัน การเข้าสู่สังคมสูงวัยในสังคมไทยยังส่งผลกระทบต่อเชิงสังคมในด้านเศรษฐกิจและระบบโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ ทำให้การวางแผนนโยบายเรื่องนี้เป็นสิ่งที่รัฐควรให้ความสำคัญเป็นลำดับต้น ดังนั้น สิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับผู้สูงอายุที่รัฐควรให้การสนับสนุนคือ การนำทักษะและประสบการณ์ของผู้สูงอายุมาทำให้เกิดประโยชน์ รวมทั้งการสร้างเสริมสุขภาพแก่ผู้สูงอายุให้มีสุขภาพที่ดีสามารถช่วยเหลือตนเองได้ ตลอดจนส่งเสริมการเข้าถึงสื่อ เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างทั่วถึง และพัฒนาทักษะการใช้สื่อสังคมออนไลน์แก่ผู้สูงอายุให้สามารถรู้เท่าทันตนเอง รู้เท่าทันสื่อ และรู้เท่าทันสังคมได้

แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

ความหมายของผู้สูงอายุ

นิยามของการเป็นผู้สูงอายุในแต่ละบริบทสังคมที่ต่างกัน ย่อมให้การนิยามความหมายที่ไม่เหมือนกัน ทั้งในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย จิตใจ และสังคม ซึ่งการให้นิยามความหมายของ “ผู้สูงอายุ” อย่างเป็นทางการในสังคมไทย ระบุว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีสัญชาติไทยและมีอายุตั้งแต่ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป ส่วนการให้ความหมายในเชิงสังคมวัฒนธรรมไทยนั้น ไม่ได้มีการกำหนดตายตัวว่าบุคคลผู้นั้นมีอายุเท่าใด จึงจะเรียกได้ว่าเป็นผู้สูงอายุ โดยส่วนใหญ่มักเป็นการนิยามความหมายที่มียุคความหมายในเชิงบวก กล่าวคือ “ความแก่” คือความเข้มข้น ในขณะที่การสะท้อนภาพลักษณ์ของผู้ที่มีอายุมากในอดีตมียุคความหมายในแง่การเพิ่มพูนด้านอายุที่ควบคู่ไปกับความรู้และประสบการณ์ที่มากขึ้นตามไปด้วย

นอกจากนี้ การให้นิยามของผู้สูงอายุในมิติอื่น เป็นการสะท้อนถึงลักษณะส่วนบุคคลที่มีร่างกายเสื่อมถอย อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของร่างกายตามธรรมชาติแบบค่อยเป็นค่อยไป เช่น อวัยวะและเซลล์ต่าง ๆ ของร่างกายที่เสื่อมโทรมตามอายุขัย การเกิดริ้วรอยบริเวณผิวหนัง สายตาพร่ามัว พละกำลังน้อยลง เส้นผมเปลี่ยนเป็นสีขาว เป็นต้น ในขณะเดียวกัน ผู้ที่ไม่ดูแลสุขภาพร่างกายของตนเองให้ดี ใช้ร่างกายหนักจนเกินไป รับประทานอาหารเกินพอดีหรือรับประทานอาหารที่ไม่มีประโยชน์ จะทำให้โรคภัยรุมเร้าส่งผลให้ร่างกายทรุดโทรมเสมือนบุคคลที่มีร่างกายเสื่อมถอยตามธรรมชาติ (สิทธิพร สุทธ และคณะ, 2561) ในขณะที่ การให้นิยามความหมายขององค์การอนามัยโลก ระบุว่า “ผู้สูงอายุ” เป็นคำที่ไม่สามารถนิยามตายตัวได้ เนื่องจากแต่ละประเทศมีเกณฑ์ในการกำหนดอายุที่แตกต่างกัน ซึ่งประเทศที่มีเทคโนโลยีและวิทยาการทางด้านการแพทย์เจริญก้าวหน้ามีแนวโน้มที่ประชากรในประเทศจะมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง จึงได้กำหนดว่า บุคคล

ที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไปคือผู้สูงอายุ หรือการให้นิยามความหมายตามสภาพร่างกาย เช่น ผู้หญิงอายุระหว่าง 45-55 ปี ส่วนผู้ชายอายุระหว่าง 55-75 ปี ดังนั้น นิยามคำว่า “ผู้สูงอายุ” ไม่ได้ยึดอายุเป็นเกณฑ์หลักในการให้ความหมายเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมไปถึงการประเมินถึงสภาพความแข็งแรงและการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายของบุคคลที่มีความแตกต่างกันในแต่ละบริบทพื้นที่ที่อาศัยอยู่ รวมถึงการประเมินด้านอื่นร่วมด้วย

อย่างไรก็ตาม ภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุในยุคปัจจุบัน มีผู้ใช้เฒ่าผู้แก่ที่เชื้องข้าหรือล้าสมัยอีกต่อไป ในทางกลับกัน ยิ่งสังคมมีความเป็นพลวัตมากขึ้นเท่าไร ผู้คนยังจำเป็นต้องปรับตัวตามเพื่อสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขมากขึ้นตามไปด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงมีกลุ่มผู้สูงอายุจำนวนมากที่ไม่ยอมแพ้ให้กับกาลเวลาและมุ่งพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีคุณค่า มีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการเป็นผู้สูงวัยอย่างมีคุณภาพ ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

การสูงวัยอย่างมีพลัง (Active Ageing)

แนวคิดนี้เป็นกระบวนการที่มุ่งสร้างโอกาสให้ตนเอง มีสุขภาพที่ดี มีส่วนร่วมทางสังคมเศรษฐกิจ และมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของปัจเจกบุคคลให้สูงขึ้นได้ตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งแนวคิดนี้ริเริ่มโดยองค์การอนามัยโลก (World Health Organization) ในช่วงปลายปี ค.ศ. 1990 เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุทั่วโลกและกำหนดให้เป็นเป้าหมายที่ต้องบรรลุตามวัตถุประสงค์ ตลอดจนใช้เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงวัยทั่วโลก (ปริญาณงค์ ดงหงส์, 2558)

องค์การอนามัยโลก (WHO, 2002) ได้ให้ความหมายของ Active ageing ในแง่ของกระบวนการอันเหมาะสมที่นำไปสู่การสร้างสุขภาพ (health) การมีส่วนร่วม (participation) และหลักประกัน (security) ในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตเมื่อสูงวัย (สุวิณี วิวัฒน์พานิช อ้างถึงใน สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล 2554)

แสดงถึงให้เห็นถึงความพยายามปรับเปลี่ยนแนวคิดจาก “ความต้องการพื้นฐาน (need-based)” ที่มองว่ากลุ่มผู้สูงอายุเป็นกลุ่มเป้าหมายแบบถูกกระทำ (passive targets) เปลี่ยนเป็นการมองแบบ “สิทธิขั้นพื้นฐาน (rights-based)” ตามหลักการที่องค์การสหประชาชาติกำหนดไว้ อันประกอบด้วย หลักการมีเสรีภาพ (independent) หลักการมีส่วนร่วม (participation) การได้รับการดูแล (care) การบรรลุความพึงพอใจในตนเอง (self-fulfillment) และการมีศักดิ์ศรี (dignity) โดยตระหนักถึงสิทธิของประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน (วันดี โภคกุล, 2549: 3-5 อ้างถึงใน เล็ก สมบัติ, ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และ ธนิกันต์ ศักดาพร, 2554)

Active Ageing หมายถึง ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพในการทำกิจกรรมต่าง ๆ อันก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม โดยใช้ทักษะความรู้ ความสามารถและภูมิปัญญาที่มีอยู่ ในขณะที่รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2556 ได้ระบุความหมายของคำว่า Active Ageing โดยใช้คำภาษาไทย คือ “พฤฒิพลัง” หมายถึง ผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมร่วมกับสังคม ชุมชน เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมืองการปกครองและการทำงาน ในขณะเดียวกัน สังคมจำเป็นต้องสร้างโอกาสในการทำงาน รวมถึงหาแนวทางลดอุปสรรคกีดกันผู้สูงอายุในการเข้าถึงโอกาสในการมีงานที่มั่นคง (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุ, 2559)

จะเห็นได้ว่านิยามของการสูงวัยอย่างมีคุณภาพ (Active Ageing) ตามความหมายขององค์การอนามัยโลก มุ่งเน้นที่ปัจจัยด้านสังคมเป็นหลัก กล่าวคือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การมีสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว กลุ่มเพื่อน และชุมชน เป็นต้น ในขณะที่ บริบทของสังคมไทยได้นิยามความหมายของคำว่า “Active Ageing” ที่มุ่งเน้นสุขภาพกายของผู้สูงอายุเป็นหลักและมีความสามารถในการดูแลพึ่งพาตนเอง ประกอบกับการ

ทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม มีอิสระ มีความพึงพอใจในชีวิต
อันนำไปสู่การพัฒนาทางจิตปัญญา

กล่าวโดยสรุปภาพรวม ความหมายของ Active Ageing คือ การที่ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วม การเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว ชุมชน สังคม และ ได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ของแต่ละบุคคลเป็นพลังในการช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม รวมทั้งสามารถพึ่งพาตนเอง ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าด้วยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกับกลุ่มวัยอื่นในสังคม

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการใช้สื่อของผู้สูงอายุที่ส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน ตั้งแต่ระดับบุคคล กลุ่ม ชุมชน และสังคม กล่าวคือ มุ่งเน้นศึกษาในเชิงประชากร ทั้งด้านพฤติกรรมการใช้สื่อ เครือข่ายสังคม ผลกระทบจากการใช้สื่อ รวมทั้งศึกษาความต้องการในด้านการบริโภคสื่อของผู้สูงอายุ โดยการรับฟังเสียงสะท้อนจากกลุ่มผู้ใช้งานโดยตรง รวมทั้ง ผู้ปฏิบัติงานของภาครัฐ เอกชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหลาย เพื่อร่วมกัน ออกแบบ พัฒนาแนวทางส่งเสริมการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุอย่างเหมาะสม สามารถนำไปต่อยอดในเชิงนโยบายสู่การนำไปปฏิบัติใช้จริง ตลอดจนการพัฒนาเพื่อสร้างระบบการจัดสวัสดิการที่สนับสนุนการเข้าถึงสื่อออนไลน์ และข้อมูลสารสนเทศต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังเป็นการสร้างความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อันนำไปสู่การเกิด ประสพการณ์ที่ดีต่อตนเองให้แก่ผู้สูงอายุ

แนวคิดเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy)

การรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) คือ การมีความรู้ความเข้าใจ มีความสามารถในการวิเคราะห์เกี่ยวกับการสื่อสารผ่านสื่อต่าง ๆ โดยพิจารณาถึงองค์ประกอบด้านผู้ส่งสาร (แหล่งสาร) ผู้รับสาร (ผู้ตีความสาร) สื่อ (ช่องทาง) ผลที่เกิดจากการสื่อสาร และบริบทการสื่อสาร โดยผู้รับสารสามารถใช้เหตุผลในการจำแนกข้อเท็จจริงและความคิดเห็นที่สอดแทรกใน

สารได้ สามารถคิดวิเคราะห์และประเมินคุณภาพความน่าเชื่อถือของเนื้อหา เพื่อเลือกรับและใช้ประโยชน์จากข้อมูลข่าวสาร ปกป้องตนเองจากการถูกโน้มน้าวชักจูงและไม่ตกเป็นเหยื่อของข้อมูลข่าวสารเหล่านั้นได้

จากการศึกษาข้อมูลงานวิจัยที่ผ่านมาในอดีต ทำให้เห็นถึงความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างระดับของการรู้เท่าทันสื่อของแต่ละบุคคลที่เกี่ยวข้องกับมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของผู้ใช้งานสื่อ ซึ่งปัจจัยแต่ละมิติย่อมส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน จึงเป็นเหตุผลประการสำคัญที่นำมาสู่การศึกษาที่มีได้มุ่งศึกษาเฉพาะประเด็นการเข้าถึง การประเมิน และการสร้างสรรค์สื่อเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาเพื่อให้ผู้ใช้สื่อสามารถเข้าถึงได้อย่างปลอดภัยและยั่งยืนอีกด้วย ทั้งนี้ กชกร บุญพิทักษ์สกุล (2561) ได้กล่าวถึง พฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างรู้เท่าทัน ออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

(1) พฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างมีวิจารณญาณ คือ ผู้ใช้สามารถรับรู้และเข้าใจเนื้อหาที่ปรากฏในสื่อ ตลอดจนสามารถวิเคราะห์และประเมินข้อมูลเหล่านั้นได้

(2) พฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ที่ตระหนักถึงผลกระทบต่อบุคคลและสังคม คือ ผู้ใช้รับรู้ได้ว่าข้อมูลที่ปรากฏในสื่อนั้นเป็นข้อมูลที่ก่อให้เกิดประโยชน์หรือโทษต่อตนเองและสังคมอย่างไร

(3) พฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างมีประสิทธิภาพ คือ ผู้ใช้สามารถใช้เทคโนโลยีที่หลากหลายในการค้นหาข้อมูลข่าวสารที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งในแง่ของการศึกษาหาความรู้ การสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลิน การแลกเปลี่ยนข้อมูล การเป็นผู้เผยแพร่ข้อมูล รวมทั้งการให้คำปรึกษาในสื่อสังคมออนไลน์

Malik และคณะ (2013) ได้กล่าวถึงตัวชี้วัดการรู้เท่าทันสื่อ อันประกอบด้วย ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของข่าวในสังคมและแรงจูงใจใน

การค้นหาข่าว กล่าวคือ เมื่อมนุษย์เรามีความรู้สึกว่าข่าวนั้นสำคัญ ย่อมนำไปสู่ความอยากรที่จะค้นหาเพื่อพิสูจน์ความจริง ตลอดจนสามารถจดจำและประเมินข่าวสารได้อย่างมีวิจารณญาณ รวมทั้งสามารถสร้างหรือผลิตข่าวได้ด้วยตนเอง ในขณะที่ Jones-Jang และคณะ (2021) ได้แบ่งเกณฑ์ชี้วัดการรู้เท่าทัน ออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่

(1) *การรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy)* เป็นการวัดความคิดเห็นเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับครอบครัวหรือเพื่อนที่ได้รับข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หรือนิตยสาร

(2) *การรู้เท่าทันข้อมูล (Information Literacy)* เป็นการวัดความถูกต้องของการใช้แหล่งข้อมูลข่าวสาร อันได้แก่ หนังสือพิมพ์ประจำวัน (daily newspaper) พจนานุกรม 2 ภาษา (bilingual dictionary) พจนานุกรมคำศัพท์เฉพาะ หรือสารานุกรม (lexicon or encyclopedia) และบทความวิจัย (research article)

(3) *การรู้เท่าทันข่าว (News Literacy)* เป็นการวัดเกี่ยวกับอิทธิพลของข่าวที่มีผลต่อผู้รับข่าวโดยประเมินข้อความและความหมาย รวมทั้งแสดงตัวอย่างประกอบเนื้อหาข่าว และนำเสนอตามความเป็นจริง

(4) *การรู้เท่าทันดิจิทัล (Digital Literacy)* เป็นการวัดเกี่ยวกับคำศัพท์ในการใช้อินเทอร์เน็ต รวมทั้งศัพท์เทคนิคต่าง ๆ เช่น PDF, phishing, และ tagging

(5) *การรับรู้ข่าวปลอม (Fake News Recognition)* เป็นการประเมินความสามารถของผู้ใช้สื่อในการระบุว่าข้อมูลใดเป็นข่าวปลอมในโลกดิจิทัล

ดังนั้น การวิเคราะห์เพื่อการรู้เท่าทันสื่อ ผู้ใช้สื่อออนไลน์ควรระลึกอยู่เสมอว่าสื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและแฝงไปด้วยเป้าหมายทางธุรกิจโฆษณาหรือมีความเกี่ยวข้องกับการเมืองที่ส่งผลต่อการสร้างค่านิยม

และอุดมคติของคนในสังคมได้ ดังนั้น ผู้ใช้สื่อจำเป็นต้องรับรู้และเข้าใจเนื้อหาที่ปรากฏในสื่อสังคมออนไลน์ ตลอดจนสามารถวิเคราะห์ ประเมินข้อมูล และตระหนักถึงผลกระทบต่อบุคคลและสังคมว่าสิ่งที่ปรากฏบนสื่อสังคมออนไลน์นั้นสามารถกลายเป็นข้อมูลที่ก่อให้เกิดประโยชน์และโทษต่อตนเองและสังคมได้ นอกจากนี้ ผู้ใช้สื่อยังสามารถใช้เทคโนโลยีที่หลากหลายในการค้นหาข้อมูลข่าวสารเพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งในแง่ของการศึกษาหาความรู้ การสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลิน การแลกเปลี่ยนข้อมูล การเป็นผู้เผยแพร่ข้อมูล รวมทั้งเป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำแก่ผู้อื่นในพื้นที่เครือข่ายสังคมออนไลน์ได้

Diteeyont และ Ku (2021) ได้ระบุเกี่ยวกับเกณฑ์ในการวัดทักษะการใช้อินเทอร์เน็ต (Internet literacy) โดยศึกษาจากผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 - 85 ปี เพื่อวัดความรู้ ทักษะ และพฤติกรรม โดยพิจารณาจาก 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ความรับผิดชอบ (Responsibility) ผลผลิตภาพ (Productivity) และการโต้ตอบ (Interactivity) ผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงอายุไทยมีทักษะการใช้อินเทอร์เน็ตอยู่ในระดับปานกลางและจำเป็นต้องพัฒนาทักษะการใช้งานสื่อให้มากขึ้น โดยเฉพาะทักษะการรู้เท่าทันสื่อในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิ่งผิดกฎหมาย และข้อมูลที่ไม่ถูกต้องหรือไม่เหมาะสมในพื้นที่ออนไลน์

ต่อมาได้มีการศึกษากลุ่มผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป (61 - 80 ปี) ที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการใช้สื่อสังคมออนไลน์มาก่อน มีเพียงไม่กี่คนในกลุ่มที่เคยรับบริการใช้คอมพิวเตอร์ของชมรมผู้สูงอายุเพื่อความบันเทิง สืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับการรักษาโรคและข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้บริการทางสุขภาพ รวมทั้งทำการศึกษาในกลุ่มเพื่อนด้านสุขภาพ (peer health group) พบว่า ผู้สูงอายุที่มีทักษะการรู้เท่าทันสื่ออยู่ในระดับต่ำส่งผลต่อการรับรู้ความสามารถของตนเองในการรู้เท่าทันสื่อในระดับต่ำเช่นเดียวกัน ในขณะที่ Liping Fu และ Yu Xie (2021) ระบุว่า กลุ่มผู้สูงอายุที่ได้รับข้อมูลด้านสุขภาพ

และสามารถเข้าถึงการใช้งานอินเทอร์เน็ตจะดูแลสุขภาพตนเองให้ดียิ่งขึ้นได้ และยังพบว่ากลุ่มผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมบ่อยครั้งส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีในหลายด้านอย่างชัดเจน ทั้งในด้านสุขภาพ ความสัมพันธ์ทางสังคม โดยการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมภายใต้เครือข่ายทางสังคมชุมชนดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นการสนับสนุนทางสังคมที่ช่วยส่งเสริมการดูแลตนเองของผู้สูงอายุและทำให้พวกเขาได้ค้นพบตนเองและสามารถพัฒนาศักยภาพตนเองได้

ในขณะเดียวกัน ปรากฏการณ์ที่เกิดจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของผู้สูงอายุคือการนำเสนอตนเอง (Self-expression) บนพื้นที่สื่อออนไลน์ในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้ผู้สูงอายุเกิดการรู้คิดในตน (Self-cognition) และเกิดการเรียนรู้ทางสังคมจากการทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น ทำให้ผู้สูงอายุมีความสุขและลดความอ้างว้างโดดเดี่ยวได้ อย่างไรก็ตาม การมีเครือข่ายชุมชนและสังคมนับว่าเป็นอีกปัจจัยหลักสำคัญที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ในที่นี้จะกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคม ดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคม (Social Support)

การสนับสนุนทางสังคม (Social Support) หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม ครอบครัว เพื่อน ที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทางด้านอารมณ์ แสดงความรักความห่วงใยและมีความเชื่อใจระหว่างกัน ในขณะที่การสนับสนุนด้านสิ่งของจะเป็นการช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการทำกิจกรรมหรือการทำงานต่าง ๆ รวมทั้งการให้บริการในรูปแบบของการช่วยเหลือด้านข้อมูลข่าวสาร ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา หรือให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ทั้งนี้ การสนับสนุนทางสังคมยังส่งผลให้ผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือได้รับการยอมรับ มีความพึงพอใจ รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มทางสังคม

เมื่อนำความหมายของการสนับสนุนทางสังคมมาเชื่อมโยงกับการใช้สื่อออนไลน์ จึงเรียกว่า “การสนับสนุนทางสังคมในสื่อออนไลน์” หมายถึง การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างกลุ่มผู้ที่อยู่ในเครือข่ายสังคมออนไลน์ (ประสิทธิ์ชัย นรากรณ์, 2561) ดังนั้น เมื่อผู้ใช้งานสื่อออนไลน์มีพฤติกรรม การใช้สื่ออย่างแพร่หลายทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่อยู่ในเครือข่ายออนไลน์เพิ่มมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านข้อมูล ข่าวสารและการสนับสนุนทางด้านอารมณ์ควบคู่กัน ทำให้ผู้ใช้สื่อออนไลน์ รู้สึกถึงการยอมรับ รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และสามารถได้รับประโยชน์ จากสิ่งที่ได้รับการสนับสนุนเหล่านั้นมาแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันของตนเองและผู้อื่นต่อไปได้

ประสิทธิ์ชัย นรากรณ์ (2561) ได้กล่าวถึงประเด็นความเชื่อมโยงระหว่างการสนับสนุนทางสังคมกับการใช้สื่อออนไลน์ โดยแบ่งการสนับสนุนทางสังคมในสื่อออนไลน์เป็น 2 ประเภท ดังนี้

(1) การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร (Information Support) คือ ผู้ที่ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา หรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ในสื่อออนไลน์ โดยข้อมูลเหล่านั้นอาจเป็นข้อเท็จจริง คำบอกเล่าจากประสบการณ์ หรือการแสดงความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลนั้น ซึ่งผู้รับข้อมูลสามารถนำข้อมูลไปประกอบการตัดสินใจหรือประกอบการศึกษาของตนเองต่อไปได้

(2) การสนับสนุนทางอารมณ์ (Emotion Support) คือ ผู้ที่อยู่ในสื่อหรือเครือข่ายออนไลน์ที่ให้คำปรึกษาแนะนำ แสดงความคิดเห็นในเชิงอารมณ์ความรู้สึก ทำให้ผู้ที่อยู่ในเครือข่ายออนไลน์เดียวกันเกิดความรู้สึกว่ามีคนสนใจ ห่วงใย และผูกพันกับบุคคลนั้น

ดังนั้น การสนับสนุนทางสังคม (Social Support) สามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในรูปแบบที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์ทางตรงหรือเห็นหน้ากัน (Face to Face) และรูปแบบที่บุคคลไม่เคยรู้จักหรือเห็นหน้ากันมาก่อน เมื่อบุคคลอยู่ในเครือข่ายสังคมเดียวกัน มีโอกาสได้พูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่

เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น รวมทั้งการแสดงออกถึงความรู้สึกเชิงบวก
ทั้งทางสีหน้า คำพูด ข้อความ หรือภาพสัญลักษณ์ เป็นต้น

วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เป็นการใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed method) ทั้งวิจัยเชิงปริมาณและวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งดำเนินการศึกษาในรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) และการสนับสนุนทางสังคม (Social support)

ขั้นตอนการวิจัย

โจทย์หลักสำคัญ คือ ทำอย่างไรให้ผู้สูงอายุสามารถใช้สื่อได้อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน

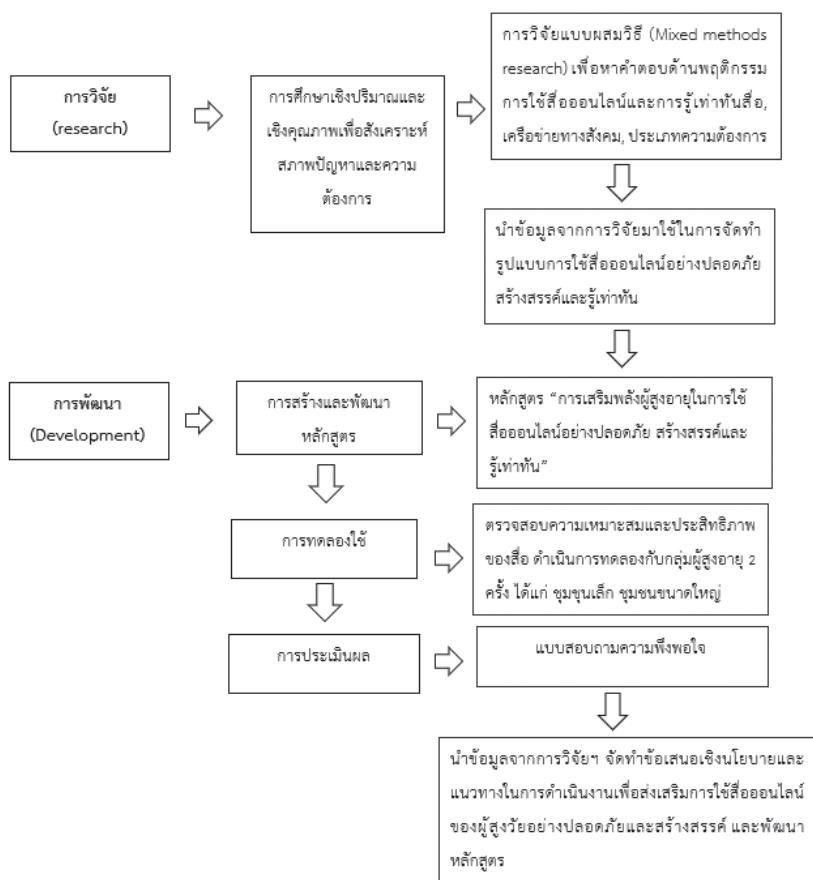
การวิจัยนี้ แบ่งการดำเนินงานในการศึกษา เป็น 2 ส่วนหลัก คือ การวิจัย และการพัฒนา

ขั้นแรก (การวิจัย) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง
ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

ขั้นที่สอง (การพัฒนา) เป็นการนำข้อมูลจากการศึกษาในขั้นตอนการวิจัยมาออกแบบพัฒนากิจกรรมการจัดอบรมในรูปแบบบริการวิชาการทางสังคมภายใต้โครงการ “ชุมชนสูงวัยเพื่อการใช้สื่อออนไลน์อย่างรู้เท่าทัน” เพื่อนำผลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมไปใช้ต่อยอดและพัฒนาเป็นหลักสูตร “การเสริมพลังผู้สูงอายุในการใช้สื่อออนไลน์อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน” ในอนาคต

การดำเนินงานในการวิจัยและพัฒนาดังที่กล่าวข้างต้น แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนหลัก คือ

1. ขั้นศึกษาข้อมูล 2. ขั้นปฏิบัติการ 3. ขั้นติดตามประเมินผล
ดังรายละเอียดในภาพต่อไปนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ศึกษากลุ่มตัวอย่างในบริบทชุมชนของเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร ตามลักษณะการจัดแบ่งประชากรตาม 6 กลุ่มเขต ประกอบด้วย กลุ่มเขตกรุงธนเหนือ กลุ่มเขตกรุงเทพมหานครกลาง กลุ่มเขตกรุงธนใต้ กลุ่มเขตกรุงเทพตะวันออก กลุ่มเขตกรุงเทพใต้ และกลุ่มเขตกรุงเทพเหนือ

ทั้งนี้ ประชากรผู้สูงอายุที่มีทะเบียนบ้านอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร จำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 1,061,753 คน (ข้อมูล ณ กุมภาพันธ์ พ.ศ.2562)

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ คือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป มีประสบการณ์ในการใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 1 ปี ที่มีทะเบียนบ้านอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร รวมทั้งสิ้น จำนวน 400 คน จำแนกประชากรกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 6 กลุ่มเขต ได้แก่

- กลุ่มเขตกรุงธนเหนือ เขตทวีวัฒนา จำนวน 51 คน
- กลุ่มเขตกรุงเทพมหานครกลาง เขตสัมพันธวงศ์ จำนวน 22 คน
- กลุ่มเขตกรุงธนใต้ เขตหนองแขม จำนวน 78 คน
- กลุ่มเขตกรุงเทพตะวันออก เขตบางกะปิ จำนวน 84 คน
- กลุ่มเขตกรุงเทพใต้ เขตสาทร จำนวน 62 คน
- กลุ่มเขตกรุงเทพเหนือ เขตบางซื่อ จำนวน 103 คน

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ คือ ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร 6 กลุ่มเขตดังกล่าวข้างต้น โดยคัดเลือกประชากรที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive sampling) และการสุ่มตัวอย่างแบบสโนว์บอล (Snowball sampling) ตามคุณสมบัติเช่นเดียวกับการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งทำการศึกษาจากกลุ่มประชากรเขตละ 5 คน รวมทั้งสิ้น 30 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาวิจัยนี้ได้ดำเนินการเก็บข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้
การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจากวารสารวิชาการ หนังสือ บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น โดยศึกษาในประเด็นที่มีความสอดคล้องกับกรอบแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งนำข้อมูลมาประกอบกรอ้างอิงในการวิเคราะห์ บรรยายและอภิปรายข้อมูล ที่ค้นพบจากการศึกษา

การศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งประเด็นในการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่
ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ชนิดให้เลือกตอบ ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพครอบครัว ประเภทที่อยู่อาศัย อาชีพ เป็นต้น
ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านทักษะการใช้สื่อออนไลน์ ยกตัวอย่างคำถาม เช่น

- ท่านอ่านข้อมูลจากสื่อออนไลน์อย่างละเอียด รอบคอบก่อนเชื่อและปฏิบัติตาม (ทักษะการบริโภค)
- ท่านสามารถแยกข้อเท็จจริงออกจากความคิดเห็นจากข้อมูลในสื่อออนไลน์ได้ (ทักษะการวิเคราะห์)
- ท่านสร้างข้อมูลที่มีประโยชน์ และนำมาเผยแพร่ในพื้นที่สื่อออนไลน์ (ทักษะของผู้บริโภคที่กลายมาเป็นผู้ผลิต)

ส่วนที่ 3 ข้อมูลด้านการสนับสนุนทางสังคม ยกตัวอย่างคำถาม เช่น

- ท่านได้รับการช่วยสนับสนุน/จัดหาอุปกรณ์สำหรับการใช้สื่อออนไลน์จากคนในครอบครัว (ด้านสิ่งของ)
- ท่านรู้สึกว่าการใช้สื่อออนไลน์ทำให้ท่านได้รับการเอาใจใส่และกำลังใจจากคนรอบข้าง (ด้านอารมณ์)

- ท่านได้รับคำแนะนำจากคนรอบตัวเรื่องข้อมูล ข่าวสารการใช้สื่อออนไลน์ (ด้านข้อมูลข่าวสาร)
- ท่านรู้สึกว่า การใช้สื่อออนไลน์ทำให้สามารถติดต่อสื่อสารกับครอบครัวมากขึ้น (ด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม)

ข้อคำถามที่ใช้ในแบบสอบถามได้ถูกพัฒนาจากแนวคิดเกี่ยวกับทักษะการใช้สื่อออนไลน์ ซึ่งงานวิจัยนี้ได้ตั้งเฉพาะประเด็นสำคัญที่สอดคล้องต่อการสร้างหลักสูตรในการใช้สื่อออนไลน์อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน จึงศึกษาในประเด็นทักษะการบริโภค การวิเคราะห์ การผลิตและการมีส่วนร่วมในการใช้สื่อ รวมทั้งการพัฒนาข้อคำถามที่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดด้านการสนับสนุนทางสังคม (Social support) ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ อันประกอบด้วย แรงสนับสนุนด้านสิ่งของ แรงสนับสนุนด้านอารมณ์ แรงสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร และแรงสนับสนุนด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยกำหนดเกณฑ์การให้คะแนนในแบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด (4), มาก (3), เล็กน้อย (2), ไม่เลย (1)

ทั้งนี้ แบบสอบถามที่ใช้ในการศึกษานี้ได้ทำการทดสอบความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม โดยวิธีการใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาครอนบาค (Cronbach's Alpha) ซึ่งจากการนำแบบสอบถามไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของผู้สูงอายุ จำนวน 39 คน พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ความเชื่อมั่นของแนวคิดด้านทักษะการใช้สื่อออนไลน์ มีค่าเท่ากับ 0.96 และแนวคิดการสนับสนุนทางสังคม มีค่าเท่ากับ 0.92 จะเห็นได้ว่า ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟามีค่าระหว่าง 0.92 - 0.96 แสดงว่าข้อคำถามมีความสอดคล้องภายในอยู่ในระดับดีมาก

การศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการศึกษา ซึ่งได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในรูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกต ซึ่งตัวอย่างคำถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล มีดังต่อไปนี้

ประเด็นคำถาม	ตัวอย่างคำถามที่ใช้ในการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ (ยกมาบางส่วน)
ปลอดภัย	อะไรทำให้เกิดความไม่ปลอดภัยจากการใช้สื่อออนไลน์ได้บ้าง
	เหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัยจากการใช้สื่อออนไลน์เป็นอย่างไรบ้าง
	เคยมีประสบการณ์ฝังใจในรูปแบบนี้ไหม ช่วยเล่าให้ฟังหน่อย
	วิธีการลดความเสี่ยงจากการใช้สื่อออนไลน์มีวิธีการอะไรที่ใช้ในชีวิตประจำวัน
สร้างสรรค์	เวลาที่ใช้สื่อออนไลน์ ทำให้เกิดความคิดอะไรใหม่ ๆ บ้าง
	เล่าให้ฟังหน่อยว่าสื่อออนไลน์สามารถนำไปใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง
	คุณ...มีวิธีการเลือกใช้สื่อ หรือข้อมูลข่าวสารในแต่ละวันอย่างไร
รู้เท่าทัน	แหล่งข่าวหรือแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือเป็นอย่างไรช่วยเล่าให้ฟังหน่อย
	เวลาได้รับข้อมูลข่าวสารจำนวนมาก มีวิธีการเลือกข้อมูลอย่างไรว่าข้อมูลไหนจริงหรือไม่จริง
	คุณมีความเชื่อถือข้อมูลจากแหล่งข่าวสารใดมากที่สุด เพราะเหตุใด

ผลการวิจัย

ระยะที่ 1 การศึกษาวิจัย

1. ผลการวิจัยเชิงปริมาณ

การศึกษานี้ ได้เก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป และมีทะเบียนบ้านอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานครทั้ง 50 เขต โดยจำแนกเป็น 6 กลุ่มเขต ได้แก่ เขตกรุงธนเหนือ (เขตทวีวัฒนา)

เขตกรุงเทพมหานคร (เขตสัมพันธวงศ์) เขตกรุงธนใต้ (เขตหนองแขม) เขตกรุงเทพ ตะวันออก (เขตบางกะปิ) เขตกรุงเทพใต้ (เขตสาทร) และเขตกรุงเทพเหนือ (เขตบางซื่อ) รวมประชากรกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 400 คน ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา พบว่า

ปัจจัยด้านบุคคล

ผู้ตอบแบบสอบถามมีอายุเฉลี่ยอยู่ที่อายุ 67 ปี และมีอายุสูงสุดถึง 87 ปี ซึ่งช่วงอายุ 60-65 ปี เป็นกลุ่มที่เข้าร่วมตอบแบบสอบถามมากที่สุด ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมวิจัยส่วนใหญ่มีสถานะสมรสหรืออยู่ด้วยกัน ลักษณะครอบครัวมักจะเป็นครอบครัวเดี่ยวโดยอยู่อาศัยกับคู่สมรสและบุตร ซึ่งมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวเฉลี่ยประมาณ 4 คน ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับสมาชิกในครอบครัว มักจะมีผู้ดูแลไม่ว่าจะเป็นคู่สมรส บุตร หรือสมาชิกอื่นในครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างไม่ได้รับการศึกษา

ในด้านสถานะทางเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามไม่ได้ประกอบอาชีพและไม่มีรายได้ ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่ประกอบอาชีพ มักทำธุรกิจส่วนตัว ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป ซึ่งแหล่งรายได้หลักมาจากการประกอบกิจการส่วนตัวหรืออาชีพปัจจุบัน

ข้อมูลทั่วไปด้านการใช้สื่อ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีประสบการณ์ใช้สื่อออนไลน์เฉลี่ย 5 ปี โดยมีประสบการณ์ใช้สื่อออนไลน์ต่อเนื่องยาวนานมากที่สุดถึง 18 ปี และมีประสบการณ์การใช้สื่อออนไลน์น้อยสุด 1 ปี ส่วนที่มากในการเริ่มต้นใช้สื่อออนไลน์ ส่วนใหญ่มีคำแนะนำหรือชักชวน ร้อยละ 77.75 ทั้งนี้ ระยะเวลาในการใช้งานสื่อแต่ละวัน พบว่า ร้อยละ 71.25 ใช้สื่อออนไลน์ในชีวิตประจำวันเฉลี่ยวันละ 1-3 ชั่วโมง และพบว่ามิใช่ผู้ใช้สื่อออนไลน์เป็นระยะเวลามากที่สุดถึง 12 ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ ร้อยละ 81.25 ใช้สื่อออนไลน์เป็นประจำทุกวัน และประเภทของสื่อออนไลน์ที่กลุ่มตัวอย่างใช้มากที่สุดคือแอปพลิเคชัน Line

ใช้มากที่สุดถึงร้อยละ 96.00 จากข้อมูลยังพบว่า วัตถุประสงค์ที่กลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์มากที่สุดคือเพื่อติดต่อเพื่อนเก่าหรือสมาชิกในครอบครัว ร้อยละ 46.25 โดยการใช้งานผ่านโทรศัพท์มือถือสูงถึงร้อยละ 98.75 นอกจากนี้ค่าใช้จ่ายในการใช้งานสื่อออนไลน์ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดโดยเฉลี่ยมีค่าใช้จ่ายต่อเดือนอยู่ที่ 507.47 บาท

ปัจจัยด้านทักษะการใช้สื่อ

ข้อมูลเกี่ยวกับทักษะการใช้สื่อออนไลน์ ด้านทักษะการบริโภค ในภาพรวมอยู่ในเกณฑ์มาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.50 ซึ่งทักษะด้านการบริโภคที่กลุ่มตัวอย่างมีมากที่สุด คือ ความเป็นกลาง ไม่มีอคติในการรับข้อมูลจากสื่อออนไลน์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.69 ซึ่งจัดอยู่ในเกณฑ์มาก และด้านทักษะการวิเคราะห์ ในภาพรวมอยู่ในเกณฑ์มาก มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 2.64 โดยทักษะที่กลุ่มตัวอย่างมีมากที่สุด คือ การหลีกเลี่ยงข้อมูลจากสื่อออนไลน์ที่ไม่มีประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.90 ในขณะที่ทักษะของผู้บริโภคที่กลายมาเป็นผู้ผลิต ในภาพรวมอยู่ในเกณฑ์เล็กน้อย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.25 ทั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างมีประสบการณ์ด้านทักษะของผู้บริโภคที่กลายมาเป็นผู้ผลิตมากที่สุด คือ การไม่ส่งต่อข้อมูลที่ไม่เป็นความจริงหรือข้อมูลที่ทำให้บุคคลเสื่อมเสีย ชื่อเสียง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.71 ดังนั้น ในด้านทักษะการใช้สื่อที่ผู้สูงอายุมิมากที่สุดคือการหลีกเลี่ยงข้อมูลที่ไม่เป็นประโยชน์

ปัจจัยด้านการสนับสนุนทางสังคม

ในการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยด้านการสนับสนุนทางสังคม จากประสบการณ์ในการใช้สื่อออนไลน์ของกลุ่มตัวอย่าง ประเมินจาก 4 หัวข้อหลัก ได้แก่ การสนับสนุนด้านสิ่งของ การสนับสนุนด้านอารมณ์ การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร และการสนับสนุนด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ผลจากการศึกษาแต่ละหัวข้อ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ด้านแรงสนับสนุนด้านสิ่งของ ในภาพรวมจัดอยู่ในเกณฑ์เล็กน้อย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.26 ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างได้รับการช่วยสนับสนุนหรือจัดหาอุปกรณ์สำหรับการใช้สื่อออนไลน์จากคนในครอบครัว ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.33 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์เล็กน้อย

2. ด้านแรงสนับสนุนด้านอารมณ์ ในภาพรวมจัดอยู่ในเกณฑ์มาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.65 ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างมีความรู้สึว่าการใช้สื่อออนไลน์ทำให้ได้รับการเอาใจใส่ ได้รับกำลังใจจากคนรอบข้าง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.72 ซึ่งจัดอยู่ในเกณฑ์มาก

3. ด้านแรงสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร ในภาพรวมจัดอยู่ในเกณฑ์มาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.57 ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างได้รับคำแนะนำจากครอบครัวเรื่องข้อมูล ข่าวสาร การใช้สื่อออนไลน์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.67 ซึ่งจัดอยู่ในเกณฑ์มาก

4. ด้านแรงสนับสนุนด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ในภาพรวมอยู่ในเกณฑ์มาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.76 ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างมีประสบการณ์การใช้สื่อออนไลน์ในแง่ที่สามารถพูดคุย ติดต่อสื่อสารกับครอบครัวได้มากขึ้น มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.05 ซึ่งจัดอยู่ในเกณฑ์มาก

โดยสรุป ปัจจัยด้านการสนับสนุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุในด้านการสนับสนุนทางสังคมที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับ คือ ด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.76) รองลงมา คือ อารมณ์ (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.65) และด้านข้อมูลข่าวสาร (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.57) ตามลำดับ

ดังนั้น การสนับสนุนทางสังคมจากประสบการณ์การใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุที่มากที่สุด คือ การได้รับการสนับสนุนทางด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม รองลงมาคือ การสนับสนุนด้านอารมณ์ การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร และน้อยที่สุดคือการได้รับการสนับสนุนด้านสิ่งของ

2. ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพจากกลุ่มผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร จำนวน 6 เขต ได้แก่ เขตทวีวัฒนา เขตสัมพันธวงศ์ เขตหนองแขม เขตบางกะปิ เขตสาทร เขตบางซื่อ จำนวนประชากร เขตละ 5 คน รวมทั้งสิ้น 30 คน โดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มและการสังเกต มีข้อมูลที่น่าสนใจ ดังนี้

1. พฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ พบว่า จุดเริ่มต้นในการใช้งานสื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่มาจากสมาชิกในครอบครัวเป็นผู้ชักชวน ช่วยเหลือ และสนับสนุนในการเข้าถึงสื่อออนไลน์ประเภทต่าง ๆ “เริ่มต้นจากเราเล่นอะไรไม่เป็นเลย ก็จะมีหลานคอยช่วยสอนซื้อให้ เวลาเราจะติดต่อกับสมาชิกในชุมชนเราก็จะใช้ไลน์ในการติดต่องานหลัก เพราะเราเป็นประธานชุมชน ก็จะติดต่อเรียกประชาชน งานจิตอาสา ประชาสัมพันธ์งานต่าง ๆ ก็จะใช้ช่องทางนี้” (พี่แมว)

ทั้งนี้ มุมมองและประสบการณ์ที่ผู้สูงอายุมิต่อการใช้สื่อออนไลน์ มองว่าการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์จำเป็นต้องใช้วิจารณญาณเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากการใช้สื่อออนไลน์มีทั้งประโยชน์และโทษ ขึ้นกับการเลือกใช้ และมองว่าการเข้าถึงสื่อออนไลน์ไม่มีข้อจำกัดทางด้านอายุ ไม่ว่าอายุเท่าใดก็สามารถใช้สื่อออนไลน์ได้ ส่วนวัตถุประสงค์หลักที่ผู้สูงอายุใช้สื่อออนไลน์คือการใช้เพื่อติดต่อสื่อสารกับสมาชิกในครอบครัว เพื่อน และบุคคลรอบข้างเป็นหลัก ส่วนการใช้งานในลักษณะอื่นจะใช้เพื่อการประกอบอาชีพเพื่อความบันเทิง รวมถึงการใช้เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้เท่าทันต่อเหตุการณ์ ทั้งนี้ ผู้สูงอายุให้ความเห็นว่าการใช้สื่อสังคมออนไลน์จะเป็นไปในทิศทางใดขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่พวกเขาเคยประสบพบเจอมา ตามข้อมูลที่ผู้สูงอายุกล่าวมา ดังนี้

“ถ้าเราใช้ให้ถูกต้องมันก็ต้องดี อย่าไปใช้ทำอะไรชั่วๆ เวลาเราต้องการอะไรที่จำเป็นเราก็ใช้ เท่าที่จำเป็น เท่าที่เราชอบ มองว่ามันก็ใช้งานไม่ยาก ถ้าเราค่อย ๆ เรียนรู้ไป” (พีตัม)

ในขณะเดียวกัน ทักษะที่จำเป็นต่อการใช้สื่อสังคมออนไลน์สำหรับผู้สูงอายุ คือ การคิดอย่างมีวิจารณญาณเพื่อที่จะสามารถแยกแยะข้อเท็จจริงได้ และหากไม่ได้อาศัยอยู่กับครอบครัวที่มีลูกหลานก็จะเป็นอีกปัจจัยที่ทำให้ผู้สูงอายุอาจตัดสินใจผิดพลาดในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งผู้สูงอายุได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า

“...คน ๆ นั้นจะต้องมีวิจารณญาณที่จะแยกแยะว่าสิ่งเหล่านี้จริงไม่จริง เท่าที่ฟังข้อมูลข่าวสาร เราต้องไม่ปฏิเสธว่าคนที่ตกเป็นเหยื่อเนี่ยมักเป็นผู้สูงวัยที่ไม่ได้อยู่กับลูกหลาน แล้วเขาจะตัดสินใจโดยพลการ ตัดสินใจโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์” (ลุงวิ)

สื่อออนไลน์มีทั้งประโยชน์และโทษ ขึ้นอยู่กับว่านำไปใช้ในรูปแบบใด หากใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ก็จะได้รับประโยชน์ ในทางตรงกันข้าม หากใช้ในทางที่ผิดก็จะได้รับโทษ ตามข้อมูลจากผู้สูงอายุกล่าวมา ดังนี้

“พี่ว่ามันก็มีอะไรตั้งหลายอย่างให้เราค้นคว้า มันก็ขึ้นอยู่กับว่าจะเข้าไปค้นคว้าอะไรที่เป็นประโยชน์กับตัวเรารึป่าว หรือว่าจะไปดูแบบอย่างว่ามันไม่ได้เรื่องเลย ก็ทำให้ชีวิตเรากียิ่งแบบดกดถอยลงไป ขึ้นอยู่กับตัวของคนที่ใช้มากกว่าพี่ว่านะ สื่อมันก็มีหลายด้านอยู่แล้ว ทั้งสื่อที่ดีแล้วก็ไม่ได้สอนให้เรามีความคิดที่ดีหรือว่าแย่ลง ขึ้นอยู่กับตัวของผู้รับ สื่อจะทำอะไรได้ ขึ้นอยู่กับตัวคน” (พีกร้อย)

มุมมองที่น่าสนใจเกี่ยวกับการใช้งานสื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ คือ การนิยามความสูงวัยที่ไม่ได้ผูกติดกับอายุ แต่เป็นการนิยามผ่านพฤติกรรมการปรับตัวในการใช้สื่อปัจจุบัน ดังที่ผู้สูงอายุท่านหนึ่งได้กล่าวว่า

“เราใช้สื่อออนไลน์ในการทำเพจข่าวให้ความรู้ด้านสุขภาพซึ่งมีคนติดตามเยอะมาก อายุไม่ใช่ตัววัดว่าคุณเป็นคนรุ่นเก่าหรือคนรุ่นใหม่ ถ้าคุณเป็นคนรุ่นเก่าคือจะไม่รับการเปลี่ยนแปลงอะไรเลย ต่อให้คุณอายุเท่าไร แต่เปิดรับการเปลี่ยนแปลง หรือใช้สื่อเหล่านี้ก็ถือว่าเป็นคนรุ่นใหม่ อย่างที่เราเห็นคนสูงอายุเป็นยูทูบเบอร์อะไรก็มีเยอะ” (พีช)

2. ผลกระทบจากการใช้สื่อออนไลน์ต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุมองเห็นประโยชน์ของสื่อออนไลน์ที่เกิดขึ้นต่อตนเอง ในแง่ของการได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ความสามารถในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว อันทำให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง ส่วนประโยชน์ต่อผู้อื่นคือ การใช้สื่อออนไลน์ทำให้สามารถติดต่อสื่อสารกับคนรอบข้างได้อย่างสะดวก รวดเร็ว เป็นช่องทางทำให้ผู้สูงอายุมีเครือข่ายทางสังคมเพิ่มขึ้น ได้รู้จักเพื่อนใหม่ เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ในขณะเดียวกัน การใช้สื่อออนไลน์ยังส่งผลกระทบเชิงลบในด้านสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นด้านทรัพย์สิน ด้านสุขภาพกาย สุขภาพใจ อันมีที่มาจากความเสื่อมโทรมของร่างกายตามวัยและความรู้สึกวิตกกังวลเมื่อใช้สื่อออนไลน์เป็นระยะเวลานาน ทั้งนี้ การใช้สื่อออนไลน์ยังส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการใช้ยาที่ฟุ่มเฟือย เกินความจำเป็น และอาจนำไปสู่ความเสี่ยงต่อการโดนหลอกจากมิจฉาชีพได้เช่นกัน

3. มุมมองประสบการณ์ในการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุอย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน พบว่า ผู้สูงอายุหลายท่านมีประสบการณ์ที่ไม่ดีและไม่ปลอดภัยจากการใช้สื่อออนไลน์ ทั้งในรูปแบบของการล่อลวงให้เสียทรัพย์สิน การถูกโจรกรรมข้อมูล ซึ่งผู้สูงอายุให้เหตุผลว่าสาเหตุที่ผู้สูงอายุมักตกเป็นเหยื่อเนื่องจากผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีเงินเก็บจากการทำงาน จึงเป็นจุดสนใจของมิจฉาชีพที่ประสงค์ในทรัพย์สินและพุดจาในมน้าวให้ผู้สูงอายุเชื่อถือ หากผู้สูงอายุไม่รู้เท่าทัน หรือขาดการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องเพียงพอ อาจทำให้เกิดการหลงเชื่อ ซึ่งวิธีการป้องกันและเลี่ยงจาก

ความไม่ปลอดภัย คือ การหลีกเลี่ยง คอยระมัดระวังข้อมูลที่ไม่สมเหตุสมผล หรือข้อมูลที่ไม่น่าเชื่อถือ และหมั่นติดตามข้อมูลข่าวสารแล้วนำมาพิจารณา อย่างละเอียดรอบคอบ

ประสบการณ์ในการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ มีทั้ง ประสบการณ์ที่ดีและประสบการณ์ที่ไม่ดี ซึ่งส่วนใหญ่ประสบการณ์ที่ทำให้ ผู้สูงอายุเกิดความหวาดกลัว ไม่เปิดใจใช้งานสื่อ มักจะเป็นประสบการณ์ที่ไม่ดี ตามข้อมูลที่ผู้สูงอายุกล่าวมา ดังนี้

“ตอนนั้นโดนแฮกไป เพราะเราไม่รู้ จนเพื่อนเขาบอก เพื่อน ในเฟสบุ๊คเขาที่ช่วยส่งข้อความไปหาคนที่แฮกว่าถ้าคุณไม่เลิก เราจะแจ้ง ตำรวจแล้วนะ แล้วก็เคยเจอส่งข้อความมาบอกว่าเราได้ เงินห้าหมื่น เราก็ ลบและบล็อกข้อความออกไป เพราะปกติเรามีเพื่อนที่ติดต่อสื่อสารไม่เยอะ ถ้ามีข้อความแปลก ๆ เราก็จะบล็อกทันที” (พี่ตุ้ม)

ส่วนประเด็นการใช้สื่อเพื่อการสร้างสรรค์นั้น ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มักจะส่งต่อข้อมูลที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ และพิจารณาแล้วว่าสิ่งนั้น เป็นประโยชน์ มีความน่าเชื่อถือ นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังใช้ประโยชน์จากสื่อ ออนไลน์เพื่อใช้ในการพัฒนาตนเอง และใช้เป็นช่องทางในการสร้างอาชีพ หรือหารายได้เสริม ส่งผลทำให้ผู้สูงอายุเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง

นอกจากนี้ ผู้สูงอายุได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้สื่อ อย่างรู้เท่าทัน ทั้งในเชิงตัวบุคคล และเชิงสถาบัน กล่าวคือ ในเชิงตัวบุคคล คือ ผู้สูงอายุ เมื่อได้รับข้อมูลข่าวสารมาแล้วจำเป็นต้องพิจารณาถึงความ ถูกต้อง ความชัดเจนของข้อมูล โดยการวิเคราะห์ หาข้อมูลเพิ่มเติม รวมถึง การพูดคุยแลกเปลี่ยน กับผู้อื่น และอย่าเพิ่งรีบปักใจเชื่อในทันที ส่วนใน เชิงสถาบัน ผู้สูงอายุต้องการให้มีศูนย์ประสานงานให้ความรู้ ทั้งของภาครัฐ และภาคเอกชน ตลอดจนเครือข่ายชุมชน ครอบครัว มีช่องทางที่ให้ข้อมูล ข่าวสารและเตือนภัย เพื่อความปลอดภัย และสามารถรู้เท่าทันสื่อได้มากขึ้น

จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับกลุ่มผู้สูงอายุเกี่ยวกับประเด็นการรู้เท่าทันสื่อ ในข้อคำถามเกี่ยวกับวิธีการตรวจสอบว่าข้อมูลแบบใดน่าเชื่อถือและทำอย่างไรเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถใช้สื่อได้อย่างรู้เท่าทัน ซึ่งผู้สูงอายุได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่น่าสนใจ โดยสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

“ถ้าได้ข้อมูลอะไรมาอย่าเพิ่งตัดสินใจ ต้องปรึกษาลูก ญาติ ๆ แล้วค่อยตัดสินใจ” (ป้าวรรณ)

“อย่าไปเชื่ออะไรมาก ฟังหลาย ๆ ทาง อย่ามั่นใจตัวเองมากเกินไป เราสูงอายุแล้วจะถูกตลอด ต้องฟังคนอื่นด้วย ฟังแล้วศึกษา หาข้อมูลว่าจริงไม่จริง อย่าปักใจเชื่อทีเดียว ฟังหูไว้หู” (พี่หมัด)

4. การสนับสนุนทางสังคม พบว่า ผู้สูงอายุมีเครือข่ายสังคมที่คอยสนับสนุนช่วยเหลือทั้งในด้านข้อมูลและการใช้งานสื่อออนไลน์ จากสมาชิกในครอบครัว เพื่อน ชุมชนและสังคมรอบข้าง ซึ่งบุคคลเหล่านี้เป็นตัวช่วยที่สำคัญ ตามข้อมูลที่ผู้สูงอายุกล่าวมา ดังนี้

“การเป็นกลุ่มก้อนของเครือข่ายสังคมเป็นเรื่องสำคัญ เราควรเอาตัวเองไปอยู่ในกลุ่ม เปิดรับสิ่งใหม่ เปิดรับความรู้ใหม่ ถ้าเราอยู่ในบรรยากาศแบบไหนเราก็จะเป็นคนแบบนั้น” (พี่ชู)

นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังได้รับการสนับสนุนทางสังคม ในรูปแบบการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารจากลูกหลาน เพื่อนฝูง ทำให้ได้รับรู้ข้อมูลที่หลากหลาย ทั้งในแง่ของการป้องกันภัยจากสื่อ การใช้สื่ออย่างถูกต้องเหมาะสม ตามข้อมูลที่ผู้สูงอายุกล่าวมา ดังนี้

“หลานที่เป็นวัยรุ่น เขาจะรู้มากกว่าเรา อันไหนที่เราไม่รู้ก็จะให้เขาแนะนำ หรือในกลุ่มเพื่อนก็จะแนะนำช่วยเหลือกันเรื่องข้อมูลข่าวสารพูดคุยแล้วบอกต่อกันไป” (พี่แมว)

“...การพบปะเพื่อนฝูง มันก็ได้แลกเปลี่ยนความคิด ได้พูดคุยอะไรกันมากขึ้น ทำให้เราฉลาดขึ้นอะ ถ้าอยู่แต่ในบ้าน เราไม่รู้อะไรเลย”
(พี่จิด)

ดังนั้น เครือข่ายทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว เพื่อน หรือ คนรอบข้าง นับได้ว่าเป็นตัวช่วยสำคัญที่อำนวยความสะดวกและส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถใช้สื่อออนไลน์ได้อย่างเหมาะสม

ระยะที่ 2 การนำงานวิจัยสู่การพัฒนา

ผลที่ได้จากการศึกษาในขั้นวิจัยเป็นส่วนสำคัญที่นำมาใช้ต่อยอดในการพัฒนาหลักสูตรการใช้สื่อออนไลน์อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทันสำหรับผู้สูงอายุในอนาคต เพื่อขยายผลให้ครอบคลุมสู่พื้นที่อื่นในกรุงเทพมหานคร พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้นักศึกษาที่สนใจเข้ารับการฝึกอบรม ได้ทำกิจกรรมร่วมกับผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายกลุ่มอาสาสมัครเทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนการใช้งานสื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ โดยมีเป้าประสงค์หลักคือการสร้างชุมชนระหว่างวัยและพัฒนากลุ่มอาสาสมัครเทคโนโลยีสนับสนุนการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุให้เกิดความปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน ซึ่งสอดคล้องตามนโยบายของกรุงเทพมหานครเพื่อสร้างกลุ่มอาสาสมัครเทคโนโลยี (อสท.) ในการเป็นตัวช่วยด้านเทคโนโลยีสำหรับคนกรุงเทพมหานคร เพื่อพัฒนาเครือข่ายคนรุ่นใหม่ต่อการเป็นอาสาสมัครที่สนับสนุนกิจกรรมด้านดิจิทัลของประชาชน โดยใช้องค์ความรู้เกี่ยวกับดิจิทัลมาพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ด้านการเข้าถึงสิทธิและผลประโยชน์จากรัฐ ตลอดจนการใช้สื่อในการพัฒนาตนเองสำหรับผู้สูงอายุและสร้างโอกาสในการเพิ่มรายได้ต่อไปในอนาคต

คณะผู้วิจัยได้รวบรวมประเด็นที่สำคัญจากการศึกษาวิจัยมาประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ “ชุมชนสูงวัยเพื่อการใช้สื่อ

ออนไลน์อย่างรู้เท่าทัน” (Young Old, Young Online, Young Smart) โดยมี
โจทย์หลักสำคัญ คือ ทำอย่างไรให้ผู้สูงอายุสามารถใช้สื่อออนไลน์ได้อย่าง
ปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน

ลักษณะกิจกรรม

เป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการที่มุ่งเน้นการทดลอง คิดจริง
ทำจริง และถอดบทเรียนร่วมกันจากผู้เข้าร่วมอบรม โดยสมาชิกที่เข้าร่วม
อบรม ประกอบด้วย ผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตกรุงเทพมหานคร ผู้แทนหน่วย
งานจากสำนักงานเขตทั้ง 6 พื้นที่ที่ใช้เป็นแหล่งเก็บข้อมูล ได้แก่ เขตบางซื่อ
เขตสัมพันธวงศ์ เขตสาทร เขตบางกะปิ เขตหนองแขม และเขตทวีวัฒนา
รวมทั้งนักวิชาการ ประชาชนผู้สนใจทั่วไป นักศึกษา และภาคประชาสังคม

กิจกรรมหลักที่ใช้ ได้แก่ **กิจกรรมเสวนา “การใช้สื่อ
ออนไลน์ในปัจจุบันของผู้สูงอายุ”** โดยเน้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์
ร่วมกัน กิจกรรมอภิปรายกลุ่ม (Discussion) **“ข่าวก่อนแชร์ ใช่หรือมั่ว ข่าว
หรือไม่”** และการจัดกิจกรรมย่อยเพื่อสร้างการตระหนักรู้เกี่ยวกับการรู้เท่า
ทันสื่อ คือ **กิจกรรมผู้สูงอายุ-รู้เท่าทันสื่อ (ติดตาม 5 คำถาม รู้เท่าทันสื่อ)**
และกิจกรรมสุดท้ายคือ **กิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) “สร้างชุมชน
ออนไลน์ระหว่างวัยเพื่อการใช้สื่ออย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่า
ทัน”** โดยการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุและนักศึกษาที่เป็นอาสา
เทคโนโลยี เพื่อร่วมกันทดลองเป็นผู้ผลิตสื่อสร้างสรรค์ ผ่าน TikTok (การ
ทำงานร่วมกันระหว่างวัย)

ในแต่ละกิจกรรม ออกแบบการเรียนรู้โดยเน้นการสร้างพื้นที่
ปลอดภัย และเตรียมความพร้อมผู้เข้าร่วมอบรม ชวนสนทนาแลกเปลี่ยน
ประสบการณ์เกี่ยวกับการใช้สื่อของผู้สูงอายุ โดยใช้คำถามที่เข้าใจง่าย

ยกตัวอย่างเช่น

เมื่อพูดถึงคำว่า “สื่อ” นึกถึงอะไร

ช่องทางการเสฟสื่อที่เราใช้บ่อยที่สุดคืออะไร เพราะว่าอะไร
ช่วงนี้เราชอบดูสื่อประเภทไหน และสื่อที่น่าสนใจอย่างไร
ในความเข้าใจของท่านคิดว่ากรรู่เท่าทันสื่อคืออะไร

- กิจกรรมใช้หรือมั่ว ชัวร์หรือไม่ เพื่อช่วยในการสำรวจความคิด ความเชื่อ ที่ถูกส่งต่อผ่านประสบการณ์ของแต่ละบุคคล เปิดรับความคิดเห็น แลกเปลี่ยนมุมมองที่แตกต่าง

- กิจกรรมแฟนพันธุ์แท้สื่อ เพื่อช่วยในการทำควมเข้าใจกลยุทธีของการสร้างสื่อที่แสดงให้เห็นว่าสื่อล้วนถูกประกอบสร้าง และจัดกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้สูงอายุดสามารถตรวจสอบข้อมูล ตรวจสอบสื่อ และตรวจสอบความรู้สึกตนเองในขณะที่เสฟสื่อได้ โดยเริ่มต้นจากการหยุดคิด ตั้งคำถาม ตรวจสอบแหล่งที่มาและหาข้อมูลเพิ่มเติม รวมทั้งการนำเสนอกลยุทธีสื่อที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเป้าหมาย วิธีการนำเสนอ การสร้างภาพจำ การทำให้เป็นกระแส รวมทั้งการสร้างภาพลักษณ์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ผู้สูงอายุดได้ตระหนักรู้ถึงที่มาที่ไปของสื่อแต่ละชนิด

- กิจกรรมวิเคราะห์สื่อ เพื่อช่วยในการวิเคราะห์สื่ออย่างรู้เท่าทันจาก 5 คำถาม ดังนี้

1. สื่อนี้มาจากไหน ใครเป็นคนสร้าง (ผู้ผลิต/เจ้าของสินค้า/บุคคลที่เกี่ยวข้อง)
2. ทำไมสื่อนี้ถึงน่าสนใจ (เรื่องราว/เทคนิค ได้แก่ ภาพ แสง สี เสียง)
3. อะไรที่แฝงอยู่ในสื่อ (ความคิด ความเชื่อ/มุมมองทัศนคติ/ค่านิยม)
4. สื่อนี้ต้องการอะไรจากเรา (เงิน/แฟนคลับ/พรรคพวก)

5. สื่อนี้ทำให้ส่งผลกระทบอย่างไร ทำไมเราถึงคิดแบบนี้ และคิดว่าคนอื่นคิดอย่างไร

การวิเคราะห์สื่อในประเด็นดังกล่าวกระตุ้นให้ผู้สูงอายุ ได้คิดวิเคราะห์เชื่อมโยงกับประเด็นด้านเพศ ชั่ววัย การศึกษา ประสบการณ์ ส่วนบุคคล เชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ถิ่นที่อยู่อาศัย การเลี้ยงดู และสถานะทางสังคม เป็นต้น เพื่อให้ผู้บริโภคสื่อสามารถเข้าใจบริบทสังคมรอบข้าง ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์

• กิจกรรมผู้สร้างสื่อ

กิจกรรมนี้ผู้สูงอายุได้ออกแบบความคิดของตนเองเพื่อจัดทำสื่อสร้างสรรค์ร่วมกับกลุ่มนักศึกษา อันเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างวัย ภายใต้โจทย์เล่าเรื่องผ่าน TikTok ในหัวข้อ “ผู้สูงอายุอยากบอกว่า.....”

หลังจากจบกิจกรรม ได้มีการถอดบทเรียนร่วมกันในประเด็นคำถามหลักว่า ความรู้สึกหลังการเข้าร่วมกิจกรรมและสิ่งที่ได้เรียนรู้จากกิจกรรมเป็นอย่างไร ซึ่งเป็นการสะท้อนความคิด ความรู้สึกของผู้สูงอายุที่ช่วยในการสะท้อนตนเอง ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความภาคภูมิใจในตน และมีความกระตือรือร้นในการหาความรู้ และสามารถใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มต่างวัยได้อย่างมีความสุข

ภาพรวมของการจัดกิจกรรมข้างต้นส่งเสริมให้ผู้สูงอายุ ได้ฝึกทักษะทั้งในฐานะผู้เสพสื่อและผู้ผลิตสื่อ โดยการทำความเข้าใจถึงที่มาที่ไปของสื่อ การวิเคราะห์เนื้อหาสื่อว่าสื่อแบบไหนที่ควรเชื่อถือ และสื่อแบบไหนที่ไม่ควรเชื่อถือ รวมทั้งการร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับมุมมองต่าง ๆ และทำความเข้าใจกลยุทธ์ของสื่อว่า สื่อทั้งหลายล้วนถูกประกอบสร้าง

ทั้งนี้ นอกจากการประเมินความพึงพอใจในการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมใน 1 สัปดาห์ได้มีการโทรศัพท์สัมภาษณ์

เพื่อติดตามประเมินผลผู้เข้าร่วมกิจกรรมว่าหลังจากผ่านไปแล้ว 1 สัปดาห์ว่ามีพฤติกรรมในการใช้สื่อออนไลน์หรือไม่ อย่างไร รวมถึงการวางแผนติดตามประเมินผลต่อเนื่องในช่วง 3 เดือน และ 6 เดือนหลังเข้าร่วมการอบรม

อภิปรายผลการวิจัย

ปัจจุบันผู้สูงอายุได้ใช้สื่อออนไลน์เป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสารเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้พูดคุยกับสมาชิกในครอบครัวและใช้เพื่อบริโภคข้อมูลข่าวสาร ทั้งในแง่ของความบันเทิงและการแสดงความคิดเห็น อารมณ์ ความรู้สึก เพื่อให้เกิดการยอมรับ การได้รับการดูแลเอาใจใส่ได้รับกำลังใจจากคนรอบข้าง รวมถึงใช้เป็นช่องทางในการประกอบอาชีพผ่านสื่อออนไลน์ด้วยเช่นกัน จากข้อมูลในการวิจัยนี้พบว่า ส่วนใหญ่ผู้สูงอายุมีการใช้งานผ่านแอปพลิเคชัน Line, Facebook และ YouTube เป็นหลัก ซึ่งกลุ่มผู้สูงอายุที่ใช้สื่อออนไลน์พบในช่วงอายุตั้งแต่ 60-87 ปี และมีการใช้งานอย่างสม่ำเสมอ กล่าวคือ ภายในหนึ่งสัปดาห์มีการใช้งานสื่อเฉลี่ยมากถึง 6 วัน แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุมีการใช้งานสื่อออนไลน์ในระดับมาก เนื่องด้วยความสะดวกในการใช้สื่อออนไลน์สามารถเข้าถึงได้ง่ายเพียงใช้โทรศัพท์มือถือสมาร์ทโฟนก็สามารถเข้าถึงสื่อออนไลน์ได้ทันที ถึงแม้ว่าการใช้งานสื่อเหล่านี้มีค่าใช้จ่าย แต่ผู้สูงอายุยินยอมที่จะจ่ายเงินเพื่อการใช้งาน โดยที่ผู้สูงอายุให้ความเห็นว่าการใช้สื่อเป็นสิ่งจำเป็น และเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างในการดำรงชีวิตที่นอกเหนือจากปัจจัยสี่

หากพิจารณาเกี่ยวกับทักษะการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุพบว่า สถานภาพการสมรสส่งผลทักษะการใช้สื่อออนไลน์ กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพการสมรสที่จดทะเบียนหรืออาศัยอยู่ด้วยกัน รวมทั้งอื่น ๆ เช่นสถานะหม้าย หรือหย่าร้าง มีทักษะการใช้สื่อที่แตกต่างกันชัดเจนตามนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพที่พบว่า

ผู้สูงอายุกล่าวถึงการใช้สื่อออนไลน์เป็นช่องทางสำคัญที่ทำให้สามารถติดต่อกับสื่อสารกับสมาชิกในครอบครัวได้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกัน จากผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุได้รับการสนับสนุนทางสังคมด้านข้อมูลข่าวสารจากคนรอบข้างเรื่องข้อมูลข่าวสารในระดับมาก ดังนั้น สมาชิกในครอบครัว บุคคลรอบข้าง หรือผู้ดูแลเป็นส่วนหลักสำคัญต่อการสนับสนุนทางสังคมที่สัมพันธ์กับการมีสถานภาพสมรสที่จดทะเบียนหรืออาศัยอยู่ด้วยกันส่งผลต่อทักษะการใช้สื่อของผู้สูงอายุ กล่าวคือ ผู้ดูแลและผู้ที่อยู่ใกล้ชิดผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นคู่สมรสหรือบุตรมักจะให้การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร ส่งผลให้ผู้สูงอายุสามารถนำข้อมูลที่เป็นประโยชน์เหล่านี้ไปใช้ประกอบการตัดสินใจ พิจารณาข้อมูลข่าวสารที่ได้รับ อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนทางอารมณ์จากการใช้สื่อออนไลน์ผ่านเครือข่ายสังคม ทำให้ผู้สูงอายุรับรู้ได้ว่าตนเองมีคนคอยดูแลเอาใจใส่ คอยเป็นห่วงเป็นใย ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกผูกพัน รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า ทำให้ผู้สูงอายุได้รับการยอมรับและเป็นส่วนหนึ่งของสังคมจากการติดต่อกับสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์

ทั้งนี้ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มและการสังเกต พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุมีความกังวลค่อนข้างมากเกี่ยวกับความเสี่ยงต่อความปลอดภัยจากการใช้สื่อออนไลน์ ทำให้ผู้สูงอายุจำเป็นต้องใช้วิจารณญาณในการใช้สื่ออย่างรู้เท่าทัน นอกจากนี้ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือการได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัว เพื่อน และคนใกล้ชิดในการใช้สื่อ ดังนั้น การสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ผู้สูงอายุเกี่ยวกับแนวทางการใช้งานสื่อได้อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน ประกอบกับการได้รับแรงสนับสนุนจากบุคคลรอบข้างผู้สูงอายุจึงเป็นสิ่งที่ควรทำควบคู่กันไปเพื่อส่งเสริมซึ่งกันและกัน ดังงานวิจัยของ มนัสสินี บุญมีศรีสง่า และมินตรา สดชื่น (2560) กล่าวว่า เมื่อผู้สูงอายุขาดทักษะและประสบการณ์ในการใช้สื่อออนไลน์หรือประสบปัญหาระหว่างการใช้งาน หากพวกเขาไม่สามารถแก้ไข

ปัญหานั้นได้ด้วยตนเอง ทำให้การเข้าถึงเป็นไปด้วยความยากลำบากจะส่งผลต่อพฤติกรรมในการใช้สื่อครั้งต่อไป กล่าวคือ ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกหวาดกลัว รู้สึกว่าตนเองไม่มีความสามารถ ดังนั้น การสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ผู้สูงอายุและการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่คอยช่วยเหลือสนับสนุน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ตลอดจนภาคประชาสังคม จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากต่อการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถใช้สื่อออนไลน์ได้อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน

ดังนั้น การสนับสนุนทางสังคม (Social Support) จากสมาชิกในครอบครัว เพื่อน ผู้ดูแล หรือผู้ใกล้ชิดของผู้สูงอายุมีผลต่อการใช้งานสื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นการใช้เพื่อติดต่อสื่อสาร การใช้เพื่อบริโภคข้อมูลข่าวสาร หรือการใช้เพื่อสร้างความบันเทิง ทั้งนี้ เมื่อผู้สูงอายุประสบปัญหาจากการใช้สื่อออนไลน์ หรือรู้สึกไม่ปลอดภัยจากการใช้สื่อออนไลน์ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มักจะขอความช่วยเหลือจากสมาชิกในครอบครัว เพื่อน ผู้ดูแล หรือผู้ใกล้ชิด เป็นหลัก เมื่อบุคคลเหล่านี้ให้ความช่วยเหลือ ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความมั่นใจในการใช้งานสื่อมากขึ้น นอกจากนี้ หลักสูตรการอบรมเชิงปฏิบัติการ “ชุมชนสูงวัยเพื่อการใช้สื่อออนไลน์อย่างรู้เท่าทัน” (Young Old, Young Online, Young Smart) เป็นกิจกรรมหลักเพื่อต่อยอดผลจากผลงานวิจัยนี้ ยิ่งทำให้เห็นผลปรากฏเด่นชัดว่าการสร้างพื้นที่ทางสังคมที่ร่วมกันระหว่างวัย ช่วยในการสลายเส้นพรมแดนและเปิดโอกาสผู้สูงอายุและวัยอื่นได้มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันผ่านกิจกรรม นอกเหนือจากการเสริมพลังในการใช้สื่อแล้วยังเป็นการลดช่องว่างระหว่างวัย และลดวาทคติ (ageism) ที่ผู้คนในสังคมอาจจะมองว่าผู้สูงอายุคือผู้ที่มึนงงและไร้ความสามารถ ทั้งนี้ กิจกรรมดังกล่าวยังทำให้คณะผู้วิจัยได้ตระหนักว่าเส้นแบ่งของความเป็น “ผู้สูงวัย” ไม่ใช่แค่เพียงตัวเลขเท่านั้นแต่อยู่ที่การปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย การปรับมุมมอง เปิดใจและเรียนรู้สิ่งใหม่ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้

ผู้สูงอายุตระหนักถึงศักยภาพที่มีอยู่ในตัวและสามารถนำมาพัฒนาตนเองในกลุ่มผู้สูงอายุได้มากขึ้น อันเป็นประโยชน์ต่อตัวผู้สูงอายุ และเป็นประโยชน์ต่อสังคมสูงอายุในปัจจุบันและการพัฒนาในอนาคต

ดังที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการส่งเสริมและพัฒนาทักษะการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุให้ปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน จำเป็นต้องอาศัยทั้งความรู้ ประสบการณ์ ความเข้าใจของผู้สูงอายุและสมาชิกครอบครัว เพื่อน ผู้ดูแล รวมถึงบุคคลใกล้ชิดของผู้สูงอายุร่วมกันสร้างความเข้าใจในประเด็นปัญหาหรืออันตรายจากการใช้สื่อออนไลน์เพื่อลดความเสี่ยง เลี่ยงปัญหาที่จะเกิดขึ้นในแง่ของความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของผู้สูงอายุ ด้วยเหตุนี้การผลักดันนโยบายของภาครัฐในการส่งเสริมการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุอย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทันจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งคณะผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับแนวทางข้อเสนอแนะนโยบายจากรายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย ปี พ.ศ. 2564 เกี่ยวกับการสนับสนุนความเป็นธรรมทางดิจิทัลสำหรับผู้สูงอายุ โดยการจัดสวัสดิการพื้นฐานด้านเทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับสังคมผู้สูงอายุ เพิ่มโอกาสในการเข้าถึงและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการติดต่อสื่อสาร การจัดสวัสดิการความช่วยเหลือทางภาครัฐ การแสวงหาความรู้และข้อมูลที่เป็นประโยชน์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ รวมทั้งการอาศัยกลไกอาสาสมัครในการช่วยเหลือเกื้อกูลให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงสิทธิและส่งเสริมทักษะการใช้สื่ออย่างรู้เท่าทัน นอกจากนี้ รัฐควรให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องความปลอดภัยของผู้ใช้งานสื่อเป็นลำดับต้น เนื่องด้วยปัจจุบันมีมีจรรยาที่แฝงตัวอยู่บนโลกออนไลน์อยู่เป็นจำนวนมาก และมีหลากหลายรูปแบบ ดังนั้น การสร้างความปลอดภัยในระดับมหภาคที่เป็นของรูปแบบหน่วยงาน องค์กร จะเป็นการลดความเสี่ยงสำหรับผู้ใช้งานสื่อได้ในระดับต้น ทำให้สร้างความรู้สึกลดภัยแก่ผู้ใช้งานได้ ทั้งนี้ การสร้างโอกาสในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและสื่อออนไลน์อย่าง

ทั่วถึง ยังเป็นการทำให้เกิดการสร้างงานและอาชีพที่เพิ่มมากขึ้นได้อีกด้วย ซึ่งในปี พ.ศ.2559 รัฐบาลได้ดำเนินการโครงการเน็ตประชารัฐ เพื่อยกระดับโครงสร้างพื้นฐานโทรคมนาคม โดยการขยายโครงข่ายอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงให้ครอบคลุมทั่วประเทศเพื่อสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศ โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกล รวมถึงการสร้างศูนย์ดิจิทัลชุมชน เป็นที่น่าสังเกตว่าการลงทุนในโครงการขนาดใหญ่ดังกล่าว มีข้อจำกัดในเรื่องใดที่ยังไม่สามารถกระจายโอกาสในการเข้าถึงได้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562 นั้น ไม่เพียงแต่ทำให้ผู้สูงอายุต้องแยกตัวออกจากสังคมเท่านั้น แต่ยังถูกจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลและกิจกรรมทางสังคมแบบเสมือน (virtual social event) บนพื้นที่ออนไลน์ ส่งผลให้ผู้สูงอายุถูกตัดขาดทางสังคมชั่วคราว ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลที่สำคัญและรู้สึกแปลกแยกไปโดยปริยาย นอกจากผู้สูงอายุต้องเผชิญกับความเสื่อมถอยทางสุขภาพเกิดภาวะความเจ็บป่วยและความสามารถในการเรียนรู้เปลี่ยนแปลงลงลดน้อยถอยลง ในขณะเดียวกัน ผู้สูงอายุจำนวนมากยังมีข้อจำกัดในการใช้เครื่องมือสื่อสารและเทคโนโลยีดิจิทัลผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตรวมทั้งเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารอย่างสมาร์ทโฟน ทั้งนี้ มีผู้สูงอายุบางกลุ่มอาศัยอยู่เพียงลำพังหรืออยู่ในสถานดูแลระยะยาว หากผู้สูงอายุไม่มีเครือข่ายที่คอยสนับสนุนทั้งด้านความช่วยเหลือและการสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร รวมทั้ง การสนับสนุนทางด้านจิตใจ อาจจะทำให้ผู้สูงอายุถูกตัดขาดทางสังคมเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น สิ่งที่ควรพิจารณาและให้ความสำคัญเพื่อลดปัญหาการเกิดระยะห่างทางสังคมเพิ่มมากขึ้นนั้น อาจไม่ใช่เพียงแค่การรวมกลุ่มทางสังคมเท่านั้น แต่สิ่งที่ควรตระหนักคือการสร้างเครือข่ายทางสังคมทั้งในโลกชีวิตจริงและโลกออนไลน์ให้มีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง โดยสลายกรอบของความแตกต่างของวัย และเชื่อมผู้คนให้สามารถมีปฏิสัมพันธ์กันได้อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทันสื่อได้มากยิ่งขึ้น

องค์ความรู้ใหม่

- *การสร้างหลักสูตร Intervention* ควรนำกิจกรรมที่ผู้สูงอายุสนใจ เป็นกิจกรรมที่อยู่ในชีวิตประจำวัน และสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เน้นวิธีการส่งเสริมการสื่อสารในครอบครัว เพื่อน และคนรอบข้าง โดยการรวมกลุ่มสมาชิกหลากหลายรุ่นมาทำกิจกรรม แลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน เพื่อหลอมรวมระหว่างวัย (Generation Gap) อันก่อให้เกิดการสนับสนุนทางสังคมที่แข็งแกร่งขึ้น ผ่านการสร้างหลักสูตรที่ส่งเสริมสนับสนุนผู้สูงอายุ โดยการเพิ่มความเชื่อมโยงทางสังคม (Social connectivity) ช่วยลดความเหงาโดดเดี่ยว สร้างพื้นที่ทางสังคมและส่งเสริมศักยภาพในการใช้สื่อ เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุรับรู้ได้ถึงประสิทธิภาพในตนเอง (Self-efficacy) อีกทั้งยังเป็นการลดความแปลกแยกทางดิจิทัล (digital exclusion) โดยการเพิ่มโอกาสการเข้าถึงและความสามารถในการใช้สื่อออนไลน์ให้แก่ผู้สูงอายุ

- *การมีส่วนร่วมทางสังคม (Social Engagement and Inclusion)* จำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนทางสังคมที่ดี ส่วนนี้เป็นองค์ประกอบหลักสำคัญที่นำไปสู่การเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมในสังคมส่งผลต่อการรู้คิดของผู้สูงอายุที่มีต่อตนเอง ในขณะเดียวกัน การแยกตัวทางสังคมยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตและความพึงพอใจในชีวิตที่ทำให้สุขภาพทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมเสื่อมถอย

- *การลดความแปลกแยกทางเทคโนโลยี* สามารถทำได้โดยการทำให้การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกัน และส่งเสริมการสนับสนุนทางสังคมตั้งแต่ระดับ ครอบครัว และชุมชนเพื่อสถานการทำงานทุกช่วงวัยร่วมกัน

- *การรวมกลุ่มทางสังคม* ในกลุ่มเพื่อน ครอบครัว และคนรอบข้างจะช่วยในการลดความเสี่ยงต่อการใช้สื่อในทางที่ผิดหรืออาชญากรรม รวมทั้งการตกเป็นเหยื่อในการถูกหลอกลวงผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ เนื่องจาก

กลุ่มเพื่อน (peer group) เป็นการสนับสนุนทางสังคมที่ดีในแง่ของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ และข้อควรระวังที่จะเกิดขึ้นในการใช้สื่อ

• **ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัย** ทำให้ผู้สูงอายุช่วยส่งเสริมการใช้สื่อได้อย่างเหมาะสมและยังช่วยเพิ่มความสัมพันธ์เชิงบวกในครอบครัวได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ข้อเสนอเชิงนโยบายและแนวทางในการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุอย่างปลอดภัยและสร้างสรรค์

1. ส่งเสริมการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่ออย่างรอบด้านสำหรับผู้สูงอายุ และจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการใช้สื่ออย่างถูกต้อง เหมาะสม

2. ส่งเสริมเครือข่ายชุมชนและสังคมให้เกิดความเข้มแข็งสามารถกระจายข้อมูลข่าวสารได้อย่างทั่วถึง เพื่อสร้างโอกาสในการรู้เท่าทันสื่อแก่ผู้สูงอายุ

3. สร้างพื้นที่การมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างวัย และเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้ทำกิจกรรมร่วมกับวัยอื่นที่เป็นสมาชิกในครอบครัว และสังคมรอบนอก เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ลดความเห็นทางด้านความสัมพันธ์

4. สร้างกลุ่มเครือข่ายชุมชนที่ประกอบด้วยบุคคลหลากหลายวัย เพื่อสร้างกลุ่มผู้ที่มีศักยภาพในชุมชน ตามนโยบายอาสาสมัครเทคโนโลยีของกรุงเทพมหานครในการช่วยเหลือสนับสนุนต่อการใช้เทคโนโลยีและสื่อออนไลน์

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้สูงอายุในบริบทพื้นที่ต่างจังหวัดเพื่อเปรียบเทียบข้อมูลองค์ความรู้ และศึกษาถึงความต้องการในการได้รับการสนับสนุนของผู้สูงอายุ ว่ามีความเหมือนต่างกันหรือไม่ อย่างไร เพื่อที่จะสามารถจัดสวัสดิการในการเข้าถึงการใช้อินเทอร์เน็ตและสื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุได้อย่างเหมาะสม
2. จัดกิจกรรมอบรมเพื่อต่อยอดองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย โดยเพิ่มระยะเวลา และเพิ่มความถี่ให้มีความต่อเนื่อง เพื่อศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงในเชิงพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมอบรมว่ามีการเปลี่ยนแปลงก่อนและหลังการเข้าร่วมมากน้อยแค่ไหน อย่างไร

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

ผู้เขียนขอขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหลาย โดยเฉพาะแหล่งทุนสนับสนุนที่กล่าวถึงข้างต้น รวมทั้งแหล่งพื้นที่ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้อำนวยการเขตและเจ้าหน้าที่ทั้ง 6 สำนักงานเขต ได้แก่ เขตทวีวัฒนา เขตสัมพันธวงศ์ เขตหนองแขม เขตบางกะปิ เขตสาทร และเขตบางซื่อ รวมทั้งประธานชุมชนที่ได้ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนเป็นอย่างดี

ขอบคุณอาจารย์ที่ปรึกษา รศ.ดร.เพ็ญจันทร์ ประดับมุข เทอร์เรอร์ ที่คอยสนับสนุน ช่วยเหลือ และให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในทางวิชาการมาโดยตลอด

ขอบคุณ รศ.ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์ ผู้เป็นครูและเป็นเสมือนครอบครัวที่คอยให้กำลังใจและอยู่เคียงข้างลูกศิษย์ทั้งในยามทุกข์และยามสุขเสมอ

ขอบคุณทีมวิจัยทุกท่าน ดร.โกสิน เทศวงษ์, คุณเบญจพร พุดชา, คุณสุธีรา แสนมนตริกุล และทีมผู้ช่วยวิจัยที่ทำงานอย่างแข็งขัน ได้แก่ คุณพัฒน์นฤมล เดชขำ คุณญานิกา นิลแจ้ง และคุณชญานิษฐ์ อ่อนละมุล

ขอบคุณทีมวิทยากร คุณขวัญหทัย สมแก้ว, คุณธีระพงษ์ สีทาโส, คุณชัชฐพล จันทุง, คุณชญานุช อ่วมแจ้ง และคุณอรรณพคุณ พฤษเลิศตระกูล ที่ตั้งใจร่วมกันออกแบบกิจกรรมในการพัฒนาหลักสูตรผู้สูงอายุที่น่าสนใจ นำเรื่องราวสาระความรู้ และพลังงานดี ๆ มาให้แก่ผู้เข้าร่วมและผู้จัดกิจกรรมอย่างเต็มเปี่ยม

ขอบคุณพ่อแม่ (นายสุรพล, นางแจ่มศรี สัจกุล) ที่แม้ไม่ได้มีชีวิตอยู่บนโลกใบนี้แล้ว แต่ยังคงเป็นความรัก เป็นความอบอุ่น และเป็นแรงใจที่สำคัญอยู่เสมอ

ขอบคุณพี่ชาย (นายณัฐพล สัจกุล) ที่คอยสนับสนุน ให้กำลังใจ ช่วยปรับอารมณ์ ปรับสมดุลให้กันเสมอ

ขอบคุณคุณเมฆะ หมั่นพินิจ และอาจารย์ธนาพันธ์ ทับทิมหิน ที่ช่วยเหลือเรื่องการใช้ภาษาอังกฤษ ให้คำปรึกษาในการปรับแก้ภาษา จนกระทั่งบทความนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

สุดท้าย ขอขอบคุณผู้เข้าร่วมวิจัยทุกท่านที่เสียสละเวลา และให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลอย่างเต็มที่ ให้ความรู้สึกเป็นกันเอง ทำให้การวิจัยนี้เป็นไปด้วยความสนุกสนาน รู้สึกอบอุ่น และได้ประสบการณ์ที่ดีไว้ให้จดจำ

เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม (References)

ภาษาไทย

- กชกร บุญยพิทักษ์สกุล. (2561). ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างรู้เท่าทันของนักศึกษาปริญญาตรีในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. *วารสารพฤติกรรมศาสตร์*, 25(2), 39-59.
- ประสิทธิ์ชัย นราภรณ์. (2561). คุณภาพความสัมพันธ์และแรงสนับสนุนทางสังคมในฐานะตัวแปร เชื่อมโยงระหว่างโซเชียลคอมเมิร์ซกับความตั้งใจซื้ออย่างต่อเนื่อง. *วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*, 13(1), 44-69.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล, จงจิตต์ ฤทธิรงค์, ศุทธิดา ชนวนัน, ณปภัช สัจจนกุล, สุภรต์ จรัสสิทธ และกาญจนา เทียนลาย. (2565). *สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2564*. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.
- ปริญญานงค์ ดงหงษ์. (2558). *แนวโน้มที่จะเป็นผู้สูงวัยที่มีคุณภาพภายหลังเกษียณอายุ: แบบจำลองความสัมพันธ์ระหว่างมุมมองโลกในแง่ดี ความเหนื่อยหน่าย และภาระงานของพยาบาล วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยมหิดล. มหาวิทยาลัยมหิดล/นครปฐม*.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2559). *สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2559*. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มนัสสินี บุญมีศรีสง่า และมินตรา สดชื่น. (2560). รูปแบบการใช้โซเชียลมีเดียของผู้สูงอายุในสังคมไทย กรณีศึกษาเขตกรุงเทพมหานคร. สืบค้นจาก <http://repository.rmutr.ac.th/bitstream/handle/123456789/>
- เล็ก สมบัติ, ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และธนิกันต์ ศักดาพร. (2554). *ภาวะสูงวัยอย่างมีคุณภาพประโยชน์กับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในประเทศไทย (รายงานวิจัย)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

- สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. (2565).
สำรวจการมีกรใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน
พ.ศ. 2565 (ไตรมาส 1).
- สิทธิพร สุทธ, วชิรินทร์ สุทธิชัย และพงษ์ศักดิ์ ชิมมอนด์. (2561). รายงาน
การวิจัยเรื่องรูปแบบความสุขของผู้สูงวัยในจังหวัดมหาสารคาม.
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ. (2554). ผู้สูงอายุในประเทศไทย รายงานบทวน
องค์ความรู้และสถานการณ์ในปัจจุบัน ตลอดจนข้อเสนอแนะทาง
นโยบายและการวิจัย. กรุงเทพฯ: คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

- Malik, M. M., Cortesi, S., & Gasser, U. (2013). The challenges of defining
'news literacy. *Berkman Center Research Publication* (2013-20).
- Diteeyont, W., & Ku, H.Y. (2021). Internet literacy among the elderly in
Thailand. *Educational Media International*, 58(3), 248-260.
- Jones-Jang, S. M., Mortensen, T., & Liu, J. (2021). Does Media Literacy Help
Identification of Fake News? Information Literacy Helps, but Other
Literacies Don't. *American Behavioral Scientist*, 65(2), 371-388.
<https://doi.org/10.1177/0002764219869406>
- Liping Fu & Yu Xie. (2021). The Effects of Social Media Use on the health
of Older Adults: An Empirical Analysis Based on 2017 Chinese
General Social Survey. *Healthcare*, 2021, 9(9), 1143. <https://doi.org/10.3390/healthcare9091143>

The Studying of Community Waste Management Model Motivation from Community Social Capital : A Case Study of BangRawnok Moo 7, MahaSawat Subdistric, BangKruai District Nonthaburi Province¹

Wuttichai Saybunjaung²

Abstract

Accelerating the process of economic growth by using transportation development and expanding the production base to a potential region may partially cause community waste problems. Some

¹ This article summited and synthesized in partial fulfillment of the research on The Community Self-Organization Competency Case Study of BangRawnok Moo 7 MahaSawat Subdistrict BangKruai District Nonthaburi Province

² Acting Sub Lt. Wuttichai Saybunjaung; a lecturer in The Faculty of Humanities and Social Sciences, Valaya Alongkorn Rajabhat University under The Royal Patronage, Email: wuttichai@vru.ac.th

* **Corresponding Author:** Wuttichai Saybunjaung; a lecturer in The Faculty of Humanities and Social Sciences, Valaya Alongkorn Rajabhat University under The Royal Patronage, Email: wuttichai@vru.ac.th

communities resolve this issue by using community social capital such as leaders and community alliances for community development. Bang Rawnok Moo 7, Maha Sawat Subdistrict, Bang Kruai District Nonthaburi Province was a community encountering a waste problem, resolved through community social capital. This qualitative research studied the community waste management motivational model though community social capital.

Results were that individual social capital was used during the initial stage, including leaders, community alliances, and abbot of Wat Kho Non Maha Sawat. Secondly, community organization grants enlisted leaders village health volunteers a village committee, volunteers protecting natural resources and the environment, school health, social development and security, and security, Volunteers Wat Kho Non Maha Sawat School, Kho Non Maha Sawat Temple, and Maha Sawat Health Promoting Hospital. Thirdly social capital of natural resources was influential through Khlong Maha Sawat. Fourthly agency and network social capital were operational through Bang Kruay District community Development office, Community Organization Development Institute, and Maha Sawat Subdistrict Non-Formal Education Center. Finally three important processes resolved the community waste problem: 1) raising community awareness to grasp the significance of community environmental problems 2) shaaring waste separation knowledge and 3) collaborating with agencies establishing a waste bank to manage waste sustainably.

Keywords: Motivation model, Social capital, Community management, Waste

การศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไข ปัญหาขยะในชุมชนด้วยทุนทางสังคม ของชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนบางราวนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี¹

วุฒิชัย สายบุญจวง²

บทคัดย่อ

การเร่งรัดการขยายตัวทางเศรษฐกิจด้วยการพัฒนาระบบ
การคมนาคม การขยายฐานการผลิตไปสู่ภูมิภาคได้ก่อให้เกิดปัญหาขยะกับ
ชุมชน แต่อย่างไรก็ดียังมีบางชุมชนได้ลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาโดยใช้ทุนทาง

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งและสังเคราะห์จากงานวิจัย เรื่อง ศักยภาพการจัดการตนเองของชุมชน
ที่มีลักษณะความเป็นเมืองสู่ชุมชนเข้มแข็ง กรณีศึกษาชุมชนบางราวนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์
อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

² อาจารย์ว่าที่ร้อยตรีวุฒิชัย สายบุญจวง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ อีเมล: wuttichai@vru.ac.th

* ผู้ประพันธ์บรรณานุกรม: วุฒิชัย สายบุญจวง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ อีเมล: wuttichai@vru.ac.th

สังคมที่เกิดจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เช่น ผู้นำ ภาคีการพัฒนา มาเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา ชุมชนบางรายนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี เป็นชุมชนที่พบปัญหาขยะและจากสภาพปัญหาชาวชุมชนได้ลุกขึ้นมาแก้ไขโดยการใช้ทุนทางสังคมของชุมชน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะด้วยทุนทางสังคมโดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่าทุนทางสังคมที่นำมาใช้ขับเคลื่อนแก้ปัญหาในระดับแรก คือทุนระดับบุคคล ได้แก่ ผู้นำและแกนนำชุมชน เจ้าอาวาสวัดโค่นอนมหาสวัสดิ์ ระดับที่สอง คือ ทุนระดับกลุ่มและองค์กรชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้นำ อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขในโรงเรียน อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กลุ่มจิตอาสา โรงเรียนและวัดโค่นอนมหาสวัสดิ์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลมหาสวัสดิ์ ระดับที่สาม คือทุนทางสังคมระดับทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่คลองมหาสวัสดิ์ ระดับที่สี่ คือทุนทางสังคมระดับหน่วยงานและเครือข่าย ได้แก่สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางกรวย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนตำบลมหาสวัสดิ์ สำหรับการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะมีกระบวนการทำงานสำคัญ 3 ขั้นตอนคือ 1. การสร้างความตระหนักให้กับประชาชนเห็นความสำคัญของปัญหาขยะ 2. การให้ความรู้เรื่องการคัดแยกขยะ และ 3. แกนนำร่วมมือกับหน่วยงานและตั้งกลุ่มธนาคารขยะเพื่อจัดการขยะให้เกิดความยั่งยืน

คำสำคัญ: การขับเคลื่อน, ทุนทางสังคม

บทนำ

การพัฒนาประเทศในระยะของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติชาติ ฉบับที่ 1-4 (2504-2524) ซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน ผลิติดภาคอุตสาหกรรมแทนการนำเข้าตลอดจนการกระจายโครงสร้างพื้นฐานไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ประกอบกับการเร่งรัดการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยการปูพื้นฐานสำคัญ ๆ ทางเศรษฐกิจของประเทศอีกทั้งการกระจายโครงสร้างพื้นฐานไปภูมิภาคได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาในหลายด้าน อาทิ เศรษฐกิจขยายตัวเพิ่มขึ้นและเกิดการพัฒนาระบบทางหลวงแผ่นดิน อีกทั้งจากการปรับโครงสร้างพื้นฐานเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจ การให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อพัฒนาประเทศไทยให้เป็นฐานการผลิตเพื่อการส่งออก การเพิ่มความสามารถในการแข่งขันและการมุ่งสู่การเป็นกลุ่มประเทศ อุตสาหกรรมใหม่ (New Industrialization Countries: Nics) การให้ความสำคัญกับการกระจายการพัฒนาสู่ระดับจังหวัดและชนบท เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาคน ซึ่งผลจากการพัฒนาดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความสำเร็จตั้งแต่การขยายการพัฒนาไปสู่ชนบท การศึกษาภาคบังคับครอบคลุมถึงร้อยละ 98 มีสถานอนามัยครบทุกตำบลและโรงพยาบาลอำเภอร้อยละ 75.5 เป็นต้น (สรเสรีบุญวงศ์ช่อ, 2554)

ทั้งนี้จากการมุ่งพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศไทยที่ประสบผลสำเร็จในหลายด้านดังกล่าว แต่ในทางกลับกันผลพวงที่ตามมาจากการพัฒนาอีกด้านหนึ่งคือ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ถูกนำมาใช้เพื่อตอบสนองการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยพื้นที่ป่าไม้ถูกทำลายไปถึง 7,000,000 ไร่ ในช่วงกว่า 40 ปีที่ผ่านมา ซึ่งในปี 2550 ประเทศไทยเหลือพื้นที่ป่าเพียงร้อยละ 33 ของพื้นที่ประเทศ ตลอดจนทรัพยากรชายฝั่งลดความอุดมสมบูรณ์ลงโดยป่าชายเลนลดลงจาก 2,000,000 ไร่เหลือ

1,500,000 ไร่ และอัตราการจับสัตว์น้ำลดลงถึง 3 เท่า (สำนักงานคณะกรรมการและพัฒนากิจการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2550) อีกทั้งจากการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการที่ประชาชนต้องการอุปโภคบริโภค ตลอดจนความต้องการของเหล่านายทุนที่ต้องการเพิ่มกำลังการผลิตเพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน ก็ได้มีสิ่งตามมาคือการเกิดของเสียจากกระบวนการผลิตรวมถึงวัตถุที่เสื่อมสภาพ ภาชนะบรรจุของปนเปื้อนและของเหลือที่ใช้ ซึ่งจะพบว่าในปี 2565 ประเทศไทยมีโรงงานอุตสาหกรรมที่ได้รับอนุญาตอย่างถูกต้องประมาณ 70,000 แห่ง และในแต่ละปีจะมีกากของเสียอุตสาหกรรมมากถึง 37 ล้านตัน (อรยา จันทมาลา และไททัศน์ มาลา, 2565)

นอกจากนี้สภาพปัญหาการเพิ่มขึ้นของขยะยังเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่มีความสำคัญซึ่งเห็นได้จากในปี 2565 มีขยะมูลฝอยเกิดขึ้น 25.70 ล้านตัน หรือ 70,411 ตัน/วัน ซึ่งกระจายตัวไปตามภูมิภาคต่าง ๆ มีอัตราการเกิดขยะมูลฝอย เมื่อเทียบกับจำนวนประชากร เฉลี่ยเท่ากับ 1.07/คน/วัน (กรมควบคุมมลพิษ, 2565) อย่างไรก็ตามจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมทางสังคม คนรุ่นใหม่ย้ายถิ่น รวมถึงปริมาณประชากรแฝงและการขยายตัวของความเป็นเมืองอาจส่งผลให้ปริมาณขยะเพิ่มขึ้นกว่าความสามารถในการจัดการ ตลอดจนการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีนวัตกรรม ระบบดิจิทัลอาจทำให้ขยะอิเล็กทรอนิกส์และขยะประเภทใหม่ ๆ มีจำนวนเพิ่มขึ้น (กรมควบคุมมลพิษ, 2564) ทั้งนี้จากผลการของการพัฒนาดังกล่าว จึงเป็นปัญหาในลักษณะของการพัฒนาที่ไม่สมดุลระหว่างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตลอดจนคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม ซึ่งรายได้ประชาชนส่วนใหญ่ตกไปอยู่กับกลุ่มคนรวยและคนบางกลุ่มที่อยู่ใกล้โอกาสในการแสวงหาโอกาสที่จะเข้าถึงเท่านั้นและส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นทั้งในชนบท ชุมชนย่านชานเมืองเกิด

ภาวะอ่อนแอในหลายด้าน ทั้งการต้องพึ่งพาตลาด พ่อค้าคนกลาง ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติและการรวมกลุ่มรวมตัวตามประเพณีถูกกลืนเลือนและเริ่มสูญหายไปหรือกล่าวได้ว่าลักษณะการพัฒนาที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาที่ไม่สมดุลและไม่ยั่งยืน การไม่คำนึงถึงระดับความเหมาะสมกับบริบทของประเทศ ภูมิสังคม หรืออัตลักษณ์ขององค์กรหรือความพร้อมของคนและระบบ

จากผลการพัฒนาระหว่างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ดังกล่าว การพัฒนาประเทศในระยะต่อมาจึงมีการให้ความสำคัญกับการใช้ทุนทางสังคมของประเทศ ซึ่งทุนทางสังคมนี้หมายถึง คุณค่าทางสังคมที่เกิดจากความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข เช่น ระเบียบ จารีตประเพณี วิถีปฏิบัติของชุมชนและความไว้วางใจกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งทุนทางสังคมยังเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาชุมชน สังคม ตลอดจนนำมาสร้างหรือต่อยอดให้เกิดมูลค่าเพิ่มในการสร้างอาชีพ และรายได้ให้แก่คนในชุมชนการแก้ไขปัญหาความยากจนและทั้งนี้หากพิจารณาประเด็นในการแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยการใช้ทุนทางสังคมของชุมชนเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญ เพราะทุนทางสังคมของชุมชนมีความเกี่ยวข้องโดยตรงหรือโดยอ้อมกับความร่วมมือร่วมใจ ซึ่งกล่าวได้ว่าทุนทางสังคมสามารถลดช่องว่างระหว่างคนกับคน คนกับสถาบันหรือระหว่างสถาบันทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนสามารถทำงานร่วมกันได้ ซึ่งเมื่อได้ก็ตามที่คนได้มองเห็นผลประโยชน์ร่วมกัน มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มองเห็นคุณค่ามีความคาดหวังและเป้าหมายร่วมกัน (common purpose) ก็จะทำให้คนหรือสถาบันสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เรียกว่าทุนทางสังคมซึ่งจะช่วยให้สามารถทำงานร่วมกันจนบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ (วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์, 2548) อีกทั้งทุนทางสังคมยังเป็นส่วนหนึ่งของศักยภาพ

การจัดการตนเองของชุมชนและเป็นแนวทางในการเสริมและเพิ่มพูนความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งทุนทางสังคมของชุมชน เป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงการแลกเปลี่ยนของคนในชุมชนทั้งงาน เงิน และข้อมูลที่ส่งผลกระทบต่อทางบวกต่อการแก้ปัญหา การจัดการร่วมกันเพื่อสมาชิกชุมชน การร่วมมือกันซึ่งแสดงให้เห็นความเชื่อมั่นและการยอมรับซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการตนเองของชุมชน (ชนิษฐา นันทะบุตร และคณะ, 2560)

อย่างไรก็ดีในขณะที่บางชุมชนท้องถิ่นจำนวนมากได้ถูกกระแสของการพัฒนาพัดพาให้เผชิญกับปัญหาต่าง ๆ แต่ในขณะที่ยังมีชุมชนอีกจำนวนหนึ่งสามารถปรับตัวและกำหนดทางเลือกในการพัฒนาของตนเอง แทนการปล่อยตัวเองไปตามแนวทางการพัฒนาที่กำหนดจากภายนอกชุมชน ซึ่งชุมชนเหล่านี้ได้สร้างเงื่อนไขและกระบวนการบางอย่างเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมที่รุกรานเข้ามาจากภายนอกชุมชน (นภาพรณี หะวานนท์, เพ็ญศิริ จีระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไธสง, 2550)

ชุมชนบางรวนกก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อันเป็นแหล่งรองรับการพัฒนาจากเมืองหลวงและยังถูกถาโถมด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ และเริ่มแปรเปลี่ยนสภาพจากชุมชนชนบทกลายเป็นชุมชนที่มีลักษณะของความเป็นเมือง มีการอพยพของคนต่างถิ่นเพื่อเข้ามาแสวงหาโอกาสและหางานทำ สภาพพื้นที่ถูกแปรเปลี่ยนเป็นแหล่งที่พักอาศัยของคนเมืองในลักษณะของโครงการหมู่บ้านจัดสรร เกิดการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมและความเจริญเริ่มเข้าสู่พื้นที่ผ่านโครงการพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภคพื้นที่ เช่น โครงการก่อสร้างถนน และการขยายระบบไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชน จากความเจริญที่เข้าสู่ชุมชนชนบทได้ส่งผลให้ชาวชุมชนบางส่วนเริ่มขายที่ดินให้กับนายทุนเพื่อสร้างหมู่บ้านจัดสรร

และตนเองต้องอพยพโยกย้ายออกจากพื้นที่และนอกจากนี้จากกระแสการ
พัฒนาและความเจริญจากภาคเมืองที่ถาโถมเข้าสู่ชุมชนได้ส่งผลให้เกิดปัญหา
ทั้งต่อการดำรงชีวิตของชาวชุมชนที่ต้องเปลี่ยนการอยู่แบบดั้งเดิมต้องปรับ
เปลี่ยนเป็นการใช้ชีวิตในลักษณะของสังคมเมืองและปรับรูปแบบการดำเนิน
ชีวิตที่ต้องเป็นการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลต่างถิ่นและสภาพพื้นที่ภายใน
ชุมชนอันเกิดจากปริมาณขยะที่เพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นปัญหาขยะล้นชุมชน
ที่ส่งผลต่อวิถีการดำรงชีวิต ทัศนียภาพของชุมชนและกลายเป็นแหล่งเพาะ
เชื้อโรคต่าง ๆ ที่มาพร้อมกับพาหะนำโรคจากขยะต่าง ๆ อย่างไรก็ดีแม้ว่าใน
ภาพรวมของชุมชนที่ต้องตกอยู่ในสภาพการณ์ที่ได้รับผลกระทบและปัญหา
จากการพัฒนากระแสหลัก แต่ชุมชนก็ยังมิได้ยอมรับสภาพของสถานการณ์
ดังกล่าวโดยปราศจากการหาทางออกและหาทางปรับเปลี่ยนวิถีการดำรง
ชีวิตให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมสมัยใหม่ผ่านกระบวนการการขับเคลื่อน
การแก้ไขปัญหาและการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาของชุมชน
โดยเฉพาะประเด็นปัญหาขยะที่มีปริมาณสูงขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของ
โรงงานอุตสาหกรรม การสร้างหมู่บ้านจัดสรร ซึ่งทำให้คนต่างถิ่นได้อพยพเข้า
สู่ชุมชนและเนื่องด้วยจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นทำให้ปริมาณขยะเพิ่มสูง
ขึ้นและขาดการจัดการที่ดี โดยพบสภาพคือมีการทิ้งขยะตามริมถนนและ
จุดทิ้งขยะมีขยะเกลื่อนกราดไม่เป็นที่และประชาชนไม่สามารถคัดแยกขยะ
ได้ ซึ่งชนิดของขยะที่พบ ได้แก่ ถุงและขวดน้ำพลาสติก โดยแกนนำชุมชน
ได้ลุกขึ้นมารวมพลังในการขับเคลื่อนงานเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่าง
เท่าทันกับสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น จนสามารถกล่าวได้ว่าชุมชนบางรวนก
หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ได้ลุกขึ้นมาขับเคลื่อนงานเพื่อแก้ไขปัญหาโดยการใช้ทุนทางสังคมของชุมชนจนสามารถรวม
พลังพลักดันชุมชนจนพัฒนาเป็นชุมชนที่มีการพึ่งพาระหว่างคนท้องถิ่น
กับคนภายนอกผ่านการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการนำทุน

ทางสังคมของชุมชนมาแก้ไขสถานการณ์หรือปัญหา ตลอดจนการจัดการงานจนนำมาสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชน

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาในประเด็นรูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะด้วยทุนทางสังคมของชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนบางรวนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Study) และออกแบบการวิจัยในลักษณะการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน (Rapid Ethnographic Community Assessment Process) ทั้งนี้เพราะการวิจัยลักษณะดังกล่าวสามารถศึกษาและเรียนรู้ทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนผ่านกระบวนการทบทวนประสบการณ์และสามารถสรุปทเรียนในการจัดการกับสถานการณ์ต่าง ๆ ของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้สามารถสรุปข้อมูลทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชน (ชนิษฐา นันทบุตร และคณะ, 2560) สำหรับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้จะเป็นข้อมูลและบทเรียนสำคัญสำหรับหน่วยงานที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการหนุนเสริมการพัฒนาชุมชนทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการ และนอกจากนี้ผลการวิจัยยังเป็นประโยชน์ยิ่งต่อชุมชนที่มีความมุ่งมั่นในการขับเคลื่อนงานเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนโดยเฉพาะประเด็นปัญหาจากขยะด้วยทุนทางสังคมของชุมชน อันจะเป็นเสริมสร้างความมั่นคงในระดับฐานรากและส่งต่อการพัฒนาในระดับประเทศให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะทุนทางสังคมที่นำมาใช้ขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะของชุมชนบางรวนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

2. เพื่อศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชนกรณีศึกษา ชุมชนบางรวนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

การทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และแนวคิดนำในการศึกษา

การศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชนด้วยทุนทางสังคมของชุมชน กรณีศึกษาชุมชนบางรวนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้อง โดยมีแนวคิดที่สำคัญ ดังนี้ แนวคิดเกี่ยวกับการขับเคลื่อนการพัฒนา แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม และแนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการขับเคลื่อนการพัฒนา

การขับเคลื่อนการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาชุมชนเป็นกระบวนการดำเนินการทั้งในระดับปฏิบัติการหรือผ่านองค์กรในชุมชน อย่างไรก็ตามประเด็นการขับเคลื่อนการพัฒนา การแก้ปัญหาชุมชนมีนักวิชาการตลอดจนองค์กรที่มีบทบาทกับการพัฒนาชุมชน ได้นำเสนอถึงการขับเคลื่อนชุมชน การขับเคลื่อนงานพัฒนา ดังที่สุพรรณิ ไชยอำพร (2549) อธิบายว่าการขับเคลื่อนชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาในระดับปฏิบัติการและต้องผ่านมิติวัฒนธรรมใน 3 มิติ ได้แก่ 1) ระดับความเชื่อ/ความคิด 2) ระบบคุณค่า/ค่านิยมรวมถึงคุณธรรมและจริยธรรม 3) แบบแผนของคนส่วนใหญ่ที่กระทำและมีพฤติกรรมคล้ายคลึงกันหรือเป็นกึ่งอัตโนมัติ โดยสำนึกว่าต้องทำอะไร เมื่อไร อย่างไร (Pattern Action Behavior) ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาหรือขับเคลื่อนชุมชนจะมีขั้นตอนที่เน้นมิติของชาวบ้านเป็นหลัก แต่ยังคงเตรียมคนหรือผู้นำให้มีความสนใจและเข้ามาร่วม ฉะนั้นการขับเคลื่อนจึงจำเป็นต้องมีการเตรียมความพร้อมของผู้คน ซึ่งประกอบด้วยผู้นำและประชาชน คือ

1. ขั้นตระหนักในช่องว่าง (Consciousness Gap) โดยการตระหนักในช่องว่างเป็นการบ่งชี้ด้วยการรับรู้ปัญหาการมีความต้องการโดยมองเห็น/รับรู้ถึงช่องว่างหรือช่องว่างของสภาพปัญหาที่เป็นอยู่กับสิ่งที่พึงปรารถนา (Problem/Need)

2. ขั้นมีความต้องการเปลี่ยนแปลงอย่างมีขอบเขต (Aspiration Frontier) เมื่อบุคคลตระหนักในช่องว่างแต่ยอมรับได้/ปลงได้ การขับเคลื่อนเพื่อการเปลี่ยนแปลงย่อมไม่เกิดขึ้น ดังนั้นหากต้องการให้มีการขับเคลื่อนจำเป็นต้องเสริมสร้างให้เกิดแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลงหรือต้องการเปลี่ยนแปลง การนำสิ่งที่ดึงดูดความภาคภูมิใจในอดีตและปัจจุบันของชุมชนมาเป็นสื่อชักนำให้มีความต้องการให้มีสิ่งที่ดึงดูดความภาคภูมิใจ

3. ขั้นให้เกียรติไม่สร้างความรู้สึกแปลกแยก (De-Alienation) โดยในการขับเคลื่อนงาน เพื่อจะให้บุคคลตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมจำเป็นต้องให้เกียรติหรือสร้างความรู้สึกว่าทุกคนมีความสำคัญต่องานการขับเคลื่อน

4. ขั้นการมีส่วนร่วม (Participation) เนื่องจากการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดภาวะการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน ผู้คนในชุมชนจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Genuine Participation) อันหมายถึงการมีส่วนร่วมตัดสินใจหรือการมีส่วนร่วมแบบต่อเนื่อง (Continuous Participation) คือ การมีส่วนร่วมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดการขับเคลื่อน

5. ขั้นสามารถพึ่งตนเอง (Self-Reliance) ทั้งการพึ่งตนเองทางวัตถุ การพึ่งตนเองทางจิตใจและการพึ่งตนเองทางปัญญา

6. ขั้นผู้คนในสังคมคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน (Collective Personality Society) คิดถึงผู้อื่น คิดถึงผลประโยชน์สาธารณะตลอดจนการมีจิตอาสา

อย่างไรก็ดีสำหรับองค์กรที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2550) ได้นำเสนอแนวทางการขับเคลื่อนงานพัฒนาโดยสวัสดิการชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการดังต่อไปนี้

1. จุดประกายความคิด ทำความเข้าใจกับกลุ่มเป้าหมาย เริ่มจากการพูดคุยปรึกษาหารือ จากนั้นก็จัดเวทีพูดคุยเพื่อสร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้าน

2. ค้นหาศักยภาพและทุนในท้องถิ่น ที่เป็นการรวบรวมข้อมูลชุมชน จากนั้นจึงสังเคราะห์ให้เป็นหมวดหมู่ แล้วจัดเวทีประชาคมเพื่อชี้แจงให้ชาวบ้านรับทราบและเพื่อนำไปสู่การจัดตั้งสวัสดิการชุมชน

3. ขยายแกนนำให้ครอบคลุมพื้นที่ปฏิบัติการ

4. ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานในท้องถิ่น เช่น อบต. เทศบาล เพื่อเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสวัสดิการ

5. การตั้งสวัสดิการชุมชน โดยต้องทำการจัดระเบียบกองทุน การเปิดรับสมัครสมาชิก ระดมทุนและการทำระบบข้อมูลของกองทุน

6. การบริหารกองทุน โดยจัดให้มีคณะกรรมการบริหารกองทุน โดยคัดเลือกจากตัวแทนที่มีความหลากหลาย โดยการทำงานต้องประสานกับผู้นำชุมชนเพื่อให้ดูแลสมาชิกได้ทั่วถึง

7. การติดตามประเมินผล ซึ่งต้องมีการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการตรวจสอบที่เป็นกลางและเป็นธรรม

8. การขยายผล ซึ่งสามารถทำได้หลายรูปแบบ ได้แก่ การขยายสมาชิก การขยายแกนนำ การขยายแหล่งทุน ขยายประเภทและผลประโยชน์

จากการอธิบายถึงการขับเคลื่อนชุมชนและการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนจากทั้งสองแนวคิดดังกล่าว สรุปได้ว่า การขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน เป็นกระบวนการเริ่มต้นการสร้างคามตระหนักในปัญหาและสร้างความเข้าใจในระดับแนวคิด ทั้งนี้ก็เพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้รับรู้ถึงปัญหาและผู้นำเริ่มต้นสร้างความตระหนักในปัญหาของชุมชนและทำความเข้าใจแนวคิดในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน กระบวนการต่อมาเป็นการสร้างความคาดหวังเพื่อการเปลี่ยนแปลงและวิเคราะห์ศักยภาพ

และทุนทางสังคมในชุมชน ซึ่งเป็นขั้นตอนในการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการวิเคราะห์หาวิธีการแก้ไขปัญหาชุมชนและการค้นหาศักยภาพและทุนทางสังคมชุมชน อย่างไรก็ตามเพื่อสร้างความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาชุมชนนอกจากแกนนำที่เป็นกลุ่มเริ่มต้นในการขับเคลื่อนงาน จึงต้องมีการขยายแกนนำและการสร้างการมีส่วนร่วม สร้างภาคีการพัฒนา โดยการสร้างความร่วมมือกับภาคีการพัฒนาทั้งในชุมชน หน่วยงานทั้งในและนอกชุมชน เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนผ่านการวางแผนร่วม เพื่อจัดการปัญหาและเพื่อขยายผล ขยายงานและสร้างความยั่งยืน ต้องมีการพัฒนางานกิจกรรมเพื่อให้งานมีความต่อเนื่องเกิดรูปธรรมและสร้างประโยชน์ต่อสมาชิกในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

2. แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

แนวความคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมได้เริ่มปรากฏและมีการกล่าวถึงนับตั้งแต่ทศวรรษ 1980 และมีการกล่าวถึงว่าทุนทางสังคมหมายถึงลักษณะขององค์กรทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่ายทางสังคม (Network) ที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือร่วมกันและการประสานงานกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน (Putnam, 1993 อ้างถึงใน กานต์สินิต วรรณียพินิจ, 2554) และนอกจากนี้ทุนทางสังคมยังหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างคน บนพื้นฐานของความคาดหวังร่วมกัน การมีค่านิยมร่วมกันและความไว้วางใจระหว่างกัน ทำให้เกิดเครือข่ายหรืออภินัยหนึ่งทุนทางสังคม หมายถึง ชุดของความสัมพันธ์ระหว่างคนที่เกิดจากความตั้งใจบนพื้นฐานความคาดหวังในสิ่งที่ต้องการร่วมกัน (Coleman, 1999 อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์, 2548) อย่างไรก็ตามทุนทางสังคมยังหมายถึง ทรัพยากรทางสังคมที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพ รวมทั้งความไว้น้ำใจเชื่อใจ การยอมรับกันและกันของคนในชุมชน เครือข่ายภาคประชาชน ภาคประชาสังคมที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ตลอดจนความเชื่อถือศรัทธาและวัฒนธรรม

ที่สืบทอดมายาวนาน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2550) ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าทุนทางสังคม หมายถึง คุณค่าทางสังคมที่เกิดจากความสัมพันธ์ของคนในสังคม ที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข เช่น ระเบียบ จารีต ประเพณี วิถีปฏิบัติของชุมชนและความไว้วางใจกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน อีกทั้งทุนทางสังคมยังเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาชุมชน สังคมได้

สำหรับประเภทของทุนทางสังคม มีการแบ่งประเภทของทุนทางสังคมในหลายลักษณะดังที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) ได้แบ่งประเภทของทุนทางสังคมซึ่งเป็นองค์ประกอบเกื้อหนุนของทุนทางสังคมที่สำคัญ 3 ประเภท ได้แก่ (1) ทุนมนุษย์ หมายถึง บุคคลทั่วไปและผู้นำทางสังคม เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัคร เป็นต้น ที่มีความรัก ความไว้วางใจ เชื่อใจ มีน้ำใจ ความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อคุณค่าและหลักศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม วินัย ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ ความไว้วางใจ เชื่อใจ ที่จะทำประโยชน์ต่อสังคม (2) ทุนที่เป็นสถาบัน หมายถึง สถาบันหลักของชาติ ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันสำคัญในสังคม สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง ตลอดจนองค์กรที่ตั้งขึ้นมา เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน องค์กรประชาชน เป็นต้น ภาคเอกชน สื่อมวลชน ที่มีบทบาทสนับสนุนให้เกิดการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำของคนในสังคม รวมไปถึงกฎหมายและระเบียบปฏิบัติของสังคมที่ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และ (3) ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม หมายถึง ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมไทย จารีตประเพณีและสถาปัตยกรรมต่าง ๆ เช่น แหล่งประวัติศาสตร์โบราณ เป็นต้น

นอกจากนี้ขนิษฐา นันทบุตร และคณะ (2560) แบ่งประเภทของทุนทางสังคม ออกเป็น 6 ระดับ ได้แก่ (1) ทุนทางสังคมระดับบุคคล

และครอบครัว หมายถึง คนเก่ง คนดี คนสำคัญ ปราชญ์ชาวบ้าน คนที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือเป็นผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือเป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือ ช่วยชี้นำการพัฒนางานและกิจกรรมในชุมชนทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สภาวะแวดล้อม สุขภาพ การเมืองการปกครอง และครอบครัวต้นแบบ (2) ทูทางสังคมระดับกลุ่มทางสังคมและองค์กรชุมชน หมายถึง ทูที่เกิดจากการรวมตัวกัน ร่วมทำให้เกิดงานและกิจกรรมโดยมีเป้าหมายเดียวกันคือ การช่วยเหลือเกื้อกูล และแก้ไขปัญหาของสมาชิก เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาสาสมัคร (การรวมกลุ่มกันเองในชุมชน) กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนประเภทต่าง ๆ เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้มีงานและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาชุมชน การสร้างการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีให้กับประชาชน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สภาวะแวดล้อม สุขภาพ และการเมืองการปกครอง (3) ทูทางสังคมระดับหน่วยงานและแหล่งประโยชน์ หมายถึง หน่วยงานทั้งภาครัฐภาคเอกชน รวมถึงองค์กรอิสระต่าง ๆ ที่มีงานและกิจกรรมทั้งทำเอง ร่วมทำหรือสนับสนุนในพื้นที่ในการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาชุมชน การสร้างการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นให้กับประชาชน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สภาวะแวดล้อม สุขภาพและการเมืองการปกครอง เช่น หน่วยบริการสุขภาพในพื้นที่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือเทศบาล โรงเรียน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ศาสนสถาน เป็นต้น รวมถึงโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและแหล่งประโยชน์ที่เป็นส่วนส่งเสริมการขับเคลื่อนงาน เช่น หอกระจายข่าว ศาลาประชาคม อาคาร สถานที่สาธารณะ แหล่งน้ำ ป่าชุมชน เป็นต้น (4) ทูทางสังคมระดับชุมชนหรือท้องถิ่น หมายถึง ทูทางสังคมระดับบุคคล และครอบครัว ระดับกลุ่มทางสังคม องค์กรชุมชนภายในชุมชน หรือหมู่บ้านเดียวกัน ที่มีงานและกิจกรรมโดดเด่นหรือมีความเชี่ยวชาญในการจัดการตนเองในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือมีการจัดการ

ครอบคลุมชุมชนสมาชิกของชุมชน หรือกลุ่มอาสาสมัคร (ตามนโยบายรัฐ) เช่น กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ฅาปนกิจสงเคราะห์ กองทุนแม่ของแผ่นดิน เป็นต้น (5) ทุนทางสังคมระดับตำบล หมายถึง ทุนทางสังคมระดับบุคคล และครอบครัว ระดับกลุ่มทางสังคม องค์การชุมชน ที่มีวัตถุประสงค์และลักษณะการทำงานที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน มีการเชื่อมประสานแลกเปลี่ยนเรียนรู้และกิจกรรมร่วมกัน ในด้านเทคนิค วิชาการ ข้อมูลและเงินทุน ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างหมู่บ้านอย่างน้อย 2 หมู่บ้าน ขึ้นไป หรือเป็นทุนทางสังคมที่มีการจัดการเป็นระดับตำบล แต่ไม่นับรวมถึง ทุนทางสังคมที่มีการก่อตั้งร่วมกันในระดับหมู่บ้านแล้วมีการแบ่งแยกก่อตั้ง หมู่บ้านใหม่ในภายหลัง โดยที่ยังใช้ทุนทางสังคมเดิมร่วมกัน เช่น กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบล (ออมวันละบาท) ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีทางเกษตรตำบล กองทุนพัฒนาบทบาทสตรีตำบล เป็นต้น และ (6) ทุนทางสังคมระดับเครือข่าย หมายถึง ทุนทางสังคมและครอบครัว ระดับกลุ่มทางสังคม องค์การชุมชน ที่มีวัตถุประสงค์และลักษณะการทำงานที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน มีการเชื่อมประสานแลกเปลี่ยนเรียนรู้และกิจกรรมร่วมกัน ในด้านเทคนิค วิชาการ ข้อมูลและเงินทุน ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างตำบลหรืออำเภอ หรือจังหวัด อย่างน้อย 2 พื้นที่ขึ้นไป เช่น วิสาหกิจเครือข่ายเกษตร เครือข่ายจัดการลุ่มน้ำ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปสำหรับประเภทของทุนทางสังคม ได้แก่ บุคคล หมายถึง บุคคลที่เป็นคนดี คนเก่ง คนที่มีน้ำใจและเป็นคนที่มีส่วนในการพัฒนา เมื่อเกิดเหตุการณ์สำคัญในชุมชนตลอดจนเป็นบุคคลที่เป็นผู้นำในการพัฒนา และกระตุ้นหนุนเสริมให้เกิดการพัฒนาในชุมชน ท้องถิ่น กลุ่มทางสังคม และองค์การชุมชน หมายถึง กลุ่มอาชีพ กลุ่มอาสาสมัคร กองทุนต่าง ๆ ตลอดจนองค์การชุมชนที่เกี่ยวข้องกับงานและกิจกรรมในการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาชุมชน การสร้างการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีให้กับประชาชน

ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สภาวะแวดล้อม สุขภาพ และการเมืองการปกครอง ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม หมายถึง ทนอยู่ในตัวมนุษย์และภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมในชุมชน โดยสามารถประยุกต์ขึ้นมาใช้เพื่อการสร้างและจัดการเกี่ยวกับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์และเป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชน เช่น แหล่งน้ำธรรมชาติ ดิน น้ำ แผ่นดิน แม่น้ำลำคลอง สภาพภูมิอากาศ แร่ธาตุ พลังงาน พันธุ์พืช ัญญาหาร เป็นต้น เครือข่ายการพัฒนา หมายถึง เครือข่ายที่มีการร่วมมือ โดยมีวัตถุประสงค์และลักษณะการทำงานที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน มีการเชื่อมประสานแลกเปลี่ยนเรียนรู้และกิจกรรมร่วมกัน ในด้านเทคนิค วิชาการ ข้อมูลและเงินทุน ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างตำบลหรืออำเภอหรือจังหวัด อย่างน้อย 2 พื้นที่ขึ้นไป เช่น วิสาหกิจเครือข่าย เกษตร เครือข่ายจัดการลุ่มน้ำ เป็นต้น หน่วยงาน หมายถึง องค์กรของรัฐ เอกชนที่หนุนเสริมการพัฒนาและเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชน

3. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาเป็นวิธีการในการศึกษาโดยใช้วิธีการสังเกตปรากฏการณ์ในพื้นที่ ซึ่งในประเด็นนี้ การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา หมายถึง วิธีการศึกษาทางชนชาติวิทยาและการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาเป็นแนวทางหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสังเกต การศึกษาภาคสนามอย่างลึกซึ้งจริงจัง เพื่อมุ่งอธิบายและตีความข้อมูลทางสังคม เจตคติ ความเชื่อ ความรู้สึก วัฒนธรรม ภาษาและพฤติกรรมของมนุษย์ วิถีชีวิตของคนในสังคม (จรรยา โกเมนต์, เฉลิมชัย ปัญญาดี และ ปานแพร เชาว์ประยูรณ์, 2560) สอดคล้องกับ ขนิษฐา นันทบุตร และคณะ (2560) ที่ให้ความหมายว่า การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา หมายถึง วิธีการศึกษา โดยใช้กระบวนการสังเกตพฤติกรรมและวิถีชีวิตของกลุ่มทาง

สังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มทางสังคมและชุมชน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาตามการให้ความหมายดังกล่าวข้างต้นมีจุดสำคัญคือ เป็นวิธีการสังเกตการณ์ในพื้นที่และเป็นการพรรณนาและตีความเกี่ยวกับปรากฏการณ์จากแบบแผนของพฤติกรรม วิธีชีวิตของชาวชุมชน โดยสรุปการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา หมายถึง กระบวนการศึกษาที่มีระเบียบวิธีในการศึกษาโดยใช้วิธีการสำคัญ คือ การสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตลอดจนพฤติกรรมของมนุษย์เพื่อให้เข้าใจถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ความรู้สึก ความเชื่อของมนุษย์และมีการรายงานโดยละเอียดของทุกเหตุการณ์ที่ได้จากการศึกษาและการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้สามารถอธิบายรายละเอียดเรื่องราวต่าง ๆ ให้มีความละเอียดมากขึ้นและนอกจากนี้ยังใช้กระบวนการสนทนากลุ่มเพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลและสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์ให้เห็นถึงความชัดเจนในประเด็นที่ทำการศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

เพื่อทราบถึงทุนทางสังคมที่นำมาใช้ขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะและรูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชน กรณีศึกษาชุมชนบางรวนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการศึกษาโดยเลือกใช้ระเบียบวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ขั้นตอนการศึกษาสภาพปัญหา สถานการณ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยการศึกษาเป็นการดำเนินงานใน 2 ระดับ ได้แก่

1.1 การศึกษาสภาพปัญหา สถานการณ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นด้วยการจัดเวทีเสวนาว่าด้วยเส้นทางการพัฒนาและเหตุการณ์สถานการณ์เด่นและศักยภาพการจัดการของชุมชน

1.2 การศึกษาสภาพปัญหา สถานการณ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้นำหรือแกนนำกลุ่มทางสังคม องค์กรชุมชน แหล่งประโยชน์ในชุมชน ด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสนทนากลุ่ม

2. ขั้นตอนการกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยเริ่มทำการค้นหาประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

2.1 ขั้นระยะของการเตรียมพื้นที่ โดยการกำหนดผู้ให้ข้อมูลจากการทบทวนข้อมูลมือสองข้อมูล ทูทางสังคมและศักยภาพของชุมชน

2.2 ขั้นระยะของการเปิดสถานการณ์ชุมชนในระดับชุมชน กลุ่มทางสังคมและองค์กรชุมชน ที่ทำการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลโดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 2 กลุ่มคือ ผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้ให้ข้อมูลทั่วไป โดยกำหนดคุณสมบัติผู้ให้ข้อมูล ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วยผู้ดำเนินการหลักและผู้ดำเนินการร่วมที่มีประสบการณ์ตรงและสามารถบอกเล่าวิธีการทำงานและเป็นผู้ที่ให้การสนับสนุนการทำงาน ได้แก่ ผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 2 คน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำชุมชน จำนวน 2 คน คณะกรรมการกลุ่มธนาคารขยะ จำนวน 5 คน ผู้แทนจากสภาองค์กรชุมชนเทศบาลตำบลปลายบาง จำนวน 2 คน และผู้แทนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำนวน 1 คน รวม 15 คน

กลุ่มที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลทั่วไปประกอบด้วยผู้สนับสนุนและผู้ได้รับประโยชน์ที่เป็นสมาชิกในชุมชนและสมาชิกกลุ่มการจัดการขยะซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบและผู้ได้รับประโยชน์หรือผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ได้แก่ สมาชิกกลุ่มธนาคารขยะ จำนวน 5 คน ผู้สูงอายุ จำนวน 5 คน และสมาชิกในชุมชน จำนวน 5 คน รวม 15 คน

3. ขั้นตอนการกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วน ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย
มีเครื่องมือที่ใช้การวิจัย ดังนี้

3.1 แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมเพื่อเก็บข้อมูลพฤติกรรม การ
คัดแยกขยะของสมาชิกในชุมชน การทำกิจกรรมซื้อขายขยะและการทำงานของ
ของคณะกรรมการกลุ่มธนาคารขยะ

3.2 แบบสัมภาษณ์เจาะลึก เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิด
หลักการดำเนินงาน การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะ ภูมิธรรมที่เกิดจาก
การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะและปัจจัยหรือเงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จ

3.3 แบบสนทนากลุ่ม เพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับแนวคิด หลัก
การดำเนินงาน รูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะ ภูมิธรรมที่เกิดจาก
การขับเคลื่อนงานและปัจจัยหรือเงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จ

4. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสำคัญดังต่อไปนี้

4.1 การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document Study) ที่
เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสารทางวิชาการ หนังสือ งานวิจัยต่าง ๆ รวมทั้งข้อมูล
ที่ได้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนพัฒนาท้องถิ่นปี

4.2 การรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม
โดยการเข้าไปเรียนรู้ในสถานที่จริง พื้นที่จริง ปฏิบัติการจริง เพื่อค้นหา
และพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏ ที่อาจเป็นภาพหรือร่องรอยเหตุการณ์
สถานการณ์ วิถีชีวิต สภาพแวดล้อม การดำเนินงานหรือกิจกรรมปฏิสัมพันธ์
ระหว่างผู้ร่วมกระบวนการดำเนินงาน คนสำคัญของเหตุการณ์ ผู้ดำเนินการ
ตลอดจนผลผลิตผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

4.3 การรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจาะลึก เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องมาจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมด้วยวิธีการใช้แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นซักถามกับผู้ที่มีประสบการณ์ตรงกับเหตุการณ์ทั้งคนหลักคนร่วมและคนสนับสนุน รวมทั้งคนที่เกี่ยวข้องในบทบาทหรือได้รับผลกระทบตามประเด็นการศึกษา

4.4 การรวบรวมข้อมูลโดยการสนทนากลุ่มกับกลุ่มคนที่มาร่วมสนทนาโดยมีนักวิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนากับผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการนำข้อมูลจากการสังเกตและการสัมภาษณ์เชิงลึกมาทบทวนความเข้าใจและยืนยันความถูกต้องของข้อมูลร่วมกัน

5. ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจัดหมวดหมู่ของข้อมูล เพื่อให้เห็นการจัดกลุ่มประเด็นหลัก ประเด็นย่อย นำไปสู่การให้ความหมาย ตีความและสร้างข้อสรุปรวมเพื่อเขียนอธิบาย พรรณนา โดยผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูล ใน 2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูล เพื่อสร้างความเข้าใจเบื้องต้นในประเด็นที่ศึกษาโดยเน้นไปที่การวิเคราะห์ทิศทางสังคมของชุมชน และเป็นการพิจารณาความครอบคลุมของข้อมูลในประเด็นการศึกษา

ระยะที่ 2 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากที่ได้ข้อมูลครบถ้วนและเพียงพอแล้ว เพื่อเป็นการอธิบายและสรุปให้เห็นรายละเอียดองค์ประกอบ ความสัมพันธ์ ตลอดจนเพื่อใช้สนับสนุนการตีความและการให้ความหมายทางสังคมที่ศึกษา เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจต่อสถานการณ์และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมได้อย่างชัดเจนครอบคลุม

จริยธรรมในการวิจัย

ในการดำเนินงานวิจัย ผู้วิจัยดำเนินการตามหลักจริยธรรมโดยยึดหลักการเคารพในบุคคล การไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่อาสาสมัคร การรักษาความลับ ความยุติธรรม อุปสรรค ความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นต่ออาสาสมัครและความรับผิดชอบของผู้วิจัย

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาลักษณะทุนทางสังคมที่นำมาใช้ขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหายะและรูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหายะของชุมชน กรณีศึกษาชุมชนบางรวนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ปรากฏผลดังนี้

1. ลักษณะทุนทางสังคมที่นำมาใช้ขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหายะของชุมชนบางรวนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ได้แก่ ทุนทางสังคมที่เป็นบุคคล คือ ผู้นำและแกนนำชุมชน เจ้าอาวาสวัดโค่นอนมหาสวัสดิ์ ทุนระดับกลุ่มทางสังคมและองค์กรชุมชน ได้แก่ วัดโค่นอนมหาสวัสดิ์ โรงเรียนวัดโค่นอนมหาสวัสดิ์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลมหาสวัสดิ์ กลุ่มอาชีพในชุมชนและกลุ่มผู้สูงอายุ/สตรี/เยาวชน/อสม./กรรมการหมู่บ้าน/ทสม./อสร./อพม./กลุ่มจิตอาสา ทุนทางสังคมระดับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ คลองมหาสวัสดิ์ ทุนทางสังคมระดับหน่วยงานและเครือข่าย ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางกรวย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนตำบลมหาสวัสดิ์ และการมีแนวคิดการพัฒนาแบบ ‘บวร’ ในลักษณะการทำงานร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชน วัดและโรงเรียน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหายะ โดยผู้นำชุมชนจะเป็นผู้วางแผนการทำงานและลงพื้นที่ติดตามการทิ้งขยะในแหล่งต่าง ๆ ของชุมชน และกระตุ้นให้ชาวชุมชน

คัดแยกขยะก่อนทิ้ง และประชาสัมพันธ์การทำกิจกรรมของกลุ่มธนาคารขยะสำหรับวัดโดยเจ้าอาวาสและพระวัดโคนอนมหาสวัดีจะกำหนดเป็นแบบอย่างในการคัดแยกขยะและใช้พื้นที่วัดเป็นสถานที่ซื้อขายขยะและการทำกิจกรรมของกลุ่มธนาคารขยะ สำหรับโรงเรียนวัดโคนอนมหาสวัดีโดยครูจะทำหน้าที่เป็นผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับการคัดแยกขยะและให้ความรู้กับนักเรียนในโรงเรียนเพื่อนำไปใช้ในครอบครัว ทั้งนี้จากการทำงานบนหลัก ‘บวร’ (บ้าน วัด โรงเรียน) เพื่อแก้ไขปัญหาขยะในชุมชน ได้นำมาสู่การแก้ไขปัญหาขยะโดยชาวชุมชนมีการปรับตัวกิจกรรมตั้งแต่การคัดแยกขยะในครัวเรือน หากเป็นขยะพลาสติกชาวชุมชนจะมีการเก็บและนำมาขายให้กับกลุ่มธนาคารขยะที่มีการซื้อขาย ณ วัดโคนอนมหาสวัดี ซึ่งในประเด็นการดำเนินงานด้วยหลัก ‘บวร’ นี้ นำชัย (นามสมมุติ) ซึ่งเป็นแกนนำของชุมชนและเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการแก้ไขปัญหาขยะ เล่าให้ฟังว่า ในการทำงานแก้ไขปัญหาขยะในชุมชนจะให้หลักการทำงานที่สำคัญ คือ การแก้ไขและพัฒนาโดยใช้หลัก ‘บวร’ ซึ่งในประเด็นนี้ นำชัย กล่าวว่า ในชุมชนมีบ้าน ซึ่งประกอบด้วยผู้นำชุมชน วัดโคนอนมหาสวัดี ประกอบด้วยเจ้าอาวาสและพระลูกวัดและศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนวัดโคนอนมหาสวัดี ประกอบด้วยครูและนักศึกษา ซึ่งทั้งสามส่วนนี้เป็นพลังสำคัญที่มาร่วมมือแก้ไขปัญหาขยะในชุมชนที่เริ่มตั้งแต่กลุ่มแกนนำจะมีการวางแผนการทำงานตั้งแต่การลงพื้นที่เพื่อประชาสัมพันธ์การทำกิจกรรมของกลุ่มและเป็นตัวอย่างในการคัดแยกขยะ ทั้งนี้เนื่องจากในชุมชนมีทั้งคนดั้งเดิมและคนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนลักษณะหมู่บ้านจัดสรร ในการทำงานจะมีการทำงานร่วมกับประธานหมู่บ้านเพื่อให้ประชาสัมพันธ์ผ่านแอปพลิเคชันไลน์ให้กับสมาชิกในหมู่บ้านจัดสรรทราบถึงการทำกิจกรรมของกลุ่ม นอกจากนี้แกนนำกลุ่มจะเข้าร่วมประชุมกับสมาชิกในหมู่บ้านจัดสรรเพื่อชี้แจงให้ทราบถึงปัญหาของขยะและสร้างความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา สำหรับกลุ่มคน

ดั้งเดิมจะใช้วิธีโดยให้เจ้าอาวาสวัดโค่นอนมหาสวัสดิ์ผู้ซึ่งเป็นทีเคารพของ
คนในชุมชนจะร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มธนาคารขยะและจะทำเป็นแบบอย่าง
ในการคัดแยกขยะและนำขยะมาขาย นอกจากนี้ยังมีการใช้พื้นที่ของวัด
เป็นสถานที่ทำกิจกรรมของกลุ่ม เช่น การประชุมของคณะกรรมการ การใช้
พื้นที่เป็นสถานที่ซื้อขายขยะในชุมชน และแกนนำกลุ่มจะลงพื้นที่ติดตาม
การคัดแยกขยะ นอกจากนี้ยังมีการร่วมมือกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน
วัดโค่นอนมหาสวัสดิ์โดยการเชิญครูในศูนย์การศึกษา มาให้ความรู้เกี่ยวกับ
การคัดแยกขยะให้กับสมาชิกกลุ่มขยะและให้กับชาวชุมชนในช่วงที่มีกิจกรรม
สำคัญในทางศาสนา ณ วัดโค่นอนมหาสวัสดิ์อย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ไรต์ดี
เลขา (นามสมมุติ) ซึ่งเป็นแกนนำของกลุ่มธนาคารขยะและทำหน้าที่เป็นเลขา
กลุ่มที่รับผิดชอบการเงิน การซื้อขายขยะ กล่าวต่อว่า จากการที่ผู้นำชุมชนมี
ความสนิทคุ้นเคยกัน ในการทำงานจึงสามารถทำได้อย่างคล่องตัว และจาก
การที่ผู้นำชุมชนเป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ การประสานงาน การประชาสัมพันธ์
เพื่อขอความร่วมมือจะได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ไรต์ดีสำหรับวัด
โค่นอนมหาสวัสดิ์ เป็นวัดดั้งเดิมที่อยู่ในชุมชนมาตั้งแต่ก่อตั้งชุมชนประกอบ
กับเจ้าอาวาสวัด ซึ่งเป็นผู้ที่ชาวชุมชนให้ความเคารพนับถือ ดังนั้นการใช้
พื้นที่วัดและการทำงานร่วมกับเจ้าอาวาสจึงเป็นการสนับสนุนให้ชาวชุมชน
ตระหนักในปัญหาจากขยะและการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรม และ
ที่สำคัญคือ จากการที่เจ้าอาวาสมาร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มและร่วมคัดแยกขยะ
เพื่อเป็นตัวอย่างให้กับชาวชุมชนจึงเป็นอีกแนวทางที่สำคัญซึ่งส่งผลต่อการ
แก้ปัญหาขยะในชุมชน คือ ชาวชุมชนเห็นเจ้าอาวาสทำก็จะทำตามเพราะ
ชาวชุมชนเลื่อมใสศรัทธาในตัวหลวงพ่อ อย่างไรก็ตาม ไรต์ดีสำหรับศูนย์การศึกษา
นอกโรงเรียนวัดโค่นอนมหาสวัสดิ์เป็นภาคีความร่วมมือที่มีการทำงานร่วมกัน
โดยครูจะเป็นผู้มาให้ความรู้ในการคัดแยกขยะและร่วมวางแผนการทำงาน
ของคณะกรรมการอย่างต่อเนื่อง

2. ผลการศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา
สิ่งแวดล้อมในชุมชนด้วยทุนทางสังคมของชุมชน คือ

ขั้นที่ 1 การสร้างความตระหนักในปัญหาและสร้างความ
เข้าใจในระดับแนวคิด

ในการสร้างความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม (ขยะ) และ
การสร้างความเข้าใจแนวคิดในการทำงานให้กับประชาชนในชุมชนซึ่งมี
ทั้งคนดั้งเดิมและคนกลุ่มใหม่ที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน (ประชาชน
ในหมู่บ้านจัดสรร) เริ่มมีการขับเคลื่อนงานด้วยการใช้ทุนทางสังคมประเภท
บุคคลที่เป็นกลุ่มผู้นำและแกนนำชุมชนที่อาศัยความเป็นคนดั้งเดิมในการ
สร้างความคุ้นเคยกับประชาชนและประธานหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่ จากนั้นผู้นำและแกนนำใช้วิธีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมกลุ่มผ่านแอปพลิเคชัน
ไลน์กลุ่มผู้นำ การประสานงานผ่านนิติบุคคลของหมู่บ้านจัดสรรเพื่อเป็น
ช่องทางในการนัดหมายประชาชนในหมู่บ้านจัดสรรเข้าร่วมเวทีชี้แจงถึง
สภาพปัญหา ผลกระทบที่เกิดขึ้นและการประยุกต์ใช้แนวคิดการทำงาน
แบบ บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) มาเป็นหลักในการทำงานสำหรับคนดั้งเดิมที่
อาศัยอยู่ในชุมชนมีการใช้แนวคิดการพัฒนา คือ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว
เชิงนิเวศน์ (หน้าบ้านหน้ามอง) และทุนทางสังคมประเภททรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม คือ คลองมหาสวัสดิ์ เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน
โดยการใช้ประเด็นการส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน (เที่ยวคลองมหา
สวัสดิ์) เป็นกุศโลบายให้ประชาชนในชุมชนเห็นถึงความสำคัญและตระหนัก
ถึงความสะอาดและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชน อย่างไรก็ตามก็เพื่อเป็นการ
สร้างความตระหนักให้ประชาชนในพื้นที่เห็นความสำคัญของปัญหาขยะ
และสร้างพฤติกรรมการจัดการขยะในครัวเรือนเริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ด้านการ
การคัดแยกขยะให้กับประชาชนอย่างสม่ำเสมอ

ขั้นที่ 2 การสร้างความคาดหวังเพื่อการเปลี่ยนแปลงและ วิเคราะห์ศักยภาพและทุนทางสังคมในชุมชน

ในการสร้างความคาดหวัง การวิเคราะห์ศักยภาพและทุนทางสังคมของชุมชนเพื่อนำมาสู่การแก้ไขปัญหาเป็นการขับเคลื่อนงานด้วยการใช้ทุนทางสังคมประเภทบุคคลที่เป็นผู้นำและแกนนำชุมชนใช้วิธีการประชุมกลุ่มและสร้างการเรียนรู้เรื่องการคัดแยกขยะให้กับประชาชนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามในการวิเคราะห์ศักยภาพและทุนทางสังคมในชุมชน ผู้นำและแกนนำชุมชนใช้วิธีการพูดคุยปรึกษาทั้งแกนนำดั้งเดิมและประธานหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่เพื่อค้นหาว่าในชุมชนมีทุนทางสังคมอะไรที่จะสามารถหนุนเสริมการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ อย่างไรก็ตามทุนทางสังคมที่สำคัญคือ ทุนทางสังคมประเภทบุคคล คือ เจ้าอาวาสวัดโค่นอนมหาสวัสดิ์และเมื่อผู้นำและแกนนำได้พิจารณาว่าเจ้าอาวาสวัดโค่นอนมหาสวัสดิ์เป็นศูนย์รวมทางจิตใจและเป็นທີ່เคารพนับถือของคนดั้งเดิมและคนที่อพยพเข้ามาใหม่ แกนนำและผู้นำจึงเริ่มต้นงานด้วยการนิมนต์เจ้าอาวาสวัดโค่นอนมหาสวัสดิ์มาร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มและร่วมคัดแยกขยะด้วย (เป็นแบบอย่างให้ประชาชน เพราะถ้าหลวงพ่อทำประชาชนก็จะทำและเห็นความสำคัญเพราะหลวงพ่อเป็นที่เคารพนับถือของคนท้องถิ่นที่เป็นคนดั้งเดิมและคนที่เข้ามาอยู่ใหม่) นอกจากนี้ยังมีการนำทุนทางสังคมประเภทสถานที่ คือ วัดโค่นอนมหาสวัสดิ์ โดยการใช้พื้นที่ในวัดเป็นสถานที่สำคัญในการรับซื้อขยะจากสมาชิกและประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีการใช้พื้นที่ของวัดโค่นอนมหาสวัสดิ์เป็นครัวชุมชนโดยการปลูกผักโดยประชาชนในพื้นที่ร่วมกิจกรรมสร้างครัวชุมชน อย่างไรก็ตามทุนทางสังคมที่สำคัญที่ชุมชนมีการนำมาใช้ในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาชุมชน คือ ผู้นำ แกนนำชุมชน ซึ่งเป็นคนดั้งเดิมเพื่อมาทำหน้าที่ในการสร้างความสัมพันธ์กับประธานหมู่บ้านจัดสรรและประสานภาคีการพัฒนาจากภายนอกชุมชนเพื่อให้เข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาของชุมชน

ขั้นที่ 3 การขยายแกนนำและการสร้างการมีส่วนร่วมสร้าง ภาคีการพัฒนา

การขยายแกนนำเพื่อสร้างความร่วมมือในการขับเคลื่อนงานและขยายพื้นที่ในการพัฒนางาน เป็นการขับเคลื่อนงานด้วยการใช้ทุนทางสังคมประเภทบุคคลที่เป็นผู้นำและแกนนำชุมชนโดยการดำเนินงานสร้างการมีส่วนร่วมด้วยการดึงพลังที่เป็นศักยภาพของชุมชนมาขับเคลื่อนการทำงาน แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ การดึงกลุ่มเก่าโดยดึงแกนนำเข้าร่วมให้ชี้เป้าหมายสะท้อนปัญหาความต้องการของประชาชนในชุมชนและร่วมกันวางแผนทำงาน และการดึงกลุ่มใหม่ด้วยการเปิดเวทีระดมรับฟังความคิดเห็นและการทำแผนการจัดการกลุ่มร่วมกัน สำหรับพลังปัญญาเริ่มจากการทบทวนบทเรียนกรณีปัญหาภัยพิบัติ/น้ำท่วมซ้ำซากโดยการนำบทเรียนนี้มาแก้ปัญหาขณะที่พบเมื่อเกิดน้ำท่วมซ้ำซากจะพบชะลอขยายตามน้ำเกิดการสะสมของเชื้อโรค จากจุดนี้ทำให้เห็นปัญหานำไปสู่การแก้ปัญหาโดยการประชุมร่วมกันระหว่างแกนนำชุมชนว่าส่วนหนึ่งเราเป็นคนที่ได้รับผลกระทบจึงมีการรวมตัว/รวมกลุ่มกันเพื่อปรึกษา/วางแผนแก้ไขปัญหาร่วมกัน ดังนั้นในการแก้ไขปัญหายะจากประสบการณ์เดิมที่นำมาใช้ คือ ในการดำเนินงานต้องมีการระดมคนระดมความคิด มีการทบทวนแผนงานทุกปีหรือโดยสรุปความรู้เดิมที่นำมาใช้ คือ การทำโครงการ/การแบ่งบทบาทหน้าที่ให้กับกรรมการอย่างชัดเจน สำหรับการสร้างการมีส่วนร่วมจะเน้นกระจายงานให้แกนนำ โดยแกนนำดึงคนมาร่วมประชุมด้วย (เพื่อให้เกิดการตัดสินใจร่วมกันของคนในชุมชน) นอกจากนี้ยังมีการใช้ทุนทางสังคมประเภทกลุ่มทางสังคมและองค์กรชุมชน ได้แก่ โรงเรียนวัดโค่นอนมหาสวัสดิ์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลมหาสวัสดิ์ กลุ่มอาชีพในชุมชนและกลุ่มผู้สูงอายุ/สตรี/เยาวชน/อสม./กรรมการหมู่บ้าน/ทสม./อสร./อพม./กลุ่มจิตอาสา เป็นกลไกในการหนุนเสริมการขับเคลื่อนงาน เช่น โรงเรียนวัดโค่นอน

มหาสวัสดิ์โดยครูทำหน้าที่ในการให้ความรู้เรื่องการคัดแยกขยะ เจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลมหาสวัสดิ์ทำหน้าที่ในการให้ความรู้การคัดแยกขยะในระดับครัวเรือน และการใช้กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนในการประชาสัมพันธ์งานกิจกรรมการแก้ไขปัญหาและขยายสมาชิกกลุ่มการจัดการขยะในชุมชน อย่างไรก็ตามก็ดังพบว่ามีการใช้ทุนทางสังคมประเภทหน่วยงาน คือสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางกรวย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนซึ่งเป็นภาคีการพัฒนาจากภายนอกมาร่วมสนับสนุนงบประมาณและให้ความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่ม

ขั้นที่ 4 การจัดการตนเอง

ในการดำเนินงานของกลุ่มเพื่อจัดการตนเองเป็นการขับเคลื่อนงานด้วยการใช้ทุนทางสังคมประเภทบุคคลและกลุ่มทางสังคมและองค์กรชุมชนเป็นกลไกการดำเนินงานโดยแกนนำมีการวางแผนเพื่อจัดการตนเอง ได้แก่ การวางแผนสร้างแกนนำรุ่นใหม่และดำเนินการตามแผนด้วยแกนนำเดิมจะมีการพบแกนนำคนรุ่นใหม่ผ่านเวทีการประชุมซึ่งวิธีการสร้างคนรุ่นใหม่จะไม่มีกำหนดอายุ (แกนนำคนรุ่นใหม่ต่างวัย) และใช้วิธีการเปิดเวทีการเดินสายประชาสัมพันธ์ เช่น การสร้างแกนนำในบางคูเวียงที่ใช้วิธีการพูดคุยถ้าใครเห็นดีด้วยที่จะร่วมกันแก้ปัญหาจะมีการใช้วิธีการให้กลุ่มเป้าหมายยกมือและขอให้มาร่วมทำงานผ่านภารกิจกรมด้วยตนเอง หมายถึง การคัดเลือกกันเอง (โครงการการทำงาน) การวางแผนสร้างความตระหนักในปัญหาให้กับประชาชนในพื้นที่และดำเนินการตามแผนด้วยวิธีการปลุกกระตมคนรุ่นใหม่โดยการใช้ประเด็นปัญหาของพื้นที่ (ขยะ) เป็นประเด็นในการพูดคุย เพื่อสร้างความตระหนักและชี้ให้เห็นความสำคัญของการแก้ไขปัญหาและจะมีทีมเดิมทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในลักษณะเครือข่าย เช่น พี่เลี้ยงในการทำเอกสาร การเพิ่มความรู้ทักษะในการทำบัญชีผ่านการฝึกอบรมโดยกลุ่มเดิม เช่น การลงทะเบียน การทำบัญชีและการรับซื้อขยะ

และการส่งเสริมประชาชนในชุมชนลดจำนวนขยะด้วยการนำขยะที่เป็นของสดมาหมักเป็นปุ๋ยหมัก การส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนเรียนรู้การนำขยะมาหมักเป็นปุ๋ยชีวภาพ การอบรมการออมในชุมชนโดยการจัดตั้งกลุ่มธนาคารขยะประกันชีวิตชุมชนคุณธรรมวัดโคกนอน (มหาสวัสดิ์) สำหรับวิธีการในการสร้างการมีส่วนร่วมให้แกนนำรุ่นใหม่เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของงานใช้วิธีการให้แกนนำรุ่นใหม่ได้ลงมือทำด้วยตนเองผ่านการชี้แนะใช้วิธีการพบกลุ่มหลาย ๆ กลุ่ม เช่น กลุ่มเยาวชน/กลุ่มผู้สูงอายุที่เริ่มตั้งแต่การพูดคุยสอบถามสภาพความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ขั้นที่ 5 การขยายงานและสร้างที่ยั่งยืน

ในการสร้างที่ยั่งยืนของการดำเนินงานเป็นการขับเคลื่อนงานด้วยการใช้ทุนทางสังคมประเภทบุคคล ได้แก่ ผู้นำและแกนนำชุมชนร่วมกันจัดตั้งกลุ่มการจัดการขยะและมีการใช้ระเบียบกองทุนขยะมาสร้างความยั่งยืนและเสริมความเข้มแข็งให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยที่ระเบียบกองทุนได้สร้างขึ้นมาจากตัวอย่างที่แกนนำได้ไปศึกษาดูงานและมีการนำมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของพื้นที่ซึ่งการนำระเบียบกองทุนมาใช้ในการสร้างความยั่งยืนและเสริมความเข้มแข็งให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมีประเด็นที่สำคัญ คือ

1. สมาชิกธนาคารขยะประกันชีวิตสร้างสวัสดิการชุมชนตำบลมหาสวัสดิ์ มีสิทธิได้รับเงินค่าประกันชีวิตจากสมาชิก รายละ 40 บาท คุณด้วยจำนวนสมาชิกทั้งหมดที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกแล้วไม่น้อยกว่า 6 เดือน
2. สวัสดิการดูแลสมาชิกทำในรูปแบบการแบ่งปันกลับคืน (ธนาคารขยะประกันชีวิต)

3. หลังจากขายขยะติดต่อกันครบ 3 เดือนแล้ว ถ้าหยุดขายเดือนใดเดือนหนึ่ง จะขาดสิทธิรับเงินประกันชีวิตโดยเงินที่คงเหลืออยู่ในบัญชีจะถูกหักเข้าธนาคารทั้งหมด (ไม่เกิน 300 บาท) และจะต้องเริ่มต้นนับการขายขยะติดต่อกัน 3 เดือนใหม่ สิทธิดังกล่าวจึงจะกลับมามีเดิม

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชนด้วยทุนทางสังคมของชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนบางรวนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทุนทางสังคมที่นำมาใช้ขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะและเพื่อศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนบางรวนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

จากผลการศึกษา พบว่า ทุนทางสังคมที่ชุมชนนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม (ขยะ) คือ ทุนทางสังคมที่เป็นบุคคล ทุนระดับกลุ่มทางสังคมและองค์กรชุมชน ทุนทางสังคมระดับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนทางสังคมระดับหน่วยงานและเครือข่าย และการมีแนวคิดการพัฒนาแบบ บวร มีจิตอาสา สร้างการเรียนรู้ให้กับประชาชนภายในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าทุนทางสังคมดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมีคุณค่าต่อชุมชน ซึ่งสามารถก่อให้เกิดการรวมพลังการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนคนในชุมชนทั้งงาน เงินและข้อมูลที่ส่งผลจนไปสู่การขับเคลื่อนชุมชนทั้งในแง่ของการพัฒนา การแก้ไขปัญหาชุมชน ดังที่ ชนิษฐา นันทะบุตร และคณะ (2560) อธิบายว่า ทุนทางสังคมเป็นความเชื่อมโยง การแลกเปลี่ยนของคนในชุมชนทั้งงาน เงินและข้อมูลที่ส่งผลกระทบทางบวกต่อการแก้ปัญหาการจัดการร่วมกันเพื่อสมาชิกชุมชน

สำหรับการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยใช้ทุนทางสังคมของชุมชนในทุกขั้นตอน พบว่าทุนทางสังคมประเภทบุคคล ผู้นำและแกนนำชุมชน เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนงานทุกขั้นตอน ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำชุมชนของชุมชนบางรวนก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี เป็นบุคคลดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่กำเนิดจึงทำให้มีความตระหนักในสภาพปัญหาของชุมชนมากกว่า

บุคคลอื่น ๆ อีกทั้งด้วยความเป็นคนดั้งเดิมและมีบทบาทในฐานะผู้นำชุมชนจึงส่งผลให้ชาวชุมชนในชุมชนเกิดความเชื่อมั่นและยอมรับซึ่งนำไปสู่การให้ความร่วมมือตลอดจนการระดมทรัพยากรในด้านต่าง ๆ มาใช้ในการแก้ไขปัญหา ดังกรณีการทำกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับการคัดแยกขยะ ผู้นำชุมชนบางรายนอก หมู่ 7 จะมีการวางแผนงานว่ากลุ่มเป้าหมายที่จะเข้าร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่มใด เช่น กลุ่มคนดั้งเดิมหรือกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชน หากเป็นกรณีกลุ่มดั้งเดิมจะใช้วิธีการเข้าไปพูดคุยตามบ้านและผ่านวันสำคัญทางศาสนา ณ วัดโค่นอนมหาสวัสดิ์ สำหรับกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านจัดสรรจะใช้วิธีผ่านทางประธานหมู่บ้านจากความสนิทคุ้นเคยกัน นอกจากนี้เมื่อมีการจัดกิจกรรมผู้นำชุมชนจะมีการลงพื้นที่เพื่อติดตามสังเกตพฤติกรรมว่าชาวชุมชนมีการปฏิบัติตามที่ได้เรียนรู้ไปหรือไม่ อีกทั้งยังมีการลงพื้นที่ภายในชุมชนเพื่อตรวจตราพฤติกรรมการทิ้งขยะและปริมาณขยะตามสถานที่ทิ้งขยะภายในชุมชนว่ามีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะใด จากนั้นจะมีการประชุมเพื่อทบทวนผลการดำเนินงานและปรับแนวทางการทำงาน เช่น การไม่ให้ความร่วมมือในการทิ้งขยะหรือมีปริมาณขยะเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามก็มีการขับเคลื่อนของผู้นำเพื่อแก้ปัญหาขยะยังมีการสร้างภาคีการพัฒนา เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนวัดโค่นอนมหาสวัสดิ์เพื่อให้มีความรู้เกี่ยวกับการคัดแยกขยะ เป็นต้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าบทบาทของผู้นำมีความสำคัญในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาของชุมชน ดังที่ จักรี ศรีจารุเมธิญาณและพระณัด วุฒโน (2560) อธิบายว่า ผู้นำซึ่งเป็นบุคคลที่จะมาช่วยเป็นกำลังแรงใจและมั่นคงในการปฏิบัติงานร่วมกันในการพัฒนาชุมชน ผู้นำชุมชนถือว่าเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถที่จะระดมพลและทรัพยากรในด้านต่าง ๆ เพื่อใช้ในการบริหารการพัฒนาหรือร่วมกิจกรรมของชุมชน เพื่อให้การพัฒนานั้นไปสู่จุดมุ่งหมายได้ดียิ่งขึ้นและสามารถรวมพลังชุมชนมาแก้ไขปัญหาของชุมชน

องค์ความรู้ใหม่

การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาในชุมชนเป็นการขับเคลื่อนในรูปแบบของการจัดการตนเองและเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ต่อชุมชน ผู้นำชุมชนจึงต้องเป็นกลไกสำคัญในการจัดการปัญหาที่เริ่มตั้งแต่การสร้างควมคุ้นเคยและสร้างตระหนักต่อปัญหาให้กับชาวชุมชน การลงพื้นที่สำรวจปัญหาด้วยการสังเกตสภาพปัญหาและพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหา จากนั้นเมื่อได้ข้อมูลดังกล่าวจึงนำมาสู่การวางแผนแก้ไขปัญหามีการเชื่อมโยงภาคีทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานและในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดอุดมการณ์เกิดข้อเห็นพ้องต้องกัน ควรมีแนวคิดหรือหลักการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาก็เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการจัดการงาน ต้องมีการสร้างคนรุ่นใหม่ด้วยการปลุกกระดมผ่านเวทีการพูดคุยและให้แกนนำรุ่นใหม่เป็นผู้ที่มีบทบาทในการวางแผนการทำงาน และเมื่อมีการขับเคลื่อนงานต้องมีการทบทวนผลการดำเนินงานเพื่อเป็นการประเมินว่างานที่ทำบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้หรือไม่ และในการทำงานมีความจำเป็นที่จะต้องหนุนเสริม เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ การประชุมกันอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษา พบว่า ทุนทางสังคมระดับบุคคลที่เป็นทั้งแกนนำและผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นคนดั้งเดิมของชุมชน มีบทบาทสำคัญในทุกขั้นตอนของการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชน ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งถือได้ว่ามีความใกล้ชิดกับประชาชน ควรพัฒนาให้ผู้นำชุมชนเป็นกลไกในระดับชุมชนท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเฝ้าระวังปัญหาขยะและการเชื่อมประสานเป็นภาคีการแก้ไขปัญหaxyะกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากผลการศึกษา พบว่า เพื่อความยั่งยืนในการจัดการปัญหาชุมชน มีการจัดตั้งกลุ่มการจัดการขยะและมีการใช้ระเบียบกองทุนขยะมาสร้างความยั่งยืนและเสริมความเข้มแข็งให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังนั้นควรมีการศึกษาบทบาทของกลุ่มการจัดการขยะกับการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชน และควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการใช้ระเบียบกองทุนขยะกับสร้างสวัสดิการที่เหมาะสมกับชุมชน

เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม (References)

ภาษาไทย

- กานต์ชนิด วรรณียพินิจ. (2554). *ทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชงดำ: กรณีศึกษากำนันหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต [ไม่ได้ตีพิมพ์]. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.*
- กรมควบคุมมลพิษ. (2564). *ร่างแผนปฏิบัติการด้านการจัดการขยะของประเทศ. กรมควบคุมมลพิษ.*
- กรมควบคุมมลพิษ. (2565). *รายงานสถานการณ์สถานที่กำจัดขยะมูลฝอยชุมชนของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2565. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.*
- ขนิษฐา นันทบุตร และคณะ. (2560). *การวิจัยชุมชนด้วยการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. 19*
- จรียา โกเมนต์, เฉลิมชัย ปัญญาดี และปานแพร เขาวนประยูรณ์. (2560). *การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา: การวิจัยทางมานุษยวิทยาที่มากกว่าการศึกษา* กลุ่มชาติพันธุ์. *วารสารอารยธรรมศึกษา* โขง-สาละวิน. 8(2). 201
- จักรี ศรีจารุเมธีญาณ และพระณัด วฑฒโน. (2560). *ภาวะผู้นำกับการพัฒนาชุมชน. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์. 6 (ฉบับพิเศษ): 527-538.*
- นภาพรณ หะวานนท์, เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไธสง. (2550). *ทฤษฎีสถานะรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 11*
- วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม. โรงพิมพ์เดือนตุลา. 15*
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2550). *สวัสดิการชุมชน “คนไม่ทิ้งกัน”. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. 7-10.*

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548).
ยุทธศาสตร์การพัฒนาธุรกิจเอกชนเพื่อเป็นทุนทางสังคม. สำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 1-2.
- สรเสรีญ วงศ์ช่อ่ม. (2554). การวางแผนพัฒนาประเทศ. ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง.
20-23.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. (2549). วัฒนธรรมกับการพัฒนา: ศาสตร์ของการพัฒนาใน
ระดับปฏิบัติการ. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 20-23.
- อรยา จันทมาลา และไททัศน์ มาลา. (2565). ผลกระทบจากโรงงานกำจัดขยะ
พืชต่อชุมชนแห่งหนึ่งในตำบลห้วยโจด อำเภอวัฒนานคร จังหวัด
สระแก้ว. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วไลยอลงกรณ์ใน
พระบรมราชูปถัมภ์. 17(1): 59-68.

Common-Pool Resources Model for Self-reliance of Ban Noi Butawong, Nong Khu Sub-district, Lam Plai Mat District, Buriram Province

Sujitra yangnok¹, khemeka Ar-rom²
and Ruethaiphath Haisirikula³

Abstract

The objectives of the research were to 1) study knowledge of Common-Pool Resources towards self-reliance of Ban Noi Butawong community, Nong Khu Sub-district, Lam Plai Mat District, Buriram

¹ Lecturer, Social Development Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University Email: sujitra2520j@gmail.com

² Asst. Prof. Dr., Applied Statistics, Faculty of Science, Buriram Rajabhat University Email: s_arrom@hotmail.com

³ Lecturer Business Administration Program in Management Faculty of Management Science Buriram Rajabhat University Email: poh_h@hotmail.com

* **Corresponding Author:** Lecturer, Social Development Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University, Email: sujitra2520j@gmail.com

Province Buriram Province, 2) develop Common-Pool Resources towards self-reliance of Ban Noi Butawong people by using the Community Based Research, CBR. The researcher collected data by In-depth interviews, focus group discussions, walk surveys, participatory observations, and organizing forums with the community. The results of the study revealed that the knowledge of Ban Noi Butawong Common-Pool Resources was as follows: 1) The knowledge of six role models who practiced integrated farming as a learning center for interested persons to apply the knowledge for self-development, namely, Mr. Somsak Sararam, Mr. Butsri Pasatcha, Ms. Suchanya Jitchatree, Mrs. Sopha Yai-im, Mr. Sa-nga Sukthawee, and Mrs. Wipenphak Sodrum, and 2) the knowledge of shared resource management in the past, which is Nong Nok Pond, where people used together. Later, Nong Nok Pond was developed as the shared community agricultural plots with the installation of a water system. This community farmland generated self-reliance in 5 aspects: 1) Technology, 2) Economy, 3) Natural Resource, 4) Mind, and 5) Social and Culture. This study can be considered as laying the foundation for community development, preparing for changes that will occur in the future, as well as, responding to the direction of the country's development that focuses on encouraging people to solve their problems based on community resources.

Keywords: Shared Resource Management, Self-reliance, Ban Noi Butawong, Buriram Province

รูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม เพื่อการพึ่งตนเองของบ้านน้อยบุตาวงศ์ ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

สุจิตรา ยางนอก¹ เขมิกา อารมณ²
และฤทัยภัทร ให้ศรีกุล³

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้การบริหารจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources) ผู้การพึ่งตนเองของชุมชนบ้านน้อยบุตาวงศ์ ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ 2. เพื่อพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมสู่การพึ่งตนเองของชุมชนบ้านน้อยบุ

¹ อาจารย์สุจิตรา ยางนอก สาขาวิชาการพัฒนาลังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ อีเมล: sujitra2520j@gmail.com

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เขมิกา อารมณ สาขาวิชาสถิติประยุกต์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ อีเมล: s_arom@hotmail.com

³ อาจารย์ฤทัยภัทร ให้ศรีกุล สาขาวิชาการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ อีเมล: poh_h@hotmail.com

* ผู้ประพันธ์บรรณานุกรม: อาจารย์สุจิตรา ยางนอก สาขาวิชาการพัฒนาลังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ อีเมล: sujitra2520j@gmail.com

ดาวงษ์ ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research: CBR) เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก สทนากลุ่ม การเดินสำรวจ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการจัดเวทีร่วมกับชุมชน ผลการศึกษา พบว่า องค์ความรู้การบริหารจัดการทรัพยากรร่วมชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ ได้แก่ 1. องค์ความรู้บุคคลต้นแบบที่ทำเกษตรผสมผสานเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับบุคคลที่สนใจได้นำองค์ความรู้ไปพัฒนาตนเอง จำนวน 6 คน ได้แก่ นายสมศักดิ์ สารรัมย์ นายบุตรศรี เกาส์ขานางสาวสุชัญญา จิตชาติริ นางโสภา ไยอ้อม นายสง่า สุขทวี นางวิเพ็ญพัทรี สดรัมย์ และองค์ความรู้การบริหารจัดการทรัพยากรร่วมที่ผ่านมา คือ สระหนองนอกที่เป็นทรัพยากรร่วมของชุมชนที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน จนได้นำไปสู่การพัฒนาสระหนองนอกให้กลายเป็นแปลงเกษตรของชุมชน โดยมีการวางระบบน้ำ การจัดสรรพื้นที่เพาะปลูกของชุมชน จนเกิดการพึ่งตนเอง ทั้งด้าน 5 ประการคือ 1. ด้านเทคโนโลยี (Technology) 2. ด้านเศรษฐกิจ (Economic) 3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Resource) 4. ด้านจิตใจ (Mental) และ 5. ด้านสังคมวัฒนธรรม (Social) พร้อมทั้งตอบโจทย์ทิศทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนแก้ไขปัญหาบนฐานทรัพยากรของชุมชน

คำสำคัญ: การบริหารจัดการทรัพยากรร่วม, การพึ่งตนเอง, บ้านน้อยบุตาวงษ์ จังหวัดบุรีรัมย์

บทนำ

ยุทธศาสตร์เพื่อการแข่งขันของเศรษฐกิจโลก ได้กำหนดกรอบแนวทางการทำงานเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยเสนอว่าต้องมีการปรับทิศทางการพัฒนา 4 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และเพื่อเป็นฐานรองรับการพัฒนาประเทศ โดยกำหนดแนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้ การศึกษา การสร้างสรรค์งานและการใช้ทรัพยากรทางปัญญาที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมการสั่งสมความรู้ของสังคมและเทคโนโลยี/นวัตกรรมสมัยใหม่ ขณะเดียวกันแนวคิด “ประเทศไทย 4.0” ที่มีการหยิบยกเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจไทยจากยุคพึ่งพาเกษตรกรรม ยุคพึ่งพาอุตสาหกรรมเบา และยุคพึ่งพาอุตสาหกรรมหนัก แต่ประเทศไทยกลับติดกับดักของการมีรายได้ปานกลาง ไม่ขยับไปไหนมาไหนไม่น้อยกว่า 20 ปี (ปรเมธี วิมลศิริ, 2560) ประเทศไทย 4.0 จึงมีแนวคิดเกษตรกรรม SMEs แรงงาน การบริการ มีศักยภาพมากขึ้น ด้วยการนำความได้เปรียบในเชิงวัฒนธรรม และความหลากหลายทางชีวภาพมาขับเคลื่อน โดยประเทศไทย 4.0 เป็น Value-based Economy ที่ต้องอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วัฒนธรรม ความคิดสร้างสรรค์ เพื่อสร้างสินค้าและการทำสิ่งที่เป็น “นวัตกรรม” ขณะเดียวกันรัฐบาลให้ความสำคัญกับการพัฒนาสินค้าในระดับท้องถิ่นไปสู่สากลบนพื้นฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรม เน้นการสร้างผู้ประกอบการทางสังคม สินค้าท้องถิ่น การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นการสร้างงาน สร้างรายได้สู่ชุมชน ลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ก้าวเข้าสู่สังคมที่มีรายได้สูง ในปี พ.ศ. 2579 (อุทิศ ทาหอม, 2564: 57)

ประชากรของไทยในอดีตนิยมตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ หรือบริเวณที่ราบอื่น ๆ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้ก็เพราะว่า จะได้สะดวกในการทำมาหากินเพาะปลูกพืชพรรณธัญญาหารที่ใช้ในการดำรงชีวิต

(ซัทพล ทรงสุนทรวงศ์, 2553: 85) และที่สำคัญชุมชนมีพื้นที่ส่วนรวมไว้สำหรับทำกิจกรรม หรือพบปะสังสรรค์ซึ่งกันและกัน เช่น ศาลาประชาคม วัด พื้นที่สาธารณะของชุมชน เป็นต้น พื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน โดยทุกคนได้มีส่วนร่วมใช้เป็นสถานที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น พักผ่อน ออกกำลังกาย การเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชผักของคนในชุมชน เป็นต้น จากแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (2560-2579) ได้มุ่งเน้นการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อการบริหารจัดการ อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคม โดยการเตรียมความพร้อมในการป้องกันภัยธรรมชาติ การพัฒนานวัตกรรม และการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์และสังคมที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาวิกฤติสิ่งแวดล้อม การพัฒนาระบบการจัดการให้สอดคล้องกับกฎระเบียบของประชาคมโลก ซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกัน การสร้างองค์ความรู้ จิตสำนึก และการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่ม องค์กรภาคประชาชน เป็นต้น (สถานนโยบายการวิจัยและนวัตกรรม, 2560: 59) การบริหารจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources: CPRs) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการคืนอำนาจให้ท้องถิ่นจัดการตนเอง และกระจายอำนาจให้ชุมชนจัดการสาธารณะ เพื่อให้ชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2563: 59) โดยเฉพาะการนำพื้นที่สาธารณะในฐานะเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชนมาทำให้เกิดประโยชน์ เช่น การเลี้ยงสัตว์ การทำพื้นที่ออกกำลังกาย การทำป่าชุมชน ตลอดจนการจัดสรรให้เป็นแปลงเกษตรของชุมชน ให้ปลูกพืชผัก เพื่อให้ชุมชนลดรายจ่าย เพิ่มรายได้อีกด้วย

ชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ มีประชากรอาศัยอยู่ 229 ครัวเรือน ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลัก คือ การทำนา ทำสวน ทำไร่ หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวมีอาชีพเสริม เช่น การทอผ้าไหม ผ้าฝ้าย และรับจ้างทั่วไป เป็นต้น

มีพื้นที่สาธารณะ คือ สระหนองนอก ห่างจากวัดบุตาวงษ์ประมาณ 500 เมตร ตั้งอยู่ฝั่งทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของชุมชนเป็นพื้นที่สาธารณะและบริเวณแหล่งน้ำรอบฝั่งสระมีการปลูกไม้ยืนต้น เดิมทีบริเวณนี้เคยใช้เป็นที่ปลูกผักของคนในชุมชน รวมทั้งเป็นพื้นที่ในการปลูกต้นหม่อนเพื่อใช้ในการทำไหมของชุมชนและเป็นแหล่งผลิตน้ำประปาของชุมชน และปล่อยให้เป็นพื้นที่ว่างเปล่าไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่

จากการพัฒนาจิตวิทยาร่วมกับผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ประชาญ ชาวบ้าน และชุมชนประชาชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ พบว่า ชุมชนต้องการปฏิรูปทัศนียภาพให้กลายเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชน จัดสรรพื้นที่ให้คนในชุมชนได้มาปลูกผักปลอดภัย ใช้พื้นที่สาธารณะในฐานะทรัพยากรร่วมสร้างแหล่งอาหารของชุมชน แต่ปัจจุบันยังไม่สามารถดำเนินการได้ เนื่องจากเผชิญกับปัญหา 3 ประการ ได้แก่ 1. การจัดการน้ำเพื่อการเพาะปลูก 2. ปัญหาสภาพพื้นที่ 3. ขาดการทำความเข้าใจร่วมกับชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

1. ปัญหาการจัดการน้ำเพื่อการเพาะปลูก พบว่า การใช้พื้นที่สระหนองนอกให้เป็นพื้นที่เพาะปลูกผักของชุมชนจำเป็นต้องมีการวางระบบน้ำให้ทั่วถึง เพื่อให้ประชาชนได้ใช้น้ำในการเพาะปลูก ปัจจุบันยังไม่ได้มีการวางระบบน้ำที่ชัดเจน จึงเป็นข้อจำกัดในการเพาะปลูกของชุมชน

2. ปัญหาสภาพพื้นที่ พบว่า มีวัชพืชขึ้นเป็นจำนวนมากยังไม่มีความเหมาะสมที่จะทำให้เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมของชุมชน จำเป็นต้องมีการปรับสภาพพื้นที่ให้สะอาด เพื่อให้ชุมชนได้วางแผนการเพาะปลูกพืชผักในบริเวณดังกล่าว

3. ปัญหาการทำความเข้าใจร่วมกับชุมชน พบว่า หากจะพัฒนาพื้นที่สระหนองนอกให้เป็นแปลงเกษตรของชุมชน จำเป็นต้องชี้แจงทำความเข้าใจ วางมาตรการ จัดสรรพื้นที่ให้กับบุคคลที่สนใจได้เข้าร่วมดำเนินการ

จากข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ยังขาดองค์ความรู้ความเข้าใจการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม ที่จำเป็นต้องวางระบบ มาตรการ กติการ่วมกันของชุมชน เพื่อนำไปสู่การสร้างแหล่งอาหารของชุมชน พร้อมทั้งเกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ นับเป็นการวางรากฐานสู่การพึ่งตนเองในอนาคต โดยการสร้างความร่วมมือระหว่างนักวิชาการและประชาชนในพื้นที่ในการค้นหาศักยภาพ ทูทางสังคม การสร้างคุณค่าให้กับคนในชุมชนได้เรียนรู้ เสริมสร้างความเข้มแข็งผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-based Research: CBR) เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพให้ชุมชนเรียนรู้บนรากฐานวิถีชีวิตของตนเอง รวมทั้งเป็นการพัฒนาทักษะการคิด การให้คนในชุมชนมีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นตนเอง บนฐานทุนทางสังคม ทุนทรัพยากร และวิถีชีวิตของชุมชน รวมทั้งเป็นการติดอาวุธทางปัญญาให้กับคนในชุมชน รู้จักการเรียนรู้ คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ วางแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหา ส่งเสริมให้คนในชุมชนร่วมมือกันจัดการตนเอง เน้นการสร้างคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ที่อยู่บนวิถีวัฒนธรรมชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้การบริหารจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources) สู่การพึ่งตนเองของชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources) สู่การพึ่งตนเองของชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดหลักในการนำมาวิเคราะห์ ได้แก่ แนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources) แนวคิดการมีส่วนร่วม แนวคิดเกี่ยวกับทุนชุมชน เพื่อให้เป็นกรอบในการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม เพื่อการพึ่งตนเองของบ้านน้อยบุตาวงษ์ ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์” ได้มีนักวิชาการได้นิยามความหมาย เช่น ชล บุญนาค (2553) สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2563) ได้กล่าวถึง หลักการจัดการทรัพยากรร่วมของ Elinor Ostrom การจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพจะต้องเป็นเอกชน (Private Goods) หรือเป็นทรัพยากรของรัฐ มีการระบุผู้รับผิดชอบแน่ชัด อาจกล่าวได้ว่า หากเป็นทรัพยากรของรัฐ หน้าที่ต่อการดูแลรักษาคือรัฐบาล หรือหากเป็นทรัพยากรของเอกชนเป็นระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ในทางกลับกัน ทรัพยากรร่วม อาทิ ลำห้วย ลำคลอง ป่าไม้ พืชหญ้า สัตว์ป่า ฯลฯ ซึ่งปราศจากการระบุผู้ทำหน้าที่ดูแล ส่งผลให้ผู้ประโยชน์ต่างกอบโกย แย่งชิงระหว่างกัน จนนำไปสู่ปัญหาทรัพยากรร่วมเสื่อมโทรมแบบฟื้นฟูสภาพเดิมได้ยาก Ostrom, Tiebout และ Warren อธิบายถึง ศูนย์กลางการตัดสินใจหลายศูนย์แต่ละศูนย์มีอิสระต่อกัน แต่คำนึงถึงความรับผิดชอบในความสัมพันธ์เชิงการแข่งขันทำสัญญาความร่วมมือระหว่างกัน หรือมีความสัมพันธ์กับกลไกของรัฐบาลกลางในการจัดการความขัดแย้ง ในขณะที่เขตการปกครองต่าง ๆ ที่อยู่ในเมืองหลวงต่างทำหน้าที่ในลักษณะที่เชื่อมโยงเข้ากับแบบแผนที่สอดคล้องกันและสามารถทำนายผลได้ถึงพฤติกรรมของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ผู้ใช้ทรัพยากรยังมีพฤติกรรมที่มีแนวโน้มจะปฏิบัติตามบรรทัดฐาน (Norm) ของชุมชนที่ตนอยู่ด้วย บรรทัดฐาน เป็นมาตรการที่กำกับพฤติกรรมของผู้ใช้ทรัพยากรว่าสิ่งใดคือสิ่งที่ถูกต้อง ควรทำ ควรเป็นทางเลือกของการกระทำสิ่งที่ไม่ควรทำ และไม่ควรเป็นทางเลือกของการกระทำ การมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับ

บรรทัดฐานรวมทั้งการตั้งกติกาบางอย่างและรักษาคำพูด หากกติกาที่วางขึ้นมีประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากร การจัดการนั้นมีโอกาสสัมฤทธิ์ผลมาก หากมีกลไกการตรวจตรา (Monitoring) และผลการลงโทษทางสังคม (Social Sanction) ดังนั้นกลไกดังกล่าวจึงมีบทบาทอย่างยิ่งในการทำให้การจัดการทรัพยากรมีประสิทธิภาพ

การบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันนั้นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ อคิน รพีพัฒน์ (2544) และพัชรินทร์ สิริสุนทร (2550) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนได้เข้าไปร่วมรับรู้ในกระบวนการจัดการร่วม ให้ข้อมูลความคิดเห็นในการทำประชาพิจารณ์อันเกี่ยวกับโครงการหรือกิจกรรม หรือการอนุญาตให้มีการดำเนินการที่กระทบต่อคุณภาพชีวิต อนามัยสิ่งแวดล้อม หรือส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับตนหรือชุมชน ให้ได้รับการยอมรับ (Recognition) มีความรับผิดชอบ (Responsibility) และเกิดความนับถือตนเองมากขึ้น (Selfe steem) เพื่อเป็นกระบวนการเสริมความสามารถของประชาชนให้สามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง อาทิ ข้อมูลที่ครอบคลุมเพียงพอการเสริมสร้างทักษะให้ประชาชนวิเคราะห์ข้อมูลและตัดสินใจหาทางแก้ปัญหาที่มีคุณภาพ การมีส่วนร่วมในระดับนี้สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของประชาชนในระดับสูง และที่สำคัญการให้ประชาชนมีส่วนร่วมนอกจากการปลูกฝังจิตสำนึกแล้วจะต้องมีการส่งเสริมและกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง และยังเป็นปัจจัยเกี่ยวกับกลไกของภาครัฐ ทั้งในระดับนโยบาย มาตรการ และการปฏิบัติที่เอื้ออำนวยให้เกิดเครือข่ายและประชาสังคมให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งการมีส่วนร่วมจึงเป็นจุดเริ่มต้นในการยกระดับพัฒนาศักยภาพทุนชุมชน (Community Capital)

อุทิศ ทาหอม (2565) ได้กล่าวว่า การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research: CBR) เป็นแนวทางที่รวมวิธีการวิจัยและกลยุทธ์สร้างขีดความสามารถของชุมชน (Community Capacity-Building) เป็นการเชื่อมช่อง

ว่างระหว่างความรู้ที่เกิดจากการวิจัยและการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในระดับนโยบาย การวิจัยเพื่อท้องถิ่นมองว่า ชุมชน (Community) เป็นสถานที่ตั้งของหน่วยงานทางสังคมที่มีอัตลักษณ์และมีกลุ่มคนที่เผชิญกับปัญหาในลักษณะเดียวกัน การวิจัยเพื่อท้องถิ่น มุ่งเน้นการเสริมสร้างความสามารถในการแก้ปัญหาชุมชนผ่านการวิจัย การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ได้ถูกนิยามว่า เป็นการวิจัยที่สร้างความเท่าเทียมและมุ่งเน้นการทำงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน (Community Members) ตัวแทนองค์กร (Organizational Representatives) และนักวิจัย (Researchers) ทุกชั้นตอน มีเครือข่ายร่วมสนับสนุน พร้อมทั้งมีความรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อเพิ่มความเข้าใจในปรากฏการณ์ (Understanding of a Given Phenomenon) พลวัตทางสังคม และวัฒนธรรมชุมชน บูรณาการความรู้ที่ได้รับการดำเนินการ เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของสมาชิกในชุมชน แนวทางการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นดังต่อไปนี้

1. ตระหนักถึงความสำคัญของระบบสังคม การเมือง วัฒนธรรม และเศรษฐกิจต่อพฤติกรรมและผลลัพธ์

2. มีส่วนร่วมกับสมาชิกในชุมชนในการเลือกหัวข้อการวิจัย พัฒนาโครงการ รวบรวมข้อมูล และตีความผลลัพธ์

3. เน้นทั้งวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

4. ให้ความสำคัญกับการแปลผลการวิจัยขั้นพื้นฐาน แทรกเข้าสู่การประยุกต์ใช้ เพื่อการเปลี่ยนแปลงในการปฏิบัติและนโยบาย จะเห็นได้ว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) นับเป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นการทำงานกับกลุ่มเปราะบางทางสังคมและคนในชุมชนที่ขาดโอกาสการเข้าถึงบริการของรัฐ

หลักการและประโยชน์ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีดังนี้

1. หลักการของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังอำนาจให้กับกลุ่มเป้าหมาย ได้เรียนรู้

สะท้อนมุมมองปัญหา เพื่อสร้างพลังสู่การปลดปล่อยจากการครอบงำ ความพิเศษของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) นั้นมุ่งเน้นการทำงานกับผู้ด้อยโอกาส ผู้ถูกกดขี่ในด้านต่าง ๆ เช่น ทางเพศ สีดวง เชื้อชาติ ชนเผ่าพื้นเมือง ประชาชน พื้นที่ชนบท เป็นต้น ได้นำเสนอหลักการ หรือคุณลักษณะวิจัยเพื่อท้องถิ่น 9 ประการคือ 1) ตระหนักถึงชุมชนเป็นหน่วยของเอกลักษณ์ 2) เริ่มต้นด้วยการสร้างจุดแข็งและทรัพยากรภายในชุมชน 3) อำนวยความสะดวกในการทำงานร่วมกันและความเป็นหุ้นส่วนที่เท่าเทียมในทุกขั้นตอนของการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเสริมอำนาจและการแบ่งปันอำนาจ 4) ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันและการสร้างขีดความสามารถระหว่างพันธมิตรทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง 5) บูรณาการและสร้างสมดุลระหว่างการสร้างองค์ความรู้และการดำเนินการเพื่อประโยชน์ร่วมกันของพันธมิตรทั้งหมด 6) เน้นความเกี่ยวข้องในท้องถิ่นของการสาธารณสุขและปัญหาสังคมและแนวทางนิเวศวิทยาที่จัดการกับปัจจัยหลายประการของโรคและความเป็นอยู่ที่ดี 7) เกี่ยวข้องกับการพัฒนาระบบผ่านกระบวนการแบบวงเกลียวและวนซ้ำ 8) เผยแพร่ข้อค้นพบให้กับพันธมิตรทั้งหมดและเกี่ยวข้องกับพันธมิตรทั้งหมดในกระบวนการเผยแพร่ 9) มุ่งเน้นกับกระบวนการและความผูกพันในระยะยาว (Involves a long-term process and commitment)

2. ประโยชน์ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Benefits of Community-Based Research: CBR) ด้วยความเชื่อที่ว่าสังคมมีความยุติธรรมในเชิงโครงสร้าง ทำให้ความสัมพันธ์ของผู้คนอยู่ในภาวะได้เปรียบเสียเปรียบ มีการเอารัดเอาเปรียบไปจนถึงการกดขี่ขูดรีด ทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว ทำให้นักวิจัยสายปฏิบัติการ แสวงหาความยุติธรรมในเชิงความสัมพันธ์ทางสังคมและความยุติธรรมในเชิงโครงสร้าง จะเกิดขึ้นได้เมื่อมนุษย์มีเสรีภาพ หนทางของการก้าวสู่เสรีภาพ คือ การสร้างวงจรเล็ก ๆ ให้เกิดขึ้นในครอบครัว ในกลุ่มเพื่อน ในองค์กรการทำงาน เป็นต้น (วรรณดี สุทธิธนากร, 2560) เมื่อเชื่อม

โยงเข้าหากันจะเกิดขึ้นนี้ เรียกว่า “ชุมชน” ที่บุคคลร่วมกันสร้างการเรียนรู้ มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ แสวงหาความรู้ร่วมกันและนำความรู้มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเพื่อก้าวไปสู่เสรีภาพและอิสรภาพ จึงเป็นเป้าหมายของวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ซึ่งในกระบวนการเปลี่ยนแปลงเริ่มจากชุมชนเล็ก ๆ ที่ร่วมกันเข้าถึงความรู้จากความจริง สร้างความรู้ใหม่ที่เหมาะสมกับการสร้างความยุติธรรม มีเสรีภาพและสันติภาพ การวิจัยนี้จึงเป็นการสร้างพื้นที่ที่เป็นประชาธิปไตย บุคคลในชุมชนมีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นที่ระดับปัจเจกชนหรือบุคคล ไปพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงในระดับกลุ่ม ชุมชน หรือสังคม (กาญจนา แก้วเทพ, 2563: 23-24) การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือการแสวงหาความรู้เพื่อการปลดปล่อยเท่านั้น แต่เป็นการเพิ่มขีดความสามารถให้ชุมชนได้มีโอกาสสะท้อนปัญหาและความต้องการให้กับผู้มีอำนาจทุกระดับได้มองศักยภาพของชุมชน หากจะประเมินการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) สามารถจำแนกได้ 3 ประการ คือ ระดับเล็ก (Micro) ระดับกลาง (Meso) และระดับมหภาค (Macro) ซึ่งมุ่งเน้นการเพิ่มขีดความสามารถ (Enhance Capacity) เพิ่มประสิทธิภาพ (Increase Efficiency) และการเสริมพลังให้กับชุมชน สังคม (Empower Communities) ซึ่งเป้าหมายที่ต้องการการเปลี่ยนสังคม (Social Change Goals) จากการกดขี่ ครอบงำ และสร้างอิสระทางความคิดให้กับประชาชน (อุทิศ ทาหอม, 2565: 18)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งแนวคิดและทฤษฎี ทำให้คณะผู้วิจัยใช้เป็นองค์ความรู้แนวทางไปสู่การเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์และนำเสนอผลการวิจัย เพื่อนำไปแก้ไขปัญหามุมมองท้องถิ่นในอนาคต

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research: CBR) ทั้งนี้คณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชน การประกอบอาชีพ การทำกิจกรรมของชุมชน ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชน การทำเกษตรผสมผสาน รวมทั้งผลการดำเนินงานของการทำกิจกรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และกระบวนการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน และการทำกิจกรรมสาธารณะของประชาชนบ้านน้อยบุตาวงศ์ เพื่อค้นหาแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมสู่การพึ่งตนเอง ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ใช้เครื่องมือในการศึกษาเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล การสัมภาษณ์รายบุคคล การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีประชาคม การเดินสำรวจชุมชน และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มีรายละเอียดดังนี้

1. แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิของการวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documents) เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาการวิจัยและแนวคิดรวมทั้งทฤษฎีตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่นำมากำหนดกรอบแนวคิดและกรอบในการวิเคราะห์เกี่ยวกับบริบทชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ของชุมชน จากเอกสารสิ่งพิมพ์ สถิติ รายงาน บันทึกการประชุมของภาควิชาการและชุมชน รวมทั้งแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) ประกอบด้วยข้อมูลด้านบริบทของชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ทู่นมนุษย์ เป็นต้น และศึกษาการถ่ายทอดการทำเกษตรผสมผสาน การบริหารจัดการชุมชน ตลอดจนการทำกิจกรรมสาธารณะของประชาชนบ้านน้อยบุตาวงศ์ โดยมีวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview technique) โดยใช้แนวสัมภาษณ์ (Interview guide) เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชน การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มของชุมชน ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชน การทำการเกษตร และการทำกิจกรรมสาธารณะของประชาชนบ้านน้อยบุตาวงษ์

2.2 การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview schedule) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับบริบทของชุมชน การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มของชุมชน ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งผลการดำเนินงานของการทำกิจกรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อค้นหาคุณค่าและความสัมพันธ์ระหว่างการบริการจัดการทรัพยากรร่วมสู่การพึ่งตนเองของชุมชน

2.3 การสนทนากลุ่ม (Focused group) เกี่ยวกับองค์ความรู้การบริหารจัดการทรัพยากรร่วม บุคคลต้นแบบ โดยมีผู้ร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 8-10 คน พร้อมทั้งรับฟังข้อเสนอแนะต่อการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม ได้แก่ การมีส่วนร่วม การออกแบบพื้นที่ การทำกิจกรรมของชุมชนที่ผ่านมา ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนา เป็นต้น

2.4 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) โดยใช้แบบตรวจรายการ (Checklist) เพื่อศึกษาพฤติกรรมและทัศนคติ รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในหมู่บ้านจากการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยแบ่งลักษณะการปฏิสัมพันธ์ออกเป็น 3 ทิศทาง คือ 1) ปฏิสัมพันธ์เชิงบวก (Positive direction) 2) ปฏิสัมพันธ์เชิงลบ (Negative direction) และ 3) ปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกลาง (Neutral direction) จากการทำกิจกรรมร่วมกันของประชาชนบ้านน้อยบุตาวงษ์

2.5 การจัดเวทีวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยชุมชน สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอลำปลายมาศ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคู เข้าร่วมในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อดำเนินการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมสู่การพึ่งตนเองของชุมชน

สำหรับขั้นตอนของการวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ระยะ ได้แก่

1. ระยะเตรียมการ 2. ระยะเก็บรวบรวมข้อมูล 3. ระยะวางแผนปฏิบัติการแก้ไข ปัญหา และ 4. สรุปประเมินผล/ผลักดันสู่นโยบาย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ระยะเตรียมการ โดยศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชน การจัดการตนเองของชุมชนด้านทรัพยากร ชุมชน วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนทางวัฒนธรรม ชุมชนทางสังคม การมีส่วนร่วมของชุมชน ประสานความร่วมมือกับชุมชน พัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน แกนนำทีมวิจัยชุมชน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ประชาชนชาวบ้าน ผู้อาวุโสและเยาวชน บุรณาการร่วมกับการเรียนการสอนโดยดิ่งนักศึกษาศาสตรมหาวิทาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ร่วมกระบวนการวิจัยเพื่อจัดทำโครงการเสนอต่อแหล่งทุน และจัดเวทีชี้แจงโครงการร่วมกับชุมชน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ประชาชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอลำปลายมาศ สำนักงานเกษตรอำเภอลำปลายมาศ เป็นต้น พร้อมทั้งค้นหาอาสาสมัครนักวิจัยชุมชนที่จะเข้าร่วมโครงการวิจัย

2. ระยะเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาองค์ความรู้ศักยภาพการพึ่งตนเอง ได้แก่ การประกอบอาชีพ กลุ่มอาชีพ เศรษฐกิจชุมชนการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อ อาหารพื้นถิ่น ชุมชนมนุษย์ ดนตรีพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน เป็นต้น ศึกษาสถานการณ์ ปัญหา การบริหารจัดการของชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ โดยการสานพลังประชารัฐที่เชื่อมโยงทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ

และภาคประชาชน และการค้นหาและวิเคราะห์องค์ความรู้ การพัฒนาและยกระดับชุมชนในการพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ชุมชน การถ่ายทอดความรู้ การขยายผลความรู้ การจัดการพื้นที่กิจกรรมภายในพื้นที่เรียนรู้ในชุมชน

3. ระยะเวลาแผนปฏิบัติการ การนำองค์ความรู้มาจัดเวทีวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ ปัญหา การบริหารจัดการของชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ องค์ความรู้ศักยภาพการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ โดยเน้นการมีส่วนร่วมระหว่าง นักวิจัยชุมชน สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอลำปลายมาศ สำนักงานเกษตรอำเภอลำปลายมาศ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคู เข้าร่วมในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล ค้นหารูปแบบแนวทางการพัฒนาการจัดการจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วมสู่ชุมชนพึ่งตนเอง และนำกรณีตัวอย่างที่ประสบผลสำเร็จในพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาการจัดการจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วมสู่ชุมชนพึ่งตนเองให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพื้นที่ต้นแบบ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจมาพัฒนาเป็นชุมชนพึ่งตนเองอย่างเป็นรูปธรรมบนหลักการพัฒนา 3 ประการ คือ 1) การพัฒนาศักยภาพคน 2) พัฒนาความรู้ และ 3) พัฒนาพื้นที่

4. เวทีสรุปบทเรียน ร่วมกับประชาชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ นักวิจัยชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคู สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอลำปลายมาศ สำนักงานเกษตรอำเภอลำปลายมาศ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในอนาคต

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research: CBR) โดยมีประชาชนที่ให้ข้อมูลมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน ประกอบด้วย อาสาสมัครนักวิจัยชุมชน จำนวน 30 คน ประชาชนในชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ จำนวน 90 คน ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ จำนวน 20 คน ผู้อาวุโสที่มีปราชญ์ด้านเกษตร

จำนวน 10 คน ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 5 คน พระสงฆ์ (พระนักพัฒนา) 5 รูป หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องภายในพื้นที่ ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ ลำปลายมาศ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคู จำนวน 20 คน รวม 180 คน ที่เข้าร่วมกิจกรรมทั้งให้ข้อมูลและการระดมสมองในการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมสู่การพึ่งตนเองของชุมชน

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ คือ กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน และสามารถให้ข้อมูลสำคัญได้ ทุกคนต้องทราบลักษณะผู้ที่มีความรู้การบริหารจัดการทรัพยากรร่วม แนวทางการพึ่งตนเอง การทำเกษตรผสมผสาน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะของชุมชน เข้าใจสภาพปัญหาของชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 180 คน ที่เลือกจาก 7 กลุ่มเป้าหมาย เพื่อระดมสมองให้เกิดแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมสู่การพึ่งตนเองของชุมชน ได้แก่ อาสาสมัคร นักวิจัยชุมชน ประชาชนในชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโสที่มีปราชญ์ด้านเกษตร ปราชญ์ชาวบ้าน พระสงฆ์ (พระนักพัฒนา) เจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ ลำปลายมาศ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคู ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่เข้าใจสภาพพื้นที่ชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์เป็นอย่างดี โดยใช้วิธีเลือกแบบรวมเจาะจง (Purposive Sampling) พร้อมทั้งมีองค์ความรู้ในการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม ซึ่งคณะผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มคนที่สามารถให้ข้อมูลได้อย่างชัดเจน โดยมีการสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล สทนากลุ่มจัดเวทีวิเคราะห์ สังเคราะห์ปัญหา พร้อมทั้งทดลองปฏิบัติการร่วมกัน

จริยธรรมในการวิจัย

ข้อมูลการแจ้งสิทธิของผู้เข้าร่วมการวิจัย หรือการดำเนินการขอยื่นพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์และผลการพิจารณาจากคณะ

กรรมการของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ได้มีมติเห็นควรให้ดำเนินการวิจัยได้ เนื่องจากไม่มีการละเมิดจริยธรรมการวิจัย

ผลการวิจัย

ชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ ตำบลหนองคู จังหวัดบุรีรัมย์ มีประชาชนอาศัยอยู่ จำนวน 229 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งหมด 681 คน แยกเป็นเพศชาย 337 คน เพศหญิง 344 คน มีอาชีพหลัก คือ ทำนา ทำสวน ทำไร่ อาชีพรอง คือ ทอผ้าไหม/ผ้าฝ้าย ปลูกผักสวนครัว เลี้ยงกบ เลี้ยงโคกระบือ รับจ้างทั่วไป มีกลุ่มองค์กรชุมชน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตกลุ่มธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มผู้เลี้ยงโคกระบือ กลุ่มทอผ้า กลุ่มปลูกมะนาว กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ ด้านเศรษฐกิจ ประชาชนส่วนใหญ่มีรายได้จากภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก มีที่ดินทำกิน จำนวน 3,400 ไร่ ที่อยู่อาศัย จำนวน 180 ไร่ ที่สาธารณประโยชน์ จำนวน 50 ไร่ มีแหล่งน้ำของชุมชน ได้แก่ หนองนอก คลองอีสานเขียว (ห้วยผักหนาม) หนองขี้หนอน หนองตาสร้อย ป่าไม้ ป่าสาธารณะ โคกหนองกรุง ป่าชุมชนหนองหวาย โคกจาน (เป็นแหล่งที่ชุมชนใช้เป็นแหล่งหาอาหาร) จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่สามารถนำไปสู่การยกระดับไปสู่การพึ่งตนเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต

การพัฒนาชุมชนให้เกิดการเติบโตอย่างมั่นคงบนรากฐานวัฒนธรรมและการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จึงเป็นปัจจัยสำคัญให้เตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี ดังนั้นการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นให้เติบโตอย่างยั่งยืนนั้น (อุทิศ ทาหอม สุจิตรา ยางนอก เขมิกา อารมณ และสันติภาพ ชารัมย์, 2565: 99) จึงเป็นเป้าหมายและทิศทางหลักในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับหมู่บ้าน/ชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการทรัพยากร ความร่วมมือ

และความรู้ทางวิชาการจากทุกภาคส่วนในพื้นที่ทั้งความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ตลอดจนภาควิชาการ เพื่อให้สามารถดูแลทุกข์สุขของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการพัฒนาหลายปีที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาที่ยึดการทำงานแบบส่วนราชการเป็นตัวตั้ง (Function-Based Approach) กล่าวคือการยึดภารกิจของกรมและหน่วยงานเป็นตัวตั้ง ทำให้เกิดการทำงานในลักษณะต่างตนต่างทำ เกิดการทำงานที่ซ้ำซ้อนอย่างไม่มีประสิทธิภาพ และไม่สามารถเชื่อมโยงการทำงานระหว่างกันได้ (สุนทรชัย ชอบยศ, 2562: 190-191) ดังนั้นการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านน้อยบุญตาวงษ์จึงมีความสำคัญในการวางรากฐานการพึ่งตนเอง พร้อมทั้งสร้างเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ตลอดจนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ของบุคคลที่สนใจในอนาคต คณะผู้วิจัยขอนำเสนอองค์ความรู้และการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมสู่การพึ่งตนเองของชุมชนบ้านน้อยบุญตาวงษ์ ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ดังนี้

1. องค์ความรู้การบริหารจัดการทรัพยากรร่วม สู่การพึ่งตนเองของชุมชนบ้านน้อยบุญตาวงษ์ ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

1.1 องค์ความรู้บุคคลต้นแบบชุมชนบ้านน้อยบุญตาวงษ์มีบุคคลต้นแบบที่ทำเกษตรผสมผสาน พร้อมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับบุคคลที่สนใจ ได้นำองค์ความรู้ไปพัฒนาตนเอง ได้แก่ นายสมศักดิ์ สารรัมย์ นายบุตรศรี เกสัชชา นางสาวสุชัญญา จิตชาติรี นางโสภา ไยอิม นายสง่า สุขทวี นางวิเพญพักตร์ สดรัมย์ ทั้ง 6 คนนับเป็นต้นแบบความสำเร็จในการทำเกษตรผสมผสาน มีการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์หลากหลายชนิดรวมกัน เป็นการทำการเกษตรตั้งแต่ 2 กิจกรรมขึ้นไปบนพื้นที่และเวลาเดียวกัน เป็นการ

ทำการเกษตรที่เกี่ยวเนื่องหรือเป็นผลพลอยได้ซึ่งกันและกัน เช่น เลี้ยงไก่บนบ่อ เลี้ยงปลา มูลไก่ก็เป็นอาหารปลา น้ำในบ่อก็นำไปรดพืชผักที่ปลูก เป็นต้น ซึ่งเกษตรผสมผสานเป็นเกษตรที่ลดภาวะความเสี่ยงด้านราคาผลผลิต และโรคแมลง ซึ่งทำให้เกิดความมั่นคงทางรายได้ การลดการพึ่งพิงจากภายนอก และการประหยัดต่อขนาดพื้นที่ มีรายละเอียดดังนี้

1.1.1 นายสมศักดิ์ สารรัมย์ อายุ 69 ปี เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรบ้านน้อยบุตาวงษ์ มีที่ทำกินประมาณ 28 ไร่ 2 งาน แปลงเกษตรอยู่บริเวณทิศใต้ของหมู่บ้าน การจัดสรรพื้นที่ แบ่งเป็น 3 ไร่ ทำเกษตรผสมผสาน โดยนำแผงโซลาเซลล์ช่วยเชื่อมต่อกับปั้มน้ำ วางระบบน้ำให้กระจายทั่วในพื้นที่แปลงเกษตรจำนวน 3 ไร่ เป็นการนำองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้พลังงานทางเลือกแก้ไขปัญหาค่าน้ำ ค่าไฟ ตลอดจนค่าน้ำมัน นายสมศักดิ์ สารรัมย์ ได้ปลูกไม้ต้น ได้แก่ ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้สะเดา เป็นต้น ขณะเดียวกันการมีต้นไม้ขนาดใหญ่ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ เกิดเห็ดขึ้นทำให้เป็นแหล่งอาหารอีกด้วย นอกจากนี้มีการปลูกสมุนไพร ร่วมกับ เช่น ข่า กระชาย กลั้ว และผักสวนครัว ได้แก่ ผักกาด ผักคะน้า มะละกอนับเป็นแหล่งอาหารภายในครัวเรือน ส่วนผลผลิตที่เหลือจากการกินภายในครัวเรือนแล้วก็นำไปจำหน่าย เพื่อเป็นรายได้แก่ครอบครัว ได้แก่ กลั้ว ปลา พืชผักสวนครัว ทำให้มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนประมาณ 9,000 บาท ซึ่งการทำเกษตรของนายสมศักดิ์ สารรัมย์ เน้นการเลี้ยงสัตว์ผสมผสานกับการปลูกพืชผักทั้งให้ผลผลิตในระยะสั้นและระยะยาว นับเป็นการจัดการความเสี่ยงด้านอาหาร พร้อมทั้งเกิดการสร้างรายได้ให้เกิดการหมุนเวียนอีกด้วย

ภาพที่ 1 จุฬานรีณรุ้เกษตรแบบผสมผสาน นายสมศักดิ์ สารรัมย์

1.1.2 นายบุตรศรี เกดธัชชา อายุ 63 ปี ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีพื้นที่ทำกิน จำนวน 55 ไร่ มีแปลงเกษตรอยู่บริเวณทิศใต้ของหมู่บ้าน โดยแบ่งพื้นที่ทำนา 30 ไร่ ปลูกต้นยูคาลิปตัส จำนวน 9 ไร่ ทำเกษตรผสมผสาน จำนวน 4 ไร่ โดยนำแผงโซลาร์เซลล์ จำนวน 5 แผง เชื่อมต่อกับปั้มน้ำกระจายให้ทั่วพื้นที่เกษตร พื้นที่ทั้ง 4 ไร่ มีการปลูกพืชหมุนเวียนตลอดทั้งปี ได้แก่ ถั่วเขียวหอมทอง ถั่วลิสง มะลิลอง และถั่วเขียวเบา นอกเหนือมะเขือ พริก มันเทศ พริก ข่า ตะไคร้ มะกรูด มะนาว มะพร้าว พร้อมทั้งเลี้ยงหมูป่า วัว ไก่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้ขุดบ่อ จำนวน 4 บ่อ เพื่อเลี้ยงปลานิล ปลาหมอ ปลาดุก โดยปล่อยเลี้ยงตามธรรมชาติ เกิดรายได้เฉลี่ยต่อเดือนประมาณ 8,000-10,000 บาท แม้จะเป็นรายได้ที่ไม่มาก แต่ถือว่าได้เป็นการจัดการทรัพยากรของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนเป็นฐานอาหารที่มั่นคงรองรับสถานการณ์เปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 2 สถานเรียนรู้เกษตรแบบผสมผสาน นายบุตรศรี เกดชชา

1.1.3 นางสาวสุชัญญา จิตชาติรี อายุ 43 ปี ปัจจุบันเป็นผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิตการเกษตร มีรายได้จากการแปรรูปน้ำมะนาวบรรจุ รายได้เฉลี่ยประมาณ 9,000-10,000 บาทต่อเดือน เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรบ้านน้อยบุตวงษ์ กลุ่มผู้ปลูกมะนาวแป้นและกลุ่มเกษตรผสมผสาน จำนวน 5 ไร่ 3 งาน มีแปลงเกษตรอยู่บริเวณทิศใต้ของหมู่บ้าน มีความรู้ความชำนาญในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การแปรรูปมะนาวจัมโบ้ (jumbo) การรักษามิปัญญาการเกษตร และมีประสบการณ์ด้านวิทยากรฐานการเรียนรู้แปรรูปมะนาวให้ความรู้กับหน่วยงานที่สนใจและประชาชนทั่วไป เป็นฐานเรียนรู้ด้านการปลูกมะนาว มีสินค้าโอท็อป (OTOP) ได้แก่ น้ำผึ้งมะนาวสดและหน่อไม้ต้มแล้ง นับว่าเป็นบุคคลต้นแบบที่สำคัญของชุมชนที่มีองค์ความรู้การทำเกษตรผสมผสาน ขณะเดียวกันเป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีวิสัยคิด กล้าทดลองสิ่งแปลกใหม่ มีความคิดสร้างสรรค์ และชอบเรียนรู้ เพื่อนำมาประยุกต์ในการประกอบอาชีพ ปัจจุบันปลูกมะนาวพันธุ์ซูเปอร์จัมโบ้ (Super Jumbo) จำนวน 100 ต้น ในเนื้อที่ 1 ไร่ เป็นสายพันธุ์ที่นำเข้าจากประเทศสหรัฐอเมริกา ลักษณะเด่นคือ เป็นมะนาวไร้เมล็ด เปลือกบาง น้ำหอม ทนแมลง ทนต่อสภาพอากาศ

ภาพที่ 3 สินค้าโอท็อป (OTOP) ของนางสาวสุชนัญญา จิตชาติรี

ของประเทศไทย ให้ผลสม่ำเสมอ ติดผลตลอดทั้งปี มีรายได้จากการตัดกิ่งพันธุ์ขาย และแปรรูปเป็นมะนาวน้ำอ้อย เปิดร้านขายในเส้นทางถนนนางรอง- ลำปลายมาศ ลูกค้าให้ความสนใจจำนวนมาก มีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 20,000-25,000 บาท ขณะเดียวกันก็เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ให้กับหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนและบุคคลที่สนใจเกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสาน การแปรรูปสินค้าทางการเกษตรอีกด้วย

1.1.4 นางโสภา ไยอิม อายุ 51 ปี มีอาชีพหลักเป็นเกษตรกรและอาชีพเสริมตัดเย็บเสื้อผ้า แหล่งที่มาของรายได้จากภาคเกษตรเฉลี่ยต่อเดือน ประมาณ 8,000-10,000 บาท มีพื้นที่ทำกินรวมกับที่พักอาศัย ประมาณ 7 ไร่ 1 งาน ทำเกษตรผสมผสานในพื้นที่จำนวน 5 ไร่ ขุดบ่อเลี้ยงหอย เลี้ยงปลา พร้อมทั้งปลูกพืชผักผสมผสานกว่า 20 ชนิด ได้แก่ กัลยัมมะเหือ ถั่วฝักยาว พริก เสาวรส แอปเปิ้ล พักทอง หมามุ่ยอินเดียน พืชผักกินยอดนานาชนิดเป็นแหล่งอาหารปลอดภัยสำหรับตนเองและครอบครัว ผลผลิตที่ได้นำไปจำหน่ายที่ตลาดลำปลายมาศ โดยนางโสภาได้แสวงหาความรู้การทำเกษตรจากอินเทอร์เน็ต ได้แก่ YouTube Facebook แล้วนำมาทดลองในพื้นที่ตนเอง น้ำข้าวข้าว เพื่อเร่งการเจริญเติบโตของพืช ปัจจุบันเป็นวิทยากร

ภาพที่ 4 แปลงเกษตรแบบผสมผสานของนางโสภา ไยอ้อม

ให้ความรู้ แก่เกษตรกรที่สนใจ พร้อมทั้งเป็นพื้นที่ศึกษาดูงานของสำนักงาน
เกษตรอำเภอลำปลายมาศ และสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอลำปลายมาศ
อีกด้วย

1.1.5 นายสง่า สุขทวี อายุ 65 ปี มีอาชีพเกษตรกร
แบบเต็มตัว มีพื้นที่จำนวน 59 ไร่ โดยแบ่งพื้นที่ทำนา 30 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัย
9 ไร่ และพื้นที่ทำเกษตรผสมผสาน 20 ไร่ โดยมีการปลูกต้นไม้ยืนต้น ได้แก่
ต้นสัก ต้นยางนา ต้นมะค่า เป็นต้น มีการขุดบ่อเลี้ยงปลา ปลูกหน่อไม้ และ
ปลูกผักตามฤดูกาล ได้แก่ ฮีน ข้าวโพด ผักชี พริก พริกจินดา พริกฮาชิโกะ
(พริกขี้หนู) ถั่วฝักยาว แตงกวา ผักบุ้ง และตะไคร้ พร้อมทั้งเลี้ยงหมูจำนวน 17 ตัว
เป็นการทำเกษตรผสมผสานภายในพื้นที่ จึงทำให้เกิดรายได้หมุนเวียนจากการ
ขายผลผลิตภายในแปลงเพาะปลูก เฉลี่ยประมาณเดือนละ 8,000-9,000 บาท
และเกิดรายได้จากการขายพ่อพันธุ์หมูปามาผสมพันธุ์กับหมูบ้าน ประมาณ
300,000-400,000 บาทต่อปี นับว่าเป็นรายได้ที่สามารถเลี้ยงตนเองได้ใน
ระยะยาว

1.1.6 นางวิเพ็ญพัศตร์ สดรัมย์ อายุ 41 ปี มีอาชีพ

เกษตรกร มีอาชีพเสริม คือ ขายสินค้าออนไลน์ แหล่งที่มาของรายได้ในปัจจุบันได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตรและขายของออนไลน์ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน ประมาณ 9,000-12,000 บาทต่อเดือน มีแปลงเกษตรผสมผสานอยู่บริเวณทิศใต้ของหมู่บ้าน มีพื้นที่ 15 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่อยู่อาศัย 3 ไร่ ทำนา 9 ไร่ ทำเกษตรผสมผสาน 3 ไร่ โดยเพาะปลูกพืชหมุนเวียนต่าง ๆ เช่น ผักชีลาว ผักชีจีน ผักบุ้งจีน พริกเครือ (พริกขี้หนู) ถั่วฝักยาว ถั่วลิสง หอม กระเทียม ผักกวางตุ้ง กุยช่าย มะละกอ มะนาว และผักตามฤดูกาลอื่น ๆ ได้แก่ วานหอมแดง (แก้ผดผื่นคัน) หน่อไม้ฝรั่ง และเน้นแบบไม่ใช้สารเคมี เนื่องจากไว้รับประทานในครัวเรือน หากผลผลิตมีเหลือก็นำไปจำหน่ายในตลาดอำเภอลำปลายมาศ สิ่งที่ทำรายได้ให้กับนางวิเพญพักตร์มากที่สุด คือ กะหล่ำปลี ปลูกปีละ 1 ครั้ง ในช่วงเดือนมกราคม ถึง พฤษภาคม เท่านั้น ผักกะหล่ำปลีของนางวิเพญพักตร์ มีลักษณะเด่น คือ รสชาติดี หวานกรอบ ไม่เหม็นเขียว เนื้อแน่น น้ำหนักดี ทำให้ลูกค้ามารับซื้อเป็นจำนวนมาก มีรายได้ต่อปีเฉลี่ยประมาณ 40,000-50,000 บาท ซึ่งเป็นการปลูกแบบปลอดภัย โดยมีการเตรียมดินและปุ๋ยแล้วคลุกเคล้าให้เข้ากัน ซึ่งส่วนประกอบของปุ๋ยมี่ดังนี้ มูลสัตว์ 1 ส่วน แกลบดำ 1 ส่วน ใบไม้ (ที่หมักด้วยเศษอาหาร) 1 ส่วน ดินที่ได้จากการเผาเศษวัสดุจากพืช 1 ส่วน ชุยมะพร้าว ครึ่งส่วน นำกะหล่ำปลีที่ปลูกลงในแปลง จะได้จำนวนประมาณ 20-30 หัว แต่ละหัวจะมีน้ำหนักประมาณ 1-1.5 กิโลกรัม ใช้ฮอร์โมนไข่บำรุงจะทำให้กะหล่ำปลีมีรสชาติหวานกรอบ ส่วนการกำจัดศัตรูพืชจะใช้สารชีวภาพกำจัด หนอน แมลงศัตรูพืช แทนการใช้เคมี หรือยาฆ่าแมลง ซึ่งประกอบด้วย กากน้ำตาล น้ำส้มสายชู เหล้าขาว และหัวเชื้อจุลินทรีย์ เป็นต้น ผลผลิตที่ได้จึงสะอาด ปลอดภัย ไม่มีสารเคมี

ภาพที่ 5 แปลงเกษตรแบบผสมผสานของนางวิเพ็ญพัศตร์ สดรัมย์

จะเห็นได้ว่าบุคคลต้นแบบทั้ง 6 คน นับเป็นบุคคลากรที่สำคัญของชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ ที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับคนที่สนใจเกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งการทำเกษตรผสมผสานเป็นการมุ่งเน้นความหลากหลายทางชีวภาพ การหมุนเวียนการเพาะปลูก การรักษาระบบนิเวศการเกษตร การรักษาธาตุอาหาร การดูแลสภาพดิน จุลินทรีย์ในดิน ดังนั้นนิเวศวิทยาของการทำเกษตรผสมผสานเป็นเกษตรที่เหมาะสมกับพื้นที่ เน้นการเกื้อกูลของระบบความหลากหลายทางชีวภาพ ประกอบด้วยหลัก 5 ประการสำคัญ คือ 1. การปรับปรุงบำรุงดิน ให้มีความอุดมสมบูรณ์เพื่อให้พืชสามารถเจริญเติบโตและมีความแข็งแรง โดยเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดินและการส่งเสริมสิ่งมีชีวิตในดิน 2. การรักษาธาตุอาหาร และสร้างสมดุลของวงจรธาตุอาหาร โดยการตรึงไนโตรเจน การดึงธาตุอาหารจากดินชั้นล่าง และการใช้ปุ๋ยอย่างหมุนเวียน 3. การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากรังสีแสงอาทิตย์ อากาศ และน้ำ โดยการจัดการภูมิอากาศย่อย การจัดการน้ำ และการควบคุมการชะล้างพังทลายของดิน 4. การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากศัตรูพืช โดยการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชที่ปลอดภัย 5. ส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในฟาร์ม โดยการเพิ่มความหลากหลายทางพันธุกรรม ซึ่งเป็นวิธีการเกษตรที่ผสมผสานและเพิ่มความหลากหลายของลำดับขั้นทาง

นิเวศ (วิฑูรณ์ ปัญญากุล, 2556: 107, 111, 115) การทำเกษตรผสมผสาน ทั้ง 6 คนนั้นมีขนาดพื้นที่แตกต่างกัน ส่วนปัจจัยและทุนด้านการผลิตก็ขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่ที่ปลูก การทำเกษตรผสมผสานจึงไม่มีรูปแบบ ไม่จำกัดขนาดของพื้นที่ แต่เป็นการเพาะปลูกที่ให้ความสำคัญกับความหลากหลายระหว่างการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ที่ผสมกันไป ซึ่งจะทำให้มีรายได้หมุนเวียน และลดปัจจัยเสี่ยงของราคาพืชผลทางเกษตรตามท้องตลาด มีพืชผลทางการเกษตรที่ก่อให้เกิดรายได้ต่อวันเฉลี่ยวันละ 300-500 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่เพาะปลูก

ดังนั้นการทำเกษตรผสมผสานจึงเน้นการปรับสภาพดินเพิ่มจุลินทรีย์ในการช่วยย่อยสลาย เพราะพืชจะแข็งแรงได้ ดินต้องดีและสมบูรณ์ก่อน ความแข็งแรงของพืชขึ้นอยู่กับว่า พืชได้รับธาตุอาหารและสารประกอบอินทรีย์จากดิน ซึ่งเกิดจากสิ่งมีชีวิตในดินที่ย่อยสลายอินทรีย์วัตถุและปล่อยธาตุอาหารออกมา เช่น กรดฟีนอลคาร์โบไฮลิดที่เกิดขึ้นขณะที่แอกติโนมัยซีตย่อยสลายเศษไม้ กรดฟีนอลคาร์โบไฮลิดนี้เป็นสารปฏิชีวนะที่พืชได้รับจากดิน และช่วยให้พืชแข็งแรงไม่เป็นโรค

1.2 องค์ความรู้การบริหารจัดการทรัพยากรร่วมที่ผ่านมาพบว่า สระหนองนอกขุดลอกเสร็จเมื่อวันที่ 28 เมษายน 2552 โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองคู (อบต.หนองคู) เพื่อใช้เป็นประปาหมู่บ้าน สระน้ำหนองนอกมีความยาววัดจากแหล่งน้ำโดยรอบ 425.50 เมตร มีขนาดพื้นที่ 12 ไร่ พื้นที่กักเก็บน้ำจำนวน 8 ไร่ มีคูระน้ำ จำนวน 4 ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านน้อยบุตาวงษ์ พื้นที่สระหนองนอกนั้น ถือว่าเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญของชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ในการทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชน เช่น กิจกรรมฝึกอบรม กิจกรรมออกกำลังกาย เป็นต้น จนกระทั่งในปี 2561 ได้มีโครงการท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีของสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอลำปลายมาศ ได้มาพัฒนาพื้นที่สระหนองนอก

ให้เป็นจุดถ่ายภาพสำหรับนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมชุมชน หลังจากโครงการสิ้นสุดลงก็ไม่ได้ดำเนินการพัฒนาต่อ จึงทำให้พื้นที่ที่เคยปรับปรุงมีการชำรุดทรุดโทรม ขาดการปรับปรุงดูแลรักษา

จากการให้ข้อมูลของนางจินตนา ประเสริฐ ผู้ใหญ่บ้านบ้านน้อยบุตาวงษ์ ได้กล่าวว่า “จากที่เห็นมาก่อนหน้านี้บริเวณเป็นพื้นที่ที่มีความแห้งแล้ง ไม่มีความอุดมสมบูรณ์ ที่เป็นจุดถ่ายภาพจุดชมวิวก็น่าจะมีเพียงรูปปั้นควายสองตัว ที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการการท่องเที่ยวชุมชน OTOP นวัตกรรม ปี พ.ศ. 2561 จากนั้นชาวบ้านก็นำต้นหม่อนมาปลูกเพื่อที่จะใช้ในการสาธิตในการทำผ้าไหมของชุมชน เกิดวิกฤตความแห้งแล้งในปีที่ผ่านมา ต้นไม้ที่ปลูกตายหมด และไม่ได้มีการพัฒนาต่อยอด หากมีการปรับพื้นที่ วางแผนดี ๆ สระหนองนอกนับว่าเป็นพื้นที่ที่น่าสนใจ เพราะมีต้นไม้ร่มรื่น อีกอย่างสามารถพัฒนาให้กลายเป็นพื้นที่แปลงเกษตรของชุมชนได้อีกด้วย”

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า สระหนองนอกนับว่าเป็นทรัพยากรของชุมชนที่สามารถนำมาปรับปรุง พัฒนาให้กลายเป็นพื้นที่กลางให้ชุมชนได้เกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกัน เนื่องจากการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจำเป็นต้องเรียนรู้และเข้าใจปัญหาศักยภาพของคนในชุมชนท้องถิ่นก่อนเป็นอันดับแรก เช่น ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อท้องถิ่นที่ทำให้คนมีความสามัคคีเป็นหนึ่งเดียวกัน สร้างความร่วมมือกิจกรรมของส่วนรวม ขณะเดียวกันองค์ความรู้ท้องถิ่น ยังบ่งชี้ถึงคุณค่าของชุมชนท้องถิ่น เพราะการเรียนรู้ทำให้เกิดเป็นนวัตกรรม คือ การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ มีฐานอยู่ที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับความรู้สากลหรือความรู้จากวัฒนธรรมอื่น อาศัยทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลัก (เสรี พงษ์พิศ, 2551: 57)

จากการให้ข้อมูลของพ่อสมศักดิ์ สารรัมย์ อายุ 69 ปี อดีตผู้ใหญ่บ้าน ได้ให้มุมมองต่อการพัฒนาสระหนองนอกว่า “หากจะพัฒนา

พื้นที่บริเวณสะพานนอกควรจะมีการเปิดโอกาสให้ผู้สนใจมาร่วมรับผิดชอบในการใช้ประโยชน์พื้นที่บริเวณนอกนอก เช่น ปลุกผัก หรือผู้นำในการออกกำลังกาย หรือการสาธิตการทำเกษตร ทอดผ้าไหม เป็นต้น และรับผิดชอบดูแลศูนย์เรียนรู้ชุมชนในบริเวณสะพานนอกให้เป็นทางมากมายนยิ่งขึ้น จะทำให้สะพานนอกเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ดีกว่าปล่อยให้พื้นที่รกร้าง ไม่ได้ใช้ประโยชน์”

ขณะเดียวกันนางวิเพญพัทธ์ สดรัมย์ อายุ 41 ปี ได้กล่าวว่า “หากจะพัฒนาปรับปรุงบริเวณสะพานนอกให้ดีแล้ว ควรมีการแต่งตั้งกรรมการของชุมชนทั้งที่มาจากผู้นำชุมชนและผู้นำตามธรรมชาติที่มีจิตอาสาและชาวบ้านให้ความเคารพมาร่วมรับผิดชอบการดำเนินงานและกิจกรรมของชุมชนแบบทางการ เพื่อกระจายกันรับผิดชอบงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เฉพาะกรรมการชุมชน มีภาระงานที่ต้องทำตามบทบาทหน้าที่หลักที่มีอยู่แล้ว ที่ผ่านมามีไม่ได้ดำเนินการในรูปแบบนี้ จึงทำให้เกิดความไม่ต่อเนื่องในการบริหารจัดการภายในบริเวณพื้นที่สะพานนอก”

จะเห็นได้ว่าชุมชนได้ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสะพานนอกอย่างจริงจัง การจัดการทรัพยากรร่วมมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชน วัฒนธรรมชุมชน ส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนจัดการตนเองและพัฒนาสมรรถนะมนุษย์ จากกฎหมายรัฐธรรมนูญ ปี 2560 เป็นการชี้ให้เห็นถึงรัฐต้องดูแล อนุรักษ์ พื้นฟู คุ้มครอง ศิลปะ วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย การบัญญัติดังกล่าวเป็นการกำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐและขณะเดียวกันก็ได้รับรองสิทธิและการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีอันดีงาม ทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ (กลุ่มงานผลิตเอกสาร สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2563: 20-21) ดังนั้นสิทธิชุมชนจึงเป็นข้อตกลง กฎเกณฑ์ทางสังคมที่พัฒนาให้กลุ่มคน ร่วมกันจัดการทรัพยากร การจัดการทางเศรษฐกิจสังคมและอื่น ๆ โดยกลุ่ม คนสิทธิชุมชนให้ความสำคัญกับผู้พึ่งพาอาศัยทรัพยากรเพื่อความอยู่รอด ของชุมชนเป็นอันดับแรก ชุมชนตั้งอยู่บนฐานทรัพยากรชุมชนในการดำรง อยู่ทรัพยากรชุมชน (Community Resources) การให้ชุมชนชาวบ้านมีสิทธิ ในการเลือกอนาคตของตัวเองเป็นตัวของตัวเอง เป็นอิสระโดยตัวเองใน สถานการณ์ปัจจุบัน ชาวบ้านจำเป็นต้องเรียนรู้ชุมชนที่เขาอยู่กับทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพ

2. การบริหารจัดการทรัพยากรร่วม สู่การพึ่งตนเองของ ชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัด บุรีรัมย์

การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจำเป็นต้องใช้ค้นหาจุด ร่วม โดยเฉพาะทรัพย์สินที่เป็นของส่วนรวม หรือทรัพยากรร่วม ได้แก่ พื้นที่ สาธารณะ ป่า ภูเขา ทะเล แหล่งน้ำสาธารณะ เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับ ชุมชน พร้อมทั้งสร้างความตระหนักและวางแผนในทรัพยากรของชุมชน ทรัพยากรร่วมจึงเปรียบเสมือนกลไกทางธรรมชาติที่ยกระดับขึ้นมาเพื่อสร้าง กระบวนการเรียนรู้บนวิถีชีวิตของชุมชน ผสมผสานมิติของสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจชุมชนเป็นศูนย์รวมของจิตใจ ที่สามารถ ทำให้ผู้คนในสังคมเกิดการเชื่อมร้อยจิตใจให้ยึดถือและปฏิบัติตนอย่าง เคร่งครัด วัฒนธรรม ความเชื่อ จึงเป็นกลวิธีที่ส่งพลังและอำนาจให้สังคม เกิดความเข้มแข็ง ดังนั้น ธรรมชาติของชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์เป็น ทรัพย์สินของส่วนรวมที่จะทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

จากการจัดเวทีวางแผนปฏิบัติการพัฒนาทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์โดยมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองคู เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคู ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ และประชาชนบ้านน้อยบุตาวงษ์จำนวน 50 คน เพื่อระดมสมองค้นหาแนวทางการบริหารจัดการสระหนองนอกให้กลายเป็นแปลงเกษตรของชุมชน จากการจัดเวทีดังกล่าวได้มีส่วนร่วมกัน คือ ควรมีการวางระบบน้ำ ประชาสัมพันธ์ผู้ที่สนใจเข้ามาเพาะปลูก วางแผนเพาะปลูก พร้อมทั้งมีการบริหารจัดการภายใน มิกซ์ภาคีการร่วมกันของชุมชน ได้แก่

2.1 การบริหารจัดการทรัพยากรร่วม พบว่า ชุมชนได้ร่วมกันวางแผนปฏิบัติการที่จะพัฒนาสระหนองนอกให้กลายเป็นแปลงเกษตรของชุมชน โดยจะมีการวางระบบน้ำและการจัดพื้นที่แปลงเพาะปลูก เพื่อให้คนในชุมชนที่สนใจได้เข้ามามีส่วนรวมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

2.1.1 วางระบบน้ำรอบสระหนองนอก พบว่า การวางระบบน้ำสำหรับการทำแปลงเกษตรรอบบริเวณสระหนองนอก ชุมชนได้ขุดเจาะบาดาล มีความลึกประมาณ 70 เมตร พร้อมทั้งติดตั้งขั้มเมอร์สเชื่อมต่อ กับแผงโซลาเซลล์ จำนวน 7 แผง โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองคู จำนวน 15,000 บาท เพื่อใช้ในการจัดทำระบบน้ำรอบสระหนองนอกและชุมชนได้วางระบบน้ำให้ทั่วแปลงเกษตร จำนวน 30 แปลงที่ได้เข้าทำการเพาะปลูกในพื้นที่ดังกล่าว นอกจากนี้ชุมชนยังได้ร่วมกันปรับปรุงภูมิทัศน์ให้สวยงาม เพื่อให้เป็นจุดศูนย์รวมการทำกิจกรรมของชุมชน

จากการให้ข้อมูลของนางโสภา ไยอ้อม อายุ 51 ปี ได้กล่าวว่า “รู้สึกดีใจมาก ไม่เคยคิดว่าจะได้มีการปรับปรุงสระหนองนอกให้

เป็นพื้นที่แปลงเกษตร เพราะที่ผ่านมามีแต่คุยกันแต่ไม่ได้มีสินค้าคิด พาทำอย่างจริงจัง การวิจัยของคณะอาจารย์ทำให้ฝันของชุมชนเป็นจริง เพราะสหกรณ์นอกเป็นพื้นที่ส่วนร่วมของชุมชน การที่ได้มาพัฒนาให้เป็นแปลงเกษตร ก็ทำให้ชุมชนได้มีพื้นที่สร้างแหล่งอาหาร ได้มีพื้นที่พบปะ ทำกิจกรรมร่วมกันได้”

ขณะเดียวกันนายสมศักดิ์ สอนรัมย์ ได้กล่าวว่า “ในครัวเรือนตนเองสามารถลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้พอสมควร นอกจากปลูกผักไว้ทานในครัวเรือนแล้ว ยังได้แบ่งปันแจกญาติพี่น้อง สำหรับตัวของผู้ใหญ่แป็บเองถือว่าในช่วงต้นปีที่ผ่านมา (ปี พ.ศ.2563) ได้ลดรายจ่ายในการซื้อข้าวในครัวเรือนไปได้มากทีเดียว ในช่วงสถานการณ์โควิด 19 กลับมาระบาดรอบสองเป็นช่วงที่ทุกคนในชุมชนต้องกักตัวอยู่บ้าน บริเวณสหกรณ์นอกเป็นทางเลือกได้ดีมาก ๆ สำหรับชุมชนเพราะมีการพัฒนาปรับปรุงพื้นที่ให้น่าอยู่ ได้ทำความสะอาด จัดโซนนิ่งให้จับจองทำแปลงปลูกผัก ได้ผักไว้ทานกันในภาวะเศรษฐกิจไม่ดี”

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) นับเป็นการเสริมพลังอำนาจกระตุ้นให้คนในชุมชนได้ตระหนักศักยภาพของตนเอง และพร้อมนำมาสู่การพัฒนาตนเอง การเสริมพลังอำนาจจึงเป็นกระบวนการพัฒนาทั้งในระดับบุคคล กลุ่มคน และองค์กร (เวินา เทียงธรรม และคณะ, 2554: 116) การเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) เป็นการสนับสนุนที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน เนื่องจากการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นในยุคสมัยใหม่จำเป็นต้องมีกลยุทธ์ (Irwan, Adam, & Upe, 2021: 2068) เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์การเสริมพลังอำนาจเป็นหลักการที่สำคัญต่อการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน เนื่องจากการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เพิ่มขีดความสามารถ พัฒนาทักษะ ค้นหาวิธีการ คิดวิเคราะห์ซึ่งเป็นหลักการพัฒนาชุมชน และเป็นช่องทางการเพิ่มความยุติธรรมทางสังคมที่ยั่งยืน (Miller, 2008: 1)

ดังนั้นการเสริมพลังชุมชน หมายถึง การเพิ่มขีดความสามารถในการแก้ไข ปัญหาชุมชนบนพื้นฐานความรู้ วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่นำ มาประยุกต์ให้เกิดชุดความรู้ทั้งภายในและภายนอก ให้เกิดการพึ่งพาตนเอง บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ การร่วมคิด ร่วมคุย ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมกันใช้ประโยชน์ร่วมกัน และการประเมินผลชุมชนว่า มีจุดดี จุดเด่นอะไรบ้าง เพื่อนำไปสู่การขับเคลื่อนให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง

2.1.2 วางแผนการเพาะปลูก พบว่า คนในชุมชนที่ สนใจมาเพาะปลูกผักในกระถางนอกได้สร้างกฎ กติการ่วมกันว่า “ห้าม ใช้สารเคมีทุกชนิดในการเพาะปลูก หากใครละเมิดจะต้องถูกลงโทษตั้งแต่ ตักเตือน ปรับ ไล่ออกจากแปลงเพาะปลูก” ซึ่งผักที่ปลูกส่วนใหญ่ก็จะเน้นผัก ที่บริโภคภายในครัวเรือน เช่น หอม กระเทียม ผักชีฝรั่ง ผักชีลาว ข่า ตะไคร้ เป็นต้น ขณะเดียวกันชุมชนยังได้มีการให้ความสำคัญกับการปรับสภาพดิน โดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์สารชีวภาพที่ชุมชนได้ทำขึ้นมาใช้เอง โดยนางวิเพญพักตร์ สดรัมย์ เป็นบุคคลต้นแบบการทำเกษตรผสมผสานได้มาให้ความรู้กับสมาชิก ที่มาทำการเพาะปลูก เกี่ยวกับการทำสารชีวภาพไล่แมลง ทำสูตรปุ๋ยน้ำ ฮอไรโมนพืชจากธรรมชาติ การทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพใช้เอง การทำปุ๋ยอินทรีย์ ชีวภาพนับเป็นปัจจัยสำคัญในการปรับสภาพดินให้มีธาตุอาหารเพียงพอต่อ ความต้องการของพืช พร้อมทั้งเป็นการนำวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิด ประโยชน์ เพราะการปรับปรุงดินที่ดีที่สุด โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายคือการ ใช้ธรรมชาติบำบัด คือ การให้ธรรมชาติช่วยฟื้นฟูดินเป็นวิธีการที่ประหยัด ที่สุด เกษตรกรควรให้ความสำคัญกับการจัดการเศษซากพืชหลังการเก็บเกี่ยว ผลผลิต ละเว้นการเผาซากพืชที่เหลืออยู่ในไร่ นา ใช้พืชตระกูลถั่วเป็นปุ๋ยพืชสด ปรับปรุงดินให้แน่นทึบด้วยปุ๋ยหมัก และเลือกใช้ปุ๋ยชีวภาพให้เหมาะสมกับพืช ที่ปลูก ซึ่งจะช่วยลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีได้มาก (ทัศนีย์ อัดตะนันท์ และ ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์, 2550: 16)

ดังนั้นการบริหารจัดการสระหนองนอก จึงเป็นการยกระดับทรัพยากรของชุมชนให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น มุ่งเน้นให้บุคคลที่สนใจได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และการสร้างเครือข่าย ตลอดจนให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพของชุมชน การนำทรัพยากรของชุมชนมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์นับเป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนพึ่งพาตนเองได้ และยังเป็นการวางรากฐานสู่การลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมในอนาคต การวิจัยนี้ จึงทำให้เกิดความร่วมมือขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองคู นักวิจัย และประชาชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ เข้ามาเป็นหุ้นส่วนทางสังคม (Partnership) ร่วมพัฒนาสระหนองนอกให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน การเป็นหุ้นส่วนทางสังคมนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียวต้องอาศัยความร่วมมือทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ และภาคประชาสังคมให้ความร่วมมือ ในการระดมสมอง ออกแบบกิจกรรม สนับสนุนงบประมาณ ปฏิบัติการแก้ไขปัญหา ตลอดจนถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับคนในองค์กรและสังคมผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น โครงการปลูกป่า โครงการส่งเสริมการใช้พลังงานทางเลือก โครงการเพิ่มมูลค่าสินค้าจากของเหลือใช้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าจากวัสดุธรรมชาติ เป็นต้น กิจกรรมทั้งหมดล้วนเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันต่อระบบนิเวศ และเป็นการสร้างความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย (อุทิศ ทาหอม, 2565: 137)

2.2 การพึ่งตนเองของชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ พบว่า การพัฒนาสระหนองนอกส่งผลให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ 5 ประการ คือ 1. ด้านเทคโนโลยี (Technology) 2. ด้านเศรษฐกิจ (Economic) 3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Resource) 4. ด้านจิตใจ (Mental) และ 5. ด้านสังคมวัฒนธรรม (Social) มีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 ด้านเทคโนโลยี (Technology) พบว่า ชุมชนบ้านน้อยบุตวงษ์ได้มีการนำเทคโนโลยีขั้นพื้นฐานประยุกต์ในการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม คือ การวางระบบน้ำแปลงเกษตรที่ใช้พลังงานทางเลือกแทนการใช้ไฟฟ้า เป็นการลดปัญหาสถานะโลกร้อนและการนำพลังงานทางเลือกมาทำให้เกิดประโยชน์ เช่น โครงการด้านพลังงานทดแทนเพื่อประยุกต์ใช้ในการเกษตร เช่น โครงการโซลาร์ฟาร์มสหกรณ์การเกษตร โครงการโซลาร์เซลล์ที่ติดตั้งบนหลังคาบ้าน เป็นต้น เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการนำพลังงานทดแทนมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้น (อุทิศ ทาหอม, 2565: 139) ปัจจุบันการใช้พลังงานทางเลือกประชาชนใช้จำนวนมากขึ้นโดยเฉพาะภาคการเกษตรเกี่ยวกับการผันน้ำ การทำนา ทำไร่ ทำสวน ส่วนภาคเอกชนก็นำมาใช้ในสำนักงาน เพื่อลดรายจ่ายและยังเป็นการส่งเสริมพลังงานสะอาดอีกด้วย ดังนั้นชุมชนบ้านน้อยบุตวงษ์สามารถปรับตัวและใช้ศักยภาพชุมชนในการเข้าถึงการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับวิถีและบริบทชุมชน และเรียนรู้ประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งการดำเนินชีวิตและการทำงานได้อย่างเหมาะสมและมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันเป็นรูปแบบหนึ่งในการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี

2.2.2 ด้านเศรษฐกิจ (Economic) พบว่า การพัฒนาสหกรณ์นอกให้กลายเป็นพื้นที่แปลงเกษตรของชุมชน ทำให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกพืชผัก ได้แก่ พริก มะเขือพวง มะเขือเทศ กะเพรา โหระพา ใบแมงลัก ต้นหอม กระเทียม ผักชี ผักบุ้ง ผักสลัด ถั่วฟักยาว ผักกาด ผักกวางตุ้ง กะหล่ำ คะน้า เป็นต้น ผลจากการพัฒนาทำให้คนในชุมชนได้มีแหล่งผลิตอาหารที่เพิ่มขึ้น สามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้

จากการให้ข้อมูลของนายสมศักดิ์ สอนรัมย์ อายุ 74 ปี สมาชิกกลุ่มเกษตรกรบ้านน้อยบุตาวงษ์ ได้เล่าบอกว่า “ตนเองมีสุขภาพแข็งแรง แม้อายุมากแล้ว ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ สร้างรายได้ให้กับครอบครัว ได้เข้ามาปลูกผักสวนครัวในบริเวณสระหนองนอก มีผักกินในครัวเรือน และยังได้นำผักบางส่วนไปขาย เป็นรายได้อีกหนึ่งช่องทาง แม้ไม่ได้มากนัก ขายได้วันละ 200-300 บาทต่อวัน”

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาสระหนองนอกให้กลายเป็นพื้นที่เกษตรนับเป็นการสร้างทุนทางสังคมเกี่ยวกับการสร้างความไว้วางใจ การแบ่งปัน การสร้างข้อตกลงร่วมกัน จนทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายการพัฒนาระหว่างนักวิจัย องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคู และชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ ดังนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืนเป็นรูปแบบการพัฒนาที่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายของระบบ 3 ระบบด้วยกัน ได้แก่ ระบบชีวภาพ ระบบเศรษฐกิจ และระบบสังคม โดยแต่ละระบบสามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายของตนเองได้ เป้าหมายของระบบชีวภาพ คือ การนำไปสู่ความหลากหลายทางพันธุกรรม ความสามารถในการกลับคืนสู่สมดุลในกรณีที่ถูกรบกวน หรือถูกใช้ไปและความสามารถในการใช้ผลผลิตทางชีวภาพ เป้าหมายของระบบเศรษฐกิจ คือ การนำไปสู่การได้รับความต้องการขั้นพื้นฐานอย่างเพียงพอ ส่งเสริมให้เกิดการทำเทียมกัน โดยมีสินค้าและบริการเพิ่มขึ้น เป้าหมายของระบบสังคม คือ การนำไปสู่ความหลากหลายในทางวัฒนธรรม มีสถาบันทางสังคมยั่งยืน มีความเป็นธรรมทางสังคม และมีส่วนร่วมจากผู้คนต่าง ๆ ในสังคม (วรวิภา โรมรัตนพันธ์, 2551: 359)

ภาพที่ 6 ปลุกผักบริเวณสระหนองนอก

2.2.3 ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Resource) พบว่าชุมชนบ้านน้อยบุตาขวางฯ ได้พัฒนาสระหนองนอกซึ่งเป็นทรัพยากรร่วมของชุมชนให้กลายเป็นพื้นที่แปลงเกษตรปลูกผักของชุมชน นับเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนได้ลุกขึ้นมาจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง รู้จักเคารพสิทธิของตนเองและบุคคลอื่น การเรียนรู้ที่จะดูแลปกครองตนเองและการดูแลบุคคลอื่นบนพื้นฐานของส่วนรวม (Collectivism) ที่ต้องการให้การรวมกลุ่มเป็นหมู่คณะและใช้พลังในเชิงสร้างสรรค์ เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ไม่ยอมรับสิทธิปัจเจกชนนิยมของระบบตลาดที่ทำให้เกิดความแตกแยกและแข่งขัน เพื่อประโยชน์สุขส่วนตัว หรือประโยชน์เฉพาะของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้ยังเห็นว่าปัญหาเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นสามารถแก้ไขได้ในระดับล่างมากกว่าสั่งการจากข้างบนลงมา (Top down) หากสามารถดำเนินการออกแบบที่เหมาะสม (Social engineering) ในระดับเมืองหรือระดับท้องถิ่น จะมีส่วนร่วมให้เกิดการตัดสินใจร่วมกันของประชาชน (จุมพล หนิมพานิช, 2562: 37-38)

จากการให้ข้อมูลของนางจินตนา ประเสริฐ ผู้ใหญ่บ้านที่ได้กล่าวว่า “ปัจจุบันบริเวณสระหนองนอกได้เกิดการพัฒนาปรับปรุงไปเ็นทางที่ดีขึ้น ตั้งแต่มีการวิจัยเข้ามา ทำให้เกิดการวางแผนพัฒนาพื้นที่บริเวณ

สระหนองนอก เพื่อการใช้ประโยชน์ของคนในชุมชนร่วมกัน มีการจัดภูมิทัศน์ ทำความสะอาด จัดโซนนิ่งปลูกผักให้ชาวบ้าน การปรับปรุงภูมิทัศน์ให้สวยงามน่าอยู่ยิ่งขึ้น ที่สำคัญชาวบ้านได้ทำกิจกรรมการพัฒนาาร่วมกันเกิดความตระหนัก และมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาครั้งนี้ โครงการวิจัยได้เข้ามากระตุ้นชาวบ้านให้ลุกขึ้นมาจัดการตนเอง พึ่งพากันเอง และยังได้ช่วยหนุนเสริมการขับเคลื่อนการจัดทำร่วมกันให้เป็นสัดส่วนของบริเวณพื้นที่สาธารณะอีกด้วย”

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า คนในชุมชนมีความตระหนักในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน โดยการฟื้นฟู อนุรักษ์ก็จะนำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างมีคุณภาพของระบบนิเวศ และอยู่ในสภาพที่สามารถฟื้นฟูได้ คนรุ่นหลังก็จะสามารถใช้ประโยชน์ร่วมและช่วยกันอนุรักษ์ หวงแหนและเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบชุมชน และคนในชุมชนสามารถจัดการตนเองและพึ่งตนเองในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างสมดุล

2.2.4 ด้านจิตใจ (Mental) พบว่า คนในชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์มีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะพัฒนาสระหนองนอกให้เป็นพื้นที่เกษตรเห็นได้จากการที่ทุกคนได้บริจาคสิ่งของเครื่องใช้ ใ้โองน้ำ ปูน วัสดุก่อสร้าง ทำอาหารมาแบ่งปันกัน การช่วย ร่วมแรงร่วมใจพัฒนาสระหนองนอกจนทำให้กลายเป็นพื้นที่เกษตรกลางของชุมชนที่ทุกคนได้เข้ามาใช้ประโยชน์

จากการให้ข้อมูลของ นายสัญญา ศิริโชติ อาชีพปัจจุบันพยาบาลวิชาชีพชำนาญการโรงพยาบาลลำปลายมาศ ได้กล่าวเสริมว่า “งานวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ได้ให้แนวคิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชุมชนด้านความคิด วิธีการ และการดูแลตัวเอง รวมถึงการจัดการตนเองในเรื่องของการเกษตร การผลิตให้เพียงพอต่อการบริโภค การ

จำหน่ายเพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เป็นการนำวิชาการมาใช้สังคมมองเห็นเป็นรูปธรรม ทำให้เกิดความน่าเชื่อถือกับบุคคลในชุมชน ยังทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มวิสัยทัศน์ ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มและทำให้องค์ความรู้กระจายไม่ได้จำกัดอยู่ในภาคเกษตร การรวมกลุ่มของคนที่หลากหลายสาขาอาชีพสามารถนำความรู้เหล่านั้นมาพัฒนาให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีได้”

2.2.5 ด้านสังคมวัฒนธรรม (Social) พบว่า ชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ได้นำทุนทางสังคมมาสร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม โดยเฉพาะการช่วยเหลือแบ่งปัน การสร้างบรรทัดฐานทางสังคม และการสร้างเครือข่ายร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมพัฒนาชุมชน ทุนทางสังคมเป็นพลังที่มีอยู่ในชุมชนและสังคม เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน มีความผูกพัน การมีวัฒนธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ซึ่งการพัฒนาสังคมไทยที่ผ่านมาได้มีการนำแนวคิดทุนทางสังคมมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาประเทศที่คำนึงถึงศักยภาพ ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น

จากการให้ข้อมูลของ นายสมศักดิ์ สารรัมย์ ได้กล่าวว่า “งานวิจัยนี้เป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างโอกาสในการพัฒนาหมู่บ้าน สร้างศักยภาพของชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ก่อให้เกิดความเข้าใจ ความสามัคคี ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเหมือนในอดีตที่ผ่านมา ทุกวันนี้กิจกรรมของส่วนรวมลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ หากไม่มีการวิจัยชาวบ้านก็อาจจะไม่ได้มีโอกาสทำกิจกรรมพัฒนาสะพานองนอกร่วมกันที่ผ่านมาก็ได้แต่คิด แต่ไม่มีคนริเริ่ม พาคิด พาทำ พาวางแผน จึงทำให้การพัฒนาไม่เกิดขึ้นสักที”

ขณะเดียวกันนางโสภายา ไยอิม ได้กล่าวว่า “งานวิจัยนี้ได้มาสร้างปรากฏการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นชุมชนหลายด้านดังนี้ คือ มีการรวมกลุ่มของสมาชิกชุมชนมากขึ้น เช่น มีการมาประชุมการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่าง ๆ มีความสามัคคี มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ของตนเองและสิ่งที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการชุมชน คนในชุมชนรู้จักศักยภาพของตนเองใช้ทักษะและความคิดของตนเองได้อย่างเต็มที่ งานวิจัยนี้มีส่วนมาช่วยเสริมให้การทำงานของชุมชนได้รวดเร็วมากยิ่งขึ้น และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนมากยิ่งขึ้น”

การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เป็นเครื่องมือการให้อำนาจแก่ประชาชน (Empowerment) ซึ่งเทคนิคของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นยุทธวิธีที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถรวมตัวกันขึ้นมาในรูปขององค์กรประชาชน เน้นการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์สังเคราะห์วางแผน และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงฐานการพัฒนาประเทศจากการเกษตรสู่อุตสาหกรรมและบริการ เพื่อตอบสนองการแข่งขันในระบบเศรษฐกิจโลก ระบบการพัฒนาประเทศ จึงต้องเอื้อต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและบริการในเขตเมืองเป็นอันมาก ส่งผลให้ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการสามารถพัฒนาขีดความสามารถเพื่อการแข่งขันทั้งในแง่ของเรื่องเทคโนโลยี การบริหารจัดการ การลงทุน จนกระทั่งการรวมตัวเป็นสมาคม กลุ่ม และเครือข่าย ความสามารถดังกล่าวส่งผลให้ภาคอุตสาหกรรมเจริญเติบโตและมีบทบาทสำคัญต่อสังคมเศรษฐกิจของประเทศ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงนี้ ผู้คนในสังคมต้องปรับตัวทุกด้าน โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจจะเปิดโอกาสให้แก่บุคคลที่เข้าใจสถานการณ์และสามารถช่วงชิงผลของการเปลี่ยนแปลงให้

เป็นประโยชน์แก่ตนได้ ธุรกิจเอกชนในสังคมเมืองสามารถตอบสนองต่อ
ภาวการณ์เปลี่ยนแปลงนี้แต่สังคมชนบทกลับอ่อนแอและตกอยู่ในสภาวะการณ์
ที่เสียเปรียบ เกิดภาวะความยากลำบากและความล้มเหลว ความเหลื่อมล้ำ
ระหว่างเมืองและชนบทขยายตัวมากขึ้น การเติบโตเมืองไม่ได้เกื้อหนุนการ
พัฒนาชนบทเท่าที่ควร (นันทยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2551: 2)
กระแสการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลง
ในสังคมที่ภาวะขาดดุลด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ขาดดุลด้านธรรมาภิบาล
และประชาธิปไตย (Governance and Democratic Deficits) ขาดดุลด้านความ
เป็นธรรมทางสังคมและจริยธรรมในการพัฒนา (Social Justice and Deficits)
สามารถกล่าวได้ว่า รากเหง้าของปัญหาวิกฤติการเมืองประเทศไทยที่ประสบ
อยู่อย่างต่อเนื่องในปัจจุบันก็มาจากภาวการณ์ขาดดุลด้านธรรมาภิบาลและ
จริยธรรมทางการเมืองเป็นสำคัญ (สุริชัย หวันแก้ว, 2554: 17-18)

ดังนั้นการที่ชุมชนบ้านน้อยบุญดวงษ์ได้พัฒนาสะพานนอกใน
ฐานะทรัพยากรร่วมของชุมชน มาพัฒนาให้เกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกันของ
ชุมชน นับได้ว่าเป็นการส่งเสริมให้เกิดการใช้สิทธิชุมชน กำหนดข้อตกลงของ
ชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและกีดกันผู้ที่ยอยู่นอกกลุ่มในการเข้า
ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้น ผู้มีสิทธิใช้ประโยชน์จะต้องเป็นผู้ดูแล อนุรักษ์
ฟื้นฟูให้สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน การจัดการทรัพยากร
ร่วมต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างความตระหนักถึงสิทธิ
ชุมชนเพื่อสร้างกฎกติกาในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน โดยกฎกติกาที่ Elinor
Ostrom กำหนดเป็นกรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม ประกอบด้วย
การกำหนดขอบเขต การกำหนดกฎ ระเบียบ กระบวนการตัดสินใจร่วมกัน
การควบคุม ติดตาม การกำหนดบทลงโทษ การจัดการความขัดแย้ง
การยอมรับจากภาครัฐ และการเชื่อมโยงภาคีเครือข่ายความร่วมมือ
(ชล บุญนาค, 2554) ผลจากการวิจัยได้เกิดข้อค้นพบที่สำคัญ 2 ประการ คือ

ข้อค้นพบประการแรก ชุมชนได้นำบุคคลต้นแบบทั้ง 6 คน มาเป็นศักยภาพในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับคนในชุมชนที่เข้ามาร่วมกัน เพาะปลูกพืชผักในบริเวณสระหนองนอก โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับการปรับสภาพดิน การทำปุ๋ยอินทรีย์ ชีวภาพ การทำสารไล่แมลง นับเป็นจุดสำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง ลดต้นทุนการเพาะปลูกอีกด้วย ขณะเดียวกันยังเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนได้นำวัสดุเหลือใช้ที่มีอยู่ในชุมชนให้นำกลับมาใช้ใหม่ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญ BCG คือ B : Bio economy (เศรษฐกิจชีวภาพ) มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่างคุ้มค่า เพิ่มผลิตภาพและสร้างมูลค่าเพิ่ม C : Circular economy (เศรษฐกิจหมุนเวียน) มุ่งเน้นการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดและการลดของเสีย นำกลับมาใช้ใหม่ และ G : Green economy (เศรษฐกิจสีเขียว) มุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลทั้ง 3 ด้าน ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน 17 ประการ

ข้อค้นพบประการที่สอง สระหนองนอกในฐานะทรัพยากรร่วมของชุมชนนำมาสู่การทำเกษตรผสมผสาน เป็นจุดเริ่มต้นของการขยายแนวคิดการทำเกษตรกรรมยั่งยืน ที่มุ่งเน้นผลลัพธ์ 3 ประการ คือ 1. การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ การเปลี่ยนวิธีการผลิตหรือเป็นเรื่องเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เกษตรกรรมที่ยั่งยืนเป็นเรื่องของการทวนกระแสหลักการเกษตรกรรมและกระแสการบริโภคนิยม เกษตรกรจึงต้องเปลี่ยนความเชื่อและกระบวนความคิดตลอดจนความพึงพอใจถึงระดับจิตวิญญาณ เกษตรกรจึงจะยืนหยัดอยู่อย่างทวนกระแสได้ 2. การมีความรู้ความสามารถ พัฒนาความรู้ และทักษะคนในชุมชนให้มีความรู้และความสามารถในการผลิตแบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืนปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และ 3. การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจไม่ได้หมายถึงเพียงการมีรายได้จากการจำหน่ายสินค้าหรือผลผลิตเท่านั้น แต่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจที่สำคัญในระบบ

เกษตรกรรมที่ยั่งยืนนั้น คือ การมีอาหารกินที่เพียงพอของครอบครัวซึ่งจะทำให้ลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารและการผลิต รวมถึงการเพิ่มการออมที่อยู่ในรูปของความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เกษตรกรรมและการออมในรูปของความรู้และความสามารถแสวงหาความรู้ (พรธนิภา บุรพาชีพ เศษฐ รัชดาพรธนาธิกุล (บรรณาธิการ), 2555: 123) ดังนั้นการที่ชุมชนบ้านน้อยขุนตางค์ได้พัฒนาสะพานนอกให้เป็นแปลงเกษตรของชุมชนนับได้ว่าเป็นการตอบสนองทิศทางการพัฒนาประเทศด้านการทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่พยายามส่งเสริมให้ประชาชนเดินตามบันได 4 ขั้น (ไพบูลย์ เฮงสุวรรณ และคณะ, 2547: 43-46) ได้แก่

ขั้นที่ 1 การมีอาหารเพียงพอบริโภคในครอบครัว ซึ่งการจะมีอาหารบริโภคอย่างเพียงพอนั้นก็กิจกรรมการผลิตในแปลงเกษตรกรรมจะต้องมีความหลากหลาย

ขั้นที่ 2 การมีความมั่นคงด้านรายได้ เกษตรกรรมต้องมีการวางแผนการผลิตให้เหลือกินเพื่อนำไปขายเป็นรายได้ของครอบครัว เกษตรกรต้องคิดวิเคราะห์พร้อมทั้งวางแผนการผลิตให้เหมาะสมทั้งระยะเวลาเฉพาะหน้า ระยะปานกลาง และระยะยาว ทั้งนี้แผนเกี่ยวกับผลผลิตที่เหลือใช้แล้วจะทำให้มีเกษตรกรสามารถมีรายได้หลักในที่สุด

ขั้นที่ 3 การพัฒนาสู่ความสมดุล ซึ่งเป็นการทำเกษตรกรรมที่มีความเป็นมิตรกับผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ความเป็นมิตรต่อผู้บริโภคคือการนำเอาผลผลิตที่มีคุณค่าตามธรรมชาติ ปลอดภัยจากสารเคมีหรือสารพิษเป็นทางเลือกให้กับผู้บริโภค นอกจากฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรจะดีขึ้นเรื่อย ๆ แล้ว ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนจะให้ผลตอบแทนสูงสุดเมื่อกิจกรรมพัฒนาไปสู่ความสมดุลของระบบนิเวศ

ขั้นที่ 4 การเอื้อเพื่อแบ่งปันสู่สังคมเมื่อเกษตรกรบรรลุเป้าหมายทั้ง 3 ขั้นตอนแล้วเกษตรกรจะมีสำนึกรับผิดชอบในการที่จะแบ่งปัน

ความรู้และอาสาสมัครที่จะมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาให้กับสังคม โดยเฉพาะการร่วมกันแก้ไขปัญหาเกษตรกรที่ยังหลงทางอยู่กับระบบเกษตรเคมีเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ประชาชนชาวบ้านเหล่านั้นจะรู้สึกยินดีและมีความสุข มีความพึงพอใจกับการได้คืนสิ่งที่ติดกับสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการพัฒนาระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืนด้วยสติปัญญา เหตุผล ความจริง และเป็นธรรม

จะเห็นได้ว่าการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม ให้ความสำคัญกับการคืนอำนาจให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรด้วยตนเอง เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานตามระบบการปกครองประชาธิปไตยที่ประชาชนได้อนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร ประเพณีท้องถิ่นตนเอง พร้อมทั้งให้ความสำคัญของศักยภาพด้านภูมิปัญญา วัฒนธรรม ทุณมนุษย์ได้เข้ามามีส่วนร่วมต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น สร้างความตระหนักถึงความพอเพียงในการดำรงชีวิตของมนุษย์และชุมชน พร้อมทั้งเห็นความสำคัญต่อความเสมอภาคและการเกื้อกูลซึ่งกันและกันในมิติทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจการเมือง คุณค่า จริยธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดกับการกระทำ ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับคุณธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิตวิญญาณ มุ่งเน้นให้คนหรือชาวบ้านเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาในรูปแบบของการวางแผนจากล่างขึ้นบน (Bottom-Up) ให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดแนวทางเป้าหมายในการพัฒนาของตนเอง

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยนี้ได้นำองค์ความรู้การบริหารจัดการทรัพยากรร่วม ชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ ได้แก่ 1. องค์ความรู้บุคคลต้นแบบที่ทำเกษตรผสมผสานเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับบุคคลที่สนใจได้นำองค์ความรู้ไปพัฒนาตนเอง จำนวน 6 คน ได้แก่ นายสมศักดิ์ สารรัมย์ นายบุตรศรี เกสัชชา นางสาว

สุชญญา จิตชาติตรี นางโสภา ไยอิม นายสง่า สุขทวี นางวิเพญพักตร์ สดรัมย์ และองค์ความรู้การบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันที่ผ่านมา คือ สระหนองนอกที่เป็นทรัพยากรร่วมของชุมชนที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน จนได้นำไปสู่การพัฒนาสระหนองนอกให้กลายเป็นแปลงเกษตรของชุมชน โดยมีการวางระบบน้ำ การจัดสรรพื้นที่เพาะปลูกของชุมชน จนเกิดการพึ่งตนเอง 5 ประการ คือ 1. ด้านเทคโนโลยี (Technology) 2. ด้านเศรษฐกิจ (Economic) 3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Resource) 4. ด้านจิตใจ (Mental) และ 5. ด้านสังคมวัฒนธรรม (Social) การวิจัยดังกล่าวนับได้ว่าเป็นการวางรากฐานพัฒนาชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต พร้อมทั้งตอบโจทย์ทิศทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนแก้ไขปัญหาบนฐานทรัพยากรของชุมชน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ควรจัดโครงการเสริมความรู้ในการดูแลดิน บำรุงดิน รักษาดินเพื่อการเพาะปลูกโดยจัดทำเป็นโครงการสัญญาในระดับชุมชน
2. ควรส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อลดต้นทุนการผลิตในแปลงเกษตรนาข้าวของเกษตรกรชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์ พร้อมทั้งการพัฒนาอาหารพื้นถิ่นแบบมีส่วนร่วมเพื่อหนุนเสริมการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ในระดับชุมชน ตำบล อำเภอ และจังหวัด
3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เกษตรอำเภควรจัดโครงการเสริมความรู้ในการดูแลดิน บำรุงดิน รักษาดินเพื่อการเพาะปลูก โดยจัดทำเป็นโครงการสัญญาในระดับชุมชน
4. ควรศึกษาด้านภาวะผู้นำ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการจัดการเรียนรู้ ด้านเครือข่ายชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาทุนทางสังคมสร้างเศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็งชุมชนบ้านน้อยบุตาวงษ์

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วมสู่ชุมชนพึ่งตนเองบ้านน้อยบุตาวงษ์ ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์” ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม (References)

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. (2563). *การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) กับความเหลื่อมล้ำในสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- จุมพล นิมิพาณิชย์. (2562). *การเมืองภาคประชาชน/การเมืองภาคพลเมือง: ทางออกของการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- ชล บุนนาค. (2554). *แนวคิดว่าด้วยการจัดการทรัพยากรร่วม: ประสบการณ์จากต่างประเทศและแนวคิดในประเทศไทย*. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์. (2553). *มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทัศนีย์ อัดตะนันท์ และประทีป วีระพัฒนนิรันดร์. (2550). *คู่มือสำหรับเกษตรกรยุคใหม่ธรรมชาติของดินและปุ๋ย*. โครงการรวมพลังพลิกฟื้นผืนดิน เกษตรไทย มูลนิธิพลังนิเวศและชุมชน. กรุงเทพฯ : หจก.กร ศรีเอชเอ็น.
- นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. (2551). *คิดกลยุทธ์ด้วย SWOT*. พิมพ์ครั้งที่ 7. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ปรเมธี วิมลศิริ. (2560). *ขับเคลื่อนแผนฯ 12 สู่อนาคตประเทศไทย*. *วารสารเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ*. 54 (2); 2-6.
- พรธัญญา บุรพาชีพ และเชษฐ รัชดาพรธัญกุล (บรรณาธิการ). (2555). *สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา*. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2550). *ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพบูรณ์ เฮงสุวรรณ และคณะ. (2547). *รูปแบบและเทคนิคเกษตรยั่งยืน*. นนทบุรี: คณะกรรมการจัดงานมหกรรมการเกษตร.

- วรวิมล โรมรัตนพันธ์. (2551). *ทุนทางสังคม (กระบวนการทัศน์ใหม่ในการจัดการสิ่งแวดล้อม)*. กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมการสร้างตำรามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรรณดี สุพินธกร. (2560). *การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงและการวิจัยเชิงปฏิบัติการ*. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. (2556). *เกษตรกรรมยั่งยืนวิถีการเกษตรเพื่ออนาคต*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสายใยแผ่นดิน.
- วีณา เทียงธรรม และคณะ. (2554). *การพัฒนาศักยภาพชุมชน: แนวคิด และการประยุกต์ใช้*. กรุงเทพฯ: แดเน็กซ์ อินเตอร์คอร์ปอเรชั่น.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2560). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2563). *การเสริมพลังชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สภานโยบายการวิจัยและนวัตกรรม. (2560). *ร่างยุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรม 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สุนทรชัย ขอบยศ. (2562). *การบริหารจัดการเครือข่ายภาคสาธารณะ*. ขอนแก่น: ขอนแก่น.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2553). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสรี พงศ์พิศ. (2551). *แนวคิดแนวปฏิบัติยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.
- อดิน รพีพัฒน์ และคณะ. (2544). *คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อการพัฒนา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: คลังน่านวิทยา.
- อุทิศ ทาหอม. (2564). *การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นบนฐานวัฒนธรรม เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม*. *วารสารวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์*. 16 (2); 55-72.

- อุทิศ ทาหอม. (2565). การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่กับการพัฒนาสังคมตาม
หลักการ BCG. *วารสารพัฒนศาสตร์*. 5 (2); 108-146.
- อุทิศ ทาหอม. (2565). รากฐานและกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการ
เปลี่ยนแปลงทางสังคม. บุรีรัมย์: เอกสารโรเนียว
- อุทิศ ทาหอม สุจิตรา ยางนอก เขมิกา อารมณ และสันติภาพ ชำรัมย์. (2565). การ
ประยุกต์ใช้มิติทางวัฒนธรรมสู่การจัดการท่องเที่ยวชุมชนบ้านห้วย
หวายพัฒนา จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารไทยคดีศึกษา*. 19 (2); 86-128.

ภาษาอังกฤษ

- Irwan, A. A., Adam, A., & Upe, A. (2021). Community Empowerment Strat-
egy towards a Sustainable Rural Community-based Tourism
Village. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*.
12(5), 2065-2076.
- Miller, C. (2008). *Towards high standards in community development*. Com-
munity Development Foundation.

แนะนำผู้เขียน

อนุสรณ์ อุณโณ

ตำแหน่ง: รองศาสตราจารย์
 หน่วยงานที่สังกัด: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 การศึกษาสูงสุด: ปริญญาเอก, ดุษฎีบัณฑิต
 ความสนใจทางวิชาการ: อำนาจ, อัตลักษณ์, ศักยภาพกระทำการ, การเมือง
 ในชีวิตประจำวัน, การเคลื่อนไหวทางสังคม ภาคใต้,
 มลายูมุสลิม และชายแดนใต้
 Email: anusorn.unno@gmail.com

กานน คมพ์ประพันธ์

ตำแหน่ง: อาจารย์
 หน่วยงานที่สังกัด: คณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 การศึกษาสูงสุด: M.Sc. in Asian Studies, Lund University, Sweden
 ความสนใจทางวิชาการ: การศึกษาเชิงวิพากษ์, การสร้าง Empathy,
 ความรุนแรงและการจัดการความขัดแย้ง,
 และการถ่ายทอดความรู้ทางประวัติศาสตร์
 Email: ganonk@lsed.tu.ac.th

อุฬาราช เหล่าชัย

ตำแหน่ง: อาจารย์
 หน่วยงานที่สังกัด: คณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 การศึกษาสูงสุด: M.A. in Education Policy and Society, King's
 College London, UK
 ความสนใจทางวิชาการ: ความเสมอภาคทางการศึกษา,
 ความเป็นธรรมทางสังคมกับการศึกษา,
 ชนชั้นทางสังคมและการศึกษา,
 การเคลื่อนไหวของครู และการศึกษาเชิงวิพากษ์
 Email: ulacha@lsed.tu.ac.th

เบญจรัตน์ สัจกุล

ตำแหน่ง: อาจารย์
 หน่วยงานที่สังกัด: ภาควิชาการศึกษาทั่วไป คณะวิทยาศาสตร์
 และเทคโนโลยีสุขภาพ มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช
 การศึกษาสูงสุด: ปริญญาโท, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
 (สังคมและสุขภาพ) มหาวิทยาลัยมหิดล
 ความสนใจทางวิชาการ: ผู้สูงอายุ, สวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ
 และการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ
 Email: benjarat@nmu.ac.th

โกสิน เทศวงษ์

ตำแหน่ง: บุคคลภายนอกช่วยปฏิบัติงานในตำแหน่งอาจารย์
 หน่วยงานที่สังกัด: วิทยาลัยพัฒนาชุมชนเมือง
 มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช
 การศึกษาสูงสุด: ปริญญาเอก, ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
 สาขารัฐประศาสนศาสตร์
 มหาวิทยาลัยรามคำแหง
 ความสนใจทางวิชาการ: การบริหารงานกรุงเทพมหานคร
 และสวัสดิการผู้สูงอายุ
 Email: ko.theswong@gmail.com

สุธีรา แสมมนตรีกุล

ตำแหน่ง: อาจารย์
 หน่วยงานที่สังกัด: ภาควิชาการศึกษาทั่วไป คณะวิทยาศาสตร์และ
 เทคโนโลยีสุขภาพ มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช
 การศึกษาสูงสุด: ปริญญาโท, สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต
 (การบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม)
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 ความสนใจทางวิชาการ: การบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม,
 ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
 และสถิติประยุกต์สำหรับการวิจัย
 Email: suteera@nmu.ac.th

ว่าที่ร้อยตรีวุฒิชัย สายบุญจง

ตำแหน่ง: อาจารย์
 หน่วยงานที่สังกัด: สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์
 และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์
 ในพระบรมราชูปถัมภ์
 การศึกษาสูงสุด: ปริญญาโท, ศศ.ม. (บริหารการพัฒนาสังคม)
 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
 ความสนใจทางวิชาการ: การวิจัยและพัฒนา
 Email: wuttichai@vru.ac.th

สุจิตรา ยางนอก

ตำแหน่ง: อาจารย์
 หน่วยงานที่สังกัด: สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และ
 สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
 การศึกษาสูงสุด: ปริญญาโท, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอก
 วิเคราะห์และวางแผนทางสังคม
 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
 ความสนใจทางวิชาการ: การจัดกระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการทางสังคม,
 วิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น, สังคมศาสตร์เพื่อ
 การพัฒนา, ประเมินผลโครงการ, การจัดการความรู้
 และถอดบทเรียนงานพัฒนาองค์กร ชุมชน ท้องถิ่น
 และการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาประเด็น
 เชิงสังคม
 Email: sujitra2520j@gmail.com

เขมิกา อารมณ

ตำแหน่ง: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.
 หน่วยงานที่สังกัด: สาขาสถิติประยุกต์ คณะวิทยาศาสตร์
 มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
 การศึกษาสูงสุด: ปริญญาเอก, ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
 (วิจัย วัดผล และสถิติการศึกษา) มหาวิทยาลัยบูรพา
 ความสนใจทางวิชาการ: คณิตศาสตร์, การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติโดยใช้
 โปรแกรมสำเร็จรูป, การวิเคราะห์สถิติขั้นสูง,
 การวางแผนการทดลอง วิจัย วัดผล ประเมินผล
 และการวิเคราะห์หลายตัวแปร
 Email: s_arrom@hotmail.com

ฤทัยภัทร ให้ศิริกุล

ตำแหน่ง: อาจารย์
 หน่วยงานที่สังกัด: สาขาวิชาการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ
 มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
 การศึกษาสูงสุด: ปริญญาโท, บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต
 (การบริหารธุรกิจ) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
 ความสนใจทางวิชาการ: การบริหารธุรกิจ วิชาทฤษฎีชุมชน การตลาด
 และการท่องเที่ยวอุตสาหกรรม
 Email: poh_h@hotmail.com

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศ.ดร.กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์

ศ.ดร.ระพีพรพรณ คำหอม

ศ.ดร.วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์

รศ.ดร.นภาพร อติวานิชยพงศ์

รศ.ดร.อรศรี งามวิทยาพงศ์

รศ.ดร.สามชาย ศรีสันต์

รศ.ดร.สุภาวดี ขุนทองจันทร์

รศ.ดร.กิริยา กุลกลการ

รศ.ชานนท์ โกมลมาลย์

ผศ.ดร.ณัฐเดชณ์ ชุ่มปลั่ง

ผศ.วีรบูรณ์ วิสารทสกุล

อ.ดร.เกศกุล สระกวี

อ.ดร.ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล

อ.ดร.มณฑาวดี ครุฑมีชัย

ผศ.ดร.ภาสกร อินทุमार

ผศ.ดร.นลินี ตันธวนิตย์

ผศ.ดร.วิไลวรรณ จงวิไลเกษม

ผศ.ดร.ทรงชัย ทองปาน

ผศ.ดร.ลินดา เยห์

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

คณะเศรษฐศาสตร์

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

คณะศิลปกรรมศาสตร์

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน

คณะศิลปศาสตร์

คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

ศ.ดร.สมพงษ์ จิตระดับ

ศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ศ.ดร.สุริชัย หวันแก้ว

ศ.ดร.นิติ ภาวครพันธ์

ศ.ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง

รศ.ดร.ปาริชาติ วลัยเสถียร

รศ.พอ.ดร.ถวัลย์ ฤกษ์งาม

รศ.ศุภรัตน์ รัตนมุขย์

รศ.ดร.ศิริณา จิตต์จรัส

รศ.อรุณี วิริยะจิตรรา

รศ.ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์

รศ.ดร.ประภาส ปันตบแต่ง

รศ.ดร.วัชรพล พุทธรักษา

รศ.ดร.วัลลภ สุธสวัสต์

รศ.ดร.เจษฎา นกน้อย

ข้าราชการบำนาญ

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศูนย์ศึกษาค้นคว้าและความขัดแย้ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ข้าราชการบำนาญ

ข้าราชการบำนาญ

ข้าราชการบำนาญ

ข้าราชการบำนาญ

คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

คณะรัฐประศาสนศาสตร์

มหาวิทยาลัยนเรศวร

คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ

มหาวิทยาลัยทักษิณ

รศ.ดร.ณัฐฐา วินิจนัยภาค	คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
รศ.ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
รศ.ดร.พิมพ์ระวี ไรจน์รุ่งสัจย์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี
รศ.ดร.ธนศักดิ์ สายจำปา	สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
รศ.ดร.สมชัย ภัทรธนานันท์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
รศ.ดร.วีระ เลิศสมพร	คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ สาขาวิชานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยพะเยา
รศ.ดร.พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต	คณะพัฒนาลังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ผศ.ดร.บัณฑิต จันทรโรจนกิจ	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผศ.สมชาย นิลอาธิ	คณะศิลปประยุกต์ และสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผศ.ดร.กัมปนาท บริบูรณ์	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผศ.ดร.ชลิตา บันฑูวงศ์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผศ.ดร.ชิตตะวัน ชนะกุล	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผศ.นาดยา อยู่คง	คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผศ.วิไลวรรณ เทียงตรง	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผศ.ดร.ปรัดถ พรหมมี	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่
ผศ.ดร.ธนพุกษ์ ชามะรัตน์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผศ.ดร.ปรีชญาน์ นักฟอน	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผศ.ดร.พุกษ์ เกาถวิล	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผศ.ดร.จิรัชยา เจียวัก	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
ผศ.ดร.มุกดาวรรณ ศักดิ์บุญญ	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.ดร.ขวัญฟ้า ศรีประพันธ์	คณะการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.ดร.ปาณิภา สุขสม	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผศ.ดร.มานะ นาคำ	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผศ.ดร.ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ	ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ผศ.ดร.เกศรา สุกเพชร	คณะกรรมการจัดการการท่องเที่ยว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ผศ.ดร.วินัย ผลเจริญ	วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ผศ.ดร.พิมลพรรณ ไชยนันท์	คณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.ดร.วัชร ศรีคำ	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผศ.ดร.จารุวรรณ พลอยดวงรัตน์	วิทยาลัยวิจัยนวัตกรรมทางการศึกษา สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า- เจ้าคุณทหารลาดกระบัง
ผศ.ดร.กฤษณ์ธ แสนทวี	วิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผศ.ดร.เนตรดาว เกาถวิล	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
อ.สุทธิดา พลาียงาม	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อ.ดร.กฤษฎา ธีระโกศลพงศ์	ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
อ.ดร.กนกพร ตันวัฒนะ	ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

อ.อริศรา เหล็กคำ

สำนักวิชานิติศาสตร์

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

อ.ดร.ปรีชัย ดาวอุดม

หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อ.ดร.สุรศักดิ์ แก้วเอียน

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อ.ดร.เอกพันธ์ ปิณฑุณิข

สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหิดล

อ.ดร.ชัยพงษ์ สำเนียง

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

อ.ดร.บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

คำเขียนวารสารพัฒนาศาสตร์

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2547
“วิพากษ์นโยบายประชาชน” (ฉบับปรับปรุง)

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2548
“สำนักอาสาในยุคโลกาภิวัตน์”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2548
“ธรรมากับการปกครองท้องถิ่น”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2549
“1 ปี สืบมากับการฟื้นฟูชุมชน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2549
“สร้างสรรค์สุขภาวะชุมชนถั่วหนัา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2550
“ศักยภาพภาคประชาชนกับ
คุณภาพชีวิตเมืองและชนบท”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2550
“หลากหลายชีวิตคนชายขอบ:
ความรู้และความจริง”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2551
“อาสาสมัคร: จากชุมชนสู่สังคม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2551
“พลวัตชุมชน: เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม” “ชุมชน สังคมไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2552

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2552
“40 ปี สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 และ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1
ประจำเดือนมกราคม-ธันวาคม 2553
“งานอาสาสมัครกับการแก้ปัญหาเชิงสันติวิธี”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2554
“ผู้นำจิตอาสาไร้พรมแดน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2554
“สิทธิคนยากจนในสังคมไทย”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2555
“ถอดบทเรียน “น้ำท่วม” สังคมไทย”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2555
“วัฒนธรรมชนบท การประกอบสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ของการถูกกำหนดนิยาม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2556
“อาสาสมัคร ข้ามพรมแดน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2556
“ความเป็นอื่นและการพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2557
“รากหญ้า: ส่วนที่ถูกนับ เพื่อที่จะไม่นับรวม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2557
“ชุมชนพึ่งตนเองทางออกหรือความฝัน”

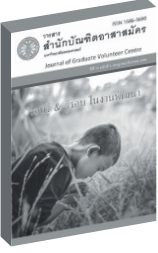
วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2558
“เพศสภาพกับการพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2558
“คสช. คน ชุมชน สังคม ในงานพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2559
“ตัวตน คนพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2559
“รอบรู้ รื้อรอบ ในงานพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2560
“ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2560
“งานอาสาสมัครกับการพัฒนา”

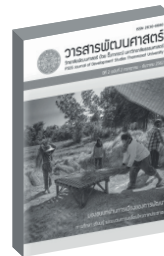
วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2561
“เศรษฐกิจ การเมือง การท่องเที่ยว”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2561
“ไทยบอกแผ่นดินไทย”

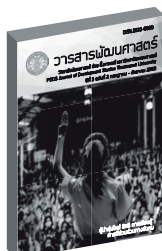
วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2562
“โครงการที่ผมรัก”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562
“มองชนบทผ่านการเมืองของการพัฒนา”

วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2563
“ทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นกับการพัฒนา”

วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2563
“ผู้นำรุ่นใหม่ สิทธิ การเรียนรู้
การมีส่วนร่วมทางสังคม”

วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2564
“วิถีไทยใหม่ ในภาวะโรคระบาด”

วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2564
“ภูมิทัศน์การเมืองใหม่
สังคมไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง”

วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2565
“ที่ดิน ทุนมนุษย์ การคุ้มครองทางสังคม”

วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2565
“ภาครัฐและผู้คน”

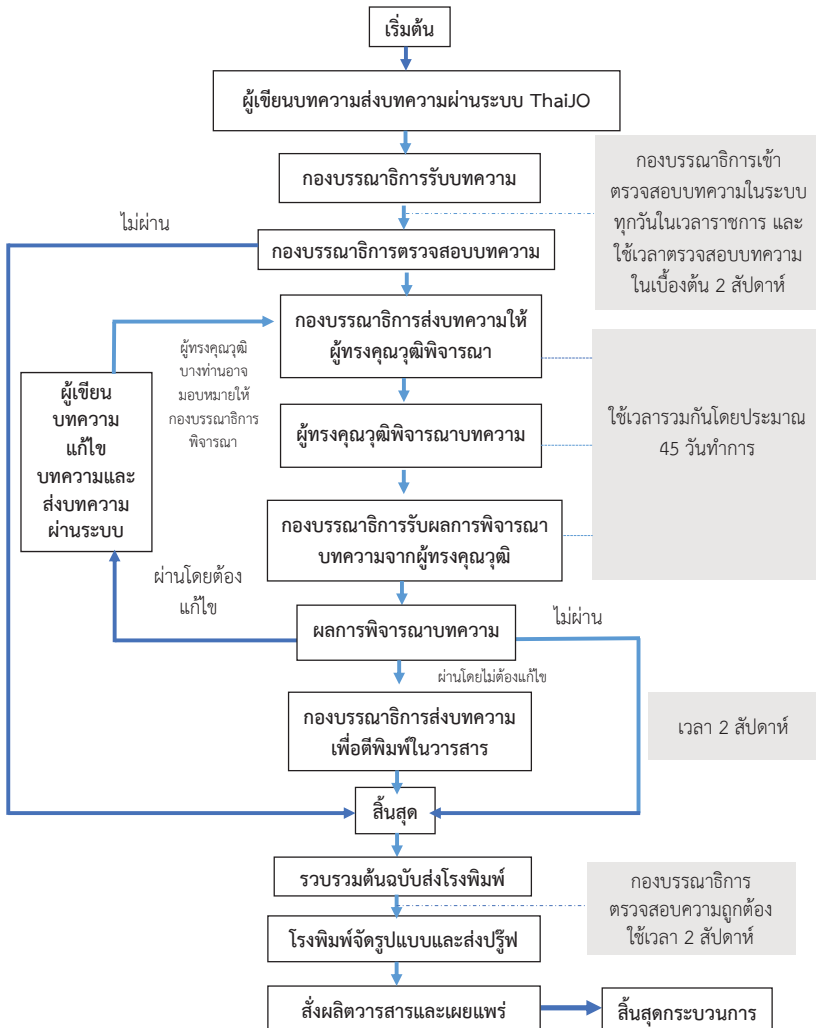
วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2566
“.....”

หลักเกณฑ์การเสนอต้นฉบับบทความ

1. การส่งบทความเพื่อตีพิมพ์

ส่งบทความออนไลน์ได้ที่ Website วารสารพัฒนศาสตร์ www.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu/index ดูขั้นตอนการส่งบทความ (Submission) ได้ที่ https://drive.google.com/file/d/1rYO3W1bGlb9q77m4gvZdNeD19mxagx_e/view

2. ขั้นตอนการพิจารณาบทความ

3. ข้อกำหนดการตีพิมพ์บทความ

1) บทความที่เสนอเข้ามาเพื่อขอรับการตีพิมพ์ต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน และไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น

2) บทความมีประเด็นหรือแนวคิดที่ชัดเจน มีสาระทางวิชาการที่ถูกต้อง การวิเคราะห์เป็นไปตามแนวคิดหรือทฤษฎีที่เหมาะสม มีข้อเท็จทางวิชาการ คำนึงว่าอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลายและเชื่อถือได้ นำเสนอข้อมูลเข้าใจง่าย ใช้ศัพท์และภาษาทางวิชาการที่ถูกต้องเหมาะสม และมีการอ้างอิงแหล่งที่มาที่เป็นไปตามรูปแบบการอ้างอิงที่วารสารกำหนด

3) ผู้นิพนธ์ยินยอมให้กองบรรณาธิการสรรหาผู้เชี่ยวชาญกลั่นกรองโดยอิสระ เพื่อพิจารณาคุณภาพของบทความและสามารถตรวจแก้ไขบทความได้ตามที่เห็นสมควร

4) บทความจะได้รับการกลั่นกรองเบื้องต้นโดยกองบรรณาธิการขั้นต้นและส่งให้ผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก (peer-reviewers) จำนวน 3 ท่าน พิจารณาในรูปแบบ Double-Blinded จากนั้นจึงจะส่งผลการประเมินและข้อเสนอแนะกลับไปยังผู้นิพนธ์ปรับแก้ไขส่งกลับคืนวารสารตามเวลาที่กำหนด

5) ทศนะและข้อคิดเห็นในวารสารพัฒนศาสตร์เป็นของผู้นิพนธ์บทความ ผู้ประสงค์จะนำข้อความใด ๆ ไปพิมพ์เผยแพร่ต่อไปต้องได้รับอนุญาตจากผู้นิพนธ์และโปรดแจ้งให้ทางวารสารทราบ

4. รูปแบบการเขียนบทความ และการอ้างอิงบทความ

สามารถดาวน์โหลดรูปแบบการเขียนบทความ
และการอ้างอิงบทความ ได้ที่

<https://so05.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu>
หรือ QR Code

5. สำนักงานติดต่อ

กองบรรณาธิการวารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เลขที่ 99 หมู่ที่ 18 ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12121

โทรศัพท์ 02-564-4429 เลขานุการกองบรรณาธิการ 087- 6894446

E-mail: psdsjournal.tu@gmail.com

6. สมาชิกวารสาร

ผู้ส่งต้นฉบับบทความเข้ามาพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร จะได้เป็นสมาชิกวารสารโดยอัตโนมัติ และจะได้รับข้อมูลข่าวสารของวารสารก่อนใคร

พิมพ์ที่: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2566

โทรศัพท์ 0-2564-3104 ถึง 6

โทรสาร 0-2564-3119

<http://www.thammasatprintinghouse.com>

PSDS JOURNAL OF DEVELOPMENT STUDIES
THAMMASAT UNIVERSITY

ISSN 2630-0680

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศูนย์รังสิต โทรศัพท์ 02-564-4440-79 ต่อ 1044 โทรสาร 02-564-4430
ท่าพระจันทร์ อาคารเอกประสงค์ 1 ชั้น 6
โทรศัพท์ 02-613-3604 โทรสาร 02-613-3605
Website: www.psds.tu.ac.th